

Жаны Алла-Тоо

2011, 8 (28)

ЭЛ АРАЛЫК АДАБИЙ-КӨРКӨМ ЖУРНАЛ
кыргыз жана орус тилдеринде

Директор, башкы редактор Тилек МУРАТАЛИЕВ

РЕДАКЦИЯЛЫК КЕҢЕШ:

СУЛТАНОВ Омор –

редакциялык кеңештин төрагасы,

Кыргызстан:

АБЫЛКАСИМОВА Майрамкан,

АКМАТАЛИЕВ Абдылдажан,

БОНДАРЕНКО Олег,

ЖЕТИМИШЕВ Сейит,

КАЛБАЕВ Абдымомун,

КУЛТЕГИН Кожогелди,

ҮКҮБАЕВА Лайли

АБДУЛЛАЕВ Чингиз (Азербайжан),

ДЕЛИӨМЕРОГЛУ Якуп (Түркия),

ОРОЗАЛИН Нурлан (Казакстан),

МАРКИШ Давид (Израиль),

МЕХМОН Бахти (Тажикстан),

КОВСКИЙ Вадим (Россия)

РЕДАКЦИЯЛЫК ЖАМААТ:

Айдарбек САРМАНБЕТОВ –

башкы редактордун орун басары

Жылкычы ЖАПИЕВ –

редактор

Алым ТОКТОМУШЕВ –

редактор

Жакин ТЕҢИРБЕРГЕНОВА –

корректор

Рахим ТӨЛӨБЕКОВ –

дизайнер

Нурлан КЫДЫКОВ –

дизайнер

Альбина КАСЫМОВА –

оператор

Кол жазмаларга пикир айтылбайт жана кайтарылып берилбейт. Редакция бардык авторлор жана заказчылар (китеп, жарнама, плакат, буклет ж.б.) менен кызматташууга дайыма кызыкдар.

Журнал редакциянын басма-компьютердик борборунда даярдалды.

РЕДАКЦИЯНЫН ДАРЕГИ:

720031, Бишкек шаары,

М. Горький к. – 1А. Тел: 53-08-84

E-mail: Jany.alatoo@gmail.com

Күбөлүк: № 1510

Терүүгө 10.06.2011. берилди.

Басууга 07.09.2011. кол коюлду.

Форматы 70x100¹/₁₆, Көлөмү 15 б.т.

Заказ № 720. Нускасы 2000

Бул санда

Орозобек АЙТЫМБЕТ Аруу жесир	Рюноскэ АКУТАГАВА Эргежээлдин экимети
3	158
Турар КОЖОМБЕРДИЕВ Бірлар	Айнура ОМОКЕЕВА Приключения белой лошадки Акнур
34	177
Николай Васильевич ГОГОЛЬ Иван Иванович менен Иван Никифорович кантип чатакташкандыгы жөнүндө баян ...	О. ГЕНРИ Акыркы жалбырак
48	192
Бактыгүл ЧОТУРОВА Найман	Хорхе Марио Педро Варгас Льосо
90	198
Шатман САДЫБАКАСОВ Жол	Алексей Федорович ЛОСЕВ Галстук тагынса эле... ..
98	201
Нуркамил АБДУЛЛАЕВ Жетим	Касиет БЕКНАЗАРОВА Иленди Эркебек
107	205
Замирбек УСЕНОВ Нөшөрлүү түн	Эзоп Эзоптун сапары
120	210
Асан АХМАТОВ Меч и перо	Вадим КОЖИНОВ Евгений Евтушенко: бейнеге сүртүмдөр
130	234

Мукабанын биринчи бетинде жазуучу **Шатман САДЫБАКАСОВ**.

УРМАТТУУ ОКУРМАНДАР!

Бардык почта түйүндөрүндө
«Жаңы Ала-Тоо» журналына жазылуу жүрүп жатат.
Ар айдын он бешине чейин жазылып алсаңыз,
келерки айдан баштап, колуңузга аласыз.
Жазылуу индекси – 77324
3 айына – 240 сом (редакциялык баа)
«Жаңы Ала-Тоо» журналын 1-санынан баштап окуйм деген
окурмандар редакциядан алышса болот.

«Турар» басмасынын басмаканасында басылды.
Бишкек ш. 720031, М. Горький к. 1А. Телефонун: 53-08-89; Факс: 53-08-91.

Орособек Абдылдаевич АЙТЫМБЕТОВ – 1947-жылы 16-августта Ысык-Көлдөгү Сары-Камыш айылында туулган. 1967-жылы Токмоктогу кыргыз мектептери үчүн орус тили мугалимдерин даярдоо курсун, 1976-жылы КМУнун филология факультетин сырттан окуп бүтүргөн.

1967-жылдан Ысык-Көл, Ат-Башы, Кочкор райондорунун мектептеринде мугалим, 1972-жылдан райондук «Заря коммунизма», республикалык «Кыргызстан маданияты» гезиттеринде иштеген. 1987–1988-жж. «Кыргызфильм» студиясында улук редактор-сценарист болуп эмгектенген.

Көптөгөн повесть, аңгемелер жыйнагынын автору. Байыркы кыргыз тарыхын иликтеген көп томдуу китептери менен таанымал. 2007-жылы «Кыргыз Эл жазуучусу» ардак наамы ыйгарылган.

Проза

АРУУ ЖЕСИР

Кат-кат тарткан санбүктөм адыр. Шыбактуу талаа, ар кай жерде томуктай болгон такыя дөбөлөр, бүкүр белдер, аземи карынын ажемдүү жүзүн эске салгансыган миң тарам кокту-колот көк баркыттай кулпуруп чыга келген. Жаз кереметинен коюн-кончу жазыла түшкөнсүгөн көйкөлгөн адырдын көк олоң жыпар аңкыган көк жашыл төшү түркүн гүлдөрдөн бирде чоктой жайкалса, кээде көгала тартып жайкалат. Ар кайсы коктулардан кулаган мөл булак төмөн карай бүлк-бүлк агып, өзүнүн кыйма-чийме нугунда тынымсыз булдурап, торгойдой жагым үн катат. Көк мөлтүр асман көз учунда көлбөңдөгөн береги жашыл ааламды бүт бойдон сыга кучактап алган.

Көгүлтүр көл тараптан көк шайы жыпар адырды көздөй буладай наин жел согот. Көк мөлтүр асманымда торгой сайрап, а көйкөлгөн жер бетинде саратан чызылдап, бул керемет дүйнө асмандагы миң түркүн куштар менен жердеги курт-кумурскалардын үнүнөн кандайдыр бир ажайып күү жаратып аткандай...

Мына ошо керемет шыбак жыты тунуп турган кең адырда үлпүлдөгөн аппак кийим кийген күйөөсү, йе, те улуу согушта майданга кетип кайтпай калган өмүрлүк

жары... Ал кичинекей кезинделе чарчап калган секелек кызын колунан жетелеп алган, а кызы дагы аппак көйнөкчөн... Алар шыбактуу адырды кезип, берегилердин алдын утурлап, чуркаса күйүгүп, басса демигип, шашып бараткан кемпирди көздөй жакындап келет. А күйөөсү те кыркынчы эле жылдардагыдай кызыл жүздүү жигит бойдон калган. Анын жанында келаткан кызы да чоңойгон эмес, так эле ошондогудай, кичинекей... Ал: «Апа! Ап-па!» – деп кыйкырып, энесин көздөй умтулгандай. Күйөөсү да: «Шайы! Шайы-ы-ы!» – деп үн салып, бери карай жүткүнгөндөй... бирок алардын үнү чыккан менен өзүлөрү бир орундан жылбагандай. Ушу сыяктуу эле тигилердин алдын утурлап берегилерди атынан чакырып далбастаган алиги кемпирдин да кадамы арбыбайт.

Ошо тапта кайдан-жайдан желини жер сызган ала-чокул булуттар пайда болуп, те түпкүрдөн азоо шамал сокту. Азыр эле көөлгүп жаткан бейпил адырдагы бейкуттук бузулуп, шыбактуу талаа жашыл деңиздей толкуп, айлана катуу шамалдын дуулдагына толуп кетти. Ал аңгыча болгон жок, кең адыр бетин самсаалаган кара булуттар чулгап, терebel түнөрүп, көп өтпөй булуттар оттугун чагып, куусун тамызып, асманды ийрелендеген кырмызы кызыл сызыктар жойлоп, чагылган жарк-журк эте кылыч ойнотуп өттү да, күндүн калдыр-кулдур эткен күркүрөгүнөн айлана алай-дүлөй түшүп, эчтеке угулбай, көрүнбөй калды.

– Өмүр! Өмүр! – Чуркап отуруп күйүгүп калган кемпир жаналы калбай кыйкырды, антсе да эч кимди көрө албады.

– Шайы! Шайы-ы! – Кайдандыр күйөөсүнүн үнү чыкты.

– Апа! Ап-па-а! – Ага удаа кызынын дабышы угулду.

– Өмүр-үр! Асы-ыл! Кайдасыңар, айланайындар?! – Кемпир ары-бери чуркап, жанталаша кыйкырды.

Ушуга удаа эле: «Шайы-ы!» «Апа-а!» деген зарлуу добуш жетти. Кантсе да, кемпир тигилердин кайда экенин, береги үн кайдан чыгып атканын ажыраталбады.

Күн үстөккө-босток күркүрөгөн сайын күйөөсү менен кызынын үнү улам алыстап, ыраактап бараткансыды. Анткен сайын кемпирдин жаналы калбай: «Өмүрлөп! Асылдап!» безеленди, жаан шатырап төгүп келген шыбактуу талаада жандалбастап ары-бери чуркады, адырдан кымбат адамдарын издеп ботодой боздоду. А күндүн күркүрөгү күчөй берди... катуулай берди да бир учурда калдыр-кулдур этип келип, кемпирге чагылган тийди...

«А-а-а-а!!!»

Кемпир уктап жаткан жеринен чочуп ойгонгондо, сыртта асманды как жарган чагылган чартылдап, жаан төгүп аткан экен. Ал өөдө

болуп, көпкө чейин энтиге дем алып, муундары калчылдап, өзүнө келалбай, келме келтирип, төшөгүнүн үстүндө узакка отурду.

Көп узабай күндүн күркүрөгү Тескейге ооп кетти.

Кемпир ошондо гана ордуна ыкшоо козголуп, кыймылдаган сайын муундары сыздап, кырч-курч эте калып, зорго өөдө болду да, элдир-селдир басып, сырткы үйгө чыкты. Калай чайнекке белинен суу куюп келип, газга койду. Эми кичинекей тегерек үстөлүнүн түбүнө келип, анын үстүн оң колу менен сыйпалап атып, нан салынган батынысты тапты да, андагы кесилген тоочторду кармалап өттү. «А, жетет, кеспей эле коёюн» – деди ичинен. Анан, алигидей эле кыймыл менен аяр сыйпалап отуруп, батыныстын жанындагы ак чайнекти тапты да, анын түбүндө турган чыныны алып, эбак муздап калган чайдан бир ууртам куюп, ооз тийди. «А, кызыл экен» – деп көңүлү жайлана түштү.

Эми ал тегерек үстөлдүн кашындагы төшөктү төрт бүктөп, көчүгүнө басты да азыркыле көргөн түшүн көңүл элегинен өткөрө баштады. Гүлгүндөй жаш кезинде урушка жөнөп дайынсыз болгон күйөөсүн, андан кийин катуу ооруп, о дүйнө кеткен алты жашар кызын эстеди. Ушуга удаале мындан он бир жыл мурда миллийсалар колдуу болуп өлгөн жалгыз баласы оюна түштү: Ооба, ал кыркка келген курагында соолуктуруучу жайга түшүп, аябай тепки жеп... Ошондон оңоло албай кайтыш болду. Боору жарылып кеткен экен, бирок аны колунан келип турган тигил эргулдар судмедэкспертке башкача жаздырып, кутулуп кетти. Баланын кунун кууй турган алдуу-күчтүү туугандарынын жоктугунан ал жамандыктын бети ачылбай кала берди. А мобу чүкөдөй кемпирдин канча алы бар, ал кезде мунун сөзүн ким укмак, ыйлап-сыктап кала берди. Ие, ошентип эле жөн кала берсе эмне, көлдөй аккан көз жаш анын көзүн соолтуп кетти. Кемпир азыр күн менен түндү туя алган менен күндүзү караандарды бири-биринен ажыраталбайт, алардын өңү-түсүн айырмалай албайт. Ырас, ал көнгөн жолу менен боолгоп дүкөнгө же базарга барат, а бирок да, башка жакка барууга алсыз, көз жакшы көрбөйт. Ал, көбүнчө, өзүнө тааныш кишилерин, туугандарын, кошуналарын үнүнөн тааныйт. Көзү мажес болсо да, көкүрөгү соо...

Кемпир бөөдө өлүм болгон жалгыз уулун эстегенде кайгыга малынып, үшкүрүнүп көпкө-ө отурду. Ал жанагы кичинекей кезинде өлгөн кыздын иниси эле. Кемпир аны те, өткөн катаал согуш учурунда, уруштан кийинки жетишпеген тартыш жылдарда не деген гана азап менен өстүрбөдү эле! Уулу эс тартып, кол арага жарал, анан темир жолдо иштеп маяна таба баштаган учуру да көз алдында. А кезде өзү да темир жолдо эле. Береги үйдү да буларга так ошол темир жол башкармалыгы берген. Үй чакан үч бөлмөдөн

туруучу, биринен бирине кирме там эле. Кире бериши бут чечкен, ар түркүн буюм-теримдер, эмеректер, ун-талкан турган жер эле. Ортоңку бөлмөсүндө плита бар болучу да, ал булардын тамак-аш иче турган жайы эле. Бул бөлмөдө идиш-аяк коюлган шкаф, тамак иччү тегерек үстөл, анын айланасында колго жасалган майда орундуктар туруучу. Кемпир баласы өлүп, өзү ал-күчтөн тайыган кезинде береги бөлмөнүн плита жаккы төрүн өзүнүн төшөнчү-орунчу жыя турган жери кылып алган. Кечкисин төшөгүн ошол эле төшөнчү жыйган жердин түбүнө салып, эртең менен аларды алигиле жерге жыйып коё турган. А төркү үй – сыйлуу бөлмө эле да, анын жалгыз терезеси көчөнү карап, ал терезеден көгүлтүр көл көрүнүп туруучу. Аерде булардын көзгө басар буюмдары – шифоньер, кровать, сый жууркан-төшөктөрү бар болучу. Баласы тирүү кезде ушул бөлмөгө жатуучу. Кийин катын алган кезинде да ушул бөлмөдө турду. Тилекке каршы, баласынын аялдан жолу болбоду... Эң өкүнүчтүүсү, ал төрөбөгөн жубан алды. Бул анын биринчи да, акыркы да аялы эле. Ошо баласы тепки жеп, өлөрдөн бир аз мурун береги чунактар ажырашып да кеткен болучу.

Кемпир күйүттүү үшкүрүндү.

Качан гана чайнек шарактап кайнап, капкагы калдырттай баштаганда гана козголуп, алигидей эле машакат менен ордуна туруп барып, отту өчүрүп, чайнекти алып келди да, чай куюп иче кетти.

Үстөл үстүндөгү батыныста үч-төрт кесим нан, бир кичинекей чыныда кумшекер, дагы бир ошондой идиште койдун тоң майы бар эле. Кемпир чайга кумшекер менен тоң майдан томуруп бир аз салып, алиги нандарды ага туурап жибитип кичинекей кашык менен улам бирин оозуна салып, бирин-серин гана тиши калган бечара ошо жибиген токочту бүйлөсүнөн бүйлөсүнө чуркатып, чайнамыш этип, жутуп коюп, кемшендеп отурду.

Ал чайын көптө ичип болду.

Кийин туруп, сыртка чыкты. Күн батып, ымырт үйрүлүп калган экен. Жаан эбак басылган менен Кызыл-Омпол тараптан караандай муздак жел сого баштаган. Короонун ар кай жеринде, тиги чоң көчөнүн бойлорунда көлдөткөн нөшөрдөн улам пайда болгон көлчүктөр агарат. Көптөн бери жаан жаабай, чаңдак тартып кеткен шаардын көчөлөрү жамгырга чайынып, бүтүндөй калаа тазарып, сергип чыга келген. Кызыл-Саз тарап кандайдыр бир жанга жагым жыт төгүп, аба көк кашка тарткан.

Бул короодогу баракта беш түтүн туруучу. Азыр алардын баары тең үйлөрүндө, теледидар кашында, сыртта киши жок. Анда-санда көчөдөн ары-бери өткөн машинелердин үнү болбосо, айлана тыптынч. Тек гана, көчө бойлой өскөн байтеректердин шуулдагы... Иңир

киргендиктен эл аягы эбак суюлган. Анын үстүнө жаан өткөнгө көчөдө киши да калбай калган.

Кемпир үйгө кайра киргенден кийин жатуунун камына кирди. Адаттагыдай эле кыбырап, баягы жерге төшөгүн салды. Анан шашпай, демейдегидей эле ич көйнөгүнөн башкасынын баарын чечип, жылаңачтанып төшөгүнө кирди. Көптөн бери күнгө жайылбаган жуурканы да негедир ным тартып, муздак эле. Кемпир адегенде саал үшүп чыкты. Ошондо жуурканын катуу чүмкөнүп алды. Көп өтпөй анын деминен төшөгү жылып, чыйрыкканы тарап баратты.

Кызыл-Омполдон сого баштаган жанагы муздак желдин акыры зуулдаган долу шамалга айлана түшкөнү байкалды. Көчөдөгү зым карагайлар ышкырып, дарактар уңулдаган-зунулдаган доош сала кетти.

Өзүнөн башка киши жок ээн үйдө жаткан кемпир адаттагыдай эле жалгызсырай баштады. А о дүйнө кеткен бүлөлөрүн эстегенде жандүйнөсү сыртта улуй баштаган долу бороон сыяктуу уйгу-туйгу түшүп, сапырыла берди.

Ие, баласы өлгөндөн кийин кемпир каралашар кишиси жок томолой жалгыз калды. Ошондо жанына караан болор кара-жоро издеди. Адегенде балдар үйүнөн бөпө багып алсамбы деген ниетте жүрдү. Кантсе да, ал ою жүзөгө ашпады. Төрүнөн көрү жакын калган кезинде бала өстүрүп, чоңойто албасын ири алды өзү даана түшүндү. Ымыркай багаарын багып алып, бирок тиги чоңоёлекте ары карап кетсе баланын көргөн күнү не болот? Анын убалы кимге? Ушуну ойлоду да, тынчып калды. Не кылса да, кемпир өзүнүн башына түшкөн эмки жалгыздыктан кандай гана болбосун кутулушу зарыл эле. Ошондо береги жалгыздыктан кутулууга катуу жандалбас кылды...

Кемпирдин айылда көп балалуу иниси бар эле. Эми ошонун балдарынан бирди асырап алсамбы деп кыялданып жүрдү, антсе да кыябы келбеди. Эс тартып калган балдар буга келип бала болуп берчүдөй эмес. Акыры, ошол инисинин ушул шаарда иштеп жүргөн үйү жок бир баласын бүт бүлөсү менен көчүрүп алды. Кокус, көзүм жумулуп кетсе үйдү ушулар ээлеп калсын деп ойлоду. Адегенде булар жакшыле турду, бирок бара-бара келиндин кыял-жоругу чыгып, кээде болор-болбос жерден кемпир менен айтыша кетип, көр тириликтен улам өөдө-төмөн болуп, берегилер минтсе тигинин балдары да кемпирди көзгө илбей тебелеп-тепсеп, акыры кемпир өз үйүнө өзү батпай калган кезинде тигилерди кетируүгө аргасыз болду. Ырас, балада айып жок эле, балээнин баары келинде. Ал кирип-чыгып, өзүнөн өзүле кагынып-силкинип, кемпирди сыртынан «жатып ичер жанбакты» атка кондуруп, берегинин үйүн ээлеп калыш үчүн мунун өлүмүн гана күтүп калган эле. Адегенде кемпирдин көйнөк-көнчөгүн жууй коюп,

жараматтанып жүргөн неме бул үйгө башын батырып алган соң сөзү чоңоюп, «киринди өзүң жуу» деген күңк-мыңка өтө баштаган...

Ошентип, кемпир жалгыз иниси менен жүз карашпай, катышпай калды. Анын баласын үйүнөн чыгарып ийген күндөн тартып иниси шаарга келбес, келсе да эжесинин үйүнө барбас болду. Ана, быйыл келбегенине жети жылдын жүзү. А чындыгында кемпирге күйө турган, анын күнүмдүк тиричилигине каралаша турган бирден бир адамы ошол эле...

Кемпир андан кийин да жалгыздыктан кутулууга катуу аракет кылды. Үйүнө субай-салтаң кыз-келиндерден киргизип, караан кылып да көрдү. Бу да болбоду. Тигилердин кээси жеңил ойлуу чыкса, айрымдарынын колу туткак болчу. Баарынан да сойкусу жаман экен...

Ана, бар болгонунан түңүлүп, кемпирдин жападан-жалгыз тура баштаганына беш жылга аяк басты. Ошондон бери жалгыздык...

Кудайга шүгүр, өкмөт күйөөсү согуштан кайтпай калган жетим-жесирлерге каралаша коюп атат. Жылыга отун түшүрүп, атайын талон менен ашканалардан тамак берет. Мектептен балдар келип, отунун жарып берген учурлары бар. Береги кемпирдин өзүн да те ооруканадагы бир сестра келинге тапшырып койгон, ал анда-санда келип, кир-когуна көмөктөшө калат. Антсе да, ушунун баары тең кемпирдин кемчилин бүтөп, бөксөсүн толтуруп, аны жалгыздыктан куткарып ийбейт, ал аз да болсо алаксуу гана...

Өткөн жолу шаардын акиминен киши келип: «Карылар үйүнө барыңыз, аякта отуңуз жагылуу, тамагыңыз бышылуу» – деп көрдүлө, кемпир ага макул болбоду. Өз үй, өлөң төшөгүн кыйып кете албады. Кантип кетет? Алиги үй кечээле баласы кирип-чыгып турган куттуу там эмес беле? Эми ошол ыйык жайды кантип таштап кетет? Анын үстүнө, береги үй кадыреселе жөнөкөй там эмес, жылжып өткөн жылдар ичинде өз баласындай аялуу да болуп калдыле го?! Ал кемпирдин муңуна муңдаш, сырына сырдаш тартып бүткөн го?! Анан, ушул үйдү кантип кыйып баса берет? Баласы кирип-чыгып жүргөн үйдү...

Сырттагы бороон күчөгөндөн күчөп, албуут аялдай чамынып, туш-тарабын жалмап-жутуп аткан ажыдаардай ышкырат. Сырттан кандайдыр коркунучтуу доош чыгат.

Үй кыйла сууп кеткендиктен ал жуурканын бекемирээк кымтыланып, кайрадан түпсүз ойдун кучагына кетти.

«Атаңгөрү-ай, ушинтип көрөр күнү байып бараткан кезде өзүнө караан-жороон болор күйүмдүү тууган табылса, ээ?! Оорун колдон, жеңилин жерден алып каралашкан жакын чыкса, ээ?! Ана, баары кымбаттап, кароосуз калган кары-картаңдарга те үстү жактагы «Ар-

дагер» деген дүкөндөн атайын азык-түлүк сата баштады, аттиң-ай, эми ошону алып келип берер киши жок... А өзү бирдеңке көтөргөндү мындай кой, элдир-селдир кадам шилтеп, араң басат. Анан ал тыякка кайдан барат, кайда-ан?»

Кемпир дагы күйүттүү үшкүрүндү да, муңга батып, кыйлага-а уктабай жатты. «Ширем соолуп, шакелим калган кезимде ушинтип ээн тамда жалгыз жатып, кордук менен зардыкка малынып, каралашар кишим жок, муң менен кайгыдан арам өлөт экемин го?! Ана, күңгөйдүн көп күттүрбөгөн коңур күзү да кирип келди. Бүгүнкү суук жамгырга улашкан кара бороон жер танабын кууруп, кыштын деми билине баштады. Эми соңку күздөн жалаңдаган кышка бир эле кадам... А жылыга түшчү көмүр али да келелек... Кемпир калаанын чоңдоруна арыз менен кириш керек эле, али да баралек. Эми кандай күн болот?»

Анын көптөн бери жаш чыкпай, кургап калган көздөрүнөн сызылып, бир тамчы төмөн кулады. Ал, жана да күйүттүү үшкүрүнүп алды.

Күндүз уктап алгандыкы болсо керек, чакыйып, кирпич ирмебеди. Сырттагы ар түркүн доош салган азоо шамалды, бутактары желпилдеген дарак дуулдагын, зым карагайлардын ышкырыгын тыңшап, ою алда кайда кетип, жалгыздык менен алсыздыктан көңүлү кирдеп, көкүрөгү зилдей берди.

Ал жатып-жатып, өзүнүн гүлгүндөй курагын эстеди. «Ар нерсени ач көздөнө көксөй берген кайран жаштык, ай! Эми кайда калдың? Өзүң эмес, карааның да көрүнбөйт го? Буерде жытың да, изиң да калбаган...» Ургаачынын эми чындап ичи өрттөндү. Ал, согуштан кийинки оор жылдарды, өзүнө сөз айткан ар кандай бозойлорду, «турмуш куралы» деп ниет кылган не бир солкулдаган жигиттерди эстеди. Аттиң-ай, анда ушундай болорун билбей калды го?! Билбей... Эгер билгенде... Жалгыз баласына карап, чүрпөсү бирөөдөн жаман сөз угуп же кагуу жеп калабы деп сактанып, алдына келген ырыскынын баарын нары тепкен экен го?! Кап-айе... Андан да, жакшынакай эле жигиттерди чанганын кантесиң? Алды жагында ай десе аркы, күн десе көркү жок, алдын бала менен артын мал басчу мартабалуу бозой күтүп тургансып, ошону издеп, улам алдыга умтулуп, бирок тигини таппай келе берген экен го, чиркин... Ана кечээле, баласы кайтыш болгон жылы салабаттуу киши сөз айтып келди. Анда бул: «Жо, айланайын, карыдым, кемпирди эмне кыласың? Ары жакта жаштар толуп атпайбы...» – деп баш чайкады. «Жо-о, сиз кемпир эмессиз, аруу жесирсиз! – деди ошондо тиги. – Бу калаада эчендеген эле ачык этектер, акчага арын саткан алаяктар болду, а бирок да сиз аларга таптакыр окшобойсуз, башкасыз. Мен сизди сыртыңыздан

көптөн бери жакшы билем го, адеми жансыз...» Антсе да, кемпир караманча болбоду, анткени береги кермурут өзүнөн он жаштай кичүү болучу. Андыктан, курагы жаш немеге турмушка чыкканды өөн көрдү. «Тең-теңи менен, тезек кабы менен» – деп кала берди. Алиги кермурут андан кийин да эчен курдай келди, бирок мындан эч майнап чыкпады...

Кемпир дагы ызалуу үшкүрүнүп алды да, эми ошого кейиди. Уруштан кийин жесир калган өзү курдуу ургаачыларды эстеди. О, алардын көпчүлүгү азыр кийинки тийгендери менен очор-бачар. Мурдагы күйөөсүнөн калган балдарын да, кийинкисинен төрөгөндөрүн да өстүрүп, эрезеге жеткирип, уулун уяга, кызын кыяга кондурду. Атасы согуштан набыт болгон баланы кийинки атасы «сен бөтөнсүң» же «өгөйсүң» деп жектегендери сейрек. Көпчүлүгү катынын ээрчий келген жетимди өз каны сыңары асырап, канаттууга кактырбай, тумшуктууга чокутпай чоңойтту. Ырас, мурдагы күйөөсүнөн калган бала менен кийинки атанын ортосунда айрым пикир келишпестиктер болбой койбоду, кантсе да ал көз томуйган, чеке жарылган ызы-чууга көтөрүлүп кетпеди. Ал эстүү апанын кудурети менен дүрт эткен жеринде өчүп, алдыга умтулган өмүргө жол берип отурду.

Аттиң-ай, бул деле тигилерчилеп ошо жаш сүйкүмдүү кезинде бир эркектин этегин кармап, ээрчип кеткенде эмне?! Анда мындай мүшкүл болмок эмес эле го?! «Балам-балам» деп жүрүп, акыры ушундай күнгө туш келди го?! Эң өкүнүчтүүсү, бала апанын алпечинде эрке өсүп, ээнбаш чоңойду. Анын акыры бала чоңоё келгенде өзү билгендей басып-туруусуна, эртелеп шарапка аралашуусуна алып келди. Анан начар жигиттер менен жоро болуп, түрмөгө да түшүп кала жаздады. Ошентип, солкулдаган кырчын кезинде уулу «ичкич» атка конду. Аны көргөн ыймандуу кыз-кыркын мындан жаа бою түйүлүп качты. Тыянагында, отузга келген кезинде, эбак куу жатын болуп калган, эч качан төрөбөгөн, ошо айыбынан улам эрден чыккан, андан да күйөөсү менен тең жарышып кошо ичкен бирөөнү алды. Кемпирге ажайып жыттуу небере тартуулап, аны чоң энелик бактыга бөлөчү курагында куубаш өттү. Аттиң-айе, жок эле дегенде андан бир чүрпө калганда эмне?! Азыр береги ээн үйдө ошол небереси менен базар болуп отурбайт беле?! Кап-айе...

Кемпирдин көңүлү кароолонду. Өзү курдуу байбичелердин небере алпечтеп отурган эмки бактысына ичи тарыды, көкүрөгү күүдү. Ошондо, небак кургап калган карегинен сызылып жана бир тамчы чыкты...

Түн ортосунан эбак ооп, эл кызуу уйкуда жаткан кез эле. Катуу шамалдын уу-дуусуна аралаш, ушу тапта, көчө жактан кандайдыр чалына баскан дабыш чыгып, ит үрдү.

Кемпир демин ичине тартып, сыртты тыңшап калды.

Ал аңгыча болгон жок, тарп-тарп эткен керзо өтүктүн үнү дарбазасы жок адырайган ачыктан бери кирди да, короонун орто ченине келип токтоп калгандай болду. Ошо маалда береги короодогу сарыкаш дөбөт жаналы калбай арсылдады, а тиги ага деле караган жок окшойт, берилеп келип жана токтоду...

Катуу шамалдын дуулдагынан, зым карагайлардын ышкырыгынан алиги дабыш уктап аткан барактагыларга туюлбай да калышы мүмкүн эле, а ойгоо жаткан кемпир тыштагы тигини илгиртпей сизди. Ана, дабыш берилеп келди да, күтүлбөгөн жерден эле кемпирдин тамынын сырткы эшиги шарт ачылып, үйгө темтеңдей баскан бирөө кирди. Ал өзүнчөлө сөгүнүп-сагынып, кайсы бир катындын атын атап чакырып, сырткы үйдө ортоңку бөлмөнүн эшигин таппай сыйпалап, азга кайсалап калды да, акыры таап, темтеңдеп ичкери кирди.

– О, энеңди гана... жалап! Эми араң келген экенсиң го?! Эй, бир жумадан бери кайда жүрдүң, сука!

– Ой, сен кимсиң?! – Жаткан жеринен өөдө боло берген кемпирдин үрөйү учту.

– О, энеңди гана... Уялбай: «Шен кимшиң» – деп коёт! Эмне, жаңы айгырлуу болгондон кийин эле эски айгырыңды тааныбай каласыңбы?! О, башыңды гана... сука! – Чайпалып араң турган неме эми маңдайдагы дубалды сыйпалай баштады! – Бу шуркуя жарык күйгүзгүчтү да алып салган турбайбы! Бу сукага караңгылык менен гана «тарамыш» керек...

– Ой, сен кимсиң?! – Кемпирдин жүрөгү акылдап, үнү каргылданып, муундары калчылдап, отурган жеринен өйдө туралбай, жаны чыкты.

– Менин, ким экенимди азыр көрөсүң, энеңди гана... сука! – Кирген неме үстүндөгү купайкесин чечип ыргытып, шапкесин жерге бир чапты. – Сенин сука экениңди мурда билгенимде, энеңди гана... жаныма жуутпайт элем го?! – Эми өтүгүн чечип, аны да туш келди ыргытты. – Сен, сука, мени катын, баламан ажыраткансың! Билесиңби?! Канымды көп кызытпа! Энеңди гана... азыр муздап туруп, каныңды ичип коём. – Эми тигил күшүлдөп-бышылдап атып, шымын да шыпырды, бирок багелегин согончогуна чыгаралбай атып, чалынып полго күп эте түштү. Антсе да, ошо жерге жатып калбады, күчала жеген букадай килеңдеп, олдоксон кыймылдап атып, акыры шымын да чечти. Анан теңселе басып өөдө болду. – Кара, суканы, мени таппай калсын деп быякка жатып алган турбайбы?! Мен сага кайда жатышты азыр көрсөтөм, энеңди гана...

Мас темтеңдей басып төшөгүндө сороюп отурган кемпирдин жанына келди да, төмөн эңкейе берип, анын үстүндөгү жуурканын сыйрып

ыргытты. Кийин тигини баса жыгылды да, ургаачыны мойнунан итерип келип, астына тыкты.

– Ой... ой, айланайын, мен ал катын эмесмин... башкамын... мен...

– Карасаң, суканын кууланганын! Уялбай башкамын деп коёт... Азыр көрсөтөм сага башканы!

Мас тигинин каршылык кылган алсыз колдорун ач бүркүттүн чеңгелиндей болгон өтө кубаттуу колдору менен капшыра кармап туруп, нары силкип ийгенде билектеринин ооруганына чыдабай кемпир катуу чыңырып алды.

– Жап үнүңдү, энеңди гана... сука! – Мас астында жаткан аялды кокодон алып, силкилдетип жиберди. – Дагы бир кыйкырсаң бычак менен малып алам!

Бечара кемпирдин алдасы башынан учуп кетти. Ал тегерек үстөлдүн четинде жаткан нан кесчү узун бычакты эстегенде жаны чыкты: «О, теңир, өлөт деген ушул экен, го?!»

Ошондон кийин мас астындагы ургаачыны талтайтты да, үстүнөн зилдей басты. Бечара кемпир кыйла жылдан бери эркекке жат болуп калгандыктан тиги анын буттарын эки жакка кере баштаганда чаты менен чандыры аябай катуу ооруп, жамбашына ашташкан жилиги жатагынан чыгып кетчүдөн бетер жаны көзүнө көрүнө түшкөндө жана да катуу чыңырып алды. «Кыйкырба дейм!» – Зөөкүр астындагыны башка шилтеп калдыле, муштуму тигиге тийбей жаздыкка былч эте түштү. Эми кемпирдин жаны ого бетер чыгып, дымы чыкпай, чала өлүк болуп калды. Ошентсе да, эгер алы жетсе, береги зордукчуну үстүнөн жыга түртүп, сыртка айкырып чыккысы келди, бирок өзүн лык басып жаткан эркектин темир чеңгел кучагынан бошой албай, козголмок турсун тигинин салмагын көтөрө албай, энтиге дем алып, үнү да жакшы чыкпай калды. Кыйкырайын дейт, коркот, кокус...

Эми эркек астындагыны жайлаш үчүн ыңгайланып, ыкшоо кыймылдап, өзүнүкүн кармалай баштады. Кантсе да, ичкиликке аябай сугарылып, өзү ганамес жан жери да өлүп калган неменин береги аракетти текке кетти. Ал өзүнүкүн уучтап алып, ургаачыныкына тыгууга канчалык аракет кылса да шалбыраган түгөтгөн эч нерсе чыкпады. Эркек: «Энеңди гана... качан болсо уят кыласың да жүрөсүң! Эгер азыр турбасаң кесип туруп, сырттагы итке салып берем!» – деп жинденип, оозуна келгенин оттоп, ар нерсени булдурап атып, бир маалда ошо кемпирдин үстүндө жаткан боюнча шылк эте түштү да, коңурукту кош тартып, катуу уйкуга кирди... Жаны өлүп калган бечара ургаачыга кыйладан кийин гана кайрат кирди. Ал тырмалаңдап атып, тигинин астынан эптеп суурулуп чыккан менен сол саны эркектин астында калды. Эгерде, өзү дубалга тирелип калбаганда, балким, бул зордукчунун

кучагынан биротоло кутулуп да чыкмак, айкырып кошуналарды да ойготмок, бирок ал ошо дубал менен эркектин ортосунда кыпчылып калды: Андан да, мунун үстүндө зылдай болуп эркектин шадылуу колу жатты: А ушу колду ары серпип таштап, туруп кетүүгө берегинин кудурети жетпеди... Кийин, тигинин салмагынан уюп бараткан алиги бутун тартып алууга күч менен аракет кылдыле, мас көмкөрөсүнөн жаткан боюнча түйшөлүп, уйку-соонун арасында бирдеңкелерди кобурап, кайсы бир аялдын атын атап, сөгүнүп-сагынып атып, аздан кийин кайра коңуруктуу уйкуга кирди. Ушундан соң кемпир эркектин астында калган бутун бошотуп алууга дегеле ниет кылбады, кокус мас ойгонуп кетсе, анык балээ ошондо башталарын даана түшүндү. Эми ал эптеп өдө болуп те аяк жакта жаткан жууркандын бир учун өдө тартып жамындыле, жууркан масты да жаап калды. Анан чакыйып, эмне кыларын билбей, туткунга түшкөн бечарадай айласыз жатты. Тигинден уруп турган арактын жыты мунун да башын кеңгиретип бараткандай болду.

Мас аябай катуу уктады. Ал таң куланөөк салып калган кезде гана түйшөлдү.

– Суу... суу – деп ал оозун жаланды.

Ошондо кемпир аны болгон күчү менен ийнинен силкилдетиپ, ага тоотпой койгондо чачынан кармап жулкулдатып, ойготуп ийди.

Мастын башы калтылдап, араң өдө болду. Эми кемпир тигинин астында жатып чымырап уктап калган бутун эптеп сууруп алып, акыркы кайратын жыйып, сүйлөнө кетти.

– Кайдагы немесиң, кет! Өлүгүңдү гана... – Тигини урушуп аткан менен кемпирдин муундары калчылдап, эми алда кандай болот деп жаны чыгып аткан.

– Урушпачы, – деди уйкусу жакшы ачылалек неме. – Суу... Суу кайда?..

– О, суудан айлангыр!

Мас эмнегедир бир нерсени сезгендей дымый калды. Не дегенде, ал жанынан өзүнө таптакыр эле жат, башка аялдын үнүн угуп аткан. Эми ал ордунан калтаңдап, жер таяна туруп, бөлмөдө темтеңдей басып, тамдын боорлорун сыйпалап, жарык кылгычты издей кетти. Ал аны көптө гана тапты. Бөлмө жарк эте түшкөндө нурдан көзү уялып, карактерин азга ушалап туруп калды да... анан... анан... өзү жаткан жерден чачы күмүштөй агарган, бетинин чүкөсү чыгып, жаагы шимилген көзү чарасына батып үңүрөйгөн, чүкөдөй кемпирди көрдү. Көрдү да, көргөн көзүнө ишене албай, чочугандан кетенчиктей түшүп, өңү кубара, дел болуп азга туруп калды.

– Өлүгүңдү гана көрөйүн, кет! – Тигинин соолуга түшкөнүн сезген кемпир эми шердене кетти. – Же болбосо милийсага...

Мастын жаны чыкты. Корккондон кекечтенип, түзүк сүйлөй да албады:

– Мен... башка үйгө... а бу кимдин үйү?.. Мен...

– Өлүгүңдү гана көрөйүн, боороору, кет! Же болбосо...

Мас алаңдап, кийимдерин издей, кайсалай калды. Трусысы шымы менен кошо кире бериште жаткан экен, шашкалактап кийди. Анан, карбаластагандан өтүгүн бутуна коңултак салып, нары жакта жаткан купайке менен шапкесин алып, сыртка атып чыкты да, тарпылдап качып жөнөдү. О, ал таң агара баштаган ээн көчөнү бойлой дуулдаган шамал менен жарышып, узакка чуркаган соң гана эсине келди. Эсине келгени, түндө барчу үйүнүн тушуна эми жеткен эле... Жүрөгү жарылып кетчүдөй акылдаган неме эми гана береги көчөдө бири-бирине окшогон барактар көп экенин байкады. «Түндө адашып калган турбайымбы, энеңди гана...» – деп өзүн өзү сөгүп алган соң бурулуп алиги барактын дарбазасы жок аңырайган короосуна кирди да, бурулуп экинчи эшикти каңкылдата кетти. Көп өтпөй үйдүн терезелери жарык болду да, ичкериден: «Сенсиңби?» деген аялдын үнү чыкты. «Ач!» – Сырттагы өктөм унчукту. Эшик шарт ачылып: «Ботом, ушу убакка чейин кайда жүрдүң?» деген келиндин таарынган добушу угулду да, жигит үйгө шашыла кирип, каалга карс жабылды.

А бул учурда жүрөгү акылдаган кемпир ордуна бери эмгектеп келип, нары-бери жагын сыйпалап ыштанын издеп аткан. Чаты аябай керилип калгандыктан чандыры сыздап катуу ооруп, басса жыгылып кетчүдөй калтаңдап, алиги зордукчу азыр эле кайра келип, муну басып жыгылчудан бетер тула-бою калчылдап, акыры ыштанын чечкен жеринен табалбай, ошо бойдон сендиректей басып, сырткы үйгө чыгып, каалганы илгиче шашты. Анан илинген илгичти үстүнөн баскан тейде, жүрөгү кабынан атып кетчүдөй акылдап, ошоерде узакка турду. Ал кийин гана кайра келип, таптакыр башка жакта жаткан ыштанын таап кийди да, денесинин калтырагы тарабай төшөгүнүн үстүндө көпкө отурду.

Таң аппак атты.

Бара-бара кемпирдин тула-боюнун калчылдагы жоюлуп, өзүнө келе баштагандай болду.

Ана, көп өтпөй тоо баштары алтын нурга бөлөндү.

Ал эми гана өөдө болуп, көйнөгүн кийип, жарыкты өчүрдү.

Ошо тапта маңдайдагы үйдүн эшиги ачылды да, сыртка бирөө чыкты. Ушуга удаале, катарында кошунасы да тура баштаганы байкалды.

«Аздан кийин булар ишке кетет» – деп ойлоду кемпир. А сыртта дале караандай шамал ызылдап турду.

Үй ичи кыйла сууп калгандыктан кемпир чыйрыгып чыкты. Ошондо ал башына жаздап койгон, эскилиги жетип өңү өчкөн кара тукаба пальтосун алып кийди. Анан, оозгу үйгө чыгып, бурчтагы чылапчынга жүзүн чайыды. Кийин кечээги калай чайнекке суудан бир аз куюп келип, чай койду. Ушундан соң төшөнчү-орунчусун жыйды да, тегерек үстөлдүн жанындагы төрт кабат төшөгүнө келип отурду.

Анын ою айланып келип эле түнкү окуяга токтолуп атты: «Бул ким? Кайдагы неме?» Бирок суроосуна жооп табалбады. «Жок эле дегенде көзү соо болсочу, анда тигини таанып калмак. Эгер арыздана турган болсо берегини көчөдөн өңүнөн таанып, карматтырмак».

Ошентсе да кемпир өзү барып арыздана турган милийсаларды, болгондо да баласын өлтүргөн милийсаларды эстегенде беригилерге жини келди. Ооба, ал «кызылчокторго» дегиле даттанмак эмес. «Жашы сексенди таяп калган курагында бир жигит тийиштик кылды деп кайсы бети менен барып арызданат? Бул элге өзүнөн өзү жаманатты болуу деген кеп го?! Өмүр бою жаманаттысыз, ушак-айыңсыз күн көрүп келип, эми ушу болбогон жерден жаманаттыга, өсөк сөзгө илинеби? Жок, кемпир андайга бармак эмес. Жабылуу аяктын жабылуу бойдон калышын самамак. Анын үстүнө, карматтыргыдай ал муну эмне кылып ийди эле?! Мастык го, мастык... Баарына мастык күнөөлүү...»

Ошондо ал ыраматылык баласынын бир жоругун эстеди. Көпкөн жигиттерге кошулуп бул да катынга барыптыр. Эртесиле үйгө миллийса келди. «Балаң кайда, камайбыз» – дейт. Сураштырса иштин жайы тигиндей экен. Ушундан соң өзүнүн безеленгенин көрүп ал. Алиги катынды таап, улуу башын кичүү кылып, жалынып-жалбарып, асты-үстүнө түшүп, ушу кезге дейре кашыктап жыйган тыйын-тыпырынын баарын тигинин астына коюп... Айтор, ошондо шумдуктай чабылган. Береги катын муну аябай отоп, болгон ырыстуу кийим-кечесинен бери кагып алып, баса берген. Анан, бечара кемпир колунда калган-катканын «кызылчокторго» берип түгөнгөн. Ошентип, баласын камактан куткарып калган. Баш-аягы жарым жылга созулган бул ызы-чуу көкөйүнө көк талкандай тийген эле. А эми так ошондой эле кырдаал өз башына келип отурат. Мунун баласы жанагы арамза катынга малынып калып, ушунчалык чабылып, убара болсо, береги мас кемпирге малынган да жок, тек гана мастык менен адашып келип, кемпирди саал убара кылып койду да түн бою уктап, соолукканда качып кетти. Төбөдө теңир турат го, балит иштен өзү да, алиги жигит да таза бойдон калды. Анан ушу бечараны ак жерден каралап, милийсаларга барса муну Кудай жакшы көрөбү? Ал да бирөөнүн баласы го?..»

Ушуерден кемпирдин ачуусу саал тарап, бир аз жумшарды. «Мейли, кайда жүрсө да аман болсун, кийин эскиргенде береги түнкү жоруктун осол экенин билсе болду» – деп ойлоду.

Чай ичкенден кийин ал жылыды.

Күн көтөрүлө бергенде сырттагы шамал да басандагандай болду.

Ошо тапта илинүү эшик тарсылдады. Кемпирди жүрөгү кайрадан акылдай кетти. Оозгу үйгө чыгып баратып: «Бу ким?» – деп үн салды. Сырттан: «Мен, – деген, – Зайна!» «Азыр!» – Кемпир эшикти ачканда шамалдан аябай кайыккан, толуктугунан ынтыгып араң баскан, эки бети каракөк тартып тарсайган, манчайган кемпир үйгө кирди. Ал:

– Ботом, эшикти чак түштө эмнеге илип алгансыңар? – деп үй ичин уурдана карап өттү.

– Шамалдан каалга ачылып кетип атпайбы, – деди берки. Бу шылтоону Кудай оозуна сала берсе керек, жообу ишенимдүү чыкты.

Келген толук кемпир тигини «эже» деген менен кебете-кешпири жагынан береги «эжесинен» алды-канча улуудай көрүнгөн неме эле.

Ушу учурда кемпирдин оюна ар нерсе кетти: «Түнкү окуяны кошуналар билип калбады бекен? Тигинин келгенин сезишпесе да, тарпылдап чуркап кеткен таңкы дабышты угушкандыр? Ия? Аны туюп калышса өлүм го, өлүм. Сурашса эмне дейм?..»

Келген синдиси айылда туруучу, догдурга көрүнгөнү келиптир. Баштыгында биртике эт, каймак...

Ызылдаган шамал эки күндөн кийин гана басылды. Синдиси догдурга көрүнүп болгон соң, аны ээрчип, калаанын чоңдоруна көмүр сурап кирди. Те «Ардагер» дүкөнүнөн өткөн айда алынбай калган азык-түлүгүн алды. Айтор, синдиси быякта бир жумадай жүрдү, ошо аралыкта ал экөө өткөн-кеткенди козгоп, аябай чер жазды. Тагдырдын оюнун кара, ойдо жок жерден эле синдиси кетчү күнү күтүлбөгөн окуя болду. Тиги экөө чай ичип отурган. Ошо тапта сырткы эшик аяр ачылып, үйгө бирөө кирди да, ортоңку эшиктин түбүнө келип, туруп калды. Анан эшик чертилди.

– Бу ким? – Кемпир элейип, үн катты.

– Мен эле... – Сырттан өтө жумшак үн чыкты.

– Мен деген? – Кемпирге тигил үн тааныштай сезилген менен адегенде аны ажыраталбады.

– Мен эле...

Эми кемпир алиги үндү дароо тааныды: «Ошол! Баягы түнкү жигит...» Жүрөгү акылдап, муундары калчылдап чыкты. Аңгыча синдиси: «Кире бериңиз, эшик ачык!» – деп, чый-пыйы чыгып кетти. Эми ортоңку каалга чыйк эте ачылды да, үйгө аяр баскан дабыш кирди. Аны менен бирге атыр менен өтүк майдын жыты да кошо келди.

– Кандай, жакшы турасыздарбы? – деди кирген неме негедир жазгангандай.

– Кудайга шүгүр, турабыз. – Синдиси жооп берип атты.

– Мен эле, – деп бүгүлө калды жигит. – Эжеге чай-чамак алып келдим эле...

Ошондо кемпир: «Кет, өлүгүндү гана... Мен сенден чай-чамак сурадым беле?! Алып келгениңди алып, көзүмө көрүнбөй жогол!» – деп кыйкыргысы келди, бирок синдисинен айбыкты. «Муну укса бул эмне дейт? Өткөн түнкү окуя тууралуу синдисине ооз ачкан эмес, эми ушул тигинден жаап-жашырган жападан-жалгыз сыры ачылып калуунун астында тургансыйт...» Кемпир абдырап, эмне дээрин билбеди. Айыбы ачылып калган немедей кызара түштү да, унчугалбады. Ошо маалда келген неме көтөрүп келген баштыгын шкафтын үстүнө койду да, кетүүгө камынды.

– Отурагой, чай ич, – деди синдиси чебеленип.

– Жо, шашып аттым эле. – Жигит келип, нандан ооз тийди. – Мен кетип баратып эле кире калдым...

– Шашпа айланайын, отур, жок дегенде бир чыны чай ич, шашкан шайтандын иши, – синдиси куйган чайын жигитке суна кетти. Эми тиги да береги чайды ичпеске болбой тургандыгын түшүндү. Алиги тегерек үстөлдүн жанында турган отургучту өзүнө жылдырып көчүк басты да, шашкалактап иче кетти.

– Ий, кайдан келдиңер? – синдиси көнгөн адаты боюнча тигинин жөн-жайын сурамжылай баштады.

– Ушул эле шаардан.

– Үй-бүлөң барбы?

– Болгон.

– А эмне үчүн болгон?

– Ажырашып кеткенбиз...

– А-а... – синдиси «билдим чоо жайыңды» дегендей жымыя баш ийкегилеп койду. – Эмне иштейсиң?

– Курулушта. – Жигит чайын ичип бүтүп, бата кылып, кетмей болду.

– Жо, дагы бирди ич, эгер пары менен ичпесең сүйлөшкөнүң чанып кетет.

Эми жигит аргасыздан экинчи чыныны да колго алды.

Кемпир жигит кеткичекти үндөбөдү. А качан гана тиги бата кылып, үйдөн чыга бергенде үстүндөгү оор жүктү бирөө жонунан алып салгандай жеңилдене туштү. Чекеси тердеп чыккан экен, жоолугунун учу менен жүзүн сүрттү.

– Бу ким, эже? – деди ошо маалда синдиси муну кунт коё тиктеп.

– Азыр калаада... – Кемпир жөтөлүп алды. – Кары-картандарга колунан келгендер жардам берип атпайбы... – Мукактанды. – Ошонун бирөөдүр...

– Таң? – Синдиси бүшүркөдү. – Мен да силерди тааныйт го деп ойлодум эле.

– Жо-о. – Безелене кетти кемпир. – Кайдан? Тааныбайм...

– Абдан татынакай жигит турбайбы! – деп күбүрөдү синдиси ордуна туруп баратып. – Мен да силерди билет го деп... Көрөлүчү, эмне алып келгенин...

Эми синдиси шкафтын үстүндө турган баштыкты быякка көтөрүп келди

– Оо, инди чайы турбайбы! – Ал бир тоголок чайды алып, жыттай кетти. – Тех, жытын! Буруксуйт тим эле!

Эми баштыктагынын баарын алып чыкты.

– Он чай, беш бачки кант, эки бачки силибичний май... Оо, бул эмнеси? – Анан калың кагазга оролгон бирдеңкени ача баштады. Оо, шалы жоолук турбайбы! Болгондо да, баягы биз таппай жүргөн эң кымбаты, эжеке!... – Ал балача кубанды. – Ана, жигит десең!..

Кемпир буга ак да, көк да деген жок. Кандайдыр бир жагымсыз май жегендей кылгырып туруп алды.

– Зайнаке, ушунун баарын сен алчы, – деди акырында.

– Жо-о, эжеке, сизге арналып алынган нерселер болсо, анан, мен алмак белем? Жо... – Тиги караманча баш тартты.

– Ал, Зайнаш! – Кемпир чечкиндүү кетти.

– Жо, эжеке! – Тиги таптакыр болбой койду.

– Жок дегенде биртикесин алсаң. – Тигиге алдыра албасына көзү жеткен соң ал жумшарды.

– Мейли. – Синдиси акыры макул болду. – Мына, ырымга бир чайын, бир бачки кантын алайын. Калганын, эже, өзүңүз ичиңиз, бул сиздики го...

Ошентип, синдиси алгандарын жолго камдап койгон баштыгына салды. Анан чайга бата кылып, өөдө болду.

– Эжеке, аптобуздан калбайын, кете турган учуру болуп калды.

– Мен узатып коёюн.

– Жо-о, өзүм эле, убара болбоңуз.

– Анын эмне убарачылыгы бар, барып-келип эле жүргөн жер эмеспи.

– Жо-о, тим эле коюңуз.

Ошентип, тиги коштошуп өзү кетти да, кемпир үйдө кала берди. Ал кеткенден кийин да кемпир тегерек үстөл үстүндө жаткан чай-чамекке, шалы жоолукка жакындабады. Негедир андан денеси үркүп, жолободу. Эшикти илген соң алиги төрт кабат төшөктү

жазып, нары жүктүн түбүнө салып башына жаздык коюп, жата кетти.

Анын ою айланып келип эле ошол түнкү жорукка, анан бүгүнкү окуяга айланчыктап туруп алды. Ал тигил түнкү жорукту баштан-аяк дагы бир электен өткөрүп алып, эми бүгүнкү окуяга келип тирелди. Анын жандүйнөсүн: «Береги белектерди тиги чычым эмне ой менен алып келди?» – деген собол ээлеп алды. Ойлой-ойлой келе мындан эч деле жамандыкты, кытмырлыкты, арамзалыкты туя албады. «Бар болгону, жигит өз жоругунан абдан катуу уялып калган түрү бар. Эгер, үйдө сиңдиси болбогондо ал береги кемпирден кечирим сурашы да ажеп эмес эле. Тилекке каршы, үйдө киши болуп калды да жигит кечирим сурай албай, кетип калды...»

Ооба, – көптү көргөн карынын бул божомолунун калети жок эле. Жигит чындыгында кечирим сураганы келген болучу.

Ошондо, кемпир ордунан туруп, тегерек үстөлдүн кашына келип, чайларды кармалап, жыттап: «Чын эле инди чайы тура!» – деп канагат ала, анан канттарды сыйпалай: «Азыр инди чайы да, мындай чакмак кант да эч жерде жок, буларды кайдан алды болдукен?» – деп ойлоду. Ошентип, сыйпалап атып анын колу жанагы чети тордолуу, салбыраган узун чачылуу шалы жоолукка урунду. Жоолук, чындыгында эле, эң кымбатынан эле. Не дегенде, кемпир алигидей жоолуктардын түрүн эң жакшы билүүчү. Те жапон жоолуктары жаңыдан чыгып аткан жылдарда ал жанагы шоопур көңүлдөшү Өмүр экөө алигидей жоолук үчүн Алматыга чейин барып, аяктан боо-боосу менен сатып алып, быякка апкелип, кымбатка пулдачу. Ал береги жоолукту кармалап отуруп, ошо дени-карды сак, күүлү-күчтүү жылдарын ич тарлык менен кайрадан эстеди. Кийин, башындагы эски жоолугун алып, алиги шалы жоолукту салынып көрдүлө, ал үлпүлдөп бүтүндөй ийинин жаап калды. Жаңы жоолуктун керемет жыты анын жандүйнөсүн тазартып, негедир көңүлү ачыла кетти. Бирок ал! «Жо, жок...» – деп, башындагы жоолукту шыпырып алды да, берки эски жоолугун кайра салынды. Эми шалы жоолукту алиги кагазга ороп, тиги чай-чамектерди жанагы баштыкка кайра салып, төркү үйгө алып кирди да, шифоньердин ичине таштап койду. Анан, өзү жатчу бөлмөгө шашыла чыкты да, баягы жаткан жерине келип, узакка отурду. Анын ою бу жолу да алиги жигиттен алыстабай койду. Тигинин мас болуп келгендеги ошол түнкү жоругу кемпирдин көз алдына кайрадан тартылды. Анын кайрадан жини келди.

Ошо түнү ал катуу уйкуда жатып, оор түш көрдү. Түшүндө алиги жигит баягыдай эле мас болуп келип, кемпирди дырдай жылаңачтап, ага ээ кылбай, буттарын эки жакка керип, талтайтып, чатына кирип атыптыр. Кемпир жанталашып: «Ой, айланайын, катуу баспачы,

дем алалбай өлүп баратам...» – деп туйлап... Бул антсе жигит жинденип, кемпирди кокодон алып, муунтуп... А кемпир жанталаша катуу чыңырып...

Акыры, өз айкырыгынан өзү ойгонуп кетти. Таң атып калган экен. Төрдөгү чакан жүк кемпирдин үстүнө эбак кулап, басып калыптыр. Ал ошон үчүн кыймылдай албай, дем алалбай, түмчугуп атыптыр...

Аябай тердеп чыккан неме үстүнө кулаган жууркандарды нары түртүп таштап, кайра кыйшайды. Ошо бойдон ал уктай албады. Көз алдынан жанагы жигит кетпей койду.

* * *

Алигиден кийин тиги жигиттен дайын болбоду. Ал жер жутуп кеткенсип жок болду.

Өткөн жумада акимият көмүр түшүрүп берген, бирок аны аркы складга киргизе турган киши жок, береги кошуна-колоңдору түнкүсүн уурдап жагып аткан. Демейде келип, кемпирдин отунсуусуна каралашчу мектептин балдары да быйыл жолобос болду. А мунун кир-когуна көз салчу баягы сестра келинден дайын жок. Эптеп кыбырап, үйгө араң кирип-чыккан неме тиги көмүрдү кайдан ары киргизет. Анын үстүнө мунун отуну да жарылбай, үйгө от жагуунун өзү тозокко айланган.

Кеч күздөн баштап, эки күндүн биринде улуп калчу баягы бороон да ал салтын таштабай, дымытып аткан. Өткөн айдын аягында күздүн кара суугу капыстан жааган карга улашып, каардуу кыштын да бөркү көрүнүп калган. А азыр болсо эшикти ачкан сайын үйгө кучак-кучак суук кирип, ырайымсыз кыштын алгачкы күндөрү башталган.

А бүгүн болсо кемпир таң азандан туруп, чайын ичкен соң, азык салчу баштыгын алып, «Ардагер» дүкөнүнө келген эле, анткени бүгүн мунун азык алчу күнү болучу. Өткөндө да келбей калгандыктан, азыгы алынбай калган. Бу кезде өкмөт карыларга пенсиясын акчалай бералбай, анын ордуна азык-түлүк таратып, кутулуп аткан.

Эрте келгенине жараша азыгын биринчи болуп алды да, аябай эле оордоп калган баштыгын зорго көтөрүп, сыртка чыкты. Ошо беш-алты кадам жерге демигип, азыктын салмагынан бели майышып, өлүп кете жаздады. Дүкөндүн оозуна чыккан соң ташжелим тепкичте күйүккөнү басылгыча отурду. Ана, баштыгынын оозун бекемдеп таңып, кош колдоп көтөрүп, дүкөндөн дагы беш-алты кадам алыстап, демиге кеткенде кайра токтоду да, баштыкты жерге коюп, эси ооп, дагы кыйлага отуруп калды.

Дүкөндөн аркы автобустун аярламасына эки жүз кадамдай жер эле. Эптеп ошого жетсе, автобус менен үйүнүн тушуна чейин бармак да, анан түшүп, дагы жүз кадамдай жерге басмак. А береги кемпир алиги автобустун аярламасына бүгүн жете турган эмес. Ары-бери өткөндөрдөн жардам сураса бири да көмөк көрсөтпөйт, баарыле «шашып баратат», «кечигип атат». А ойноо балдар ага жардам бермек турсун шылдыңдап... А жанагы жасанып алып өткөн кыз-кыркындар кемпирге даарысале тигинин бирдеңкеси жугуп калчудан бетер, берегиден алыстап өтөт.

Түш боло жаздап калган кезде ал жанагы дүкөн менен автобустун аярламасынын орто ченине араң жетти. Эси ооп, баштыгынын жанында шылкыйып отурган кемпирди тушунан өткөндөр анча элес албады. А бирок да, ишинен чыгып, түшкү тамакка келаткан баягы жигит кемпирди көрө сала имериле калды. Анын жатаканасы да тиги автобустун аярламасынын түбүндө эле. Жер карап отурган кемпир да тушуна токтоп калган дабыштан улам, баш көтөрүп ошоякты карады.

Кемпирдин көптөн бери күн көрбөгөн жүзү кубакай тартып, нурсуз каректери муңга батып турса да, көзүнүн карачыгы карагаттай мөлтүрөп, «сыр аяктын сыры кетсе да сыны кетпейт» дегендей, анын жаш кездеги сулуулугунун издери али да мен мыңдалап, кыйкырып турду.

Жигит чүкөдөй кемпирди карап, кара-ап туруп: «Ошол! Күмүш чач!» – деп күбүрөнүп алды да, бери басты.

– Жакшы турасызбы? – деди ал жете берип. – Буерде эмне отура-сыз?

Кемпир бул үндү угаар замат адаттагыдай эле калтаарып, денесин майда калтырак басып, жүрөгү акылдап, желмогузду көргөндөй денеси жыйрылып, үнү буула түштү да: «Жөн эле...» – деп күбүрөнүп, анан ордунан калтаңдай туруп, жердеги баштыкты алсыз колдору менен өөдө көтөрүп кучактап, аярламаны көздөй бет алды, антсе да үч-төрт кадам шилтегенден кийин эле энтигип, өңү бузулуп, кучагынан баштыгы жерге күп эте түшүп кетти. Эми тиги төмөн болуп, тегерегин сыйпалай баштады.

Жигит аны дале таң кала карай берди.

Эми кемпир жердеги баштыгын кайра алып, дагы биртике кадам таштаганда ташка чалынып, көмкөрөсүнөн кетти.

Жигит ошондо гана «күмүш чачтын» азиз экенин байкады да, шашып калды. Эми тигиге жете берип, аны жөлөп-таяп тургузду да, пальтосун күбүп, жерде жаткан баштыкты алып, «күмүш чачты» жетелемей болду.

Кемпир адегенде берегинин жардамынан караманча баш тартты. «Колумду коё бер! Кыйкырам! Өзүм эле кетем! Келе баштыкты!»

– деп чатак салды, а бул экөөнүн кер-мурун эч ким уккан да жок. Ал кетенчиктеп баспай, тигини бир топ убара кылды. Акырында жигит катуу кетти: «Өзүңүз кеталбайсыз! Бас дегенде басыңыз! Же болбосо...» Тиги ошондо гана сестенип, билегин капшыра кармаган карылуу колго аргасыздан баш ийип, үндөбөстөн ээрчип берди.

Алар аярламага жеткиче үндөгөн жок. Ошо тапта, кудай жалгап, «күмүш чач» турган көчөгө айланып барчу автобус да келип калды. Жигит эми тигини колтугунан сүйөп, биринчи түшүрдү да, артынан өзү кетти. Алар дале унчугушпады. А берегинин үйүнүн тушундагы аярламага жеткенде, экөө тең түшүп калды.

Ошондо кемпир тигинин жардамынан кайрадан баш тартты. «Кошуналарым көрсө жаман ойлойт» – деп эми чындыгын эле айтты. Антсе да, жигит ага макул болбоду: «Жаман ойлогудай, мен эмне, күнөөкөр белем? Же уурумунбу? Бар болгону сизди үйгө жеткирип келаткан көчөдөгү бирөөмүн го?» – деди. «Айтса-айтпаса төгүңбү? – деген ойго кетти «күмүш чач». – Чын эле бул мага жардамдашып келаткан көчөдөгү бирөө го? Азыр баштыкты үйгө жеткирет да кете берет. Шектенгидей анын эмнеси бар экен?..» Эми ургаачы кадимкидей жеңилдене түштү да, үйгө ишенимдүү кадам таштады. Кемпир эчтеке көтөрбөй басса деле демигип, чарчай берет экен. Ошо жүз кадам жерге эки-үч тынып отуруп араң жетти. Эшигиндеги кулпуну ачып, үйгө өзү биринчи кирди. Артында баштыгын көтөргөн жигит.

«Күмүш чач» төшөгүнүн үстүнө бир аз отурган соң гана энтиккени басылып, өзүнө келди. Эми береги жигитке эмне дээрин билбеди. Эгер бул болбогондо бүгүн үйүнө жете алат беле же... бир кудайдын өзү билмек.

Экөө тең кепти эмнеден баштаарды билбей тунжурап отурду да, акыры жигит:

– Мурда айтсаңыз, азык-түлүк алууга мен деле жардам берет элем. – деп кейиди. «Күмүш чач» унчугалбады.

Эми жигит коштошуп, кетмей болду:

– Эгер, үйдө майда-чуйда жумушунуз болсо айтыңыз, келип иштеп берип турайын...

Кемпир ошондо гана кошуналары уурдап жагып аткан көмүрүн эстеди. «Айтсамбы, айтпасамбы?» – деп азга ыргылжың боло калды.

– Атың ким, айланайын, – деди ошондо чыгып бараткан жигитке пашкалактай.

– Бакыт.

– Анда Бакыт, – күймөлө калды тиги. – Эгер убактың болсо... сыртта бир аз көмүрүм бар эле... Ошону бир...

– А-а, – ойлоно түштү жигит. – Кайсы жерде, көрөйүнчү. – Сыртка бет алды да, көп өтпөй эле кайра кирди. – Күрөк барбы? – Үстүндөгү купайкесин чече баштады.

Экөө үйдөн чыгып, көмүр түшүрүлгөн жерге келди. Кемпир складынын оозундагы чакан короонун эшигинин кулпусун ачып, ары кирип, бир жазы күрөк алып чыкты. Эми жигит ачык турган короонун оозундагы көмүрдү ичкери жакка күпүлдөтүп ыргыта баштады.

Аңгыча үйлөрүнөн бирин-экин кошуналары чыкты.

– Бу кайдагы жигит, – деди ошо короодогу көп балалуу бойдок катын.

– Бөбөгүм. – Кемпирдин оозуна ушу сөз келди.

– А-а, – деп калды тиги катын. – Татынакай бөбөгүң бар турбайбы. А мурда бул кайда жүрдүлө?

– Айылда.

Көмүр эки тоннадай эле. Жана түштө тамак ичпей калган жигит тез-тез алсырап, бирок ага карабай өжөрлөнө иштеп атып, күүгүм кире жаздап калган кезде көмүрдү ичке ыргытып бүттү. Белдери уюп, колдору оор тартып, аябай чаалыкканы байкалды.

«Кемпир» көмүрүн киргизип берген жигитке ичинен аябай ыраазы болду, кантсе да ал ниетин тигиге билгизе албады. Короонун эшигине кулпу салды да, жигитти үйгө ээрчитти. А үйгө от жагылып, мелмилдеп жыпжылуу эле.

– Чай ичели, – деди үй ээси оттогу шарактап кайнаган чайнекти алып.

– Жуунсам болот эле...

– Анда, азыр... – «Күмүш чач» сырткы үйгө чыгып, жарым-жартылай суусу бар чакага суу чабыштырды. Ушундан кийин жигит көйнөк, жейдесин чечип, бурчтагы чоң чылапчынга башы-көзүн жууй баштады. А тиги ага суу куюп берди.

Кийин булар чайга отурду.

– Бакыт, ата-энең барбы? – деп сурады кемпир астыртан.

– Жок. – Жигит муңайды. – Балдар үйүндө чоңоюптурмун.

– А бир туугандарыңчы?

– Кайда-ан?

Ошо менен сөз бүттү.

Үй ээси жана жигит көтөрүп келген баштыгынан кумшекер, чай, сары май, момпосуй алып чыгып дасторконго койду. Ошентсе да, булар негедир эле өз ара сүйлөшкөндөн качып атты.

Эки-үч чыны чай ичкен соң жигит бата кылып кетмей болду. Ошондо кемпир үйгө кирип, жигиттин баягы баштыгын алып чыкты:

– Бакыт, береги чай-чамегинди алагой, жоолугуңду да... Мен кекчил эмесмин...

– Жо-о! – Жаа бою түйүлдү жигит. – Мен буларды сизге арнап... Эгер албасаңыз, абдан таарынам... Мен сизге ак дилимен... – Жигит шар кеткен неме экен, оюндагысынын баарын айтып салды.

Эми береги белектерди албаска тигинин чарасы калбады. Анын үстүнө, жигитти таарынтып албайын деп да сактанды.

– Жанагы айткан отунуузду дем алышта келип жарып берейин, – деди акырында жигит. – Араа бар беле?

– Жо...

– Анда таба келейин. Балта бардыр?

– Бар.

Ушу менен сөз бүттү. Жигит кетти. Кемпирдин жүрөгүн кандайдыр бир сүйүнүч булап кала берди.

* * *

Тиги сөзүндө турган немекен, өзү айткандай дем алыш күнү келди. Жанында дагы бир курбусу бар, ал эки кишилик араа көтөрүп алган. Экөө ишти чоң шашкеде баштап, бешим ченде аяктады. Адегенде жоон устунду чыканактай-чыканактай жерден араалап алып, кийин аны алеки саатта жарып таштады. Ары жакта жаткан жумуру отундарды да ошентти. Аягында жарганга жыгач да табылбай калды. Алар отунду жарып гана тим болгон жок, нары сарайына жыйып да берди.

Кемпир ичинен аябай кудуңдаса да, анысын сыртынан билдирбеди. Эң башкысы, береги жигит башка эркектердей куу чегир эмес экенин байкады.

Ошондон кийин жигит ар айдын башында береги кары азык алчу күнү келип баштыгы менен пенсиялык китепчесин алып, баягы дүкөндөн азык-түлүгүн жеткирип берип жүрдү. Адегенде, алиги жигит буга жакшылык кылган сайын тигиге эмне дээрин билбей, анын үстүнө баягы түнкү жорук эсинен кетпей, берегиге алкыш айтаарын же акаарат кыларын аңдай албай, «күмүш чач» бир кызык абалда жүрдү. Андан да, «жигит буга эмнеле мынча үзүлүп түшүп калды» же «муну эптеп тузакка түшүрө албай жүрөбү» деген шектенүүсү бар эле. А бирок да, убакыт өткөн сайын ушул шектенүүсү жокко чыга берди да, күндөрдүн бир күнүндө карт жесир алиги жигиттин баягы түнкү жоругун биротоло кечирди... Аны кийин ойлобой да турган болду. Не дегенде, жигиттин жанагы кайрымдуулугу береги бечарага боор ооругандан, каралашары жок карыга чындап жан тарткандан келип чыгып аткандыгын ал кеч болсо да жакшы түшүндү. Ушундан соң кемпир чечилип, жигиттен мурдагыдай чоочуркабай, сактанбай калды. Тек гана, булар бара-бара ынак тартып баратты. Жигит азык алып келген сайын экөө баягы тегерек үстөлдүн кашына отуруп алып, шашпай чай иче турган. Андайда булар өткөн-кеткенден кеп салып, узакка маектешер эле.

Карт жесир ойлоп отурса, береги экөөнүн тагдыры кандайдыр окшоп да кетүүчү. Бу жарыкчылыкта жигиттин да караан туттаар жакындары жок болучу. Анын атын да балдар үйүндөгүлөр «Бакыт» деп коюптур. Кантсе да, мунун ысымы Бакыт болгон менен заты Бакыт эмес эле, ал нукура бакыттын даамын али да таталек болучу. Балалыгы да, улан кези да, эмки жигиттик курагы да бакыттан айланып өтүп кеткен. А үй-бүлөлүк турмушу жалаң гана ыр-чырдан бүткөн. Анысы аз келгенсип, орто жолдон муну бала-чакасынан бир сойку да тартып алган. Эми азыр ошол сойку менен өөдө-төмөн болуп жүргөн учуру...

Татынакай, сымбаттуу жигитке кайсы гана ургаачы көз артпайт?! Кийин Бакыт келген сайын жанагы көп балалуу бойдок катын ага тийише калып жүргөнүн байкады «күмүш чач». Ошондо күйбөгөн жери күл болду. «Ар кимден тууп алганы аз келгенсип, эми бул жалап алиги жигиттен тууганы калганбы?» – деп жинденди. Ошо Бакыт келген күндөрдүн биринде ал береги сугалак катын менен да чарпыша кетти. Жигит бул короого анда-санда келип кеткен бирөө го, ал тиги катындын чоо-жайын кайдан билсин, «чай ич» десе кирип чай ичип, «жүз граммдаша» да калып, тамашалаша коюп жүрүүчү. Анан, ал кийинки келгенинде капыстан эле алиги карт жесир менен ошол катын экөө ит жебеген бокту жеп, уруша кетти. Ал «күмүш чачтын» уу сөздөрүнөн кийин гана тиги катындын ким экенин баамдагандай болду. Экөөнү арачалап, бас-бас кылып, карт арууну үйүнө киргизген соң тиги: «Айланайын, буга жолобо, тетиги балдарды да ар кимден тууп алган, ошонун баарынан алимент алат, өзү эч жерде иштебейт, жанагы балдардын акчасы менен жансактайт...» – деди. Кемпирдин үнүндө береги жигитти жамандыктан арачалоо, аягы суюк менен мамиле түздүрбөө, аны каталыктан калкалоо жаткан эле. Жигит эми «күмүш чачка» абдан ыраазы болду. Ошо ыраазылыгын ал ички сезимдери менен гана билдирди – карт арууну чын ниетинен кучактап алып, ажемдүү жүзүнөн өпкүлөп атты! «Ага жолобойм! Мен билген эмесмин андай экенин...» «Ошент! Бузулган немеге жолобо! Ал тууп алып шорунду катырат» – дей берди карт жесир. Жигит эми «күмүш чачты» белинен кыса кучактап, өөдө көтөрүп алганын да байкабай калды. Чүкөдөй кемпирдин буттары жерге тийбей, анын кубаттуу кучагында асылып турду. Кемпир да муну сезбеди. Жигит бети-башынан өпкөн сайын тиги да жигитти өөп: «Бузулган катындарга жолобо, – деп безилдей берди. – Алар сенин убалыңа карабайт. Ширеңди соруп алып, шакелиң калганда таштап коёт...» «Жо, жолобойм, – дей берди жигит. – Андайга барбай калайын...» Алар кыйладан кийин гана бири-биринен ажырады.

Эмне болуп өбүшө кеткенин карт жесир да, жигит да байкабай калды. Булар аягында гана кучакташып алып, өбүшүп атканын сезе койду

да, экөө тең ыңгайсыздана, бири-бирин бошотуп, «күмүш чач» чайдын камына, мунусу сырттагы ундун мүшөктөрүн дайындоого кирди, анткени жигит бүгүн кемпирдин эки мүшөк унун алып келип бермек...

Алар унчугушпай чай ичти. Тек гана, жигит маңдайында өзүнө чай куюп отурган аруу жесирди жал-жал карай берди. Ал ушунча болуп тигиге көз токтотуп караган эмес эле. Карт жесирдин те жаш кезиндеги ажары азыр да берегинин суйкайган каштарында, бир тилим дарбыздай кызарган эрдинде, кырдач тарткан сүйкүмдүү мурдунун оң жагындагы бир тамчы меңинде сакталып калган. Ал эми карагаттай мөлтүрөгөн ка-апкара көздөрүчү?! Капкара! Аттиң-ай, жакшы көрбөй калганын карасаң... Мунун ажемдүү жүзү да кайсы бир айбаалыдай кемпирдин жыйылган жүктөй кат-кабат чеке бырыштарына окшобойт, сыйда, майда, жагымдуу. Сыртка көп чыкпагандыкы болсо керек өңү кубакай...

Жигит тигини кара-ап, карап туруп, негедир улутунуп койду: «Кап-айе, жаш болгондо эмне?!»

– Ий, эмне болду? – деди кемпир муну сезе.

– Эчтеке.

Ошондо карт жесир муңайым тарта тунжурай калды. Муну байкаган жигит өз оюн береги билип койгонсуп, кулагынан бери кызара түштү.

– Омийин! – Ал чайга бата кылды. – Сиз, шашпай иче бериңиз, мен унду алып келе коёюн.

– Эми кантип жеткирер экенсиң? – Кабатырланды кемпир.

– Аны көрөбүз. – Жигит жанында жаткан эки мүшөктү алды да, тигини карагандан жалтайлап, шашыла чыгып кетти.

«Күмүш чач» жалгыз калганда гана алиги жигит экөөнүн өбүшө кеткен жанагы учурун кайрадан эстеди. «Кудая тобо, кантип өбүшө кетти булар?» Таңданды. Анан, жигиттин ысык илеби анын жүзүнө дагы да уруп тургансып, негедир тула-бою чымырай калды. Ошондо, жагымдуу үн менен: «Чычым!» – деп күбүрөнүп алды да, эриндеринен билинер-билинбес жылмаюу жүгүрүп өттү.

Жигит негедир кечигип атты. Кыштын күнү бир тутам го, күн тез эле төмөн кулап, Ала-Тоонун этегин баса, уясына жашынды. Кызыл-Омполдун кежигесиндеги булуттар кы-ыпкызыл нурга бөлөндү.

Кемпир отун улам көсөп коюп, сыртты багып отурган. Күүгүм кирип калган кезде короонун оозуна чоң машине келип токтоду да, андан топурап бирөөлөр түштү. Көп өткөн жок; бирдеңке көтөргөн оор кадамдар короого бурулду да; аңгыча мунун сырткы эшиги шарт ачылып, үйгө бирөө кирип: «Тыякка... Ий, ошоякка...» деген үн чыкты. Бул Бакыт эле. Келгендер унду көтөрүп кирген немелер экен. Алардын бакылдаган үндөрүнөн саал кызуу экендиктери байкалды. А

качан гана «күмүш чач» оозгу үйгө чыкканда келгендер кетип, аерде Бакыт гана калган экен. Ал ундарды бурчтагы тактанын үстүнө ирети менен коюп аткан. Ошондо ал шашыла келип, сырткы эшикти жаба салып, тигинин кулагына: «Тигилерге бирдеме алып берип, узатып ийип, кайра келем!» – деп шыбырап калды. Анын шашкалактаган үнүндө арактын жыты менен кандайдыр бир толкундоо жаткан эле. Анан тиги мунун жообун күтпөстөн сыртка аттап-буттап чыга жөнөдү.

Ал жетери менен ماشийне дүрүлдөп жүрүп кетти.

Аруу жесирдин кулагында «кайра келем» деген гана сөз калган. Ал буга ушунчалык жагым да, серт да болучу. Жагым экендиги – ал Бакытты эми келсе эч качан төшкө түртпөгөн абалга жеткен, серт экендиги тигинин алиги кишилер менен ичип, кызып келип, оюна келгенин кылабы деген шойкомдуу шектенүүсү эле. Мунун кел деп да, келбе деп да айтпай калгандыгынын жүйөсү ушунда жаткан.

Ошентсе да, «күмүш чач» жигитти зарылып күтө баштады. Убакыт өткөн сайын чыдамы кетип, тынчсыздана берди. «Кайда жүрөт? Азыр эмне кылып атат? Же тигилер менен ичип, мас болуп калдыбы? Эмне болду?» деген күдүктөр аны эзип кирди.

Кышкы түн ичегидей узара берди. Карт жесирдин уйкусу качты. Жана эшикти илип койгон эле, эми түн ортосунан оогон кезде ордуна туруп барып илгичти ачып салды. «Келип калса үйдү таңкылдатып, кошуналарды ойготпой шыдыр кирсин» – деп ойлоду, антсе да жигит негедир кечиге берди. Ана, таң да ата баштады.

А бул учурда жигит өзү тааныбаган кайсы бир үйдө кийимчен жаткан. Түндө жанындагылар: «Келиндерге барабыз» – деп оолугуп атканын элес-булас билет, а андан калганы эсинде жок. Эми башы кеңгиреп калган неме жер таянып, араң дегенде өөдө болду да, эшикти издей кетти. Тапты. Чыкса оозгу үйдө кечээгилерден дагы экөө кийимчен сулап жаткан экен.

Бакыт алардын уйкусун бузбастан сыртка чыкты да, темтеңдей басып, төмөн карай жөнөдү. Булар түндө калаанын эң үстү жагына те адырдын этегинде салынып аткан жаңы айылга келген тура.

Ал кыйла жүргөндөн кийин гана чыгыш тараптагы булуттар кызгылтым нурга чайына кетти. Көп өтпөй, мас болуп жаткан жеринен туруп келгенсиген күңүрт күн да көрүндү.

Ал тынбай жүрүп отуруп базарга келгенде, аерде бир топ бозокорлор жыйылып калган экен. Чөнтөгүндө калган биртике тыйынына бозо куйдуруп ичти да, баягы сойкунун үйүнө бет алды. Келсе, тигинин тамы кулпу. Кошунасы сыртта жүрүптүр, аргасыздан сурады. Ошондо тигил: «Түндө бир волгага түшүп кетип аттыле...» – деди да, үйүнө кирип кетти. Жигит бул кабарга шумдуктуудай ууланды. Жүрөгү өрттөнүп, көкүрөгү күйүп, жаны кашайып, жини кайнап

чыкты. Жандүйнөсү: «Эми ич! Дагы ич!» – деп кыйкырып турду. Ал бир жерге туралбай, ээн көчөгө да батпай, башы оогон жакка каңгып жөнөдү.

А кеч бешимде кемпирдикине өтө мас болуп келди. Чөнтөгүндө жарты бөтөлкө арагы бар эле.

Темтеңдеп үйгө кирген Бакытты көргөндө «күмүш чачтын» тулабою калчылдап, үнү муунагып калды. Эч бир орундуу сөз сүйлөй албай, тек гана, жигит жыгылып кетчүдөй чайпалган сайын: «Ой, айланайын, жыгыласың... ой...» – деп чочуй берди.

А жигит чөнтөгүндөгү арагын алып чыгып, чалына басып, тегерек үстөлдүн түбүнө жете бере полго күп эте отуруп, эби-сыны келбей калтылдаган сол колу менен бир чыныны алып, оң колундагы аракты бүт куюп, жута кетти.

– Бактысызмын, – деп булдуруктады ал чыныдагыны жарым-жартылай ичкен соң. Ошондон кийин ал өзүнөн өзүлө жашып, ажырашып кеткен катын-баласы жөнүндө, алардын бактысына кедерги болгон жанагы сойку тууралуу айта баштады. Улам арактан ууртап койгон сайын ал береги жигиттин көкүрөгүнүн тээ түпкүрүнө катылган, буга чейин эч жерде айтылбаган армандарынын баарын чубап чыга берди. «Жанагы сойкудан көрө сиз өөдөсүз» – деп кыйкырды жигит ый аралаш. «Сенин турмушунду бузган ошол сойку кара жерге кирсин» – деди кемпир.

Жигит арагын да ичип болду, оюндагысынын да баарын айтып салды. Аягында: «Же атамды көрбөсөм, же энемди билбесем...» – деп зыркырады. Муну угуп отурган карт жесирдин зээни кейип, жигитти мойнунан кучактап, көкүрөгүнө кысып, анын жашын сүртүп, чекесинен өөп, чачынан сылап: «Эми болду, айланайын... эми токтот...» – дей берди. Ошентип атып, жигит кемпирдин кучагында, анын эти качкан сандарын жазданып, катуу уйкуга кирди.

Жигиттин арманын угуп отуруп, мууну бошой түшкөн мээрбан кары көптө гана козголуп, тигинин башын полго аяр коюп, өөдө болду. Ал береги жигитти көтөрүп жаткызалмак эмес, андыктан тыяктан бир төшөк, жаздык алып келип тигинин жанына салды да, кийин жигитти бар күчү менен колунан тартып бери оодарып, төшөк үстүнө жаткырды. Анан, өзүнүн кышкы пальтосун апкелип жапты.

Кеч кирип калган эле. Сарайдан көмүр апкелип, суулап, өчөйүн деп калган отко салды. Көп өтпөй үй лепилдеп чыга келди.

Бу түнү карт жесир өзүнө төшөк салган жок, тамагын ичкенден кийин жүктүн түбүнө бүкүлү жатты. Аны береги жигиттин эмки тагдыры таптакыр уктатпай койду. Ал кароосуз калган өзү жайында, береги бир да жанкүйөрү жок жигит жагдайын да ойлоду. Барган сайын өзүнө да, тигиге да боор ооруду.

Жигит таң атканда гана ойгонду. Өзүнүн жатып калган жерин көргөндө катуу уялып калды. Адаттагыдай эле башы кеңгиреп, көңүлү айнып турду. Ал козголо баштаганда, эбак ойгоо жаткан жесир да кыймылдады.

Жигит үндөбөстөн өөдө болуп, үстөл үстүндөгү чыныдан бирди алып, оозгу үйгө чыгып, тиш какшаткан муздак суудан аябай ичкен соң гана сергий түштү. Анан ошоердеги чылапчынга бети-колун жууду.

– Мынчалык ичпесең боло. – Тиги кайра келгенден кийин «күмүш чач» буга боор толгой, өтүнө унчукту. Үнүнөн тигини күнөөлөгөндүк да, актагандык да байкалбады. Үн, тек гана, мээрбан, жумшак эле.

– Иттики-айе, катуу кетип калган турбайымбы. – Жигит мойнуна ала кетти.

Анан булар унчугушпай калды.

Тиги эми тумагын алып, кетмей болду.

– Жатып эс алсаңчы, ысык тамак жасап берейин...

– Ыракмат – деди жигит. Анан чынын айтты. – Башым ооруп калыптыр, балдарга барбасам...

«Балдарга» дегенди укканда «күмүш чач» чалкасынан кетти. «Дагы мас болот турбайсыңбы...» – деп нааразы болду. «Андан көрө, коё турчу, үйдө бир бөтөлкө боло турган эле. – Кемпир ички үйгө кирип, аяктан бирдеңкелерди аңтарып, калдырттатып атып аягында бир бөтөлкө арак алып, ортоңку бөлмөгө чыкты. – Мобу бөтөлкөнү мындан жарым жыл мурда пенсиянын акчасына чегерип бердиле, ошо бойдон турат, ичип ал, бирок эч жакка барба, чыксаң эле жаман балдарга жолугат экенсиң...»

Жигит үндөбөдү. Ал астына койгон бөтөлкөнүн оозун тиши менен ачып, чыныга белинен куюп ичти да, көпкө-ө дейре тумагын жыттап отуруп калды. Ошондо, мунун баарын сезип отурган кемпир «Ой, сен аракечсиң го?» – деп күлүп жиберди. Ачык-айрым күлкүгө эми жигит да кошулду. Азыр эле суз тарткан үй заматта шаңга бата түштү. Эми жигит тумагын илгичке илип, ордунан туруп келип, «күмүш чачты» баягысындай эле кучактап туруп чекесинен, бети-баштарынан өптү. Анан... анан... капыстан эле тигинин эриндери мунун эрине уруна түштү да, жигит өзүнө ээ боло албай, тигини сыга кучактаган тейде узакка соруп калды. Карт жесир туйлаган менен тигинден бошоно албады. Жигит көптө гана соруп болду да, тигини бошото: «Ыракмат!» – деди.

– Ушинтип, ооздон өпкөндү жек көрчүлөм, – деди «күмүш чач» тигинин кучагынан бошонгондо. – Түү, арак болуп калды. – Күлдү да, эриндерин жеңи менен сүрттү. Андан башка эч нерсе айткан жок.

Жигит түндө өзү жаткан жердеги төшөктү жыйып, астына салды да, арактан дагы бир аз куюп жутту. Эми обору саал ачыла, батыныстагы бөлкөдөн сындырып жей кетти...

Кемпир айткандай эле, жигит тигинин тилин алып, бул күнү үйдөн чыккан жок. Анын үстүнө дем алыш эле. Булар сорпо жасап ичти, аркы-беркиден кеп урду. «Күмүш чач» өз башынан өткөн күлкүлүү окуяларды айтып берди, андай тагдырдан жигит да эскерди. А түн киргенде карт жесир жигитке ички үйгө төшөк салып, өзү баягы ордуна кайрадан бүкүлү жатты. Эми жигит бөтөлкөдө калган арактын баарын шыпкай ичкен соң катуу уктап кетти. О, ал түн ортосунан оогондо гана ойгонду. Оозгу үйгө чыгып, мупмуздак суу ичти да, кайрадан сергиди. Уйкусу таптакыр канган эле.

Ортоңку үйдө жаткан карт аруу өткөн түнү муну күтүп атып, уктабай калгандыктан жаңыле кызуу уйкуга кирген эле. Ал жеңил-желпи тыноо салып, көшүлүп жаткан.

Эми жигит тигини ойготкон жок; төркү үйгө кирип дабыш чыгарбай кийинди да, жылып ортоңку үйгө, андан оозгу бөлмөгө чыгып, илинүү эшикти ачып, сыртка беталды. Анан ошол каалганы бекем ныктап жаап, көчөгө жөнөдү. Ошо маалда бурчтан тура келген баягы сарыкаш кара дөбөт ага шыйпаңдап, эркелей кетти. О, бул экөө дос болгону качан? Баягы көмүрдү киргизгенде Бакыт аны кемпирдин үйүндөгү каткан нанга аябай тойгузган, ошондон бери бул экөө ынак...

Жигит жүрүп отуруп, баягы сойкунун үйүнүн тушуна келди. Тигинин үйү да так эле жанагы «күмүш чачтыкындай» үч бөлмө эле да, төркү үйүнүн терезеси көл жаккы көчөнү карачу.

Короого кирип, баягы экинчи эшикке келдиле, сыртында кулпу жок экен. «А-а, үйдөкөн» – деп ойлоду. Эми адаттагыдай эле тыкылдата кетти, а эшик ачылбады. Анын ордуна, ичкери жактан кандайдыр бир кобур-собур чыгып басылгандай болду да, баары дымып калды.

Эми каалганы каңкылдатыштын эч зарылдыгы жок болучу. Баары түшүнүктүү. Жигиттин ичи күйгөндөн жүрөгү өрттөнүп чыкты. Ал ошо эшиктин түбүндө дагы кыйлага-а турду да, акырында кол шилтеп жиндене басып, көчөгө бет алды. Өзү жаткан жатаканага таң ата жаздап калган кезде гана жетти. Барса, ал турган үчүнчү кабаттагылар али уктайлек экен. Кимдир бирөө туулган күнүн берип, баары кызуу. Ал опур-топурга тез эле аралашып кетти. Калган арактардан үстөккө-босток ичти. Бул опосуз дүйнөдө ага мындан башка ырыс калбай калгандай, берегиден бөтөн жыргал буюрбагандай туюлду.

Кыштын этегин үзө басып, көл кылаасына жаз кылтайды. Көгүлтүр асмандагы алтын ороктой иймейген айдын жаңырышы менен буурул жал көл тараптан көктөмдүн азынаган сары жели сокту. Ушул керемет желден боз таар сыяктуу жазылып жаткан кула адыр ойгонуп, өмүргө талпынып, козуй кетти. Жылдагыдан эрте келген көктөм азоо айгырдай туйлаган тоо өзөндөрүнүн жүгөнүн шыпырып алды, сай-сайда суу күкүктөдү. Кырмызы күндүн ажайып, баарынан Жер эненин көөдөнүнөн жылуу буу көтөрүлүп, көктөмдүн демин сезген бээдей бою жазылды. Күзүндө түлөгөн дың талаа бети жаз алды менен тегиз көктөп чыкты. А азыр этектердеги күздүктөр көйкөлгөн жашыл жибектей. Ошо жашыл килем жамынган күздүктөргө улаша күрөң баркыттай көлбүгөн жаңы айдоолор пайда болгон. Өткөн күздө көлдү алты айланып кыйбай коштошкон куштар да эбак кайрылып келген. А ак куулардын кайтканы качан?!

Жигит «күмүш чачтын» үйүнө баягы бойдон келген эмес эле. Ошентсе да, аруу жесирдин элеси аны менен ар дайым бирге болду. Эки-үч курдай түшүнө да кирди. Ал ошо беймазалуу күндөрдө аныкына келейин деп ойлоду, кантсе да кандайдыр бир күч аны токтотуп калып жүрдү. «Эй, ойлон! Эсиң барда этегиңди жап, – дейт, – жакшы болмок аста-аста, а жаман болмок бир паста! Жакшылыктан жамандыкка бир эле кадам, байка...»

Ырас, өткөн ай жалаң гана убайым менен өттү. Ал бирде кеткен катын-баласын жоктосо, кээде жанагы сойкунун эмки кылыктарына жини кайнай турган. Антсе да, ою барып-келип эле жанагы сүйкүм аруудан алыстабай... Ошондонбу, айтор, ал кийинки күндөрү кеткен катын-баласын да, алиги сойкуну да, береги кемпирди ойлогондой ойлобой калды. Карт жесирдин келбети тигилердин баарын басып кетти. Аруу жесирдин сүйкүмдүү элеси уктаса түшүндө, ойгонсо көз алдында болду. Ооба, жигит аны чындап ынатып калган эле. Кантсе да, тигинин эмнесин жактырды, адамгерчилигинби, мээрбандыгынбы же аялдык касиетинби, жакшылап ажырата билбей турган.

Акыры, жаздын алгачкы айы жаңырып, тигинин азык-түлүгүн алып берчү күн да келди. А береги учурду жигит бу жолу зарыла күткөн эле, андыктан ушу күнү иштен суранып да алган.

Үрүң-бараңдан туруп, ваннага жылуу суу толтуруп, чайынган соң ал жазга ылайык кийимдерин кийип, сыртка чыкты. Ана, апанын аппак сүтүндөй ак була таң атты. Көп өтпөй кыраан күн да уясынан учуп чыкты. Ал адегенде кы-ыпкызыл чоң алчадай бажырайып,

анын кочкул-кызыл шоолалары көгүлтүр ааламга тегиз жайыла бергенде ак мөңгү тоолор, андан соң адыр, эң акырында береги калаа уйкусунан ыкшоо ойгонуп тура келди.

Жигит ийри-муйру көчөлөр менен жүрүп отуруп, кеме чарбасынын тушун жандай өтүп, кийин көл жээкке чыкты да, темир жолду бойлоп жөнөдү.

Артта кемеге жүк жүктөөчү же түшүрчү зор крандардын моюндары турнадай койкоюп, турган кемелер кандайдыр бир зор деңиз зилдерин эске салат.

Көтөрүлө берген алтын кирпич күн мемиреп жаткан көгүлтүр көл бетине ийир ойноок сала, балбылдайт. Анын мээр нуру аялдын назик алаканынан бетер жигиттин күнгө тотуккан жүзүн эркелете сылап турат. Эми гана үлп-үлп сого кеткен, ак ботодой ойноктогон эрке жел анын самайын, көкүлүн бириндете үйлөйт да, андан төмөндөп, жигиттин аппак плащынын этектерин жеңил-желпи желп-желп эттирип, кайра өөдөлөп, ак кайыңдын белинде ойногондой белкурдун учтарын сереңдете калат.

Жигит барчу жерине тез эле жеткендей болду. Темир жолдон өөдө бурулуп, кууш көчө менен шашпай басып отуруп, батыштан чыгышка созулган кең көчөгө чыкты. Ары-бери жүргөн кирелер көбөйүп, алар өткөн сайын көчөдөн жибек чаң көтөрүлүп, Балыкчынын көчөлөрү өзүнүн демейдеги келбетине келе баштаган...

Көчөнүн кош капталы агылган эл.

Ана, эми «күмүш чачтын» короосу көрүндү. Ошондо жигит негедир эле береги короодон жатыркагандай же сүрдөгөндөй кызык абалга кабылды. Жүрөгү адаттан тыш акылдап, денесин майда калтырак басты. Анан, ошоякты көздөй ишенимсиз кадам таштады. «Короодо кошуналары болбогой эле...» – деп тиледи баратып. «Урунун көтү кууш» деген ырас, короодо бир эмес, эки-үч кошунасы ардеме-бирдеме кылып жүрүптүр. Эми жүрөгү ого бетер күчөп сокту. Короого кире тигилер менен амандашып, негедир өзүн жоготуп коё жаздап барып, эшикти тартты. А каалга ичинен илинүү экен. Тыкылдатты, көптөн кийин гана ортоңку бөлмөнүн ачылганы, карт жесирдин жай басканы угулду да, ичкериден: «Бу ким?» деген үн чыкты. «Мен». «Мен деген?». «Бакыт». «Ким?» «Бакыт!» Катуу унчукту. Ошондо гана илгич ичинен шырт этип, каалга ачылды.

– Жакшы турасызбы? – Жигит үйгө киргиче шашты.

– Аа, бу сенсиңби? – «Күмүш чач» кубанды.

– Ооба!

Алар ортоңку үйгө кирди. Карт жесир жаңыле туруп, чай ичип аткан өңдөнөт, буга чай куйду.

– Ботом, ушу кезге чейин кайда жүрдүң? – деди тиги таарына.

– Иштеп.

– Жок дегенде келип-кетип, кабарыңды айтып турбайсыңбы.

– Иштен кол бошободу.

«Күмүш чач»: «Кантип эле?» дегендей муңая калды.

Алар эми унчугушпады.

Жигит бир чыны чай ичкенден кийин: «Баягы баштык менен пенсиялык китепче кана?» – деп өөдө болду.

– Шкаптын суурмасында.

Эми жигит суурмадан баштыкты алды да ичине кол салып: «А, китепчеси бар экен» – деп компоюп койду.

– Шашпай чай ичсең боло...

– Жо, тезирээк барып келейин.

Жигит ошо бойдон сыртка чыкты да, ылдамдай басып дүкөнгө жөнөдү.

Карт жесир анын дабышы угулбай калганча тыңшап отурду да, кийин гана астындагы сууй баштаган чайды алып ууртады. Анан, эрдинин кычыктарында кайрадан муңаюу пайда боло калды да, артынан улутунуп койду. Ичинде: «Аттиң-ай, береги жигитке жашташ болуп калганымда эмне? Аны үйүмө киргизип алып, кор кылбай, кастарлап күтпөйт белем, – деп арман кылды. – Эмки ургаачылыр эркектен айланабы?! Берегидей асыл жигиттердин кадырына жетеби?! Алардын көпчүлүгү тиги сойкудай салпаке го?! Көрүнгөнгө талпак болуп, арын сатып күн көргөн бир ыймансыздар эмеспи!»

Эми ал дагы да күйүттүү үшкүрүнүп алды.

Эгер мойнуна ала турган болсо, береги «күмүш чач» да тиги жигитти өткөн айдын ар күнүндө келип калабы деп зарыла күткөн эле. Чындыкка дагы моюн суна келсек, карт жесир береги агедил жигитти ушу бир аз күндүн ичинде аябай сагынган да болучу. Эмне үчүн аны телмире күттү, неге сагынды, өзү да биле албайт. А үзүлө күткөнү, сагынганы анык... А балким, өзүнө каралашаар бирден бир күйүмдүү адамга айланып бараткан береги камкор жигитти ал кийинки күндөрү өзүнө гана ыйгарып, менчиктеп, өзүмчүл тартып кеткенин сезбеген чыгаар. Акыйкатта, алиги жигитти зарыла күтүү да, сагынуу да карт жесирдин берегидей периште сезимдеринен улам пайда болуп, ал акыры жүрүп тигинин эбак унутула баштаган аялдык сезимдерин козгоп, козутуп, ага өрт коюп аткан. Ойлоп отурса... «күмүш чачтын» кийинки күндөрү көргөн түштөрүнүн баары тең береги жигит экөөнүн аймалашып аткан керемет учурларына толгон.

(Уландысы бар)

Поэзия

ПОЭЗИЯ – ТАГДЫР

Азыркы күндөгү кыргыз поэзиясынын эң белгилүү устаттарынын бири Турар Кожомбердиев экендигин сыймык менен атоого болот. Эгерде Туке тирүү болгондо быйыл 70 жаш курагына чыкмак. Бирок ал бул дүйнөдөн жаш кетти, андыктан анын миңдеген окурмандарына, тууган-туушкандарына, калемдештерине ошол 48 жаш курагындагыдай жаш боюнча элестелип кала берди... Анын канаттуу ырлары да акындын чагылгандуу жаштыгын элестетет.

*Дайыма бийикке талпындым,
Издөөнүн жолунан кетпедим.
Бир далай кырларга чыксам да,
Эң кылда чокуга жетпедим.*

*Умтулам жүрөгүм жагылып,
Кулаймын кум менен агылып.
Жетпесем жетпесмин, а бирок
Өтөөрмүн чокуну сагынып.*

(«Таңкы симфония»)

Акындыкты кесип катары көргөндөр мурдагы СССР заманында көп болучу, азыр да аз эмес. Деги акындык кесипти же хоббиби? Ушул нерсени мен кыргыздын чыгаан акындарынын көч башында жүргөн көйкашкаларынын бири Турар Кожомбердиевдин мисалында азыноолак кеп салгым келди.

Тагдырдын жазмышы деген түшүнүк ар кимди ар кандай түйшүккө салат экен: бирөөлөр жашоо

**Турар
КОЖОМБЕРДИЕВ**

үчүн алтурушса, дагы башкалар алтурушуу үчүн жашайт окшойт. Ушул айтылгандардын айланасында аңдап, ой жүгүрткөндө улуу-кичүү муундун көркөм сөз өкүлдөрү көз алдыдан чууруп өтөт. Өзгөчө акын аттуулардын катарлары көктө алыс сапарды карай учуп бараткан каркыралардын сабын элестетет. (Мен бул жерден ыр жазгандардын бардыгын эле атаганым жок, ыр жазгандар өтө эле көп, алардын бардыгын учура берсе, асманга батпай калышы мүмкүн, андыктан сөз туу акындар жөнүндө баратканын эскерте кеткеним оң. Ал эми чыныгы акындарды, тилекке каршы, колдун манжасы менен санап чыкса болот.)

Ошол кырка тартып учуп бараткан каркыралардын катары аз эле, алардын канаттары талыбас, чаалыкпас, сапарларынын да учу-түбүнө көз жетпейт. Алардын алдынан улам бир мейкиндиктер ачылып, поэзия ааламы өзүнүн мынчалык кубаттуу экендигин далилдеп барат.

Мындай чаалыкпас, канаттуу, оттуу поэзия ээлеринин бири Турар Кожомбердиев экендиги мен үчүн мактаныч, сыймык болорун ар качан айтып келем. Ал улуу акын менен мен тууган, айылдаш болуп, бир булактын суусун ичкенбиз, ата-энелерибиз үйүр-үйүр жылкы багышкан, кийин тагдырдын буйругу менен Тукем экөөбүз басмада бирге, бир бөлмөдө бир топ убакыт чогуу отуруп иштегенбиз.

Ал турган турушу, тулку бою менен акын эле. Айрым бирөөлөрдөй майда-барат нерселерге урунуп-беринчү эмес, көртирликтин арзыбас интригасы менен иши болбогон, ошол эле кезде жалаң эле ыр жазуу менен гана чектелип да калбаган. Чындык менен акыйкат үчүн кудайдын алдында болсо да кайратынан жазбай, калыстыктан тайбаган. Таланттарды баалай билген, аларга колдон келген көмөгүн аябаган. Улуу урматтап, кичүүнү сыйлай билген асыл жан болучу. Эки сүйлөгөндөрдү жактырбаган, өзү да эч качан өзүнүн керт башынын кызыкчылыгы үчүн бирөөлөргө акаарат айтпаган, ушак-пушактан оолак эле. Айтып отурсам анын көп адамдарга, өзгөчө чыгармачыл улуу-кичүүлөргө үлгү болорлук сапаттары арбын боло турган.

Адамгерчиликтин мындай касиеттерине ээ болгон адам гана Турардын ырларындай ыр жазууга мүмкүнчүлүгү жетет. Ал эми тагдыр андай талантты ошо Тукемдин өзүнө ыроологон экен. Мындай оттуу поэзия ар кимдин эле колунан келе бербестигин акындын көптөгөн ырлары тирүү күбө өтүп турат.

Тукенин ырлары дегеле кыргыздын улуу-кичүү акындарынын чыгармаларынан өзүнүн электиги, көркөмдүгү, таасирдүүлүгү менен айырмаланып, анын ырларын окуган адам бейиштин бир ажайып дүйнөсүндөй болгон жайга туш келгендей, чөлдөгөндө мөлтүр булактын мөл суусунан кана ичкендей, бул жарык дүйнө чындыгында эле кооз, адам өмүрү өтө кымбат, бирок аябай морт экендигине ынанат. Анан ушул морт өмүрүндө пенденин өзүн өзү алдап, өзүн зордоп, эркине карама-каршы иши жасап жаткандыгына

акын окурмандарын жүрөккө ийне сайгандай көрүнүшкө дуушарлантат. Чырылдаган чындыкты будамайлап, жалгандын жалбырттаган отун алоолонто жагып турган да ошол эле адамзат экендигин айтат.

*Кай бирде биз көрмөксөн болгон менен,
Чырылдап жүрөгүбүз ыйлап турат.
Жалындай көңүлүңдү тутандырып,
Жалганды өлтүргүн деп кыйнап турат.*

*Кай бирде көрөм десе көрбөгүн – деп,
Катабыз кирпичтерге көзүбүздү,
Анакей-мынакей деп будамайлап,
Чындыктан качырабыз өзүбүздү.*

*Канчалык көрмөксөңгө салсаң дагы,
Уктатпай баса берип абийир кыйнайт.
Киргилди, каралыкты жашыырдың – деп,
Кирпиктин астындагы чындык ыйлайт.*

Чындык менен жалган экөө бири-бирине карама-каршы турган көрүнүш экендиги белгилүү, бирок бири бар үчүн экинчиси да турмушта өз ордун ээлеп алган. Чындыкты бурмалап, өз пайдасынын убайын көрүү үчүн жалгандыкты адамзат ойлоп тапкан нерсе экендиги талашсыз, себеби жалгандыкты адам баласындай көлөмдө эч бир жан да, жансыз нерсе да пайдалана албайт. Акын ошол жалгандыктын туткуну болгон көрүнүштүн сүрөтүн көзгө тартып, адам, чындык жана жалгандык деген үчилтиктин бири-бирине болгон алакасынын негизинде окурманга өз алдынча жыйынтык чыгарууга түрткү берет. Мындай философиялык көз караш биз сөз кылып жаткан акындын чыгармачылыгында өзгөчө орунду ээлейт. Ырасында эле акын айткандай «өзүбүздү чындыктан качырабыз». Чындык эч качан, эч кайда качып кетпейт, ал артка да чегинбейт, анын жолу түптүз. Биз, адамдар, чындыктын көзүн карай албай жалтактап, анын жанына тура албай өзүбүз качып кетebиз да анан күнөөбүздү сезип турсак да өзүбүздү өзүбүз жооткотуп, болгон-бүткөн күнөөнү адамзат шылтоо үчүн ойлоп тапкан «жалгандык» деген нерсеге жаап туруп, чыйт түкүрүп, билмексен болуп туруп калабыз өз абийирибизди көөлөп.

Адамзат жаралгандагы алмустантан бери келаткан бири-бирине карама-каршы турган ушул шарттуу эки нерсе дүйнө философиясында түбөлүктүү тема экендиги белгилүү. Бул темага кайрылбаган эч ким жок: ага тагдыры ченебей талант берип, бирок физикалык өмүрүн кыскартып койгон Тукедей алп акындан баштап, эч кандай пилософия-милософия менен иши жок жөпжөнөкөй жай адамдар да кириптер болушкан. Мындан ары да адамдар өздөрүнө ылайыктуу аралыкка чындыктан оолактап, жалгандыкка

жашынып алуу адаты калбай, ал адат акыры кыяматка чейин созуларына шек болбойт. Себеби жалгандык деген нерсе табияттан жаралбай, адам баласы ойлоп тапкан көрүнүш экендиги мурдатан эле окумуштуу философтор тарабынан такталып, далилденип калган. Акын дал ушуну айтып, жаны кейип жаткандыгын түшүнөбүз.

Ал эми жалгандык дегендин өзү кеңири түшүнүк, ага терс көрүнүштөрдүн бардыгы кирет: ал алдамчылык, көрө албастык, карөзгөйлүк, ушак-айың, душмандык, ач көздүк, коркоктук, кошоматчылык, жасалма патриоттуулук, көз боёмочулук, паракорлук, чыккынчылык жана дагы көп-көп нерселер... Тукебиз мына ушуларды кыргыз айтмакчы, кара жининдей жаман көрө турган. Анын чындык үчүн чыркыраган ушул маанайда жазылган көптөгөн ырлары бар.

Туке баарынан мурда сүрөткер акын. Дегеле кайсы ырын албайлы, табият менен жуурулушуп, башкалар байкабаган, бөлөктөр элес албаган көрүнүштөрдүн, кубулуштардын полотносун тартып берет. Андай ырды окугандан кийин ким болбосун: «Мен ушунча болуп муну байкабапмын», – деп ойлоору бышык.

Ай нуру,
аптак нурлар тынбай аккан,
Көңүлгө ырахат жок андай жаккан.
Жыбырап жылыбай жанган терезеде,
Жылдыздар мык өңдөнөт мыктап каккан.

.....

Дирилдейт айдын сууда жалбырагы,
Балыктар тиштейт четин, ана тагы.
Бутакка мөмө болуп ийилет ай,
Качырайт оордуктан алма багы.

.....

Теректер шоокум салып, ыргалат жай,
Аптак түн айтып бүткүс элеске бай.
Аңкытып ар убакта эске түшүп,
Аябай ширин экен ай түшкөн чай.

(«Айылдагы ай нуру»)

Бул макаланын баш жагында ыр жазгандар мурда (СССР доорунда) көп болучу, азыр да аз эмес деп айткам. Ал эми ошол ыр жазгандардын бардыгын акын деп ооз көптүрүп айтууга ар ким эле батына бербесе керек. Андан калса калемгерлерге өкмөт тараптан да адабий чөйрөдө ар кандай шектүү түшүнүктөрдү жараткан наамдардын ыйгарылышы ошол акын сөрөйлөрдүн ташын өйдө кулатып, аларды эл билбесе да күчкө салып элге

таңууланьп калынышы күлкү келерлик көрүнүш экендигин далай окурмандар айтып келишет. Андайлардын көбү наамды кандай жол менен алгандыктары көпчүлүккө маалым, ал эми көпчүлүк андай жазмакерлердин бир да сап ырын эсине сактай албагандыгы өтө кызык көрүнүш.

Биз өзүбүз жашап, бир тыйын төлөбөй билимин алып, жамандыр-жакшыдыр китеп чыгарып, чыгарганда да мамлекет анүчүн акчасын берип, тумшуктууга чокутпай багып, анан ал доордун убайын көрүп алып, кийин ал чоң мамлекет тарап кеткенде аны жамандап, кийинки бийликке кошоматтанып жүргөндөрдүн далайы мурда кандай ыр жазса, азыр деле анысынан озуп кетпеди, болгону төшүн көбүрөөк, катуураак гана кагып калды. (Мен бул оюмду ностальгия – мурдагыны эңсөө катары эмес, болгонду болгондой айтууну максат эттим.)

Жогорудагы оюм мурдатан түптөлүп келген пикир эмес экендигин актануу үчүн эмес, тактоо үчүн эскерте кетким келет, бул пикир Тукенин ырларын кайра бир кайталап окуп жатканымда пайда болду, анын канаттуу ырлары чыныгы, чулу таланттын калеминен жаралгандыгына дагы бир жолу ынандым да поэзия мындай улуу акындын тагдыры экендигине көзүм жетти.

Бирас, азыр мурункудай болбой, адабий сынчылардын да катары суюлуп калган, андагыдай көркөм чыгарманын талаш-тартыштары да жокко эсе, демек, көркөм дөөлөт кандайдыр бир кууш алкактын капасында камалып тургандай элес калтырат. Мурда жалпы окурмандар жапа тырмак көркөм адабияттын ар түрдүү талкууларына активдүү катышып келсе, азыр андай иш чаралар жогорку окуу жайлардын филология факультеттеринде гана сабак катары өтүп, көпчүлүк учурда адабият таануу жагдайында чыгармаларды баалоо ошол факультеттердин окутуучулары же аспиранттары тарабынан илимий даража алуу үчүн иштеринде гана сыпатталат. Мындай тагдырга кыргыздын улуу акындарынын чыгармалары сыяктуу эле, Тукенин да кайталангыс поэзиясы тушугуп турганы өкүнүчтүү.

«Сөз чындыгынан бузулбайт» дегендей Тукенин калеминен жаралган ары таланттуу, жөпжөнөкөй, бирок терең философиялуу, көркөмдүгү бийик ырлары мен чоң акынмын деп жалган ишеничтин торуна камалып калган ар кимдин эле калеминен чууруп түшө калбасы бышык. Ошондон улам кыргыз поэзиясындагы улуу бурулуштарды жасаган Тукедей улуу акындарды колдун манжалары менен санаса болот деген пикирим ушундай жагдайлардан улам пайда болуп отурат. Акын өзү атагандай анын оту өчпөгөн канаттуу ырлары али өз баасын ала элек, аны окуу, үйрөнүү, Турар таануунун чети оюлмек тургай, атүгүл чыйыр салынбай дың бойдон жатат. Анын чыгармалары өткөн кылымдагы кыргыз поэзия дөөлөтүнүн туу чокуларынын бири, эң мыкты үлгүсү катары жашай берерине шек жок.

Тукенин чыгармалары сыяктуу эле анын басып өткөн жолу, өмүрү да көп кырдуу, көркөм. Ал өзүнчө чоң сөз болууга арзый турган калың тема. Акын

жөнүндө өзү кайтыш болгондон кийин ушак-айыңдары арбын кошулган ар кандай имиштер, божомолдор айтылып, айрымдары массалык маалымат каражаттарына да жарыяланып кеткен жагдайлар болгон. Ал өзү туруп келип, айтылып жаткан ушак-айыңдардын жалган экендигин жарыя эте албагандыктан, андай пас, чындыкка кооштогон, жузгумсуз макала сөрөйлөр Тукенин акын катары, адам катары да залкарлыгына эч шек жарата албагандыгы акындын сан миң окурмандарынын көзөмөлүндө турат.

Улуу акын жөнүндө келечекте далай изилдөөлөр жазылар, анын поэзия мектебинен байсалдуу сапарын жолдогон таланттар өсүп чыгар, оту өчпөгөн ыйык кололтосунун табы көптөгөн муундарга дүрмөт берип, Тукенин канаттуу ырлары кыргыздын көөнөрбөс көркөм дөөлөтү катары жашай берүүгө акылуу экендигине күмөн жок.

Жылкычы ЖАПИЕВ

Уяттын салмагы артып

*Жайкы чилде. Автобус учат желдей.
Мен отурал карыларга орун бербей
Дулдуяп үн катпастан кара жердей...*

*Көзүмдү эл көзүнөн ала качып,
Билет алдым, кызарып, араң жатып.
Уяттын коргошундан салмагы артып,
Башымды жерге түртөт салаңдатып...*

Көз жиберсем түнүндө

*Тоо башына көз жиберсем түнүндө
Кыргыз каны ырдай түшөт жүлүндө.
Булбул жанат капкаякта чырактар,
Булут түнөйт боз үйлөрдүн түбүндө...*

*Көктүн жүзү жылдыз кийип жарашып
Көйрөңдөнөт көлдөн өзүн карашып.
Үргүлөгөн уйкуга тас жылдыздар,
Үйлөрүнө жылт коюшат, тарашып...*

Арча түтүн коюн-кончту аралап
 Көңүлүтө дары болуп таралат.
 Ойт беришип оттун бүрккөн учкуну,
 Көккө барып жылдыз болуп кадалат!

Тоо башына көз жиберсем түнүндө
 Кыргыз каны ырдай түшөт жүлүндө.
 Бүлбүл жанат капкаякта чырактар,
 Булут түнөйт боз үйлөрдүн түбүндө...

* * *

Бүркөө тартып түнөрүңкү жамалдар
 Жер жыттабай тыз-тыз этет тамандар.
 Минет, минет уйгу-туйгу кайкалап
 Миң багыттуу, миң тараптуу шамалдар!

Горизонт жак кара көгүш сыядай
 Иттер чуркайт түптүз, төмөн кыялай,
 Биздин боз үй канаттарын каккылап
 Сапырылат теректеги уядай!

Айлананын мүнөзү суз тоңдоосун,
 Аркы кырдан айгай салат жолдошум.
 Кызыл чоктой кашабандын көзүнө
 Кош ооз мылтык бүркүп иет коргошун.

Өлмө-чөлмө... Кургак жер жок ийнедей ...
 Туман, туман караңгыны үймөлөй...
 Бага-бага капчыгайлар мостоёт,
 Барпыратып баритонун үйлөбөй...

* * *

Жылт этип күндөр кулап санатыма
 Айланды жазды тосуу адатыма.
 Чыйырчык сулуу жаздын бир чылчымын
 Чыпыйтып ката келди канатына.

*Кылымдын кызыктарын көрүп алып,
Күлмүңдөйт күтүш тиштүү кыргыз тоолор.
Ааламдын алдыңкысын көрүп алып,
Аңкаят алтын тиштүү кыргыз тоолор.*

* * *

*Күүгүл кайттым, күүгүл кайттым чабыктан
Күндүз кечке күндө жүрүп чаалыккам.
Уктаптырмын... Селт эттирди бир оокул,
Суу жөргөлөп, суу шорголоп жабыктан.*

*... Өткөндөрдү ойлоо менен ойготуп,
Өткөндөрдүн музыкасын ойнотуп,
Сүйгөн жарым ысык-ысык дел алат
Оң жак колун моюнума сойлотуп.*

*Жалгыр үндүү мандолиндин кылындай
Ушул учур кылбат тага кылымдай.
Сол ийниме жаап турган узун чач,
Магдыратып баш айлантат чылымдай.*

*Шамал күчөйт, туурдуктарды түрүлтүп,
Жел боолорду чатырата сүрүлтүп.
Мен уктабай эрип барам татчылап,
Өткөндөрдү ойлоо менен тирилтип.*

*Кайтышпады ууга кеткен аңчылар
Аркы кырдан айгай салат талчылар.
Өрүк өңдүү сабагынан үзүлгөн,
Топ дей берет, топ дей берет талчылар.*

Чагылган — ширеткич

*Күн күркүрөп, дене кошо «дүр» этип,
Жүрүп кетти көктүн бетин жиретип.
Жалгыр чыккан тешиктерди чагылган,
Жалап жүрөт, жалын менен ширетип...*

Ким күндү токтото алат

*Күндүн нурун ким өчүрөт күйгүзбөй?
Айдын нурун ким токтотот тийгизбей?
Дал ошондой жалындаган жүрөктү
Кандай күч бар кармап калаар сүйгүзбөй?*

*Жазды тосуп алалабы тор менен?
Учкан желди кармап көрчү кол менен.
Өчүрүп көр жылдыздарды көктөгү
Карандаштап, же болбосо бор менен.*

*Токтотуп көр, сулуу таңдын атышын,
Токтотуп көр, күндүн кайра батышын,
Токтотуп көр төгүп турган нөшөрдү!*

*Эч ким күндү токтото албайт:
«Күйбө» – деп,
Эч ким Айды токтото албайт:
«Тийбе» – деп.
Дал ошондой жалындаган жүрөктү
Кандай күч бар
Кармап калар:
«Сүйбө» – деп!*

*** * ***

I

*А түпкүн, сен бөлөктөргө башкасың,
А мен үчүн муздан турган аскасың.*

*Качан келсем сенин башың булуттайт,
Муз дөңдү айткан сөзүм жылытпайт.*

*Баары бирдей кучак жайып өпкөнүт,
Баары бирдей көздүн жашын төккөнүт.*

II

*Мен кетпей, айлап-жылдап көшөрбөсөм,
Үстүңөн жалгыр болуп нөшөрлөсөм.*

*Жаз жыты канат сермен сага жетээр,
Денеңди жашыл чөптөр жарып өтөөр.*

*Сезерсиң күндөй ысык өпкөнүлдү –
Гүл бүркүп сеңселтесиң, көктөмүңдү!*

Муңку серенада

*Жарыкты кууп тебелеп
Жылдызды көккө себелеп.
Түн келди жутишак жыпжылуу
Көз кылып Айды төгөрөк.*

*Жытырайт жылдыз түмөндөп
Ай санайт баарын түгөлдөп.
Ак куулар ойнойт, өркөчтүү
Толкунду минип жүгөндөп.*

*...Кучактап жутишак булуттай:
– Сүйөтүн дедиң унутпай.
Ошол сөз кызыл гүл болуп
Жүрөктөн өсөт уруктай.*

*Унутпайм өрттүү кезилди
Өчүрбөйм ошол сезилди.
Сүйүүдө кармайм туу кылып
Жылдызга толгон көзүңдү.*

Кызыл алма

*Ак шиңгил манчаң менен үзүп бактан
Салыпсың кызыл алма алыс жактан.*

*Мас болдум. Эңгиредим, кулак тунуп
Матырдым тиштерилди көздү жумуп.*

*Айталбайм кубанчымдын миңден бирин
Мекенден келген нерсе таттуу, ширин.*

*Унутулбас ыйык жер бар, «Мекен» аттуу
Ал жерден таш келсе да ширин, таттуу.*

*Көңүлдү аралады тааныш түтүн
Көлкүлдөп эрип кетти денем бүтүн
Унутууга түпкүн этес эне сүтүн!*

* * *

*Мейли мен карап турсам, көздү жумсам
Беш колдой элестесиң жатсам, турсам.
Жетпедим канча бачым чуркасам да
Жетпедим канча бийик колду сунсам.*

*Сезбедин сүйүү таңы аткандыгын
Сезбедин сүйүү сөөккө баткандыгын.
Ишенбейм күйөөң сенин сезээрине,
Койнунда күн кучактап жаткандыгын.*

*Күйөөңдү сыйларсың да, аярсың да
Сен анын аф ишине даярсың да.
Ага сен жөпжөнөкөй бир кишисиң
Ага сен жөпжөнөкөй аялсың да.*

*Баш ийдим тагдырлардын салганына
Өкүндүп сага жетпей калганыма.
Кошулбайм, бирок сүйүү жок дегенге,
Ишенбейм тахабаттын жалганына.*

Жашыл бойдон калгандар...

*Эне чыгат айткан менен жалганды?
Көтөрөсүң тагдыр башка салганды.*

*Элнегедир аяй берет өзүмчө
Эне болбой аял бойдон калганды.*

*Бүбүш аттуу бир келинди билемин,
Билем анын сүттөй аппак тилегин.
Баласы жок, бала десе такылдайт
Сууруп берет бала десе жүрөгүн.*

*Эң бир эллек ал кишинин мүнөзү
«Бүбүштай» – деп сыйлап турат күйөөсү.
Анда деле басынгансыйт, жалтаңдайт,
Бар сыяктуу кечирилгис күнөөсү.*

*Билем тиги шайыр жеңе Бүкөндү,
Билем тиги кошунабыз Күкөндү.
«Бала» десе башын жерге салышат
Басышкансып жылаңайлак тикенди.*

*– Болбойт! – дешер чуу көтөрүп алгандар
Кантсең дагы тамырлабайт жалгандар.
Дайым менде аянычты туудурат,
Жетиш бербей жашыл бойдон калгандар.*

Атам мага кун корукчу

*Карааны бүлбүл этет, эс-эс билем,
Атамдын келчү боюм тизесинен.
Жомоктой бардык нерсе оңой болчу
Бүт дүйнө оронгондой жибек килем.*

*Биз болсо чийки өрүктү ташка жанчым,
Киринген жерлерибиз чөөт, чалчык.
Атамдар соко айдачу, дың коңторуп
Жуурулчу аппак бутка кара балчык.*

*Көмөчтөр биз келирген таштай катып
Карынга жөнөтчүбүз күрмөн жатып.
Аттарды атам сон! – деп сүрөлөөчү
Ак балтыр айдоолорго терең батып.*

Мен анда жылаңайлак чилең-чилең
 Карааны бүл-бүл этет, эс-эс билет.
 Ал кезде атал тага Күн көрүнчү
 Келчүтүн араң гана тизесинен.

Эне жана колотто

Мейли кышта, бурганактын шаңында.
 Мейли күздө, мейли жаздын таңында.
 Колоттону элестетсем, энекем
 Күйпөлөктөп отургансыйт жанында.

Куурай терип, тезек терип жакканы
 Калданчубуз казанга нан жапканы.
 Энегедир от биздики дечүтүн –
 Аялдардын өздөрү ойлоп тапканы.

Казан шуулдап, түбү көөлүү караган
 От күчөөчү колоттого таралган.
 Энегедир от бир буюм сезилчү
 Апакемдин колдорунан жаралган.

Эстен кетпейт өткөндөрдүн элеси
 Малчылардын күнгө күйгөн денеси...
 А мен отту бир туугандай сезчүтүн
 Аял болчу анын дагы энеси.

Тиштеримде карсылдап тоо ышкыны
 Атал тага мингизчү көк быштыны.
 Тентек кылсам дүңкүлдөтчү жонумду
 Апакемдин нандай жуштак туштуму.

Көлөч ысык. Оф! Фу! Кантем, калакай!
 Колоттого топтой ыргып малакай.
 Энем кайра алып көрүп колуна
 Айтчу тага: – Ай, тентек ай, жалакай!

Көп жемишти өлүм күүдү добулдай.
 Сагыныштык көптөн бери чогулбай.

*Кайда кеттиң баарыбызды унутуп?
Өрлөктөрүң күтүп калды согулбай.*

*Уктап жатпа, адептиңдир тук этпей?
Жылжырт. Жоопсуз. Кузгун дагы кук этпей.
Сен сурасаң үзүп алып очоктон
Күйгөн отту сунаар элем букеттей!*

*...Мейли кышта бурганактын шаңында
Мейли күздө, мейли жаздын таңында
Колотону элестетсөң, энкел
Күйпөлөктөп отургансыйт жанында.*

Проза

Николай Васильевич ГОГОЛЬ

ИВАН ИВАНОВИЧ МЕНЕН ИВАН НИКИФОРОВИЧ КАНТИП ЧАТАКТАШКАН- ДЫГЫ ЖӨНҮНДӨ БАЯН

Бул повестте жазылган окуя небак өтүп кеткен мезгилге тиешелүү экенин эскертип кетүүнү мойнумдагы парызым деп эсептеймин. Анын үстүнө бул окуя анчейин гана ойдон чыгарылган нерсе. Азыр Миргород баягыдай эмес. Курулуштары башкача, шаардын ортосундагы көлчүк эчак кургаган, анан төрөлөрдүн баары тең: судья да, подсудок¹ да, городничий² да нускалуу жана ыймандуу кишилер.

I глава

ИВАН ИВАНОВИЧ ЖАНА ИВАН НИКИФОРОВИЧ

Иван Ивановичтин бекешасы³ кандай сонун! Бети курусун! Анын көрпөсүчү! Түү оңбогурдун көрпөсү ай! Тим эле көз тайгылат! Башка бирөөдөн ушундай көрпө табылса, башымды кесип берер элем! Кудай үчүн ошону бир көрүп

¹ Подсудок – земский соттун чиновниги же писары (катчысы).

² Городничий – шаар башчысы (19-кылымга чейин).

³ Бекеша – сукно менен тышталган, беш бүйүрмө кыска ичик.

Николай Васильевич ГОГОЛЬ – 1809-жылы 20-мартта Полтава губерниясындагы Миргород уездинин Великие Сорочинцы деген жеринде туулган.

Адабиятка арбалып жүрүп, 1830-жылы «Отечественные записки» журналында «Басаврюк» аттуу биринчи повести жарык көрөт (кийин «Вечер накануне Ивана Купала»).

В.Гогольго адабий атакты 1931–1932-жылдары «Вечера на хуторе близ Диканьки», «Сорочинские ярмарки», «Майская ночь» ж.б. повесттери алып келип, «Миргород» жыйнагы (анда «Старосветские помещики», «Тарас Бульба», «Вий» ж.б. чыгармалары камтылган), «Арабески» жыйнактары, «Мертвые души» чыгармалары арттырган. Атактуу «Шинелди» 1842-жылы бүтүргөн. Драматургияга да кызыгып, «Ревизорду» Щепкиндин катышуусунда Москвада койгон. 1952-жылы 11-февралда каза болгон.

койгулачы, төтөн ал бирөө менен сүйлөшүп жатканда, туура жагынан карагылачы; киши суктангандай! Сүрөттөөгө сөз жетпейт: баркыттай! Күмүштөй! Оттой! Ой, кудай ай! Кудайдын кулу, сыйкыры күч Николай ай! Эмнеликтен менин ушундай бекешам жок! Иван Иванович аны Агафия Федосеевна Киевге бара электе эле тиктирген. Сиздер Агафия Федосеевнаны билесиздерби? Ал заседателдин кулагын тиштеп үзүп алгандын так өзү. Иван Иванович бекешасын да, ичиндегисин да чечип, жалаң көйнөкчөн калат да, серенин астында эс алат жана короодо, көчөдө эмне болуп, эмне коюп жатканына көз жүгүртүп отурат. Анын терезесинин алдындагы алмалары менен алмуруттарычы! Терезени ача койсоң эле алардын шактары ийилип үйгө кирип келет. Булар үйүнүн гана алдындагысы, ал эми багындагыларды көргүлөчү. Эмнелер гана жок дейсиң! Кара өрүк, алча, чие ар түрлүү жер-жемиштер, күн карама, бадыраң, коон, буурчак, кала берсе, кырмань менен устаканасы да бар.

Иван Иванович эң сонун киши. Ал коонду өтө жакшы көрөт. Бул анын сүйгөн тамагы. Түшкү тамагын ичери менен жалаң көйнөкчөн серенин астына келип, ошол замат Гапканы эки коон алып келүүгө жиберет. Анан коонду өз колу менен союп, уруктарын атайы бир кагазга ороп коёт да, жей баштайт. Андан кийин Гапканы жиберип, сыя челекти алдырып алып, өз колу менен: бул коон баланчанчы числодо желди, – деп урук оролгон кагаздын сыртына жазып коёт. Эгер коон жеп жатканда кандайдыр бир конок келип калса: «Баланча да катышты» – деп кошо жазат.

Ыраматылык миргороддук судья Иван Ивановичтин үйүн көрүп, суктанып калуучу. Чындыгында да жаман үй эмес эле. Үйдүн айланасына нечен сарайлар менен сарайчалар салынганы менин көңүлүмө да жагат, анан калса алыстан карасаң, тарелкага жыкжыйма салынган чепкектей, же жыгачка чыккан уюлдай болуп, биринин үстүнө бири чокмороктошкон чатырчалар гана көрүнөт. Бирок чатырчалардын бардыгы камыш менен жабылган; тал менен эмендин жана эки түп алманын барпайган бутактары аларга тирелип турат. Акталып коюлган оймолуу капкалары бар кичинекей терезелери жыгачтардын арасынан жылтылдап, көчөдөн да көрүнөт.

Иван Иванович эң сонун киши! Аны полтавалык комиссар да билет! Дорош Тарасович Пуховичка Хоролдон келе жатканда дайыма аныкына түшүп өтөт. Ал эми Колибердада туруучу протопоп Петр таксыр болсо, өзүнүкүнө беш кишинин башы чогулса эле, христиандык милдетин Иван Ивановичтей аткарып, ошондой жашай билген эч кимди көргөн эмесмин, – деп дайыма айтып калат.

Кудайым ай, убакыт кандай тез өтүп жатат! Иван Иванович аялынан айрылып бойдок калганына ошондо эле он жыл өткөн. Анын балдары жок болучу. Гапканын балдары бар, алар көп убакта короодо чуркап жүрүшөт. Иван Иванович алардын ар бирине дайыма бирден бублик, же бир тилим коон, же бирден алмурут берет. Анын кампасы менен

жертөлөсүнүн ачкычы Гапканын колунда, ал эми уктоочу бөлмөсүндөгү чоң сандык менен ортоңку кампасынын ачкычын Иван Иванович өз жанынан түшүрбөйт жана ал жакка эч кимди жолотпойт. Гапка бети мандырдай, балтыры жоон толмоч кыз, ал дайыма запаска¹ кийип жүрөт.

Ал эми Иван Ивановичтин динчилдигичи! Жекшемби сайын бекешасын кийип, чиркөөгө барат. Ага кирип барганда, Иван Иванович чар-тарапка жүгүнүп, каадасынча клироско чыгып алат да, дарылдаган жоон үнү менен сүрөөнү сонун кыраат менен созот. Табынуу аяктагандан кийин Иван Иванович кайырчылардын бардыгын бир сыйра кыдырып чыкмайынча ыраазы болбойт. Анын тубаса боорукердиги ушуга мажбур кылбаса, балким, ал мындай көңүлсүз ишке буйдалып жүрбөйт эле. Каадасынча ал жалаң жамаачылардан шырылган, самтыраган көйнөк кийген, мунжу аялдардын бирөөн таап алып:

– Амансыңбы, байкушум! – деп айта турган. – Сен кайдан келдиң, бечара?

– Мен хутордон келдим, паным: оозума наар албаганыма үч күн болду, өз балдарым кууп жиберди.

– Шоруң каткан байкушум, сен мында эмнеге келдиң?

– Тим эле, паным, бирөө нандык бирдеме берер бекен деп, кайыр сурап келдим.

– Гм! Эмне, сенин да нан жегин келеби? – деп сурай турган Иван Иванович.

– Кантип жегим келбесин! Иттей ачкамын.

– Гм! – деп коюучу Иван Иванович, – балким, сенин эт жегин да келип жүрбөсүн?

– Деги сиз эмне берсеңиз, баарына ыраазы боломун, улугум.

– Гм! Нандан эт жакшы болобу?

– Ачка киши кайдан ылгасын. Эмнени ракым этсеңиз, бардыгы жакшы.

Ошондо кемпир каадасынча колун суна турган.

– Эмесе, кудай деп кете бер, – деп айтуучу Иван Иванович: – Сен эмне турасың? Сени уруп жаткан жерим жок го! – деп айтар эле да, анан ушундай суроолор менен экинчи жана үчүнчүлөрүнө кайрылып, акырында үйүнө кайтуучу, же бир рюмка арак жутуп алуу үчүн Иван Никифоровичти кинине, же судьяныкына, же городничийди кинине кирүүчү.

Иван Иванович бирөөнөн белек-бечкек алганды эң жакшы көрөт. Бул анын көңүлүнө абдан жагат.

Иван Никифорович да эң жакшы киши. Анын короосу Иван Ивановичтин короосунун жанында. Ал экөөндөй ынак кишилер дүйнөдө болбосо керек. Ушул күнгө чейин көгүш жеңдүү күрөң бешмант кийип, жекшемби сайын судьяныкынан түштөнүп жүргөн Антон Прокофьевич Пулопуз качан болсо: Иван Иванович менен Иван Никифоровичти так шайтандын өзү жип менен байланыштырып койгон. Бирөө бир жакка басса, экинчиси артынан жөнөйт, – деп айтып калат.

¹ Запаска – жүндөн колго согулган кездемеден жасалган белдемчи.

Иван Никифорович эч качан үйлөнгөн эмес. Аны үйлөнгөн деп айтып жүрүшөт, бирок бул таптакыр жалган сөз. Мен Иван Никифоровичти эң жакшы билем, ошондуктан ал үйлөнүү тууралуу ойлоп да койгон эмес деп айта аламын. Ушул өңдүү ушактар кайдан чыгат болду экен? Анан калса, Иван Никифорович төрөлгөндө артында куйругу бар экен деп да ушак кылып алышыптыр. Бирок бул ушактар жаткан эси жоктук, маскаралык жана ошону менен бирге абийирсиздик болгондуктан, мен билимдүү окуучулардын алдында аларды жалгандыкка чыгаруу үчүн сөзүмдү коротуунун да кажаты жок деп эсептеймин, анткени жалаң гана жез кемпирлердин, ошондо да чанда гана бирөөлөрүнүн артында куйругу боло тургандыгы, андыктан, бул эркектерде эмес, ургундай ургаачыларга тиешелүү экендиги бардыгына бештен белгилүү.

Мына ушу чанда чыга турган достордун ушунчалык ынактыгына карабастан, алар бир бирине анчалык окшош эмес эле. Алардын мүнөздөрү салыштырганда жакшы билинет: Иван Ивановичтин эң жагымдуу сүйлөй турган укмуштуу касиети бар эле. О кудай ай, анын сүйлөгөнүчү! Мындай сезимди башыңыздан бир нерсени издеп, же согончогунузду сөөмөй менен акырындан кытыгылаганга гана теңөөгө болот. Угуп-угуп олтуруп, башың шылкыя түшөт. Уккулуктуу! Өтө уккулуктуу! Сууга түшкөндөн кийин магдырап уйкуга кеткендей болосуң! Иван Никифорович, тескерисинче, сейрек сүйлөйт, бирок бирдемени сүйлөй турган болсо, бети курусун, сөзү устарадан да курч. Иван Иванович арык чырай, узун бойлуу, Иван Никифорович болсо бир аз жапалдашыраак, бирок бар күчү туурасына чыккан. Иван Ивановичтин башы куду эле тамыры окшош; Иван Никифоровичтин башы болсо, тамыры өйдө караган чамгырдай. Иван Иванович түшкү тамактан кийин гана жалгыз көйнөкчөн серенин астында жатат; кечкурун бекешасын кийип алып, бир жакка басат же өзүнүн унун сатып берип турган шаардык дүкөнгө барат, же бөдөнө кармоо үчүн талаага кетет. Иван Никифорович болсо, керээли-кечке крыльцосунда жатат; эгер күн анчалык ысык болбосо, каадасынча аркасын күнгө кактап, эч жакка баргысы келбейт. Эгерде эртең менен көңүлү ооп калса, короосун аралап, чарбасын карап чыгат да, кайта эс алууга киришет. Мурда ал Иван Ивановичтикинине барып калуучу. Иван Иванович өтө сыпайы адам, ыймандуу сөздөрдү сүйлөшүп жатканда ал уят сөздөрдү эч качан айтпайт жана андай сөздөрдү угуп калса, ошол замат мурчуя түшөт. Иван Никифорович кээде токтоно албай кетет; ошондо Иван Иванович ордунан тура калып: «Болду, болду, Иван Никифорович, бул сыяктуу кудайга жакпаган сөздөрдү сүйлөшкөндөн көрө, тезирээк күнөскө чыгалы» – деп калат. Иван Иванович өзүнүн ичип жаткан борщуна кокустан чымын түшүп калса, абдан ачууланат: андай учурларда куйкасы курушуп, тарелканы ыргытып жиберет, үйдүн ээсинин да мазасын кетирет. Иван Никифорович сууга түшкөндү өтө жакшы көрөт, суудан кекиртегин гана чыгарып олтуруп алып, суунун ичине стол менен

самоорду койдуруп, ушундай салкында чай ичкенди абдан сүйөт. Иван Иванович сакалын жумасына эки жолу кырдырат; Иван Никифорович бир гана жолу кырдырат. Иван Иванович эң эле авазкөй адам: эгерде бир сөздү баштап коюп, анын аягына чыкпай калсаң, кудайым гана өзү сактасын! Эгер көңүлүнө бирдеме жакпай калса, дароо эле сездирип коёт. Иван Никифоровичтин өңүнөн анын кубанганын да, ачууланганын да билүү кыйын; бирдемеге кубанса да такыр шек алдырбайт. Иван Иванович саал коркунчаак. Ал эми Иван Никифоровичтики болсо, тескерисинче, анын чалбарынын кеңдигин ушундан бил, эгер үйлөтүп койсо, ага бүткүл короо кампа-сампасы менен батып кетер эле. Иван Ивановичтин тамеки түсүндөгү балбылдаган көзү бар, оозу ижица¹ тамгасына бир аз окшошуп кетет; Иван Никифоровичтин көзү кичине, саргыч, түктүйгөн кашы менен тултуйган бетинин арасынан араң көрүнөт, мурду бышкан кара өрүк сыяктуу. Иван Иванович сизди тамеки менен сыйлагысы келсе, адегенде тамеки соотунун капкагын тили менен жалап алып, аны колу менен чертип коюп, эгерде сиз аны менен тааныш болсоңуз, сунуп жатып: «Ракым этишиңизди сурасам болобу, таксырым?» – дейт, эгерде тааныш болбосоңуз: «Сиздин мансабыңызды, аты-жөнүңүздү билбей туруп, ракым этишиңизди сурасам болобу, таксырым?» – дейт. Иван Никифорович болсо, чакчасын түз эле сиздин колунузга сунат да: «Ракым этиңиз» – деп гана коёт. Иван Иванович да, Иван Никифорович да бүргөнү өтө жек көрүшөт, ошондуктан Иван Иванович да, Иван Никифорович да көрөн-жерен сатып жүргөн жөөттү көргөндө, адегенде аны еврей динин туткандыгы үчүн жакшылап сөгүп алышат да, элексирден сатып алмайынча коё беришпейт.

Эмнеси болсо да, анча-мынча айырмалары бар экенине карабастан, Иван Иванович да, Иван Никифорович да эң сонун кишилер.

II глава

МЫНДАН ИВАН ИВАНОВИЧ ЭМНЕНИ КААЛАГАНДЫГЫН, ИВАН ИВАНОВИЧ МЕНЕН ИВАН НИКИФОРОВИЧТИН ОРТО- СУНДА ЭМНЕ ЖӨНҮНДӨ СӨЗ БОЛГОНДУГУН ЖАНА АЛ ЭМНЕ МЕНЕН АЯКТАГАНДЫГЫН БИЛҮҮГӨ БОЛОТ

Июль айы эле, эртең менен Иван Иванович серенин астында жаткан. Күн ысып, аба закымдап турган. Иван Иванович шаардын сыртындагы чалгычыларга жана хуторго барып, кезиккен мужуктар менен катындардын кайдан келе жатканын, кайда жана эмне үчүн баратканын суроого да үлгүргөн; аябай чаалыгып калып, эс алууга жантайган. Жатып алып,

¹ Ижица – «И» тамгасы.

кампаларын, короосун, сарайларын, короодо чуркап жүргөн тоокторун кепкө чейин карап турду да, өз ичинен ойлонуп калды: «Жараткан куда-йым ой, мен кандай сарамжалдуумун! Деги менде эмне жок? Канаттууларым, курулуштарым, кампаларым, ар кандай көр-жерлерим, кордолгон самогонум бар; багымда ашпурт, кара өрүк, огородумда апийим, капуста, буурчак... Менде дагы эмне жок?.. Менде дагы эмне жок экенин билгим келет».

Өзүнө ушундай терең сырдуу суроону берип коюп, Иван Иванович ойлонуп калды; ошол мезгилде анын көзү жаңы нерселерди көрө коюп, кашаадан аттап Иван Никифоровичтин короосуна өттү да, кызыктуу бир көрүнүшкө эриксизден суктана баштады. Кынжыйтан бир аял катылып жаткан кийим-кечелерди бирден алып чыгып, желдетүү үчүн кермеге жайып жатат. Бир пастан кийин бөйрөмчөсү жыртылган эски мундирдин эки жеңи абага созулуп, кымкап кофтаны басып калды, анын артынан жакасы кырылган, гербдүү топчусу¹ бар дворян кемсели, темгил кара тактары бар ак казимир панталон көрүндү, анын багалектери бир кезде Иван Никифоровичтин бутуна батуучу эле, азыр, балким, бармактарына да сыйбай калган чыгар. Алардын артынан бир аздан кийин «Л» тамгасы шекилдүү башка кийимдер илинди. Андан кийин казактык көк бешмант чыга келди, аны Иван Никифорович мындан жыйырма жыл илгери, милицияга кирүүгө камданып, мурутун коё берген кезде тиктирген. Акырында, бирине бири жарашып, абада сороюп турган шиш өндүү кылыч чыгарылды. Анан чөптөй жашыл түстө чапан өндүү, чондугу беш тыйындыктай жез топчулары бар бирдеменин этектери желпилдеп калды. Ал этектердин артынан чеке белине ноко коюлган, алды жагында чоң оюгу бар желетке көрүндү. Бир пастан кийин желеткени ыраматылык чоң энесинин ар бир чөнтөгүнө бирден дарбыз бата тургандай эски юбкасы жаап калды. Ушунун баары, бир бирине үйүлүп, Иван Ивановичтин көзүнүн жоосун алган көрүнүшкө айланды, ошол мезгилде күндүн шооласы, көк же жашыл жеңдердин ар кайсы жерлерине, кызыл бөйрөмчөгө же алтын кымкаптын бир четине чачырап, же кылычтын мизине чагылышып, аларды жаны сай таппай көчүп жүргөн селсаяктардын вертептери² сыяктуу өтө кызыктуу бирдемеге окшотту. Өзгөчө котологон калың эл бир бирине сыгылышып, алтын тажы кийген Ирод³ падышаны же эчкисин жетелеген Антонду, вертептин артынан чыйылдаган скрилканы, барабандын ордуна өзүнүн эрдин шалпылдатып койгулаган цыганды карап, ал эми күн болсо уясына кирип, түштүктөгү түндүн салкын илеби толукшуган хуторянкалардын мандырдай ийиндери менен эмчектерин тымызынан аймалап турганда кызык болот эмеспи.

¹ Гербдүү топчу – падышалык Россиянын герби – бүркүттүн сүрөтү тартылган металл топчу.

² Вертеп – элдик куурчак театры.

³ Ирод – падыша жана Антон-вертептерди көрсөтүлүүчү комедиялардын катышуучулары.

Бир аздан кийин жанагы кемпир онтолоп кампадан чыкты да, үзөңгү боолору үзүлгөн, тапанча салуучу чехолдору жыртылган, саймалары алтын, тоголору жез, кызыл түстүү тердиги бар эзелки ээрди көтөрүп келди.

«Жин урган катын го! – деп ойлонду Иван Иванович, – бул эми Иван Никифоровичтин өзүн да желдетүүгө алып чыгабы дейм! Ырас эле, Иван Ивановичтин ою анчалык жаңылыш болгону жок. Беш минутадан кийин Иван Никифоровичтин нанка чалбары чыга келип, короонун теңине жакынын ээлеп калды. Ушундан кийин ал аял шапка менен мылтыкты алып чыкты.

«Бул эмнеси! – деп ойлоду Иван Иванович, – мен Иван Никифоровичти кинен эч качан көргөн жок элем. Бул эмнеси? Атарын атпайт, бирок мылтык күтөт! Ага мунун эмне кереги бар? Бирок соңун мүлк! Мен ушундайды эбактан бери самап жүрөм. Мен мылтыктуу болууга аябай куштармын: мылтык менен эрмек кылууну эң жакшы көрөм. – Эй, байбиче, байбиче! – деп кыйкырып, Иван Иванович кол булгалады.

Кемпир кашаанын жанына келди.

– Бул эмнең, байбиче?

– Көрүп турбайсызбы, мылтык.

– Кандай мылтык?

– Кандай экенин ким билсин! Эгер бул меники болсо, балким, мунун эмнеден жасалганын билер элем. Бирок бул пандыкы.

Иван Иванович ордунан туруп, мылтыкты ары салып, бери салып карап жатып, мылтыкты кылыч менен бирге илип койгондугу үчүн кемпирди жемелөөнү да унутуп койду.

– Бул темирден жасалса керек, – деди кемпир.

– Гм! Темирден. Эмне үчүн темирден жасалган? – деди Иван Иванович өз ичинен. – Мунун пандын колуна өткөнүнө көп болдубу?

– Балким, көптөн бери чыгар.

– Жакшы буюм! – деди Иван Иванович, – мен муну сурап алам. Муну ал эмне кылмак эле! Же бирдемеге айырбаштап алам. Пан үйдөбү, байбиче?

– Үйдө.

– Ал эмне? Жатабы?

– Жатат.

– Эмесе, болуптур, мен ага өзүм барам.

Иван Иванович кийимин кийинди да, Миргороддун көчөлөрүнөн кишилерге караганда, иттер көбүрөөк кезиге тургандыктан, иттен жазгануу үчүн бутактуураак таякты алып, жолго түштү.

Иван Никифоровичтин короосу Иван Ивановичтин короосу менен жанаша тургандыктан, кашаадан аттап өтүүгө болор эле, бирок Иван Иванович көчө менен бармак болду. Бул көчөдөн көмүскө көчөгө өтүш керек, бирок ал абдан тар; жалгыз аттуу эки араба бетме-бет жолугуп калышса, аларды арткы дөңгөлөктөн алып, экөөн эки жакка сүйрөп,

көчөгө чыгармайынча ошол бойдон тура беришет. Жөө кишилер болсо, гүл тагынгансып, бул көчөнүн эки жагындагы кашаанын түбүндө өсүүчү уйкактарды жабыштырып кетишет. Бул көмүскө көчөнүн бир жагынан Иван Ивановичтин сарайы, башка жагынан Иван Никифоровичтин кампасы, дарбазасы жана көгүчкөн кепеси чыгып турат. Иван Иванович дарбазанын түбүнө келип, туткасын калдыратты: короодон иттин абалаганы угулду, бирок жабалактаган иттер, бул тааныш киши экенин көрө коюшуп, куйруктарын шыйпаңдатып, кайра тартышты. Иван Иванович короого киргенде, Иван Никифорович өз колу менен жем берип баккан индиялык көгүчкөндөр, коон-дарбыздын кабыктары, ар кайсы жердеги көк чөптөр, сынган дөңгөлөктөр, челектин алкагы, көйнөгү ботала болуп, жерде жаткан жаш бала көзүнө жыбырай түштү – бул сүрөтчүлөр сүйө турган көрүнүш эмеспи! Жайылган кийимдердин көлөкөсү бүткүл короону каптап, бир аз салкындык бергенсийт. Жанагы кемпир Иван Ивановичти баш урунуп тосуп алды да, оозун ачып эстеп коюп, ордуна жылбай туруп калды. Үйдүн алдындагы эмен жыгачынан жасалган эки мамылуу сереси бар крыльцо алда немедей көрүнөт, бирок ал күндүн аптабынан анчалык сактай турган нерсе эмес, бул мезгилде Малороссиянын күнү адамды аяганды билбейт жана ары-бери баскан адамдарды башынан-аягына чейин ысык терге чөмүлтөт. Иван Иванович кеч курун гана сейилге чыга турган адатын бузуп, ушундай убакта тышка чыккан соң, ал өзүнө керектүү буюмду алууга канчалык куштар экенин ушундан байкоого болот.

Иван Иванович кирген бөлмө капкарангы болучу, анткени терезенин капкалары жабык эле, капкадагы тешиктен кирген күндүн шооласы алда кандай кубулжуп, теке маңдайдагы керегеге чачырап, ага камыш чатырчалардын, дарактардын, короодогу жайылган кийимдердин чаарала сүрөтүн бери карата көрсөтүп турат. Ошондуктан бөлмөдө кандайдыр бир укмуштуу иңир өкүм сүрүүдө.

– Саламатсызбы! – деди Иван Иванович.

– А! Амансызбы, Иван Иванович! – деген үн бөлмөнүн бурчунан жооп берди. Ошондо гана Иван Иванович жерге салынган килемдин үстүндө жаткан Иван Никифоровичти көрдү. – Сиздин алдыңызда жылаңач тургандыгымды кечирип коюңуз.

Иван Никифорович жыпжылаңач, ал түгүл, көйнөксүз жаткан экен.

– Эчтеке эмес. Сиз бүгүн уктадыңызбы, Иван Никифорович?

– Уктадым. Сизчи, Иван Иванович?

– Уктадым.

– Сиз эми эле турдунузбу?

– Мен эми туруптурмунбу? Кудай сактасын, Иван Никифорович! Ушул убакка чейин кантип уктоого болот! – Мен азыр эле хутордон келдим. Жол боюндагы буудай эң сонун экен! Тири укмуштуу! Чөптөр да узун, солкулдак, ширелүү!

– Горпина! – деп кыйкырды Иван Никифорович, – Иван Ивановичке арак, пирог, каймак алып кел!

– Бүгүн жакшы күн.

– Мактанбаңызчы, Иван Иванович. Балекет басып калсын! Ысыктан кайда качарыңды билбейсиң.

– Ушул жерде да балакетти эстебей тура албайсыз. Эй, Иван Никифорович! Менин айткан сөзүмдү эстеп, кийин өкүнүп жүрбөңүз: кудайга сыйбаган сөздөрүңүз үчүн акыретке барганда азап тартасыз го.

– Мен сиздин эмнеңизден жаздым, Иван Иванович? Мен сиздин атаңызга да, энеңизге да шек келтиргеним жок. Мен сиздин эмнеңизден жазганым билбейм.

– Болду эми, болду, Иван Никифорович!

– Кудай урсун, мен сиздин эчтекеңизден жазганым жок, Иван Иванович.

– Ушул убакка чейин бөдөнөлөр ышкырыкка келбегенине таң калам.

– Сиз кандай ойлосоңуз өз эркиңиз, бирок мен сиздин эчтекеңизден жазганым жок.

– Бөдөнөлөр эмне үчүн ышкырыкка келбегенине таңым бар, – деди Иван Иванович Иван Никифоровичтин сөзүн укмаксан болуп. – Же мезгили келе элекпи, бирок мезгили деле келгендей болду.

– Эгин жакшы экен дедиңиз го.

– Эгин укмуштуу, тири укмуштуу! – Ушундан кийин унчукпай калышты.

– Сиз эмне, Иван Никифорович, кийимдеринизди жайдырып калгансыз? – деди Иван Иванович акырында.

– Жанагы каргыш тийген кемпир сопсонун, жаңы эле кийимдерди чиритип жибериптир. Эми жайдырып жатам, сукносу асыл, эң сонун, аңтартып алып, кайта кие берүүгө болот.

– Мага бир буюмунуз жагып калды, Иван Никифорович.

– Кайсынысы?

– Айтыңызчы, бай болгур, тиги кийим менен кошо жайылып турган мылтыктын сизге эмне кереги бар? – Ушул учурда Иван Иванович тамекинин сунду. – Рақым этишинизди сурасам болобу?

– Эчтеке эмес, чеге бериңиз! Мен өзүмдүкүн жыттайын! – Муну айтары менен Иван Никифорович жанын сыйпалап, чакчасын сууруп чыкты. – Жин тийген катын десе, мылтыкты да кошо илип койгон турбайбы! Сорочинцыдагы жөөт наспайды эң сонун ийлейт экен. Буга эмне кошорун билбеймин, айтор, жыты сонун! Кануперге¹ бир аз окшошуп кетет. Мына муну оозунузга салып чайнап көрүнүзчү. Кануперге окшогону ырас бекен? Алып, жыттанңыз!

– Айтыңызчы, Иван Никифорович, мен дагы эле мылтык тууралуу сүйлөйүн, сиз аны эмне кыласыз? Сизге анын кереги жок эмеспи.

¹ Канупер – жыттуу чөп.

– Кантип кереги жок? Атууга туура келсечи.

– Э, кудай жалгаган Иван Никифорович, деги сиз качан атмакчысыз? Акыреттен кайта келгенде эле атпасаңыз. Менин да, башкалардын да билгенине караганда, сиз эмдигиче бир дагы өрдөктү өлтүрө элексиз го, анын үстүнө сиздин турпатыңызды кудайым атууга жараткан эмес да. Сиз келбеттүүсүз, салмактуусуз. Сиздин жанагы, ар сөздө эле атын атоого болбой турган кийимиңиз эмитен кермеде жайылып турган соң, саздарды аралап жүргөндө кандай болмокчу? Жок, сизге тынчтык, эс алуу керек. (Иван Иванович биз жогоруда айткандай, бирөөнү көндүрүүгө калганда, бөтөнчө кооз сүйлөй турган. Анын сүйлөгөнүчү! Жараткан кудайым, анын сүйлөгөнүчү!) Ырас айтам, сиз сыпайы болушунуз керек. Менин тилимди алып, аны мага бериңиз!

– Кантип! Ал кымбат мылтык. Мындай мылтыкты азыр эч жерден таба албайсыз. Мен милицияга кирейин дегенде эле, түрктөн сатып алган болучумун. Эми жөнү жок эле бере коймок белем! Кантип берем? Ал керектүү буюм.

– Анын эмнеге кереги бар?

– Эмнеге дегениңиз кандай? Кокустан каракчылар үйүмө кол салсачы... Керектүү болбогондочу. Кудайга ыраазымын! Азыр көңүлүм тынч, эч кимден коркпоймун. Эмнеликтен? Үйүмдө мылтыгым бар экенин билем, мына ошондуктан.

– Жакшы мылтык! Бирок Иван Никифорович, анын замогу бузук экен.

– Бузук болсо эмне болмок эле? Оңдоп коюуга болот. Дат баспас үчүн кендириңиз майы менен майлап гана коюш керек.

– Сиздин сөзүңүздөн, Иван Никифорович, мени менен көңүлүңүз жакын экенин көрө албадым. Достук иретинде мен үчүн эчтеке кылгыңыз келбейт окшойт.

– Бул эмне дегениңиз, Иван Иванович, мен сизге достук кылбай жүрөмүнбү? Ушунунуз уят эмеспи? Сиздин өгүздөрүңүз менин шалбаамда оттоп жүрөт, мен аларды бир жолу да кармап, чыгым төлөткөнүм жок. Сиз Полтавкага барарда дайыма менин арабамды сурап келесиз, эмне, аяган жерим барбы? Балдарыңыз кашаадан секирип түшүп, короомо келип, иттерим менен ойношот – мен эчтеке деген жерим жок: ойной беришсин, бирдемеге тийбесе болгону! Мейли, ойной беришсин! – дейм.

– Эгерде белек кылып бергиңиз келбесе, анда алмашалы.

– Сиз анын ордуна эмне бересиз? – Ушул учурда Иван Никифорович чыканагына таянып, Иван Ивановичти карап калды.

– Анын ордуна мен сур чочкомду берейин, баягы борго байлаган чочкомдун өзүн берейин. Сонун чочко. Көрөрсүз, эмдиги жылы толгон торопой тууп берет.

– Сиз муну кантип айтып отургандыгыңызды биле албадым, Иван Иванович. Мага чочконуздуңуз эмне кереги бар? Шайтанга аш бермек белем.

– Кайра эле баягы! Шайтанды айтмайынча тура албайт экенсиз! Күнөөкөр болосуз, кудай урсун, күнөөкөр болосуз, Иван Никифорович!

– Сиз эмне болуп калгансыз, Иван Иванович, мылтык үчүн балакет баскан бирдемени – чочкону бересиз.

– Ал эмне үчүн балакет баскан бирдеме болуп калыптыр, Иван Никифорович?

– Деги өзүңүз жакшылап ойлоп көрүнүзчү. Канча кылганы менен мылтык барктуу мүлк; а тиги балакет баскан бир нерсе чочко да. Эгерде муну сизден башка киши айтса, анда мен таарынат болучумун.

– Чочконун эмне жамандыгын көрдүңүз?

– Сиз мени ким деп турасыз? Деги мен чочкону...

– Олтуруңуз, олтуруңуз! Эми мен эчтеке дебеймин... Өз мылтыгыңыз өзүңүздө кала берсин, кампанын бурчунда туруп чирип, дат баса берсин – эми мен ал тууралуу сүйлөбөймүн.

Ушундан кийин бир топко унчукпай калышты.

– Угушума караганда, – деп баштады Иван Иванович, – үч король биздин падышабызга согуш жарыялаптыр.

– Ооба, мен Петр Федоровичтен уктум, ал кандай согуш? Эмне үчүн чыккан согуш?

– Эмне үчүн экенин айтууга болбосо керек, Иван Никифорович. Королдор баарыбызга түрк динин кабыл алдырганы жатат го деп ойлойм.

– Тигини, келесоолордун оюн карасаң! – деди Иван Никифорович башын көтөрүп.

– Көрдүңүзбү, ошондуктан биздин падыша аларга согуш жарыялаптыр. Жок, силер өзүңөр христиан динин кабыл алгыла! – дептир.

– Ананчы! Биздикилер аларды талкалайт эмеспи, Иван Иванович!

– Талкалайт. Ушинтип, Иван Никифорович, мылтыкты алмашпайсызбы?

– Мен таң калып турам, Иван Иванович, сиз билимдүү эле кишисиз, бирок кат билбеген кайсардай сүйлөйсүз. Мен ошондой эле акмак бекемин...

– Олтуруңуз, олтуруңуз. Кудай алсын! Чирий берсин, эми түк сүйлөбөймүн!..

Ушул мезгилде тамак келди.

Иван Иванович бир рюмканы ичип жиберип, пирог менен каймактан жеди.

– Угуп туруңузчу, Иван Никифорович. Мен сизге чочкодон башка, дагы эки мешок сулу берейин, сиз сулу айдаган жок элениз го. Баары бир быйыл сиз сулу сатып алууга тийишсиз.

– Кудай урсун, Иван Иванович, сиз менен буурчакка тоюп алып сүйлөшүү керек экен. (Бу да эчтеке эмес, Иван Никифорович мындан да куйкумдуу сөздөрдү айта алат). Мылтыкты эки мешок сулуга алмашканды кайдан көрдүңүз? Бекешаңызды бербес элениз ээ.

– Бирок сиз Иван Никифорович, чочкомду да берип жатканымды унутуп койдуңузбу?

– Кантип! Мылтык үчүн эки мешок сулу менен чочкобу?

– Эмне, ошол азбы?

– Мылтык үчүнбү?

– Албетте, мылтык үчүн.

– Мылтык үчүн эки эле мешокпу?

– Эки куру мешок эмес, сулусу менен; а чочкону унутуп койдуңузбу?

– Чочконуз өзүңүзгө буюрсун, шайтан алсын аны!

– О, сиз чын тийбес экенсиз да! Көрөрсүз: ушул өңдүү кудайга сыйбаган сөздөрдү айткандыгыңыз үчүн тиги дүйнөгө барганда тилиңизди ысык темене менен сайгылайт эмеспи. Сиз менен сүйлөшкөндөн кийин бети-колунду жууп, өзүң да киришип албасаң болбойт.

– Тыңдаңызчы, Иван Иванович, мылтык болсо асыл буюм, эң кызык эрмек, анын үстүнө үйдү да көркүнө чыгарып турат...

– Сиз, Иван Никифорович, саймалуу баштыгын жонунан албаган жиндиден бетер мылтыгыңызды эле оозуңуздан түшүрбөй калыптырсыз, – деди Иван Иванович ичи күйүп кетип, анткени чыны менен эле ачуусу келе баштаган.

– А сиз болсоңуз, Иван Иванович, анык гусак¹ экенсиз.

Эгерде Иван Никифорович бул сөздү айтпаган болсо, анда алар бир-бири менен айтышып алып, мурдагыдай дос бойдон таркашат эле; бирок иш эми такыр башкача болду. Иван Ивановичтин итетайы тутулду.

– Сиз эмне дедиңиз, Иван Никифорович? – деп сурады ал, үнүн көтөрүп.

– Мен, сизди гусакка окшошсуз деп айттым, Иван Иванович!

– Сиз, мырзам, адамдын даражасын, ата-тегин сыйлаганды да, уят менен абийирди да унутуп, ушинтип корсунтууга кандай акыңыз бар?

– Мунун эмне корсунтканы бар? Сиз мынча эмне колуңузду арбаңдатасыз, Иван Иванович!

– Дагы айтамын, сиз уят-абийирге карабай, мени гусак деп атоого кандай акыңыз бар?

– Оозуңузга карап сүйлөнүз, Иван Иванович! Мынча неге баркылдайсыз!

Иван Иванович эми өзүн токтото албай калды; эрди титиреп, оозу демейдеги ижица абалын өзгөртүп, О тамгасына окшоп кетти; көзүнүн ымдалганын көрсөң, үрөйүң учкандай болду. Мындай абалга Иван Иванович чанда гана келчү. Ушундай абалга жеткирүү үчүн анын ачуусун аябай келтириш керек эле.

– Угуп коюңуз, – деди Иван Иванович, – мен сизди көргүм да келбей калды.

¹ Гусак – эркек каз.

– Жаман кылат экенсиз! Ыйласам кудай урсун! – деп жооп берди Иван Никифорович.

– Мунусу жалган, жалган, кудай урсун, жалган! Ал абдан өкүнүп турган. Үйүңүзгө аягым аттап койбойт.

– Ох-хо! – деди Иван Никифорович ичи күйгөнүнөн эмне кыларын билбей жана чочугандай ордуна тура калып. – Эй, катын, балдар! – дегенде, каалганын ары жагынан баягы арык чырай аял жана чубалжыган кең чапанга оронгон кыска бойлуу бала көрүндү. – Иван Ивановичти колдон жетелеп, тышка чыгарып жибергиле!

– Кантип! Ак сөөк адамдыбы? – деди кыжыры кайнаган Иван Иванович беделдүүлүк менен. – Тийип көргүлөчү! Жакындагылачы! Мен силерди макоо паныңар менен кошо таш-талкан кылайын. Тарпыңарды кузгун да таппай калат! (Иван Иванович жаны күйүп кеткенде бөтөнчө күчтүү сүйлөөчү.)

Бул топтун көрүнүшү өтө күчтүү эле: эчтеке менен кооздолбой, бүткүл көркүн көрсөтүп, Иван Никифорович бөлмөнүн ортосунда турган! Оозун араандай ачкан катын өңүндө эч сыры жок, үрөйү учкан! Иван Иванович сүрөттөгү римдик чечендер сыяктуу колун көккө көтөрүп турган! Бул укмуштуу учур эле! Эң сонун көрүнүш болучу! Бирок аны карап турган бир гана киши бар эле: ал шөлбүрөгөн чапан кийип, эчтекеден капары жок мурдун чукулап турган бала болучу.

Акырында Иван Иванович өз шапкасын колуна алды.

– Сиз эң жакшы кылдыңыз, Иван Никифорович! Эң сонун! Мен ушунунузду эсиңизге салармын.

– Барыңыз, Иван Иванович, жөнөңүз! Бирок мага кез келбеңиз: антпесеңиз, Иван Иванович, оозу-мурдунузду канжалатып коёмун.

– Ошондой кылгандыгыңыз үчүн мына сизге, Иван Никифорович! – деп Иван Иванович бармагын эки салаасынын ортосуна салып көрсөтүп, каалганы каңк эттире жаап чыгып кетти эле, ал качырап кайра жабылды. Иван Никифорович эшиктен баш багып, дагы бирдемени айтып калайын деди, бирок Иван Иванович артына карабай, короодон чуркап жөнөдү.

III глава

ИВАН ИВАНОВИЧ МЕНЕН ИВАН НИКИФОРОВИЧ ЧАТАКТАШ-КАНДАН КИЙИН ЭМНЕ БОЛДУ?

Ушинтип, Миргороддун көркү да, сыймыгы да болгон кадырлуу эки адам бир бири менен чатакташып калышты! Эмне үчүн? Болор-болбос гана нерсе үчүн, гусак деген ат үчүн. Бир бирин көргүсү келишпей, байланыштын баарысын үзүштү, ал эми мындан мурда ажырагыс достор

катарында баарысына маалим болушкан эмес беле! Мурда, Иван Иванович менен Иван Никифорович бир биринин ден соолугун билүү үчүн киши жиберип, көп убактарда өз балкондоруна чыгып, бир бирине адамдын жүрөгүн элжиреткен жагымдуу сөздөрдү айтыша турган. Жекшемби күндөрдө Иван Иванович штамет бекешасын кийип, Иван Никифорович болсо, сары-күрөң нанкадан тигилген казакинди кийип, бирин бири колтуктап, чиркөөгө барышар эле. Көзү өтө курч Иван Иванович кээде Миргороддон кезиге турган көлчүктү же бир балит жерди көрө калса, дайыма Иван Никифоровичке: «Чебердениз, бул жерди бутуңуз менен баспаңыз, жаман экен» – деп айта турган. Иван Никифорович дагы достуктун жүрөк эритүүчү белгисин көрсөтүп, канчалык алыс турса да, дайыма Иван Ивановичке чакчасын сунуп: «Алыңыз!» – деп калуучу. Ал эми бул экөөнүн чарбасынын сонундугун айтпаңыз!.. Анан ушул эки дос ушинтип... Бул тууралуу укканда, мен чагылган тийгендей болдум. Көпкө дейре ишенгим келген жок, жараткан Кудай! Иван Иванович менен Иван Никифорович да чатакташат экен ээ! Ушунчалык барктуу адамдар да чатакташат экен ээ! Анда теги бул дүйнөдө туруктуу эмне бар?

Иван Иванович үйүнө келгенде көпкө чейин ачуусун тыя албады. Мурда ал адегенде атканага кирип, бээсинин чөп жеп жатканын же жебей турганын билүүчү (Иван Ивановичтин маңдайы кашка кула бээси бар. Эң жакшы бээ); анан күрпүлөрү менен торопойлоруна өз колу менен жем берүүчү, ошондон кийин үйүнө кирип, же жыгачтан идиш чаба баштачу (ал жыгачтан ар кандай буюмдарды устадан да жакшы жасай турган); же Любийдикинен, Гарийдикинен, Поповдукунан басылып чыккан китепти окуучу (китептин аты Иван Ивановичтин эсинде жок, анткени үйүндө жүргөн кыз, баласын сооротомун деп, китептин башкы барагын эбак эле айрып салган); же серенин астына жатып эс алуучу. Эми ал демейдеги ишинин бирөөнө да киришкен жок. Анын ордуна Гапканы көрө коюп, анын ашканага акшак көтөрүп бара жатканын көрүп турса да, сен эмне эчтеке кылбай каңгып жүрөсүң, – деп тилдеп калды. Каадасынча крыльцоого жем жегени келген корозду таяк менен бир койду; анан жырткыч көйнөкчөн ботала бала жанына келип: «Ата, атаке, пряник берчи!» – деп чыйылдай баштаганда, ага тап берип, буту менен жер тепкилеп жиберди эле, эси чыккан бала безбелдектей безип кетти.

Бирок эң акырында, акылын токтотуп, демейдеги ишине киришти. Кийинчерээк тамак иче баштады да, кечке жуук серенин астына эс алууга жатты. Гапканын көгүчкөндүн этин салып бышырган жакшы борщу эртең мененки окуяны эсинен чыгарып койду. Акырында коңшулаш короого көз жүгүрттү да, өз ичинен: «Бүгүн Иван Никифоровичтикине бара элекмин. Аныкына кирип келейинчи» – деди. Муну айтаары менен Иван Иванович таягы менен шапкесин колуна алып, көчөгө чыкты, бирок дарбазадан чыгар замат, чатакташканын эстей коюп, жерге түкүрдү да, кайра тартты. Куду ушуга окшогон кыймыл Иван Никифоровичтин короосунда да болду. Иван Ивановичтин

көзүнө баягы кемпир көрүндү, ал Иван Ивановичтин короосуна өтүү үчүн жаныдан эле кашага бутун коёюн дегенде, капысынан Иван Никифоровичтин: «Кайра тарт, кайра! Кереги жок!» – деген үнү чыкты. Бирок Иван Иванович зериге баштады. Эгерде Иван Никифоровичтин үйүндө болгон бир окуя үмүттүн баарын үзүп, кастыктын өчөйүн деген отуна май тамызбаса, эртеси эле бул кадырман эки адамдын жарашып калышы мүмкүн эле.

Ошол эле күнү кечинде Иван Никифоровичтин Агафия Федосеевна келип калды. Агафия Федосеевна Иван Никифоровичтин эже-карындашы да, балдызы да, ал түгүл, кудагыйы да эмес болучу. Агафия Федосеевнанын аныкына келе турган эч кандай жөнү жок эле, Иван Никифорович өзү да анын келгенин анчалык сүйүүчү эмес, бирок Агафия Федосеевна келе берүүчү жана аныкында бир жумадай, кээде андан да көбүрөөк туруп калуучу. Мындай учурларда ал ачкычтарды өз колуна алып, бүткүл үйдү башкаруучу. Бул Иван Никифоровичтин көңүлүнө жага берүүчү эмес, бирок ал адам таң калгандай болуп, ага жаш баладай баш ийүүчү, кээ бир кезде андан бирдемени талашууга аракет кылуучу, бирок Агафия Федосеевна тарабы дайыма үстөмдүк кылар эле.

Мен түшүнө албай койдум, эмнеликтен аялдар бизди ушинтип чайнектин туткасындай кылып мурдубуздан кармап, каалаган жагына жетелеп калган? Же алардын колу ушундайча жаралганбы, же биздин мурдубуз мындан башка эчтекеге жарабай калганбы? Иван Никифоровичтин мурду кара өрүккө окшошуп калганына карабастан, бул аял аны так ушул мурундан кармап алып, күчүктөн бетер жетелеп жүрүүчү. Агафия Федосеевна келгенде, ал демейдеги турмушун өзгөртүүгө да мажбур болучу: күнгө азырак жатуучу, жатса да жылаңач жатпай, Агафия Федосеевна талап кылбаса да, көйнөгү менен чалбарын кийип алып жатуучу. Агафия Федосеевна пейил күтүп отурууну сүйүүчү эмес, кокустан Иван Никифоровичтин безгеги кармап калса, ал так өз колу менен анын таманынан тартып, башына чейин ачык суу, скипидар менен сүртүп берүүчү. Агафия Федосеевна башына кептакыя, үстүнө саргыч гүлдүү күрөң капот кийип жүрүүчү, мурдунун үстүндө үч меңи бар эле. Анын тулку бою челекке окшош болучу, ошондуктан анын бели кайсы жерде экенин табуу, күзгүгө карабай, өз мурдунду көрүүдөн да кыйын эле. Анын буттары кыпкыска келип, жаздык мыйсалдуу жаратылган болучу. Ал ушакчы эле, күнүгө эртең менен бышырылган кызылча жечү, ал тири укмуштай тилдеше турган – мына ушундай түрдүү кесиптерди аткарып жатканда, анын өңү өзүнүн калыбын кенедей да өзгөртүп коюучу эмес, бул жалаң гана аялдардын колунан келет эмеспи.

Агафия Федосеевна келери менен иштин баарысы теңирден тескери жүрө баштады:

– Сен, Иван Никифорович, аны менен жарашпагын, кечирим да сурабагын, ал сенин түбүңө жеткени жүрөт, ал ошондой адам! Сен аны али биле элексиң.

Каргыш тийген катын ушунтип күбүрөп-шыбырап жамандай бергендиктен, Иван Иванович тууралуу Иван Никифоровичтин уккусу да келбей калды.

Иштин баарысы түп көтөрө өзгөрдү: непаада коңшусунун ити короосуна кирип келсе, колдоруна эмне тийсе, ошону менен уруп-сабай турган болду; кашаадан секирип өткөн балдардын көйнөктөрү өйдө түрүлүп, жондору көк ала болуп, чаңырган бойдон кайта кача турган болушту. Жада калса, баягы кемпир дагы, андан Иван Иванович бирдеме тууралуу сурайын дегенде, ушундай бир абийирсиздикти көрсөттү эле, Иван Иванович канча кылганы менен сыпайы киши эмеспи, жерге түкүрдү да: «Каргыш тийген катын турбайбы! Өзүнүн панынан да жаман экен!» – деп тим болду.

Акырында өлгөндүн үстүнө көмгөн кылайын дегенсип, кара ниет коңшусу анын так эле маңдайына, мурда кашаадан секирип өтүүчү жерге каз кепесин орнотту. Иван Ивановичтин куйкасын куруштурган бул кепе балакеттей бачымдык менен курулуп бир эле күндүн ичинде бүттү.

Буга Иван Ивановичтин кыжыры кайнап, өч алгысы келди. Бирок жанагы кепе анын өз жеринин бир бөлүгүн ээлеп алганына карабастан, ал ачуусунун келгенин билгизбеди, бирок анын жүрөгү туйлай баштады, ошондуктан тынчынын кеткенин жашыруу кыйын болду.

Бул күндү ал ушинтип өткөрдү. Түн да кирди... О, эгерде мен сүрөтчү болсом, түндүн көркүн укмуштай сонун тартар элем! Мен Миргороддун уктап жатканын, ага сансыз жылдыздар былк этпей карап турганын, мемиреген тынчтыкта ар кайсы жарден иттердин үргөнүн көрсөтөр элем; ашык болгон пономарь алардын жанынан чуркап өтүп, шердикиндей баатырдык менен кашаадан секиргенин сүрөттөйт элем; ай нуруна чөмүлгөн үйлөрдүн ак керегелеринин барган сайын агарганын, аларды калкалап турган дарактардын уламдан-улам карарганын, жыгачтардын көлөкөсүнүн барган сайын караңгылаганын, гүлдөр менен жайкалган чөптөрдүн жытынын аңкыганын, түндүн шайдоот шерлери – чегирткелер чет тараптан жапа тырмак чырылдап, ырдап жатканын сүрөттөйт элем. Ошол жепирейген жер тамдардын биринде кара каштуу, тик эмчектери титиреген калаалык кыз төшөктө жалгыз өзү түйшөлтүп жатып, түшүндө гусардын муруту менен шпорлорун көргөнүн, айдын шооласы анын бетине күлүндөп тийип турганын тартар элем. Үйлөрдүн морлоруна конууга бараткан жарганаттын карарган көлөкөсү агарган жолдон зыпылдап өтүп кеткенин сүрөттөйт элем... Бирок ушул түнү колуна араасын алып чыккан Иван Ивановичти, балким, сүрөттөй албас элем. Анын өңүндө нечен түрлүү сезимдин белгиси бар эле! Ал акырын, акырын жылып келип, каз кепесинин астына кирди. Иван Никифоровичтин иттери бул экөөнүн ортосундагы чатак жөнүндө али эчтекени биле элек болучу, ошондуктан эчактан бери үйүр алышкан немени каз кепесине тим гана коё беришти; кепени эменден жасалган төрт мамы кармап турган; Иван Иванович жакыныраак мамынын жанына

жылып келип, ага араасын такап алды да, таарый баштады. Араанын табышы аны кайта-кайта элеңдеп эки жагына каранып турууга мажбур кылды, бирок көргөн кордугу жөнүндөгү ой ага кайрат берип жатты. Биринчи мамы таарылып бүттү, Иван Иванович экинчисине киришти. Коркконунан эки көзү алайып, эч нерсени көрбөдү. Бир оокумда Иван Иванович бакырып жиберип, селдее түштү: анын көзүнө арбак көрүндү, бирок бир пастан кийин бул аны көздөй мойнун созгон каз экенин көрүп, эсин жыйды. Иван Иванович ачуусу келген бойдон жерге бир түкүрдү да, кайрадан ишке киришти. Экинчи мамы да таарылды: кепе солк эте түштү. Үчүнчүсүнө киришкенде Иван Ивановичтин жүрөгү тири укмуштуудай туйлай баштады, ошондуктан ал өз ишин бир нече жолу токтотууга мажбур болду; теңинен көбү таарылгандан кийин араң турган кепе бир оокумда катуу солк этти... Иван Иванович мындай кача бергенде кепе качырып кулап түштү. Аябай корккон бойдон араасын ала коюп, үйүнө чуркап келди да, кроватка күп этти, өзүнүн жоболондуу ишинин натыйжасында терезеден тик багып кароого да батына албады. Анын көзүнө Иван Никифоровичтин короосундагылар түп көтөрө чогулгандай көрүндү: Агафия Федосеевнанын артынан ээрчип, карт кемпир, Иван Никифорович, чубалжыган чапан кийген бала – баарысы колдоруна бакан алып, анын үйүн кыйратканы келе жаткандай көрүндү.

Кийинки күнү керээли-кечке Иван Иванович безгек менен ооругандай болду. Жоолашкан коңшусу өчүн алуу үчүн эч болбоду дегенде анын үйүн өрттөп жиберүүчүдөй көрүндү. Кокус үйдүн бир жерине саман ката койбосун деп, Гапкага тегеректи кайта-кайта карап турууга буйрук берди. Акырында, Иван Никифоровичтин алдын алуу үчүн ал акырын гана чуркап барып, Миргороддун поветтик¹ сотуна анын үстүнөн арыз бермек болду. Бул арыздын мазмуну кандай экенин эмдиги главадан билүүгө болот.

IV глава

МИРГОРОДДУН ПОВЕТИК СОТУНУН МЕКЕМЕСИНДЕ ЭМНЕ БОЛГОНДУГУ ЖӨНҮНДӨ

Миргород кереметтүү эле шаар го, чиркин! Анда кандай гана үйлөр жок дейсиң! Чатырчалары саман менен да, камыш менен да, ал түгүл, тактай менен да жабылгандары бар; оң жагында да көчө, сол жагында да көчө, баарысында сопсонун кашаа; кашаага чырмалып чырмоок чыккан, карапалар илинген, нары жагынан күн карама, күн сыяктуу башын чыгарып, апийимдин гүлү алоолонуп кызарып, килейген ашкабактар

¹ *Повет* – уезд; повет соту – уезд соту.

быжырап жатат... Сөөлөт! Кашаага нечен түрлүү буюмдар илинип, ага ого бетер көрк бергенсийт: же плахта¹ же көйнөк, же болбосо чалбар илинген. Миргороддо уурулук да, куулук-шумдук да жок, ошондуктан кашаага оюна келгенин иле беришет. Эгерде аянттын жанына жакындап келсеңиз, анын көрүнүшүнө суктанбай тура албайсыз: анда эң эле укмуштуу көлчүк бар! Мындай көлчүктү эч качан көрбөгөн чыгарсыз! Эң сонун көлчүк! Алыстан караганда чөптүн чөмөлөсүндөй көрүнгөн үйлөр менен кепелер ал көлчүктү тегеректеп, анын көркүнө суктанып турушат.

Бирок мен, поветтик соттун үйүндөй үй жок деген ойдомун. Ал эменден жасалганбы, же кайыңдан жасалганбы – аны менен ишим жок, бирок урматтуу мырзалар, анын туптуура сегиз терезеси бар! Сегиз терезе кыдырата тизилип, жанагы мен айткан жана городничий кел деп атаган суу мейкиндигин карап турат. Жалгыз гана ушул үй гранит түрүндө сырдалган: Миргороддун башка үйлөрүнүн баары тең жөн гана акталып коюлган. Бул үйдүн төбөсү тактай менен жабылган, ал түгүл, сырдалып да калмак, бирок ошол үчүн даярдалган майды канцелярияда иштегендер посттун (орозонун) убактысында пияз кошуп жеп коюшкан, мына ошондуктан чатырча сырдалбаган бойдон калган. Үйдүн крыльцосу аянт тарабына чыгат, анда көп убактарда тооктор чуркап жүрөт, анткени арыздануучулардын олдоксондугунан ылайым эле крыльцоого же акшак, же ошол өңдүү дагы бирдемелер төгүлүп турат. Бул имарат экиге бөлүнгөн: бир жагында кызмат үйү, экинчи жагында камак үйү бар. Кызмат үйү турган тарапта таптаза, акталган эки бөлмө бар: алардын бири, оозгусу арыздануучулар үчүн дайындалган; экинчисинде сыя тамган стол турат. Анын үстүнө зерцало² коюлган. Эменден жасалган, аркасы бийик төрт стул да турат; керегенин түбүнө темир менен капталган сандыктар орнотулган, поветтин арыз-мунунун баары ошолордо сакталат. Сандыктардын биринин үстүндө кара май менен майланган өтүк бар. Кызмат эртең менен эле башталды. Иван Никифоровичтен саал ичкерээк болгону менен жакшы эле толук, жүзү ажардуу судья майланышкан халатын кийип, колуна чылымы менен бир чашка чай алып, подсудок менен сүйлөшүп отурган. Судьянын эрди так эле мурдунун түбүндө болучу, ошондуктан анын мурду үстүнкү эрдин мооку канганча жыттай берүүчү. Анын ушул эрди тамеки салгычтын кызматын да аткаруучу, анткени мурдуна багышталган тамеки көбүнчө ошого барып түшүүчү, Ушинтип, судья подсудок менен маектешип отурган. Туура жакта жылаңаяк кыз чашка коюлган патнусту кармап турган.

Столдун аяк жагындагы секретарь чечимди окуп жаткан, бирок ушунчалык кыраатсыз, көңүлсүз окугандыктан, айыпка тартылып жат-

¹ Плахта – кездеме.

² Зерцало – үч бурчтуу призма; ага Петр Инин чыгарган указдарынын бардыгы жабыштырылуучу.

кан кишинин өзү да аны угуп жатып уктап калышы мүмкүн эле. Эгерде ошол мезгилде кызыктуу аңгеме жүрүп жатпаган болсо, баарынан мурда судьянын өзү уктап калары кадиксиз болучу.

– Аларды жакшы сайратуу үчүн, – деп судья чашкадагы сууп калган чайдан ууртап коюп сүйлөп жаткан, – эмне кылуу керек экенин атайы эле билүүгө аракет кылдым. Мындан эки жыл мурда менин бир сонун ала таркылдагым бар эле. Анан эмне болду дейсиңер? Бир кезде эле таптакыр бузулуп калды. Деги кудай ургандай жаман сайрай баштады. Уламдан-улам бузулуп, чулдурал, кирилдеп, айласыз болуп кетти! Көрсө, кенедей эле бир нерседен ушунтет тура! Ал мындай болот экен. Алкымына буурчактан да кичине без чочуп калат турбайбы. Ушул безди ийне менен жарып коюш керек экен. Муну мен Захар Прокофьевичтен үйрөндүм, кандайча үйрөнгөндүгүмдү билгиңер келсе, силерге айтып берейин: бир күнү аныкына барып калдым...

– Башкасын окууга буйрасызбы, Демьян Демьянович? – деп бир нече минута илгери эле окуп бүткөн секретарь туурадан чыкты.

– Сиз окуп бүтүп койдуңуз беле? Бат окуганын карасаң! Мен эчтеке-ни укпай да калдым! Канакей? Мага бериңизчи, мен кол коюп берейин. Дагы эмнеңиз бар?

– Уурдалган уй тууралуу казак Бокитьконун иши бар.

– Болуптур, окуңуз! Ошентип, бир күнү мен аныкына барып калдым... Ал гана эмес, мени кандай коноктогондугун да толук айтып бере алам. Арак менен кошо жападан-жалгыз балык коюлду. Бирок ал балык биздикиндей эмес, жанагы, – ушул учурда судья тамшанып, күлүп койду, ал эми мурду болсо, өзүнүн демейдеги чакчасын жыттады, – жанагы Миргороддун дүкөнү бизге берип жүргөн балыктай эмес. Чабагын жегеним жок, анткени аны жесем, өзүңөр билсеңер керек, зарына болом. Бирок икрасын жедим; эң сонун икра экен! Эч өөн таба албайсың, эң мыкты! Анан золототысячник¹ салып кордогон шабдалынын арагынан ичтим. Шафранный да бар экен, бирок шафранныйды ичпесим силерге маалим болсо керек. Ал адегенде ичтейинди ачып, андан кийин жерине жеткирүүгө эң жакшы деп айтышат... А! Эски малдын көзүндөй болгон... – деп бир оокумда судья эшиктен кирип келе жаткан Иван Ивановичти көрө коюп, кыйкырып жиберди.

– Ортоңор толсун! Саламат болушуңуздарды тилейм! – деди Иван Иванович өзүнө гана таандык сылыктык менен чар-тарабына баш урунуп. Жараткан кудайым ой, ал өзүнүн мамилеси менен баарысынын жүрөгүн элжиретүүчү эле! Мындай сыпаалыкты мен эч көрө элекмин. Ал өзүнүн баркын билүүчү, ошондуктан өзүнө жапа тырмак көрсөтүлгөн сыйды анчалык таназар алычу эмес. Иван Ивановичке судья өзү стул берди, анын мурду эрдиндеги тамекини бүт сорууп алды, бул анын көңүлүнүн аябай көтөрүлгөндүгүнүн белгиси эле.

¹ Золототысячник – дары чөп.

– Сизди эмне менен сыйласак болот, Иван Иванович? – деп сурады ал.

– Бир чашка чай ичип коёсузбу?

– Жок, чоң рахмат, – деп жооп кайтарып, Иван Иванович баш урунду да, стулга олтурду.

– Бир чашка чай ичүүгө ракым этиңиз! – деди судья кайрадан.

– Жок, рахмат. Меймандостугуңузга абдан ыраазымын, – деп жооп берип, Иван Иванович ордунан туруп баш урунду да, кайра олтурду.

– Бир эле чашка, – деди судья кайрадан.

– Жок, убара болбоңуз, Демьян Демьянович! – Ушуну айтканда Иван Иванович баш урунду да, кайра отурду.

– Бир чашка да ичпейсизби?

– Бир чашка эле болсо, мейличи! – деп Иван Иванович патнуска колун сунду.

Жараткан кудай! Кишиде ушундай да сыпаалык болот экен ээ! Бул өңдүү кылык-жоруктар адамга кандай сонун таасир көрсөтөрүн айтууга сөз таба албайсың!

– Дагы бир чашка ичип коёсузбу?

– Жан дилим менен ыраазымын, – деди Иван Иванович, чашканы патнуска көмкөрөсүнөн коюп жана баш урунуп жатып.

– Ракым этиңиз, Иван Иванович.

– Иче албайм. Чоң рахмат. – Ушул учурда Иван Иванович дагы баш урунуп, кайра отурду.

– Иван Иванович! Достук кылып, эми бир чашка ичип коюңуз!

– Жок, сыйыңыз үчүн абдан ыраазымын. – Муну айтканда Иван Иванович баш урунуп, кайра отурду!

– Бир гана чашка, бир чашка!

Иван Иванович патнуска колун сунуп, чашканы алды.

Ой, түгөттүкү ой! Кандай гана киши өзүнүн кадырын ушундай сактай алат!

– Мен, Демьян Демьянович, – деди Иван Иванович калган чайды ууртап жатып, – мен сизге зарыл иш менен келдим, мен арызданып келдим. Ушуну айтары менен Иван Иванович чашканы коюп, чөнтөгүнөн жазуусу бар бир барак гербдүү кагазды алып чыкты. – Өзүмдүн душманымдын, каардуу душманымдын үстүнөн арыз жаздым.

– Ботом, кимдин үстүнөн!

– Иван Никифорович Довгочхундун үстүнөн.

Бул сөздөрдү укканда судья стулунан ыргып кете жаздады.

– Бул эмне дегениңиз? – деди ал алаканын шак коюп: – Иван Иванович! – деги бул сиз экени аныкпы?

– Мен экенимди көрүп турбайсызбы?

– Кудай алкабадыбы сизди! Кантип! Сизби! Иван Иванович! Иван Никифорович менен касташтыңызбы? Муну чыны менен сиздин оозуңуздан

угуп жатабызбы? Дагы бир кайталаңызчы! Сиздин артыңызга бирөө жашынып алып, сиз үчүн сүйлөп жүрбөсүн.

– Мунун таң кала турган эмнеси бар. Мен аны көргүм да келбейт, ал мени өлөрчө ыза кылды, менин абийиримди кетирди.

– Касиетинден айланайын кудай! Эми мен энемди кантип ишендирер экенмин! Ал кемпир карындашым экөөбүз чатакташа кетсек эле: Силер, балдарым, бир биринер менен ынтымагыңар жок, иттен бетер ыркырашып турасыңар. Жок дегенде Иван Иванович менен Иван Никифоровичтен үлгү алсаңар боло. Дос болсо ушулардай болсун! Курбу деп ушуларды айт! Абийирдүү адамдар деп ушуларды айт! – деп кудайдын куттуу күнү кулагыбыздын кужурун алат. – Мына эми ошол досторду көрүп койгула! Айтыңызчы, эмнеликтен мындай болду? Кантип?

– Бул өтө татаал иш, Демьян Демьянович! Муну оозеки айтууга болбойт. Андан көрө арызды окутуңуз. Мына, бул жагынан кармаңыз, дурусураак болот.

– Окуңузчу, Тарас Тихонович! – деди судья секретарга кайрылып.

Тарас Тихонович арызды алды да, поветтик соттун секретарлыгынын бардыгы сыяктуу эле, эки манчасынын жардамы менен чимкиринип алып, окуй баштады:

– Миргород поветинин дворянини жана помещиги Иван Иван уулу Перерепенкодон өтүнүч; эмне тууралуу экенин төмөнкү пункттардан көрүүгө болот:

1) Өзүнүн кудайга жакпаган, жийиркеничтүү жана чектен чыккан законго ылайыксыз кылмыштуу кылык-жоруктары менен бүткүл дүйнөгө маалим болгон дворянин Иван Никифор уулу Довгочхун үстүбүздөгү 1810-жылдын июлунун 7-күнүндө мени өлөрчө ыза кылып, өзүмдүн керт башымды да, ошону менен бирге менин даражамды да, ата-тегимди да кемсинтип, маскаралады. Жогоруда айтылган дворяниндин кейпи суук, мүнөзү кырс, ошого жараша кудайга тил тийгизип, абийирсиз сөздөрдү көп айтат...»

Мына ушул жерге келгенде окуп жаткан киши кайрадан чимкирип алуу үчүн кичине токтоло калды, ал эми судья болсо, ызаат менен кол куушуруп, өз ичинен гана: «Ушундай да курч калем болот экен ээ! Жараткан кудай! Бул адам кандай жазат! – деп коюп жатты.

Иван Иванович андан ары окууну сурады, анан Тарас Тихонович уланта баштады:

«Ошол дворянин – Иван Никифор уулу Довгочхун мен аныкына достук таклибим менен барсам, көпчүлүктүн алдында мага өзүмдүн кадыр-баркым үчүн эң ызалуу жана маскаралуу ат койду, мындайча айтканда, мени гусак деп атады, ал эми менин бул түрү суук айбандын аты менен эч качан аталбагандыгым жана мындан ары да аталайын деген оюм

жок экендиги бүткүл Миргород поветине белгилүү. Менин дворяндык ата-тегиме мына булар далил боло алат: Үч Улукмандын чиркөөсүндөгү метрикалык китепте менин туулган күнүм да, ошону менен катар менин алган атым да жазылган. Ал эми гусак болсо, метрикалык китепке каттала албай турганы илимден анча-мынча кабары бар кишилердин бардыгына маалим, анткени гусак деген киши эмес, канаттуу, бул семинарияда болбогон кишиге да толук белгилүү. Бирок жогоруда аталган кара ниет дворянин, ушунун баарын билип турса дагы, менин даражамды жана атагымды кор кылуу максатында мени өлөрчө маскаралап, жогоруда көрсөтүлгөн уятсыз сөз менен тилдеди.

2) Ошол эле адепсиз жана абийирсиз дворянин, менин өз атамдын, дин кызматында болгон ыраматылык Иван Онисий уулу Перерепенкодон калган ата-мурас энчине кол салып, загондордун баарын көзгө илбей, менин крыльцомдун так эле маңдайына каз кепесин орнотту, бул мага көрсөтүлгөн кордукту улгайтуу максаты менен гана иштелип отурат, анткени жогоруда айтылган кепе мындан мурда ыңгайлуу жайда турган жана али бекем болучу. Жогоруда аты чыккан дворяниндин кара ниет максаты мени уят-сыйытсыз маскаралоо болуп саналат, себеби кандай гана киши болбосун, сыпайы иш үчүн кепеге, айрыкча каздын кепесине барбай турганы белгилүү. Бул законго ылайыксыз иште кепенин эки мамысы менин өз атамдын, ыраматылык Иван Онисий уулу Перерепенконун көзү өтө электе эле мага тийген менчик жеримдин бир бөлүгүн ээлеп алды; бул жер менин кампамдан тартып туптуура катындар карапа жууй турган жайга чейин созулат.

3) Өзүнүн аты менен фамилиясы эле итиркейди келтирген жогоруда көрсөтүлгөн дворянин мени өз үйүмдө өрттөйүн деген кара ниет ойду ичинде сактап жүрөт. Буга төмөндө айтылган белгилер шексиз далил болот: 1-ден, ошол жүзү кара дворянин тышка көп чыга турган болду, мындан мурда өзүнүн жалкоолугунан жана опсуз семиздигинен эч убакта мындай кылуучу эмес; 2-ден, өзүмдүн акыретке кеткен адамдан – ыраматылык Иван Онисий уулу Перерепенкодон калган менчик жеримди коргоп турган кашаанын жанындагы анын малайлары жатуучу үйдө өтө көпкө чейин жарык күйүп туруучу болду; бул ошого ачык далил боло алат, анткени өзүнүн ач көз сараңдыгынан мындан мурда шам турмак, жөнөкөй эле чырак өчүрүлүп коюлуучу.

Ошондуктан, жогоруда аталган дворянин Иван Никифор уулу Довгочхун өрт коюуда, менин даражамды, атымды жана фамилиямды маскаралоодо жана кишинин менчигин жырткычтык менен басып алууда, артыкча менин фамилияма гусак деген атты абийирсиз түрдө кара ниеттик менен кошкондуктан айыптуу делинип, штраф төлөтүп, чыгымдардын ордун бастыргын деп айып кесип, өзүн болсо, бузуку иретинде кишенге салып, кишенделүү бойдон шаардык түрмөгө айдатып, анан менин ушул

өтүнүчүм боюнча тез аранын ичинде чечим чыгаруунуздарды жана ошону кыйшаюусуз ишке ашыруунуздарды сураймын. Жазган дворянин, миргороддук помещик Иван Иван уулу Перерепенко.

Өтүнүч окулган соң, судья Иван Ивановичтин жанына келип, аны топчудан алды да, ага мындай сөздөрдү айтты:

– Бул эмне кылганыңыз, Иван Иванович? Кудайдан коркунуз! Өтүнүч арызыңызды таштаңыз, жылас болуп калсын! (Балакет бассын!) Андан көрө Иван Никифорович менен кол алышып, өбүшүп койгула, же сантуринскийден, же никопольскийден сатып алгыла, же жөн гана пуншик жасаткыла да, мени чакыргыла! Бирге отуруп ичебиз да, баарысын эстен чыгарышабыз!

– Жок, Демьян Демьянович! Бул андай иш эмес, – деди Иван Иванович салабаттуулук менен, бул ага абдан жарашып калучу. – Бул элдешүү менен бүтө турган иш эмес. Кошуңуз, силер да кош болуңуздар, таксырлар! – деди ал ошол эле салабаттуулук менен баарысына кайрылып. – Менин өтүнүчүм боюнча тийиштүү чара колдонулат деп ишенемин, – деди да, мекемедегилердин баарысын айран-таң калтырып чыгып кетти.

Судья бир ооз сөз айта албай олтуруп калды. Секретарь тамеки жыттай баштады, канцелярия кызматчылары сыя челектин ордуна урунуп жүрүшкөн бөтөлкөнүн түбүн көнтөрүп алышты, судья эсинен танган бойдон төгүлгөн сыяны сөөмөйү менен столго шыбап жатты.

– Сиз буга эмне дейсиз, Дорофей Трофимович! – деп судья бир топтон кийин подсудокко кайрылды.

– Эчтеке дей албайм, – деп жооп кайтарды подсудок.

– Ушундай да иш болот экен ээ! – деди судья. Ушуну айтайын дегенче болбой, эшик качырай түшүп, Иван Никифоровичтин алдыңкы жагы кызмат бөлмөсүнө кирип келди да, арт жагы оозгу үйдө калды. Иван Никифоровичтин сотко келиши алда кандай бир укмуш сыяктуу көрүндү, ошондуктан судья кыйкырып жиберди, секретарь болсо окуусун токтотту. Фриза бешмант өндүү бирдеме кийген канцеляристтердин бирөө калемин оозуна салды, экинчиси чымынды жутуп жиберди. Ал түгүл, фельдъегерь менен күзөтчүнүн кызматын аткаруучу бир мунжу баятан бери ийнинде нашивкасы бар кир көйнөгүнүн ичин тырмап коюп эшиктин түбүндө турду эле, ошол мунжу да оозун ачкан бойдон бирөөнүн бутун басып алды.

– Сизди кайсы кудай айдап келди! Эмне үчүн, кандайча? Саламаттыгыңыз кандай, Иван Никифорович?

Бирок Иван Никифорович же өлүү эмес, же тирүү эмес эле, анткени эшиктин ортосуна кыпчылып калып, алга да, артка да кенедей жыла албай жаткан. Бирөөлөр Иван Никифоровичти аркасынан түртүп залга киргизип жибергиле деп судьянын кыйкырганынан эч нерсе чыккан жок. Оозгу үйдөгү арызданууга келген жалгыз кемпир каржайган колдору менен алы-жаны

калбай түртсө дагы эчтеке кыла албады. Мына ошондо, эрди калбыйган, кең далы, мурду борбойгон, көзү кыйшайып мас болгондой караган канцелярияда иштеген бирөө Иван Никифоровичтин алды жагына келип, жаш баладан бетер анын колдорун көкүрөгүнө кайчылаштырып коюп, карт мунжуга көзүн ымдады, тиги болсо Иван Никифоровичтин курсагына тизесин такады да, кокуйлаганына карабастан, оозгу үйгө түртүп чыгарышты. Андан кийин илмекти жылдырып туруп, эшиктин экинчи жарымын ачышты. Ошол мезгилде канцелярияда иштеген менен анын көмөкчүсү – мунжу этсөө жан аябай аракет кылгандыктан, ушундай бир күчтүү демин таратышты эле, кызмат бөлмөсү араканнага айланып кете жаздады.

– Сиздин бир жериңизди окустатып коюшкан жокпу, Иван Никифорович? Мен энеме айтып бир дары жибертейин, ошону белиңиз менен капталыңызга сүртүп гана койсоңуз, айыгып калат.

Бирок Иван Никифорович стулга келип күп этип түштү да, онтологондон башка эч нерсе айталбай калды. Акырында, чарчагандыктан араң чыккан үн менен:

– Керек болуп жүрбөсүн? – деди да, чөнтөгүнөн чакчасын сууруп чыгып: – Ракым этиңиздер, алыңыздар! – деп койду.

– Сизди көргөнүмө өтө кубанып турам, – деди судья. – Эмнеге мынча жаныңызга күч келтирип, бизди күтүлбөгөн жерден кубанычка батырганыңызга көзүм жетпей турат.

– Өтүнүч менен... – дегенге гана жарады Иван Никифорович.

– Өтүнүч менен дейсизби? Кандай өтүнүч менен?

– Арызданып... – ушул учурда энтиккенден бир аз токтой калды: – Ох!.. бузукунун үстүнөн... Иван Иванович Перерепенконун үстүнөн арызданып келдим.

– Кудай алкабадыбы! Сиз дагы ошондой кыласызбы? Ушундай ынак достор! Ушундай жакшы кишинин үстүнөн арызданат деген эмне!..

– Анын өзү шайтан! – деди Иван Никифорович энтиге.

Судья чокунуп жиберди.

– Арызды алып окунуздар.

– Башка айла жок, окунуз, Тарас Тихонович, – деди судья өкүнгөн өңдүү секретарга кайрылып, ушул убакта анын мурду аргасыздан үстүңкү эрдин жыттады, демейде ал көңүлү көтөрүлүп турган кезде гана ушундай кылуучу. Мурдунун мындай ээнбаштыгы судьянын кыжырын ого бетер кайнатты. Ал кол жоолугун сууруп чыкты да, мурдунун сазайын берүү үчүн эрдиндеги тамекини бүт аарчып салды.

Секретарь болсо, окууга киришүүнүн алдында колдоно турган демейдеги аракетин жасады, мындайча айтканда, кол жоолуксуз чимкиринди да, өзүнүн кадимки үнү менен мына мындайча окуй баштады:

«Миргород поветинин дворянини Иван Никифор уулу Довгочхундан өтүнүч; эмне тууралуу экендигин төмөнкү пункттар баян кылат:

1) Өзүн дворянинмин деп атап жүргөн Иван Иван уулу Перерепенко өзүнүн ажаандыгын карматып жана көз көрүнө карасанатайлык кылып, мага каршы ар кандай жамандыктарды, зыяндыктарды жана башка күйгүлүктүү, коркунучтуу жоруктарды жасап жатат жана кече түш оогондон тартып, каракчы жана ууру катарында, балта, араа, күрсү сыяктуу слесардык жабдыктары менен түн ичинде менин короомо жана ошондо турган кепеме келип кирген. Өз колу менен жана абийирсиз түрдө кыйратып салган. Бирок бул өңдүү законго ылайыксыз жана каракчылык жорукка мен өз тарабыман эч кандай күнөө кылган эмесмин.

2) Ошол эле дворянин Перерепенко менин өзүмө да кол салганы жүрөт, өткөн айдын 7-күнүндө, ошол оюн жашырын тутуп туруп, меникине келди да, достук жана амалдуулук менен менин өз үйүмдө турган мылтыгымды сурай баштады, анын ордуна өзүнүн атакаада болгон сарандыгы менен ар кандай жараксыз буюмдарды, атап айтканда, сур чочкосу менен эки кап сулусун сунуш кылды. Бирок мен ошондо эле анын кылмыштуу оюн түшүнүп, аны бул ойдон алаксытууга аракет кылдым, бирок жогоруда аты чыккан залым жана жүзү кара Иван Иван уулу Перерепенко менин өзүмдү мужуктарча тилдеди жана ошондон бери мага айыгышкан жоо болду. Анын үстүнө, жогоруда көп айтылган, тажаал дворянин жана каракчы Иван Иван уулу Перерепенконун ата-теги да бузуку; уялаш карындашы бүткүл дүйнөгө атагы чыккан жел таман болгон жана мындан беш жыл мурда Миргороддо турган егерлердин ротасын ээрчип кеткен, ал эми күйөөсүн болсо, дыйкандыкка жаздырып койгон. Анын атасы менен энеси да закондон тышкары кишилер эле жана экөө тең айласыз пиянкечтер болучу. Жогоруда айтылган дворянин жана каракчы Перерепенко өзүнүн айбан өңдүү жана жаза көрүүгө татыктуу жорук-жосуну менен өзүнүн ата-энесинен да ашып кетти жана сопусунумуш болуп эң эле бузуку иштерди жасайт. Ороzonу сактабайт, маселен, Филипповка майрамынын алдында ушул динсиз кой сатып алды жана ошол кезде чырагы менен шамына май керек деген куру шылтоону таап, өзүнүн законсуз аялы Гапкага эртеси эле сойдуруп салды.

Ошондуктан, бул дворянин, каракчы, кудайга шек келтирген бузуку, уурулугу жана каракчылыгы кармалган адам катарында, кишенге салынып, түрмөгө же мамлекеттик набакка камалсын, анан даражасынан жана дворяндыгынан ажыратылып, сиздердин кароонуздар боюнча келиштирип туруп балак алынсын жана зарылдыгына жараша Сибирге сүргүнгө айдалсын, мага келтирген зыяндары, чыгымдары андан төлөтүлүп алынсын жана менин арызым боюнча чечим чыгарылсын. Буга колун койгон Миргород поветинин дворянини Иван Никифор уулу Довгочхун».

Секретарь окуп бүтөр замат, Иван Никифорович кетейин деген ой менен шапкасын алып, баш урунду.

– Сиз кайда жөнөдүңүз, Иван Никифорович? – деди судья ал чыгып баратканда. – Бир аз отуруңуз! Чай ичиңиз! Орышко! Сен эмне, келесоо кыз, канцеляриядагылар менен көз ымдашып турасың, бар, чай алып кел!

Бирок Иван Никифорович, үйүнөн ушунчалык оолактап кеткенинен жана да ушундай көр кыстоодон өткөнүнөн чочуган бойдон, эшиктен өтүп кетүүгө үлгүрүп:

– Кам санабаңыз, мен жан дилим менен... – деди да, мекемедегилерди айран-таң калтырып, чыгып кетти.

Башка кылар айла калбады. Эки арыз тең кабыл алынды, бул иш өтө кызыктуу түргө айланмак болду, бирок күтүлбөгөн бир окуя аны ого бетер кызыктуу кылды. Судья подсудокту жана секретарды ээрчитип чыгып кеткен, канцеляристтер болсо, арыздангандардын алып келген тоокторун, жумурткаларын, нандарын, пирогдорун, кништерин жана ушул өндүү көр-жерлерин мешокко салыштырып жаткан, так ушул мезгилде бөлмөгө сур чочко кирип келди да, карап тургандарды таңгалтырып, же пирогду, же нандын сыныгын албастан, түз эле Иван Никифоровичтин столдун бир жак четинде салаңдап турган өтүнүчүн тиштеп алды. Кагазды тиштеп алып, сур мегилжин ушундай бир безилдеп качты эле, байкуш чиновниктердин бирөө дагы, сызгычтар менен сыя челектерди ыргытып жатып да жете албай коюшту.

Бул жоболондуу окуя тири укмуштуу дүрбөлөңдү туудурду, анткени ал арыздын копиясы да алына элек болучу. Судья, мындайча айтканда, анын секретары менен подсудок мына ушул кулак угуп, көз көрбөгөн окуя тууралуу көпкө чейин кеңешишти; акырында, бул жөнүндө городничийге кат жазуу жөнүндө чечим кабыл алынды, себеби бул иш боюнча тергөө жүргүзүү көбүнчө граждандык полицияга тиешелүү болучу. Ошол эле күнү № 389 кат городничийге жиберилди, анан так ушул иш боюнча өтө кызыктуу аңгеме болду, ал тууралуу окуучуларыбыз келерки главадан биле алышат.

V глава

МЫНДА МИРГОРОДДОГУ КАДЫРМАН ЭКИ КИШИНИН КЕҢЕШМЕСИ ТУУРАЛУУ АЙТЫЛАТ

Иван Иванович өз чарбасынын сарамжалын жаңыдан эле бүтүрүп, каадасынча серенин астына жатууга чыкты да, ошол замат дарчасынан кызарган бирдемени көрө коюп, аябай таң калды. Ал городничийдин жеңинин кызыл бөйрөмчөсү эле; бул бөйрөмчө дагы анын жакасы сыяктуу эле тептекши майланышып, жээктери сырдалган булгаарыга айланып бараткан. Иван Иванович өз ичинен: «Петр Федорович маектешкени

келатат, ырас болду» – деп ойлонду, бирок городничийдин колун катуу шилтеп, өтө ылдам келе жатканын көрүп таң калды, мурда ал чанда гана ушунтип жүрүүчү. Городничийдин мундиринде сегиз топчу бар болучу, тогузунчусу мындан эки жыл мурда чиркөөнү ыйык көтөрүү процессиясынын убагында үзүлүп калган; кварталный надзирателдер күнүгө рапорт бергенде городничий: – Топчу табылбадыбы? – деп дайыма сурайт, бирок он башылар аны ушул күнгө чейин таба албай коюшту. Аны бул сегиз топчусу куду эле катындар буурчак тиккендей: бирөө оң жагына, бирөө сол жагына тагылган эле. Сол буту акыркы согушта майып болгон, ошондуктан аксап басып баратканда, анысын туура жагын көздөй алда кайда кыйрандатып, оң бутунун эмгегин текке кетируүчү. Городничий аяктарын канчалык катуураак шилтеген сайын, алдыга карай ошончолук жай илгерилейт. Ошондуктан, ал серенин жанына жеткенче городничий колдорун мынча эмнеге шилтегенин жоруу үчүн Иван Ивановичтин карамагында жетишерлик убакыт болду. Городничий жанына жаңы кылыч байланып алгандыктан, иштин бөтөнчө маанилүү экендигин сезип, ал ого бетер таңыркады.

– Саламатсызбы, Петр Федорович! – деп Иван Иванович кыйкырып жиберди. Жогоруда айтылгандай, ал өтө чычкылуу болучу, ошондуктан городничий крыльцоого чабуул коюп, бир шилтем менен эле тепкичке чыккысы келбеген буттары менен чатакташып, башын өөдө көтөрө албай жатканын көрүп, чыдай албай кыйкырып жиберген.

– Саламат болушунузду тилеймин, менин ардактуу достум жана мейрманым, Иван Иванович! – деди городничий.

– Отурууга ракым этиңиз. Байкашыма караганда, сиз чарчап калдыңыз окшойт, анткени сиздин жарадар бутунуз убара кылат экен...

– Менин бутумбу! – деп кыйкырып, городничий Иван Ивановичке алп киши – эргежээлге, окумуштуу мыкчыгер – бий мугалимине караган өңдүү карады. Ошол мезгилде ал бутун сунуп туруп, тактайды таңк эттире бир тепти. Бирок бул каармандык ал үчүн кымбатка турду, анткени бүткөн бою кыйшаңдап, тумшугу тепкичтин кырына бир тийди; ошондой болсо да даанышман тартип ээси, эч сыр алдырбас үчүн ошол замат оңоло калып, тамеки соотун алып чыгайын дегенсип, чөнтөгүнө колун салды. – Мен өзүм тууралуу баарысына баян кыламын, ардактуу достум жана мейрманым Иван Иванович, өз өмүрүмдө нечен кыйын жүрүштөрдү жасадым. Ырас, чыны менен эле жасадым. Маселен, 1807-жылдагы согуштун убактысында... Ах, ошондо бир татынакай немкага кашаадан кантип аттап киргенимди сизге айтып берейинчи! – Ушул учурда городничий бир көзүн жумуп, азезилдей кытмыр күлүп койду.

– Сиз бүгүн кайда болдуңуз? – деп сурап, Иван Иванович городничийди алаксытып, анын келишинин себепин билгиси келди; городничийдин эмнени айтайын деп келгенин ал сурап албай араң турду, бирок ак

сөөктөрдүн кулк-мүнөзүн ийне-жибине чейин үйрөнгөндүктөн, ал мындай суроонун олдоксондугун түшүнүп турду, ошондуктан Иван Иванович сабырданып, табышмактатып чечилишин күтүүгө мажбур болду, бирок анын жүрөгү ушул учурда тири укмуштуудай туйлап жатты.

– Эмесе, менин кайда болгонумду сизге айтып берүүгө руксат этиңиз, – деди городничий. – Биринчиден, бүгүн эң жакшы күн экенин сизге маалим кыламын...

Бул сөздөрдү укканда Иван Ивановичтин жаны чыгып кете жаздады.

– Бирок руксат этиңиз, – деп городничий сөзүн улантты. – Бүгүн мен сизге өтө маанилүү бир жумуш менен келдим. – Ушул учурда городничийдин өңү жана турпаты жанагы крыльцоого чабуул коюп жаткандагыдай, сурдана түштү.

Иван Иванович селт этип, безгек болгон эмедей калчылдады да, каадасынча суроо берүүгө ашыкты.

– Ал кандай маанилүү жумуш? Чын эле маанилүү жумушпу?

– Өзүңүз баамдаңыз: биринчи иретте сизге маалим кылууга руксат этиңиз, ардактуу достум жана мейирманым Иван Иванович, сиз... мен тарабынан, мен, өзүңүз көрүп турган чыгарсыз, мен эчтеке дебес элем, бирок өкмөттүн амири, муну өкмөттүн амири талап кылып олтурат: сиз адептүүлүктүн тартибин буздуңуз!

– Сиз эмне дейсиз, Петр Федорович? Мен эчтекеңизди түшүнө албадым.

– Кечиресиз, Иван Иванович! Сиз кантип эчтекени түшүнбөйсүз? Сиздин так өзүңүздүн малыңыз эң маанилүү казыналык кагазды жула качып кетсе, анан кантип сиз эчтекени түшүнбөйм деп айтып жатасыз!

– Кандай мал?

– Мындайынча айтканда, так эле сиздин сур чочкоңуз.

– А менин эмне жазыгым бар? Эмне үчүн соттун күзөтчүсү эшикти ачып коёт!

– Бирок Иван Иванович, ал сиздин өз малыңыз, демек, сиз күнөөлүүсүз.

– Мени чочкого теңегендигиңиз үчүн сизге жан дилим менен ракмат айтамын.

– Мен сизди эчтекеге теңеген жок элем, Иван Иванович! Кудай урсун, антип айткан жокмун! Өзүңүз акыйкаттап көрүңүзчү, сизге, албетте, өкмөттүн буйругуна ылайык, шаар ичинде, артыкча шаардын башкы көчөлөрүндө балит айбандардын басып жүрүшүнө тыюу салынгандыгы сөзсүз белгилүү болуш керек. Бул ишке тыюу салынгандыгын өзүңүз да танбассыз.

– Тобо, деги сиз эмне деп жатасыз? Чочко көчөгө чыгып кетсе, андан эмне болот экен!

– Сизге маалим кылууга руксат этиңиз, Иван Иванович, бул такыр болбогон иш. Айлабыз барбы? Чондор буюрган соң, биз баш ийүүгө

тийишпиз. Ырас кээ бир кезде көчөгө, ал түгүл, аянтка да тоок менен каздар, эсиңизге салып коюңуз: тоок менен каздар чуркап чыга калышат; бирок чочко менен эчкилерди аянтка жибербес жөнүндө мен былтыр эле буйрук бергенмин. Ал буйрук чогулушта, бүткүл элдин алдында оозеки окуп берилсин деп, ошондо эле буюрганмын.

– Жок, Петр Федорович, мен бул жерден мени сиз эптеп эле таарынтууга аракет кылганыңыздан башка эчтекени көрө албадым.

– Антип айта турган жөнүңүз жок, ардактуу достум жана мейирманым, сизди таарынтайын деген эч ниетим жок. Өзүңүз эле эстеңизчи: былтыр сиз чатырчаңызды белгиленген өлчөмдөн туура бир кез бийик курдуңуз эле, мен бир ооз сөз айтканым жок. Кайра, мен аны көрмөксөн болуп калдым. Ишенип коюңуз, ардактуу достум, мен азыр дагы таптакыр эч нерсе, мындайча айтканда... бирок менин милдетим, кыскасы, менин кызматым тазалыкка көз салууну талап кылат. Өзүңүз сындаңызчы, кокустан чоң көчөдөн эле...»

– Силердин чоң көчөнөргө чен жок эмеспи! Ага көрүнгөн эле катын керексиз көр-жерин төгүп кете берет.

– Сизге маалим кылууга уруксат этиңиз, Иван Иванович, сиз өзүңүз мени ыза кылып жатасыз! Ырас, кээде ошондойлор болот, бирок көбүнчө дубалдын, сарайдын же кампанын түптөрүндө гана болот, бирок бооз чочконун чоң көчөгө, же аянтка кирип барышы ушундай бир иш...»

– Андан эмне болмок эле, Петр Федорович! Чочко да кудайдын жаратканы эмеспи!

– Аныңызга макулмун. Сиздин окумуштуу киши экендигиңиз, сиздин илимди жана ушул сыяктуу нерселерди билгендигиңиз бүт дүйнөгө белгилүү. Ырас, мен эч кандай илимдерди үйрөнгөн эмесмин: катты шар жазууга отуз жашка баш койгондо гана үйрөнө баштадым. Сиз билерсиз, мен рядовойлордон эмесминби.

– Гм! – деди Иван Иванович.

– Ооба, – деп городничий сөзүн улантты: – 1801-жылы мен 42-егерь полкунун 4-ротасында поручик болучумун. Эгерде сиз билсеңиз, биздин ротанын командири капитан Еремеев эле. – Ушул учурда городничий бармактарын тамеки соотуна салды, Иван Иванович аны ачып коюп тамекисин ушалап жаткан.

Иван Иванович болсо:

– Гм, – деп гана жооп кайтарып турду.

– Бирок менин милдетим, – деп городничий сөзүн улантты, – өкмөттүн талабына баш ийүү болуп саналат. Сиз билесизби, Иван Иванович, соттон казыналык кагазды уурдаган неме башка күнөөкөрлөр сыяктуу эле, кылмыш сотуна тартылат.

– Билмек гана турсун, кааласаңыз, сизди да үйрөтөмүн. Мында кишилер тууралуу айтылып жатат, маселен, кагазды сиз уурдасаңыз, бирок чочко айбан да, кудайдын бир макулугу да!

– Аныңыз ырас, бирок закон мындай дейт: ууру кылган айыпкер... кунт коюп угушунузду өтүнөм: айыпкер! Мында жынысы да, наамы да айтылган эмес, демек, айбан дагы айыптуу боло алат. Эрк өзүнүздө, бирок бул айбан, жазага тартуу тууралуу өкүмдү жарыялоодон мурда, тартипти бузуучу катарында полицияга жеткирилүүгө тийиш.

– Жок, Петр Федорович! – деп Иван Иванович токтоолук менен каяша кылды. – Андай түк болбойт!

– Эмне кылсаңыз өз эркиңиз, бирок мен чоңдордун буйругуна баш ийүүгө тийишмин.

– Сиз эмне мени коркутасыз? Көп болсо, аны айдап кетүүгө жанагы колу жок солдатты жиберерсиңер. Аныңарды мен малай катынга көсөө менен гана кубалатамын. Акыркы колунан да ажыратышат.

– Мен сиз менен талаша албаймын. Эмесе, сиз аны полицияга тапшыргыңыз келбесе, анда аны өзүңүз каалагандай пайдаланыңыз. Эгер кааласаңыз, аны рождествого союп, сүрсүтөсүзбү же жөн жейсизби, өзүңүз билиңиз. Бирок мен сизден өтүнөрүм; эпаада колбаса жасап калсаңыздар, жанагы Гапка чочконун каны менен майынан сонундап жасай турган колбасадан экини берип жиберинизчи. Менин Аграфена Трофимовнам ошону абдан жакшы көрөт.

– Болуптур, колбасадан экини берип жиберейин.

– Мен сизге өтө ыраазы боломун, ардактуу достум жана мейирманым. Эми сизге дагы бир сөздү айтууга руксат этиңиз: мага судья да, ошону менен бирге биздин тааныштарыбыздын баарысы тең, мындайча айтканда, сизди өзүңүздүн досуңуз Иван Никифорович менен жараштырып коюуну тапшырышты эле.

– Кантип! Наадан мененби! Мен ошол орой неме менен жарашсам ээ! Эч качан андай болбойт, болбойт! – Иван Иванович өтө чечкиндүү абалда болучу.

– Кандай кылсаңыз өз эркиңиз, – деди городничий эки таноосун тамеки менен сыйпап жатып. – Мен өзүм кеңеш бере албаймын, бирок маалим кылууга руксат этиңиз: азыр сиздер чатакташып турасыздар, ал эми жарашсаңыздар...

Бирок Иван Иванович бөдөнө кармоо тууралуу сүйлөй баштады, ал сөздү тайсалдаткысы келгенде дайыма ушундай кылар эле.

Мына ошентип, городничий эч кандай ийгиликке жетише албай, үйүнө кайтууга мажбур болду.

VI глава

МЫНДАГЫ НЕРСЕЛЕРДИН БААРЫСЫН ОҢОЙ ЭЛЕ БИЛЕТ

Соттогулар ишти жашырып-жабууга канчалык аракеттенишсе да, Иван Ивановичтин чочкосу Иван Никифоровичтин арызын ала качып кеткени эртеси эле бүткүл Миргородго жайылды. Городничийдин нак өзү унутуп коюп, баарынан мурда оозунан чыгарып жиберди. Бул тууралуу Иван Никифоровичке кабар кылышканда, эчтеке айтпастан: «Сур чочко эмеспи?» – деп гана сурап койду.

Бирок бул убакта ушуну угуп турган Агафия Федосеевна Иван Никифоровичтин колтугуна суу бүркө баштады:

– Сен эмнесиң, Иван Никифорович! Эгерде сен кулагынды жапырып жата берсең, сени акмактан бетер шылдың кылышат! Андай болгондо сенин дворяндыгың кайсы! Жанагы сен жакшы көрүүчү таттууларды сата турган катындан да жаман болосуң!

Ошентип жатып, көндүрбөдүбү, түгөнгүр! Ушунда бир жактан ал бир көзөөлдү таап келди; анысы орто жашап калган, өңү кара сур, бетинде темгил-темгил тактары бар, чыканактарына көк жамаачы салынган кемсел кийген, кагаз каралаганга жедеп маш болгон ойрон эле! Ал өтүгүн кара май меңен майлап, кулагына үчтөн калемин кыстарып жүрүүчү жана сыя челектин ордуна урунган шишесин топчусуна жип менен байлап алуучу; бир отурганда тогуз пирогуду бир жеп, онунчусун чөнтөгүнө салып коюучу, анан бир барак гербдүү кагазга толгон жалааны жазып салганда, кандай чилистен болсо да улам бышкырып-чүчкүрүп турмайынча, бир окуганда бүтүрө алуучу эмес. Мына ушул киши шекилдүү неме жан талашып, бышылдап-күшүлдөп жазып жатып, төмөнкүдөй кагазды чийип салды:

«Миргороддун поветтик сотуна дворянин Иван Никифор уулу Довгочхундан.

Мындан мурда менден, дворянин Иван Никифор уулу Довгочхундан, дворянин Иван Иван уулу Перерепенко менен катар киргизилген арыздын натыйжасында; буга Миргороддун поветтик сотунун өзү да жол берди. Сур чочконун ошол уятсыз ээнбаштыгы жашырылып коюлса да, башка кишилерден менин кулагыма жетти. Ошондуктан бул жол бергендик жана жан тарткандык анык кара ниеттик катарында соттолууга тийиш, анткени чочко деген акылы жок, асиресе кагазды ала качууга шыктуу айбан болот. Мына ушундан жогоруда көп ирет айтылган чочкосу менин душманымдын өзү, каракчылыгы, өмүргө кол салгандыгы жана Кудайга шек келтиргендиги билинген, өзүн дворянинмин деп атаган Иван Иван уулу

Перерепенко гана көкүтүп койгондугу көрүнүп олтурат. Ошондой болсо да, Миргороддун соту өң карамалык кылып, өзүнүн жашырын макулдугун берген; мындай макулдук болбосо, жогоруда айтылган чочко кагазды эч убакта уурдап кете албайт эле, неге дегенде Миргороддун поветтик соту кызматкерлер жагынан толук камсыз болгон, муну далилдеш үчүн дайыма оозгу үйдө туруучу солдатты атасак жетишерлик болот, анын бир көзүнүн кыйшык, бир колунун бир аз майып болгонуна карабастан, чочкону союл менен уруп, кууп чыгууга алы жетет болучу. Мына ушундан миргороддук соттун жан тарткандыгы ачык көрүнүп олтурат жана ошондон жөөттүк жол менен алынган ширеңкананы тең орток бөлүп алышканы талашсыз. Жогоруда айтылган каракчы жана дворянин Иван Иван уулу Перерепенко бетпактык кылып шериктешип алган. Ушул себептүү мен, дворянин Иван Никифор уулу Довгочхун поветтик сотко тийиштүү түрдө маалим кыламын: эгерде жогоруда айтылган сур чочкодон, жаки болбосо аны менен келишип алган дворянин Перерепенкодон жогоруда көрсөтүлгөн өтүнүч төлөтүлүп алынбаса жана менин пайдам үчүн адилеттүү чечим чыгарылбаса: анда мен, дворянин Иван Никифор уулу кандыгы тууралуу Палатага даттанып, ишти тиешелүү жерине жеткирем. – Миргород поветинин дворянини Иван Никифор уулу Довгочхун».

Бул өтүнүч өзүнүн таасирин көрсөттү: судья, ак көңүл адамдардын бардыгы сыяктуу эле коркогураак киши болучу. Ал секретарга кайрылды. Бирок секретарь «гм» деп күнгүрөнүп койду да, өзүнүн өңүнө капарсыз, азезилдикиндей кош сырдуу түр берди, мындай түр өзүнүн курманы колуна келип түшкөнүн көрүп турган шайтанда гана болот. Эми жалгыз гана айла калды: эки досту элдештирүү керек эле. Бирок мындан мурда жасалган аракеттердин бардыгы ийгиликсиз бүткөн соң, буга кантип киришсе болот? Ошондой болсо да, аракет кылып көрүшмөк болду, бирок Иван Иванович жарашпаймын деп түз эле айтты, ал түгүл, абдан ачууланып койду, Иван Никифорович жооп берүүнүн ордуна, тескери бурулду да, бир ооз сөз айтканы жок. Ошондон кийин иш жалаң гана соттордо болуучу тири укмуштуу ыкчамдык менен жүрө баштады. Кагазга белги салып, тиркеп, номер коюп тигип, колдорун коюшту да, ошол эле күнү шкапка салышты, бул жерде ал жата берди, бир жыл жатты, эки, үч жыл жатты; бул мезгилдин ичинде далай кыздар күйөөгө чыкты, Миргороддо жаңы көчө салынды, судьянын бир азуусу, эки кашка тиши түштү, Иван Ивановичтин короосунда жүгүрүп жүргөн балдар мурункудан алда канча көбөйдү: алардын кайдан пайда болгону бир гана Кудайга маалим! Иван Никифорович болсо, Иван Ивановичке өчөшүп, мурдагыдан бир аз обочороок жерге жаңыдан каз кепесин салдырды да, Иван Ивановичтен биротоло бекинип алды, ошондуктан бул кадырман эки адам бир бирин чанда гана көрө турган болду – ошондо да баягы иш козголуп койбостон, сыянын тактарынан мрамордой болуп кеткен шкафта жата берди.

Бирок ушул учурда бүткүл Миргород үчүн эң маанилүү окуя болду.

Городничий ассамблея¹ берип калды! Мен бул жыйындын түркүмдүүлүгүн жана шаан-шөкөттүү той-тамашаны сүрөттөөгө боёк менен кистини кайдан алам? Саатыңарды алып, аны ачып, ичинде эмне болуп жатканын бир карап көргүлөчү! Баш адаша тургандай бекен? Эми городничийдин короосунда андан ашык болбосо да, ошончолук дөңгөлөктөр турганын көз алдынарга элестеткиле. Кандай гана араба жок! Бирөөнүн арты жазы; алды кууш, экинчисинин арты кууш, алды жазы, бирөө саябан арабага да, жөн арабага да окшойт; экинчиси саябан араба да эмес, жөн араба да эмес; кай бири килейген чөмөлөдөй, же көпөстүн семиз катынындай көрүнөт, бир даары уйпаланган жөөткө, же териси түшө элек скелетке окшойт, дагы бири туура жаткан караганда түтүгү узун канжанын так өзү сыяктанат; башка бири эчтекеге окшобой, алда кандай түрү суук, укмуштуу жаныбардай көрүнөт. Мына ушундай жыбыраган дөңгөлөк-мөңгөлөктөрдүн арасынан карета сыяктуу, терезесинде кайчылашкан жоон кашектери бар бирдеме даана көрүнүп турат. Чепкенчен, чапанчан, кемселчен, башына көрпө бапактарды жана нечен түрлүү фуражжаларды кийген кучерлер, колдоруна чылым алып, чечилген аттарды короонун ичинде жетелеп жүрүшөт. Городничийдин берген ассамблеясынын сонундугун айтпаңыз! Анда болгондордун бардыгын санап берейинчи: Тарас Тарасович, Евпл Акинфович, Евтихий Евтихиевич, Иван Иванович, баягы Иван Иванович эмес башкасы, Савва Гаврилович, биздин Иван Иванович, Елевфериевич, Макар Назарьевич, Фома Григорьевич... Мындан аркысын айта албаймын! Дарман жок! Жазуудан колум талып баратат! Аялдары канча дейсиң! Кара торусу да, ак жүздүүсү да, узун жана кыска бойлуусу да, Иван Никифоровичтей семизи да, городничийдин кылычынын кынына батып кете тургандай арыгы да бар! Ал эми кептакыялары канча дейсиң! Көйнөктөрүчү! Кызыл, сары, күрөң, жашыл, көк, жаңы, аңтарылып тигилген көйнөктөр, жоолуктар, ленталар, ридикулдер! Кошка, кайран көздөрүм! Мындай спектаклден кийин силер эчтекеге жарабай каласыңар. Ал эми коюлган столдун узундугучу! Баарысы кепке киргенден кийин көтөрүлгөн чууну айтпаңыз! Буга караганда, тегирмен өзүнүн барасы, ташы, сокусу менен жолдо калат! Алар эмне тууралуу сүйлөшкөнүн сиздерге айтып бере албаймын, бирок нечен-нечен жагымдуу жана пайдалуу нерселерди, атап айтканда, аба ырайын, иттерди, буудайдын чыгышын, кептакыяларды, айгырларды сүйлөшсө керек. Акырында Иван Иванович баягы Иван Иванович эмес, башка бир көзү кыйшык Иван Иванович мындай деди:

– Менин оң көзүм (кыйшык көз Иван Иванович өзү тууралуу какшык менен сүйлөр эле) Иван Никифорович Довгочхун мырзаны көрбөй турганына таңыркап жатам.

¹ Ассамблея – Петр Інин доорунда ак сөөктөрдүн бий, тамаша зоок кечеси.

– Келбей койду! – деди городничий.

– Ал эмнеси?

– Кудая шүгүр, бул экөө бир бири менен, мындайча айтканда, Иван Иванович Иван Никифорович менен чатакташканына эки жыл толот, бирок бирөө бир жакка барса, экинчиси ал жерге башын кессе да жолобойт!

– Коюңузчу? – Ушул учурда кыйшык көз Иван Иванович көзүн алайтып, колдорун куушурду. – Эми эмне кылабыз, көзү соо кишилер ынтымакташып тура албай калган соң, көзү кыйшык мен кантип ынтымактуу турам?

Бул сөзгө баарысы кыраан каткы күлүштү. Ар бир учурга абдан ылайыктуу шылдыңдарды айткандыгы үчүн кыйшык көз Иван Ивановичти баары жакшы көрүүчү; баятан бери бурчта отуруп, мурдуна чымын кирип кеткенде да өзүнүн өңүн бир да өзгөртүп койбогон арык чырай, байка сюртук кийген, мурдуна пластырь чаптап алган киши да, мына ушул мырза ордуна туруп, Иван Ивановичти тегеректеп алган кишилерге жакындап келди. Өзүн бир топ киши тегеректеп калганын көргөн соң, кыйшык көз Иван Иванович:

– Тыңдагылачы! – деди. – Тыңдагылачы, ушинтип менин кыйшык көзүмдү карап тургандан көрө, биз өзүбүздүн эки досубузду элдештирип коёлу. Азыр Иван Иванович катын-кыздар менен сүйлөшүп жатканда биз тымызынан Иван Никифоровичтикине бирөөнү жиберели да, экөөнү жар көрүштүрө салалы.

Иван Ивановичтин сунушун баарысы бир ооздон кабыл алышты да, Иван Никифоровичтин үйүнө тезинен бирөөнү жиберип, кандай да болбосун городничийдикине тамакка келишин өтүнүү жөнүндө чечим кылышты. Бирок бул маанилүү тапшырманы кимге жүктөш керек? – деген кыйын суроо баарысынын башын маң кылды. Дипломатия жагына ким шыктуу жана ким эптүү экендиги жөнүндө көпкө чейин талашышты; акырында муну Антон Прокофьевич Голопузга тапшырууну баарысы туура табышты. Бирок баарыдан мурда окуучуну мына ушул опсуз сонун киши менен анча-мынча тааныштыра кетиш керек. Антон Прокофьевич барып турган сыпайы киши эле; эгерде Миргороддун кадырман адамдарынын бирөө ага мойнун ороо үчүн жоолук, же ич кийим берсе – ракмат айтат; эгер бирөө анын мурдун акырын чертип койсо, ошондо да ракмат айтпай койбойт. Эгерде андан бирөө: Антон Прокофьевич, эмне үчүн сиздин сюртугуңуздун өзү күрөң да, жени көгүш? – деп сурап калса, ал дайыма: «А сиздин ушундайыңыз да жок! Көрөрсүз, эскиргенде бүт окшош болот!» – деп жооп берүүчү. Ырас эле: көгүш сукно күндүн таасири астында күрөң түскө айланып, эми сюртук менен биротоло өңдөш болуп калган, бирок Антон Прокофьевичтин жайында сукно кийимин кийип, кышында нанка кийимин кие турган адаты бар, баарынан кызыгы ушул. Антон Прокофьевичтин өз үйү жок. Мурда шаардын четинде анын өз үйү бар болучу,

бирок анысын сатып жиберип, үч тору атты жана кичинерээк саябан араба сатып алган да, ошого түшүп, помещиктердикине мейманга барып жүрүүчү. Бирок алардын машакаты көп болгондуктан, анын үстүнө сулу сатып алууга акча керек болгондуктан, Антон Прокофьевич аларды бир скрипка менен кызматкер кызга айырбаштап, үстөгүнө жыйырма беш сомдук кагазды алган. Андан кийин Антон Прокофьевич скрипканы сатып жиберип, кызматкер кызды алтындан оймосу бар сактыян кисетке алмаштырган. Эми андай кисет эч бирөөндө да жок. Ошонун ракатын көрүү үчүн ал кыштактарга бара албай, шаарда калып, көрүнгөн үйдө, өзгөчө анын мурдун чертүүгө кумар болгон дворяндардыкында түнөп жүрүүгө мажбур болду. Антон Прокофьевич жакшылап тамак жегенди жакшы көрөт, картаны алда немедей ойнойт.

Баш ийүү анын көнүмүшү болуп калган, ошондуктан ал шапкасы менен таягын алды да, буйдалбастан жолго түштү. Бирок ал кетип баратып, Иван Никифоровичти ассамблеяга келүүгө кантип көндүрүү керек экендиги жөнүндө ойлой баштады. Бул кадырман адамдын кыялынын бир аз чукулдугу Антон Прокофьевичтин аракетин текке кетирүүчүдөй эле. Чынында эле, анын төшөктөн турмагы эле бир азап болот, анан кантип келейин десин? Макул, ал төшөктөн турат деп коёлу, бирок анын айыгышкан жоосу да ассамблеяда болорун билип туруп, ошол жерге ал кантип барат? Антон Прокофьевич канчалык ойлонгон сайын, ошончолук тоскоолдор туула берди. Аба үп болуп, күн куйкалап турган, андан тер мончоктоп куюлду. Мурдунан черттирип жүргөнүнө карабастан, Антон Прокофьевич далай ишке айлакер киши болучу. Айырбаштоо жагынан гана жолу болучу эмес, кандай учурда аңкоосунуп калууну ал эң жакшы билүүчү; анан кай бир кезде, акылдуу киши да айла таба албай турган татаал шарттарда ал эптеп амал таап чыгып кетүүчү. Анын айлакер акылы Иван Никифоровичти кандайча көндүрүүнүн амалын ойлоп, алдында болор нерселерди көздөй баатырдык менен бараткан кезде күтүлбөгөн бир окуя анын көңүлүн бир аз суутуп койду. Ушул жерден окуучубузга төмөнкүдөй бир ишти айта кетсек, жаман болбос: Антон Прокофьевичтин бөтөнчө бир касиети бар панталону болор эле, анысын кийгенде иттер аны дайыма балтырдан тиштей турган. Тарткылыгы кармагандай болуп, бул күнү так ошол панталонун кийип алган. Анан, ал жаңыдан эле ойго бата баштаганда, чар-тараптан үргөн иттердин үнү анын кулагын тундуруп жиберди. Антон Прокофьевич ушундай бир айкырыкты салды эле (андан катуу эч ким кыйкыра алуучу эмес), жалаң гана баягы кемпир менен сүйрөлгөн сюртукчан бала эмес, Иван Ивановичтин короосундагы балдардын баарысы жабалактап чуркап келишти, иттер анын бир гана бутун жаап алууга үлгүрсө да, анын кайратын бир кыйла качырып койду, ошондуктан, ал бир аз ындыны өчкөн түрдө крыльцога жакындады.

VII глава

АКЫРКЫСЫ

– А! Саламатсызбы. Сиз эмне иттерге тийишесиз? – деди Иван Никифорович Антон Прокофьевичти көрө коюп, анткени Антон Прокофьевич менен сүйлөшкөндө шылдыңдабай эч ким сүйлөшүүчү эмес.

– Баарына кыргын тийсин! Аларга ким тийишиптир? – деди Антон Прокофьевич.

– Сиз жалган айтасыз.

– Кудай урсун, тийишкеним жок! Сизди Петр Федорович тамакка чакырды.

– Гм.

– Кудай уруп кетсин! Ушунчалык өтүнүп чакырды, айтууга сөз жетпейт. Эмне үчүн Иван Никифорович менден душманынан бетер качып калган дейт. Сүйлөшүүгө, же отуруп кетүүгө эч убакта келбейт, – дейт.

Иван Иикифорович ээгин сылады.

– Эгерде, – дейт, – Иван Никифорович азыр да келбей койсо, анда мен кандай ойдо каларымды билбейм: ал мага бир жамандык ойлоп жүрсө керек! Кичипейилдик кылып, Антон Прокофьевич, сиз Иван Никифоровичти көндүрүп келиңиз, – дейт. Кандай дейсиз, Иван Никифорович? Жүрүңүз! Азыр анда эң сонун кишилер чогулду!

Иван Никифорович болсо, тигил крыльцоого чыгып, тамагы айрылганча кыйкырып жаткан корозду тиктей баштады.

– Эгерде сиз, Иван Никифорович, – дилгир өкүл сөзүн улантты, – Петр Федоровичти кинен кандай осетринаны, кандай сонун икраны жиберикенин билсеңиз!

Бул сөздү укканда Иван Никифорович башын бери буруп, ынтаасы менен тыңшай баштады.

Бул өкүлгө дем берди.

– Тезирээк жүрүңүз, анда Фома Григорьевич да бар! Кана эми? – деди ал Иван Никифорович дагы эле мурунку калыбында жатканын көрүп. – Кана эмесе, барабызбы же барбайбызбы?

– Баргым келбейт.

Баргым келбейт деген сөз Антон Прокофьевичтин жылдызын түшүрдү. Ал өзүнүн жүрөк эритер мамилеси менен мына ушул кадырлуу кишини биротоло көндүрдүм го деп ойлонгон, бирок анын ордуна баргым келбейт деген чечкиндүү сөздү укту.

– Эмне үчүн баргыңыз келбейт? – деп сурады ал ыза болгондой, ал чанда гана ушундай болучу, ал турмак судья менен городничий өзүлөрүнүн

жарпын жазуу үчүн каадасынча анын башына күйгүзгөн кагазды коё салышканда да терикчү эмес.

Иван Никифорович тамекиден жыттап алды.

– Эрк өзүңүздө, Иван Никифорович, бирок мен биле албадым, сиз эмне үчүн тарткынчыктап жатасыз?

– Мен эмнеге бармак элем? – деди Иван Никифорович эң акырында: – анда каракчы да болот! – Ал Иван Ивановичти ушинтип атай турган.

Адил кудай! Качантан бери...

– Кудай урсун, болбойт! Кудай теңир уруп кетсин, болбойт! Так ушул турган жеримден чагылган тийип өлтүрсүн! – деди алеки сааттын ичинде он жолу каргангандан да тартынбаган Антон Прокофьевич. – Жүрүңүзчү, Иван Никифорович!

– Сиз калп айтасыз го, Антон Прокофьевич, ал ошондобу?

– Кудай урсун, кудай урсун, жок! Эгерде ал ошондо болсо, ордумдан жылбай калайын! Өзүңүз ойлоп көрүңүзчү, мен эмнеге калп айтмак элем! Колу-бутума шал тийсин!.. Кана, эми ишенбейсизби? Сиздин алдыңызда эле жаным чыгып кетсин! Атам дагы, энем дагы акыреттин жыргалын көрбөй калсын! Дагы эле ишенбейсизби?

Иван Никифорович бул карганууларга ишенип, санаасы тынды да, баягы чубалжыган сюртук кийген камердинерин¹ чалбары менен нанка казакинин алып келүүгө жумшады.

Менин оюмча, Иван Никифоровичке чалбарды кантип кийгизишкенин, ага галстукту кантип байлашканын, акырында, сол колтугу сөгүлүп кеткен казакинди кантип кийгизишкенин жазып отуруунун кажаты жоктур. Ушул убакта ал абдан сабырдуу болуп турганын, өзүнүн турк касиетин бирдемеге айырбаштоо жөнүндөгү Антон Прокофьевичтин сунушуна жооп бербей койгонун айтсак жетишерлик болот.

Ошол мезгилде жанагы жыйында олтургандар Иван Никифорович келип, кадырман адамдар бири-бири менен жарашса экен деген жалпы тилек орундала турган чечкиндүү учурду чыдамсыздык менен күтүштү; бир далайы Иван Никифорович келбейт деп турушкан. Атүгүл, городничий анын келбесине кыйшык көз Иван Иванович менен мелдеше кетти; бирок кыйшык көз Иван Иванович: сен мөрөйгө жарадар болгон бутунду сайгын, мен кыйшык көзүмдү саяйын дегенде, ал кайра тартты, буга городничий абдан ыза болду, ал эми компания тымызын күлүп жатты. Саат эчак эле экиге айланып кетсе дагы, столго эч ким жакындай элек болучу, бул мезгилде Миргороддогулар салтанаттуу күндөрдө да эбак тамагын ичип бүтүшөт.

Антон Прокофьевич эшиктен баш багары менен аны баарысы тегеректеп калышты. Антон Прокофьевич суроолордун бардыгына: келбейт деген бир гана чечкиндүү сөз менен жооп берди, ал ушуну айтаары менен

¹ *Камердинер* – господиндин кызматын кылуучу малай.

ишке жарабагандыгы үчүн анын башына каргыш, жеме, кала берсе, укуй да жааганы турду эле, бирок так ушул учурда эшик ачыла кетти да, Иван Никифорович кирип келди.

Эгерде шайтандын нак өзү же арбак кирип келсе дагы, чогулуп отургандар, күтүлбөгөн жерден Иван Никифорович келгендегидей айран-таң калышпайт болучу, Антон Прокофьевич болсо, бүткүл компаниянын ушунчалык шылдың кылганына маашыр болуп, эми бөйрөгүн таянып, ыкшып калды.

Эмнеси болсо да, ушундай кыска мөөнөттүн ичинде Иван Никифоровичтин дворянирге ылайык жарашыктуу кийинип келиши баарысы үчүн өзүнчө бир укмуштай көрүндү. Бул мезгилде Иван Иванович жок болучу; ал эмнегедир чыгып кеткен. Таңыркоодон кийин эсин жыйып, отургандардын баарысы Иван Никифоровичтин эсен-соолугун сурашты да, анын туурасына чыккандыгына кубангандыгын билдиришти. Иван Никифорович көрүнгөнү менен эле өбүшүп: «Абдан ыраазымын» – деп айтты. Аңгыча болбой, бөлмөгө борштун жыты жайылып, ачыккан меймандардын таноолорун сүйкүмдүү кытыгылады. Бардыгы столовойду көздөй чуурушту. Сөзмөр жана мерез, арык жана семиз аялдар тизмектешип алдыга өтүп кетишти да, узун стол кызыл-тазыл болуп кубулжуп калды. Столго коюлган тамактарды жазбай эле коёюн! Каймак куйган мнишка тууралуу, борщ менен кошо берилген быжы, кара өрүк менен мейиз салынган күрпүнүн эти тууралуу, кваска чыланган өтүк сыяктанган тамак тууралуу да, карт повардын кетердеги керээзи болгон соус тууралуу да, анан үстүнө вионун булоосу чыгып, аялдардын көңүлүн да ачып, эсин да чыгарган соус тууралуу да эчтеке айтпаймын. Бул тамактар тууралуу айтпай эле коёюн, анткени алар тууралуу көп сүйлөп, бабырап олтуруудан көрө, мен аларды жегенди жакшы көрөм. Иван Ивановичтин көңүлүнө хрен салып бышырылган балык абдан жакты. Ал мына ошол пайдалуу жана даамдуу ишке өзгөчө ынтаа койду. Балыктын эң майда сөөктөрүн терип, аларды тарелкага салып жатып, бир оокумда маңдай жагына карай салды: жараткан кудай, бул кандай укмуш! Анын тике маңдайында Иван Никифорович олтуруптур. Так ошол учурда Иван Никифорович да карап калды!.. Жок!.. Жаза албаймын!.. Мага. Башка калем бериңиздер! Менин калемим алсыз, жансыз, бул көрүнүштү көрсөтүү үчүн ичкелик кылат! Алардын таң калыштын тамгасы басылган жүздөрү катып калгандай болду. Ар бири эбактан бери тааныш жүздү, күтпөгөн досун көргөнсүп, аргасыздан жанына келип: «Ракым этиңиз» же «ракым этишиңизди сура-сам болобу» деген сөздөр менен чакчасын сунгусу келгендей жүздү көрдү, бирок ошол эле жүз азыр жаман жышаан шекилдүү, коркунучтуу болуп турду! Иван Иванович менен Иван Никифоровичтен тер мончоктоп куюлду. Столдун жанында олтургандар былк этпей назар салып, бир кездеги достордон көз айырбай турушту. Ушул учурда каплундар кандай жасала

тургандыгы жөнүндөгү эң кызык кепке кирген аялдар сөзүн токтотушту. Телегейи текши тынчыды! Бул улуу художниктин кистисине тартарлык сүрөт эле! Акырында Иван Иванович бет аарчысын алып чыгып, чимкирине баштады; Иван Никифорович болсо, эки жагын каранып алып, ачылган эшикти тиктеп калды. Городничий бул кыймылды көрө салып, эшикти катуураак жабууга буюрду. Ошондо бул достордун ар бири тамак жей баштады да, бирин бири түк карашканы жок.

Тамак ичилип бүткөн соң, мурунку достор орундарынан тура калып, жылып чыгып кетүү үчүн шапкаларын издей башташты. Ошондо городничий көзүн ымдап койду эле, Иван Иванович, тиги Иван Иванович эмес, башка, кыйшык көздүүсү, Иван Никифоровичтин арт жагына келип турду, городничий болсо, Иван Ивановичтин арка жагынан келди, анан аларды беттештирип, бир бирине кол бермейинче чыгарбай коймокчу болуп, экөө тең аларды арт жактан түртө башташты. Кыйшык көздүү Иван Иванович бир аз кыйгач болсо да, Иван Никифоровичти туура эле Иван Иванович турган жерди көздөй абдан таамай түрттү, бирок городничий өтө кыйшык түртүп койду, анткени бул жолу эч бир тилди алгысы келбей, өчөшкөнсүп алда кайда кыйрандап, теңирден тескери жакка бурулуп кеткен бутуна ээ боло албай калган (балким, столдун үстүндө түрдүү ичкиликтер көп тургандыктан ушундай болгон чыгар), ошондуктан Иван Иванович кызыл көйнөкчөн аялдын үстүнө жыгылып кетти, ал аял кызыккан бойдон так ортого кирип барган. Бул арты кайырлуу жышаан эмес эле. Ошондой болсо да, судья ишти жөнгө салуу үчүн үстүнкү эрдиндеги тамекини мурду менен шор тартып алып, Иван Ивановичти бери жакка түрттү. Бул – Миргороддо жараштыруунун демейдеги жолу. Ал ойногонго бир аз окшоп кетет. Судья Иван Ивановичти түртөр замат, кыйшык көздүү Иван Иванович күчүнүн баарын жыйнап туруп, тери чатырчадан аккан жаандын суусундай куюлган Иван Никифоровичти түртүп жиберди. Эки достун кыйыктанганына карабастан, аларды беттештире салышты, анткени аракет кылып жаткан тараптар башка меймандар тарабынан да бир кыйла жардам алышкан.

Мына ошондо аларды бекем курчап алышып, алар бир бирине кол сунмайынча, чыгарбай коюшту.

– Кудай жалгаган Иван Никифорович жана Иван Иванович! Чыныңарды айткылачы, силер эмне үчүн чатакташтыңар? Жөнү жок эле бирдемеге экени ыраспы? Эл менен кудайдын алдында силердики уят эмеспи!

– Мен билбеймин, – деди Иван Никифорович чарчагандыктан бышылдап (жарашууга анчалык каршы эмес экендиги көрүнүп турду), – мен Иван Ивановичке эмне кылганымды билбеймин; эмне үчүн ал менин кепемди талкалап, мени жок кылгысы келди?

– Мен эч кандай карасанатайлык кылганым жок, – деди Иван Иванович Иван Никифоровичти карабай. – Кудайдын жана силердин алдыңарда,

урматтуу дворяндар, каргыш берем, мен өзүмдүн душманыма эчтеке кылганым жок. Эмне үчүн ал мени маскаралап, менин даражам менен ата-тегиме тилин тийгизип отурат?

– Мен сизге кандай тил тийгиздим, Иван Иванович? – деди Иван Никифорович. Дагы бир минута сыр алышса, эзелки кастык өчкөнү турду. Иван Никифорович чакчасын алып: «Ракым этиңиз» – деп айтуу үчүн чөнтөгүнө колун салды.

– Сиз, урматтуу мырзам, – деп Иван Иванович тик багып карабастан жооп кайтарды: – менин даражам менен ата-тегимди ушул жерде айтууга да болбой турган сөз менен кордогонунуз тил тийгизгендик эмес бекен?

– Достук иретинде айтууга руксат этиңизчи, Иван Иванович! (Ушул учурда Иван Никифорович колун Иван Ивановичтин топчусуна тийгизди, бул анын мээри түшкөндүгүнүн белгиси эле) – сиз эмнеге таарынганыңызды билбеймин: сизди гусак деп койгондугум үчүн эле...

Иван Никифорович олдоксондук кылып койгонун сезип өкүнө түштү, бирок кеч болуп калды: сөз ооздон чыгып кеткен.

Бардыгы текке кетти!

Бул сөз эч күбөсүз жерде айтылганда да, Иван Ивановичтин куйкасы курушуп, кудай бетин көргөзбөгөндөй ачууланды эле. Эми, урматтуу окуучулар, өзүнөр ойлоп көргүлөчү, эми бул күйгүлүктүү сөз жыйындын ортосунда, Иван Иванович өзүнүн сыпаалыгын билгизүүнү жакшы көргөн аялдардын арасында айтылган соң, эми эмне болот? Эгерде Иван Никифорович башкача айтып, гусак дебей, куш десе, анда ишти эптеп ондоого болор эле.

Бирок эми – иш биротоло бүттү!

Ал Иван Никифоровичти ушундай бир карап алды дейсиң, бети курусун! Эгерде мындай көз караштын үстүнө чара колдонор күч берилсе, анда ал Иван Никифоровичтин күлүн көккө сапырмак. Коноктор бул көз карашты түшүнүп, аларды ажыратканча шашты. Анан момундуктун үлгүсү болгон бул адам, бир дагы кайырчы катынды сурамжыламайынча коё бербеген неме, тир укмуштай жинденип чыгып кетти. Ачуу ушундай катуу бороондорду туудурат!

Бир ай бою Иван Ивановичтен эч кандай кабар угулганы жок. Ал өз үйүнө бекинип алды. Катылуу сандык ачылып, сандыктан эмнелер алынып чыкты дейсиздер? Күмүш сомдор! Эзелки, ата-бабасынан калган күмүш сомдор! Анан бул сомдор сыя коротконго машыккан көзөөлөрдүн булганыч колдоруна өттү. Иш палатага жиберилди. Анан, бул иш эртең чечилет деген сүйүнүчтүү кабарды алганда гана, ошондо гана Иван Иванович жарыкчылыкты көрүп, үйүнөн чыкты. Бирок чиркин! Ошол мезгилден тартып, иш эртең бүтөт деп палата он жылдан бери күн сайын кабар берип келе жатат.

Мындан беш жыл мурда мен Миргород шаары аркылуу өттүм. Мен жаман убакта бара жатканмын. Ошондо мундуу, жаан-чачындуу, бат-

кактуу жана тумандуу күз мезгили эле. Тынымсыз себелеген капалуу жаанда пайда болуп, көзгө алда кандай өөн учураган чөптөр, талаа менен аңыздарды сейрек тордой каптап, абышкага шоктук, кемпирге кызыл гүл жарашкан шекилдүү жарашып турган. Ошондо абанын ырайы мага күчтүү таасир көрсөттү: ал капалуу болуп турганда мен да эригип жаттым. Бирок ошого карабастан, мен Миргородго жакындап келгенде жүрөгүм катуу сого баштаганын сездим. Жараткан кудай, эсеме эмнелер гана түшпөдү! Миргородду көрбөгөнүмө он эки жыл болду. Мына ушул жерде көзгө басар эки адам, чанда чыгуучу эки дос жүрөктү элжиретер достукта жашай турган. Ал эми атактуу кишилердин канчасы өлдү дейсиң! Судья Демьян Демьянович ошондо эле өлгөн; кыйшык көз Иван Иванович да тиги дүйнөгө кеткен. Мен башкы көчөгө кирдим: ар кайсы жерде учуна бир тутамдан саман байланган шырмыйлар турат: кандайдыр бир жаңы пландаштыруу жүргүзүлүп жатыптыр! Бир топ үй бузулуп коюлуптур. Дубалдар менен кашаалардын калдыктары муңкангандай сороюп турат.

Ошондо майрам күнү эле; таар менен чүмбөттөлгөн саябан арабамды чиркөөнүн маңдайына токтотууга буюрдум да, акырын кирип бардым, эч ким мени абайлаган жок. Ырас, абайлай турган киши да жок эле. Чиркөө ээн болучу. Эл жокко эсе. Өтө динчилдер да баткактан коркуп келбей калганы көрүнүп турган. Ноокас деп айтса да боло турган бүркөк күндө шамдар алда кандай жаман көрүнөт; караңгы притвор¹ муңдуу; тегерек айнектүү сүйрү терезелерден жаш аккансып, жамгырдын суусу куюлуп жатат. Мен притворго барып, чачы агарган бир карыяга кайрылдым:

– Суроого руксат этиңизчи, Иван Никифорович тирүүбү?

Ушул учурда иконанын алдындагы лампа да жарыгыраак күйө баштады да, анын шооласы түз эле менин жанымдагы кишинин бетине чачырады. Мен аны үнүлө карап жатып, өңүн тааный калып, абдан таң калдым! Бул Иван Никифоровичтин нак өзү болучу! Бирок канчалык өзгөргөн!

– Саламатсызбы, Иван Никифорович! Картайып калыптырсыз го!

– Ырас, картайдым. Мен бүгүн Полтавадан келдим, – деп Иван Никифорович жооп берди.

– Коюңузчу! Ушундай жаман күндө сиз Полтавага бардыңызбы?

– Кантебиз! Доо...

Ушул учурда мен аргасыздан үшкүрүп жибердим. Иван Никифорович бул үшкүрүктү байкады да:

– Кам санабаңыз, иш эки жумада чечилет деп кадиксиз кабар алдым, – деди.

Мен ийнимди куушурдум да, Иван Иванович тууралуу бирдеме билүү үчүн ары бастым.

– Иван Иванович мында! – деп мага кимдир бирөө айтып калды: – Ал клиросто турат.

¹ Притвор – чиркөөнүн далиси.

Ошондо мен кынжыйган бир сөлөкөттү көрдүм. Иван Иванович ушубу? Анын бетин тырыш баскан, чачы аппак, бирок бекешасы баягыдай эле. Саламдашкандан кийин Иван Иванович өзүнүн сүйрү бетине дайыма жарашкан жайдары күлкүсү менен мага кайрылып:

- Сизге бир сүйүнүчтүү жаңылык тууралуу кабар кылайынбы? – деди.
- Кандай жаңылык тууралуу? – деп сурадым.
- Эртең менин ишим сөзсүз чечилет. Палата аныгын айтты.

Мен жанагыдан да терең үшкүрүп, тезирээк коштошууга ашыктым, анткени өтө маанилүү иш менен бара жатканмын; анан арабама барып олтурдум. Миргороддо курьерский деп аталган аттар баткакка баткан туяктары менен кулакка жагымсыз үн чыгарып, кыбырай башташты. Таарга жамынып, арабанын алдында отурган жөөткө жамгыр нөшөрлөй берди. Жамгыр менин өтмө катарыман өтгү. Өзүнүн боз чопкуттарын жамап, мунжу отурган будкасы бар мундуу застава акырын кала берди. Дагы эле баягы, ар кайсы жери казылып карарган, кээ бир жери жашылданган талаа, шөптүрөп суу болгон таан менен каргалар, бир калыпта себелеген жаан, жашын төгүп, түнөрүп турган асман. – Бул дүйнөдө көңүлсүз, таксырлар!

Которгон **О. ОРОЗБАЕВ**

Поэзия

НАЙМАН

(Поэма)

«Эрди эне төрөйт, күлүктү бээ тууйт»

Кыргыз эл макалы

**«Жакшыдан жакшы чыгат жаркылдаган...
Шумкардын жумурткасын бастырсаң да,
Каргадан карга чыгат каркылдаган».**

Мухтар ШАХАНОВ

*Кыргызым «Кырк уруудан» таралганы,
Жаралып кими, качан замандагы...
Санжыра бирин айтса, бири изсиз,
Билбейбиз баарын аттиң, анан дагы...*

*Бир кызык түшүналбас сенби, менби,
Тирүүлөр үйрөталбайт өлгөндөрдү.
Өлгөндөр үйрөтүшөт бирок дагы,
туулуп бул жарыкка келгендерди.*

*Андыктан акылы артык асылдардын,
Өтүрдөн өзү өтсө да сабагы арбын.
Өсөөр эл өзүн сыйлап, мыктылары
өтүшкөн туусу болуп натыйс-ардын.*

*Жакшысын чыгарышып кастарлашып,
Жаманын жашырышып, жаап катып,
Кыргызым кылбат салтың кайдан калган,
Кыйындан тукул улаар таап бакыт?!*

**Бактыгүл
ЧОТУРОВА**

Элимдин не бир асыл келиндери,
Салт кылып калтырды эле бизге нени.
«Айгыры ала болсо, кулун кула...»
Жөн эмес «тегиң болсун» деген кеби...

Абалтан адамзатты сынап уста,
Замандын өкүмү күч бир аңызда.
Биз айткан «Кырк уруунун» бири Найман,
Мындайча жаралган дейт уламышта...

Кил билсин кайсы заман экендигин,
Көтөрүп намыс үчүн Мекен жүгүн.
Жолборстой жоого тийген уулар бар,
Элинин калсыз кылып эсендигин.

Болуптур бир доордо кыргыз ханы,
Көчмөндүү жоокерчилик турмуштагы.
Адилет, акыл менен башкарды элин,
Эли да өтүр бою пир тутту аны.

Бар эле жалгыз уулу ошол хандын,
Жаши жаши, а бирок да акылы арбын.
Аңгыча капысынан уруш чыгып,
Жоо беттеп баштан кетет колдун алдын.

О, далай кечтер кирип, таңдар атып,
Күн менен кошо чыгып, кошо батып.
Жол карап хан баланын жанын тилейт,
Жулубай уйку качкан кирпик катып.

Бир күнү чаң уюлгуйт талаа жактан,
Жигиттер чыгат анан кыркаар тарткан.
Жеңиштүү окшогондой... шайдоот эмес,
Баштарын төтөн салып илкий баскан...

Көп өтпөй мингени бар бир ак боз ат,
Жарданып эл да аны калат карап.
Сүйүнчү! Душман бизден жеңилди! – деп,
Чабарман чаап келип кабар салат.

Артынан кара кийген капкара атчан,
Башынан бутуна че бүт жаракчан...
Кайгылуу кабар барын сездиргендей,
Сындырат жаа жебесин, түшүп аттан...

Жоокерлер жоготушуп мураскерди,
Майдандан таанайы нас чубап келди.

Жеңишке жеткен менен бир ой - санаа
Каптады жарданышкан ошол элди.

Ишенбей турса дагы буга баары,
Жатандык, бирок ойду туткундады.
Өчпөдү хан атадан ошондо да,
Үлүттүн жылтылдаган учкундары.

Билдирбей турса дагы тууну бошоп,
Дал ушул көз иртемдер болду тозок.
Жылжырттык тулчуктуруп убакытты
Кылымдай сездирет да созот... созот...

Жакындап кол ордого келет улам...
Көрүнбөйт хандын уулу арасынан,
Аттиң ай мураскерден турун дагы,
Ата үчүн кылбат не бар баласынан?!

Атага кылбат не бар баласынан,
Кубарып, кункуу болуп барат ыраң...
Кыскансыйт неге курган көкүрөктү,
Капыстан пайда болгон жараат улам.

Багы учуп, Кудай берген жалгыз белек...
Байланды найза учунда кара желек!
Жарылып турса да жер, хан карманып,
Жакындап кол ордого чубап келет...

Келет да аттан түшүп оң менен сол,
Табытты кирген кезде көтөрүп кол...
Тоо кулап, көл чайпалып кеткенсиди,
Көрүнбөй калды хандын көзүнө жол...

Дуу эткен өкүрүктөн кулак тунуп,
Асканы кулаткандай кыян жырып...
Эркесизден зыркырады жүрөк тушу,
Канаты кайрылгандай чындап сынып.

Болот деп мындай эске келбегенби,
Хан уулун кантип чыдап жерге берди?!
Мен дагы жазалбадым ошол күндү,
... курган жан баштан кечти этнелерди...

Калгандай бороон айрып этек - жеңсиз,
Жазмыштын бу кылганы кандай теңсиз?!
Жалгыздын жары Кудай дечү эле го,
Не болмок калк тагдыры мураскерсиз?

О, эми, кыйын болор күн өтмөгү,
Кыйрады күтүп жүргөн тилектери.

Элинин ким сактамак бүтүндүгүн,
Ансыз да көз артышып жүрөт көбү.

Бир кезде мелмилдеген боппоз талаа,
Өзүнчө ордолуу журт конгон калаа.
Кайрадан урандыга айланабы? –
Жаш кетип, мурас болчу ушул бала!..

Оо, шумдук, жалгыз туяк эмес беле,
Ажалга мындай кастык керек неге?!
Кечээ эле аман кайтса уулуна хан,
Бийлигин өткөрүүнү кеңешти эле...

Бардыгы туура көрүп ойлоп дурус,
Жаралган жакшы тилек – жарым ырыс.
Капыстан кайгы конуп калың журтка,
Хандыкта кайдан эти көңүл тыныш.

Хан ойлойт элит этне болот эти? ...
Атактуу чоң бийлердин ичте демси.
Мураскер жоктон чыгып бийлик талаш,
Касташып бир бирине толор кеги.

Кийгизип ак калпагын, хандын кийимин,
Тапшырса, бирөөнө анан хан бийлигин.
Бардыгы макул көрүп баш иеби,
Не болот талаш чыгып кетсе кийин?

Билчү эмес турда ойго жеңилгенди,
Ал ырас, бакты, дөөлөт, өмүр берди.
Теңирим сынагын да аябайтыр,
Кыйналды «бөрү жейт деп, бөлүнгөндү».

Илгертен азыткыдай жүрөк толгон,
Бийликтин кутарындай эч нерсе жок.
Бийлерден ынтымак же ыйман качса,
Калалбас хан ордону эти коргон.

– Оо анда, араң турган аңдып душман,
Аралап каптап кирип ар туш-туштан.
Айыпсыз элди бөлүп чаап кетсе,
Абалда калабызбы кайгы жуткан.

Ушулбу туктумдун үзүлгөнү?!
Көз жашым жууп нурду жүзүлдөгү.
Күн бүтүп, өлкөбүздүн кыйраганын
көрөмбү, же жөн эле түшүлдөбү?!

Оо, кайран толуп-ташкан куракта не,
Гүлдөгөн шагым минтип сынат беле?!

Төрүлдөн көрүп жакын болгон кезде,
Жылдызым жерге түшүп турат неге?

Жаштыкта жалгыз уулум – күндөптирмин,
Жалгызды көптөй көрүп бүрдөптүрлүм.
Күн жалгыз болгон менен түбөлүктүү,
Адамзат күнүлдүгүн билбептирмин.

Каргадай башым калган чагында мен,
Эчкидей жашым калган жаным менен.
Үзүлүп хан тукутум, эл чачылым,
Бул кандай тагдыр эле Теңиримден.

Катыгун эрдигиң бар, эси жогум,
Жалгызым, жалгыздыгың дагы шорум!
Бири кел дегени ушул бул дүйнөнүн,
Арманым сен этият болбогонун, –

деди да, буурчак-буурчак төктү жашым,
Кантсин хан, кантип жүрөк канабасын.
Тушунда турган тагдыр айтпай келип,
Турмуштун айдайт ар ким арабасын.

Кулустөн уулу келбес жайга кетип,
Күйүттүү күн артынан күндөр өтүп.
Кубурөп бийлерден да шыбыш жүрүп,
Күтүшөт: «Хан этне деп айтат» дешип.

Хан азыр болсо дагы кеп өзүндө,
Кантлекчи сексен жаштын сересинде.
Көз жумду көп өтпөстөн байбичеси,
«Уулум!» – деп унуталбай байкуш эне.

Түгө окшоп үңкүйүп хан, миң ой чартыйт,
Карыган бүркүт сымал олтургансыйт.
Астанда ала булут түрмөктөлөт,
Агарып ичинде бир жол тургансыйт.

Чагылган чаап өтүп булуттарды,
Чартылдап чачыратып сыныктарды.
Бирок да күндүн арты ачык неге,
Чакырып күлүп атаар күтүш таңды.

Бул этне жакшылыктын жышааныбы,
Ошондо не болду экен утаары бу...
Ааламы аңтарылар күн туягын,
Үзүлбөс үтүт нуру тушадыбы?!

Каяктан кандай атал келе жатат,
Билалбай не кыларын ойго батат.

Төлгөдөй бир көргөн түш аян берип,
Жөн койбой хан санаасын ала качат.

Жашоонун табышмагы көп эмеспи,
Кыйын дейт алды жакты белгилешти.
Адамзат үчүн, бирок абалтадан,
Кээде бир тааныйт тагдыр акыл - эсти.

Бардыгы угуп жөндүү кебин сүйгөн,
Башкарып хан үйүндө келин жүргөн.
Шыңга бой, ай чырайлуу, эстуу жана
Зирек жан ар нерсенин жөнүн билген.

Ал ошо хан уулунун жоодон өлгөн,
Жары эле босого аттап жаңы келген.
От болуп күйүп турган чакта жаштык,
Ойлогон ойду кыстан, турмуш жеңген.

Аттиң ай ким билиптир мындай күндү,
Таш жүрөк тагдыр минтип өкүндүрдү.
Атанын жалгыз уулун аямакты,
Согушта ажал билбейт бирби, миңби.

Ошентип түркүн ойго көбүн бура
Хан эмес бийлерди да, элиңди да.
Ордонун мураскерсиз калгандыгы,
Ойлонтуп турду баарын... келинди да...

Адамзат кандай гана амалың көп...
Канткенде утаар жолду табамын – деп.
Ушу азыр чоң уруунун бийлери да,
Ич ара күбүр-шыбыр кылышат кеп.

Тымызын бөлүнүшүп козголушуп,
Уюктуу жылан сымал топтолушуп...
Бир гана хандын көзү тирүү үчүн,
Кетишипей турушту алар жок болушуп.

Араңдан зорго турган түрлөрү бар,
Кирпиги ирмелбестен көздөрү заар.
Билгизбей бийлик жакка унтулушуп,
Кызганып бир биринен ичтери тар...

Мындайда акыл менен жууруп күчүн,
Ким билет кыйындыктын буруп жүзүн.
Төбөлдөр тобокелдүү тагдыр күтүп,
Молун эл басып турат кылыч мизин.

Чачылып күлкү болбой жатка, өзгө, –
деп ханың жанын кыйнап турган кезде.
Кудайым мээрим төктү ырайылдуу,
Кубаныч уккан кулак, көргөн көзгө.

Абалтан кыйын кезде аял канат,
Акылга акыл кошуп амал табат.
Жакшы жар эр-азамат жигит эмес,
Уютку элдин кутун сактап калат.

Таппаса мындай чакта аял айла,
Көрүшөр эси жоктор эптеп пайда.
Көкүткөн эрежиштен так талашып,
Чачылган элди ойлолок эрлер кайда.

Укмуштуу келаткандай шамал жылып,
Бийликтин бар кумары жатан кылып.
Кантет деп, «чөккөн нардай» ханды карап,
Турганда хан ордодо амал куруп.

Дегендей «асыл таиштан, акыл жаштан»,
Баягы келин чөгүп басынбастан.
Алиге эч бир адам билалбаган,
Бир ишти ойлоду анан шашылбастан.

Ал асыл аял эле сейрек келген,
Эмес ал көптүн бири келиндерден.
Башкача бак жазылган маңдайында,
Бар эле касиети Теңир берген.

Бул дүйнө кээде ушундай арман болчу,
Боюнда күтөнү жок калган болчу.
Жакшы ата, нарктуу эне тарбиясы,
Канына агып өткөн жандан болчу.

Керемет акылы артык жаралганы,
Жыйналып бүт сапаттар аялдагы.
Түбүнөн келе жаткан учу уланып,
Өзгөчө касиеттүү анан дагы.

Купуя бир ойду ойлоп көөнү зирек,
Ал аста кайнатасын байкап жүрөт.
Бир күнү көрүп даарат кылган жерин,
Өзү ойлоп жүргөн сырды тактап билет.

Жерди оюп аккан заара табарсыктан,
Саргайтып жашыл чөптү жаңы чыккан.
Белинде бир уруктун калгандыгын,
Белгисин көрдү дагы түшүндү ыкчал.

Жашырып кубанычын ичке зорго,
Айланып келет үйгө төтө жолдо.
Теңирге тобо кылат жака кармап,
Жалынын бура көр деп тагдырды оңго.

Жаш келин жарк дей түшүп көз ирмели,
Кунуя бар болду экен не билгени?
Жалгыздан жүргөнү да табышмактуу,
Жактырбайт сөз айттырса кээ бирлери.

Ачылып жыл айланса келин жолу,
Бирөөгө кетеринде элдин ою.
Балага эне болчу гүл куракта,
Башы бош жүрмөкчү деп өмүр бою.

А балким, жакындардын бири чыгып,
Алаттыр салтты улап нике кыйып.
Руксат берүүнү эстеп хан ата да,
Жүргөнсүйт өз милдетин аста туюп.

Жашоодо көп эмеспи жорук-жосун,
Ким тыят мындай кезде элдин оозун.
Түкшүтөл кеп кылышчу ар - ар кимге,
Бйгарып ээсиз калган куштун боосун.

Кишинин тереңинен тайызы арбын,
«Ким алар экен?» – ою андайлардын.
Жаш туруп улуу ишке учкун жаккан,
Жан сырын билтек кайда асыл жандын.

Ашы өттү жыл толгондо күйөөсүнүн,
Сөз күчөп көбү күттү кетер күнүн.
А келин аял издеп, кайнатасын
чын дилден тилек кылды сүйүнтөөрүн.

Жөрөлгө, касиетин тариздеген,
Жөнөкөй аял эмес ал издеген.
Кастарлап калтырууга хан тукумун,
Тындырбай ат туягың бар из менен...

Улуудан, өз теңдүүдөн, кичүүлөрдөн,
Жер кезип сураштырып азды өңдөн.
Ошентип бир күн буйруп ойлогондой,
Көшөрүп издегенин тапты элден.

Кырктарга келип калган жаш курагы,
Тагдыр да, бир жесирди тапты багы.
Шыңга бой, тунук акыл, сыр билги жан,
Жулуру, кең сооруну, дүйнөсү аруу.

Жаш келин ал жесирге какшап-зарлай,
Дартына дал ушундан дабаа бардай.
Сыр кылган ичтегисин ачык айтып,
Төгүлдү жамгыр болуп жаны калбай.

«Белинде кайнататдын бир урук бар,
Ал өзү асыл урук – сен алып кал!
Аны да бардык аял төрөй бербейт,
Сезгеним, ханга ылайык өзүңсүң жар.

Чыгат чын, сен төрөгөн бала баатыр,
Ата ордун бош калтырбай басат акың.
Эр жыйнап, элди баккан айкөл болот,
Эмесе, жок болобуз биз да такың.

Ошондо душман басып конушту ушул,
Кыздар – күң, болот анда уулдар – кул.
Эрки жок кил бар, кил жок – залан келет,
Жөн эмес, журт тагдыры – айтканың бул».

Дейт дагы ал жесирдин жүзүн сылап,
Жалынын түшүндүрүп такул кылат.
Көп билген, көкүрөгү зирек келин,
Көз жаштуу кубанычтан көөнү тынат.

Жашоонун күндөрүндө миң арыштуу,
Жазмыштын буйругуна кил айыптуу.
Келиндин аргасыздан айтаарынын,
Келди окшойт бир учуру ылайыктуу.

Жаш жууган кирпиктери төмөн кулап,
Кеп салып, кайнатадан жолун сурап.
Булуттан муңайыңкы чыккан айдай,
Бурулуп кыйгач карап айтып турат:

– Атаке, бешенеде жазуу менен,
Бата алып ушул үйгө келген элем.
Боятда калган болсо бир күтөнүм,
Сизге мен ушул сөздү айтат белем...

Кайын элем тирүү жүрсө кур дегенде,
Өзү айтмак, мени койбой сүрдөгөнгө.
Колумду сураган көп, канткен менен,
Не кылат барып баркыт билбегенге.

Бактымды тапсам десем үйгө батпайм,
Бирок да сизди жалгыз канттип таштайм.
Андыктан баш кошунуз бир аялга,
Салт, жолун ишенсеңиз өзүп баштайм.

Ошондо ашып калса күйүп-жанып,
Сен дагы жаш келиндей кылыктанып.
Ыкмалып, ыгын таап ыңгайлан да,
Калгының төкпөй-чачпай урукту алып.

Чоң максат – ишиң сенин ушу болот,
Оо, анда башыбызга бакыт конот.
Көрүү нарз ар нерсенин өз учурун,
Акыры өмүр соолот, кызыл оңот.

Билген бар, билбеген бар мунун баркын,
Энеке, эсте эртеңки күндүн артын.
Жакишдан тукум үзбөй улоо керек,
Балким, бул улуулугу аялзаттын».

Бул кепти укту да аял унчукпастан,
Жөнөдү ханды карай күтүп жаткан.
Үмүттүү келин калды арттан карап,
Тилегил бере көр – деп, – оо, Жараткан!

Жөн эмес ал аял да, асылкеч жан...
Жети күн хандын канын ысытты анан...
Жаны эрип көрүнгөнсүйт көзүнө астан,
Жакындап келаткансып жылдыз улам...

Оо, жашоо, табыштактуу кереметсиң,
Бардыгың неге ушул жеңет сезил.
Кут болуп куюлган кез хан жанынын,
Балкытып кетти аялдын бүт денесин.

Бүркүттүн карыса да тырмагы алгыр,
Жолборстун карыса да көзү шамдыр.
Адамдын асылы да дал ошондой,
Кудайдан берген тагдыр оту бардыр.

Жаагандай жандүйнөдөн жазгы булут...
Толкундар оодарылып асканы уруп...
Куюлуп өттү аялдын курсагына
Эркектин белиндеги асыл урук...

Бүткөндөй көк менен жер айкалышып,
Деңиздей толкуп, толкуп, чайпалышып.
Күн түшкөл кут очокко түшүп жарк – деп,
Аздан соң денедеге таркап ысык...

Жыргалдуу бактысынан аял күлөт,
Теңирден «буйруй көр» – деп, кылып тилек.
Кеңешип кылым көргөн даанышмандай,
Келиндин акылын айт сейрек, зирек.

«Бузулар элдин ыркы, салт, нарк, каада,
Үзүлсө хан тукуму», – деп непаада.
Өлкөнүн бүтүндүгүн сактап калды,
Аялдан чыккан ошол асылзаада.

Билген жок, ал билгенди кары-жааштар,
Эл тейлеп, кол баштаган азаматтар.
Билбеди эч ким, эч ким ал ойлогон,
Не кызык күтүп жатат алды жактар...

Чынында эл тагдыры кыйнап аны,
Чачылатпай бүтүн журтун жыйнамагы...
Налыстуу ал келиндин артык эле,
Кантсе да кайнатасын сыйлаганы.

Анда да жөн аялды алып бербей,
Ханга ырас бар сыпатын коюп теңдей.
Баатырды төрөчү аял тапканын айт,
Тигинтип жол-жобосун өзү жөндөй.

Кудайдан бир жакишылык күтүп жүрдү,
Акыры аял жайын сурап билди...
Толгоосун тосушту өзү аралашып,
Өткөрүп тогуз айды, тогуз күндү.

Кез келип улуу-кичүү кулак түрөр,
Жоо тоскон арстандай билеги эр.
Анан да амандыгың турса кердин,
Журт коргоор уул бер! – деп, – тиледи эл.

Теңирден кабыл болуп ошол тилек,
Кеткендей Хан ордого Кыдыр түнөп.
Кулакка жакишы угулуп «уул» деген,
Кубанчу сөз тарады сүйүнчүлөп.

Күткөндөй дүйнөгө эркек уул келди,
Кубаты кары атага кайрат берди.
Ырысы жатгыр – жердин, баатыр – элдин,
Касиет – куттуу эне төрөр эрди.

Ошондон туура кырк күн өткөн кезде,
Чакырып карыларды кеп-кеңешке.
«Ат коюп бергиле» – деп алып чыкты,
Макул таап акылмандар этне дешсе...

Даанышман бир карыя көзү ачыктай,
Акырын үн чыгарып, сөз сурап жай.
«Баланын аты Найман болсун», – деди,
Бардыгы муоп калды унчугуштай.

*Карья: «Ханым, – деди улап сөзүн, –
Жөн эмес, сексенде уул көргөн кезиң.
Жолукпайт мындай бакты ар кимге эле,
Урпакка улап кетсин ушул көчүн.*

*Мааниси «80 жашты» берет «Найман»,
Калган сөз кылымдардан тамыр жайган»,
Көп жашап, көптү көргөн ал карыдай,
Көп нерсе укпагандар билсин кайдан.*

*Түшүнүп ал карыдан сөз даанасын,
Оодарып жакшылыкка ой-санаасын.
– А болсун, туура дешип, бата тартып,
айтышты: «Кыдыр даарып, бак карасын!»*

*Чын, бекет болсун дешип асыл жаны,
Теңирден тилек кылып элдин баары.
Так талаш, уруш чыгып кетеринде,
Тыңчтанып калышты эти бийлер дагы.*

*Чыгарбай ички чырды – таап эбин,
Бастырбай сырт душманга эли-жерин.
Бычактын кош тизинде турган кезде,
Өлкөнү сактап калды бир жаш келин.*

*Хан өтүп, ханыша ээлеп ал кызматты,
Өлкө тынч мурункудай жашап жатты.
Таштарга саймалаган тарых жазып,
Мелмилдеп дарыядай мезгил акты.*

*Акыры элге тарап Найман ысты,
Колго алуу кези келип Ата Журтту.
Күткөндөй, хан көтөрүп алып эли,
Жетилип он алтыга жашы чыкты.*

* * *

*Картайт деп убакытты калаар ким бар,
Кылчайбай суудай акты мезгил, жылдар.
Негедир такулдугун алалбады,
Келиндин келип колун сурагандар.*

*Канчасы хандар, бектер балдары да,
Ич күүдү неге жакпай калганына.
Алмашып сырын бербей өтүп жатты,
Күндөрдүн кечтери да, таңдары да.*

*Атына ашык болуп ким жүрбөдү,
Ачылып андайларга бир күлбөдү.
Ошондон келин эрге кеткени жок,
Не себеп, муну эч кимге билдирбеди.*

*Толду деп он алтыга Найман жашын...
Келиндин түшүнүштү «тамашасын».
«Жесири катарында акесинин»,
Салт менен кайнисине кошту башын.*

*Келиндин сыры көрсө ушул тура,
Туурабы, туура эмеспи – элден сура.
Абалтан бабалардан калган салт бар,
Асыл жан, аруу заттан тукум ула.*

*Болгону шексиз дечи, анан баары –
Наймандын хан катары көп аялы.
Жесири акесинин айтылса да,
Айтылбайт жеңесинен башкалары.*

*Балдар да төрөлгөндөр жеңесинен,
Болуптур төрөлөрдүн төрөсүнөн,
Кол баштап, эл башкарган эрлер чыгып,
Өчүдү тарых менен эл эсинен.*

*Адалга барбы акыл-эстен ашык,
Түшүнөт көп жолдордон өткөн басып.
Жаманга кор болгончо алтын өмүр,
Жакшыга кеч болсо да жеткен бакыт.*

*Жакшылар – көңүлүңө тапчу дары,
Жатандар – баары бирдей жогоу, бары...
Толкундай жаңы муундан көбөйсө экен,
Тоого окшош кыргызылдын жакшылары.*

*Бул өзү урпактарга улуу тарых,
Жатандан тийлек эле кимге жарык.
Жакшыдан өскөн тукум бирөөгө эмес,
Бүтүндөй алып келет элге намыс.*

*Бул өзү урпактарга укчу сабак!
Кубатту Ордо түзүп улуу канат,
Аттарын жаттап калды канча кылым,
Атактуу 8 уруу Найман тарап.*

Мурас

АЗ ЖАНА САЗ ЖАШАДЫ

Белгилүү жазуучу тууралуу жаңы сөз айтуу кыйын. Кыйындыгы да белгилүүлүгүнө байланыш. Экинчиден, кыргыз эзелки элбиз деп төш какканыбыз менен саны жагынан саналуу калкпыз. Алакандай жерде жашап, ар бирибиздин баскан-турган, кылган-эткенибизди ийне-жибине чейин билбесек дагы кабардарбыз. Дасторкон үстүндө сүрүштүрө келсек, таяке-жээн, куда-сөөк болуп чыгабыз.

Ушуга окшогон урунттуу жагдайларды эске алганда, көзү өтүп кеткен кайрандар, асыресе, кадырлуу акын, жазуучулар тууралуу бири-бирине коёндой окшош «жомок» айткандан көрө өздөрүнө сөз берген оңбу деп ойлойм. Өзүнө сөз берүү деген эмне? Анын айтылуу, белгилүү чыгармаларын кайра басууну мындай кой, чала иштелген, жазылып бүтпөгөндөрүн, каттарын, качанкы макала, ой толгоо, шилтемдерин, ага байланыштуу документ менен материалдарды жарыялоо. Орус адабияты ошондой салт улап, эки кылымдан бери оожалып өсүүдө.

Андай тажрыйба кыргыз адабияты менен илиминде жокко эсе. Совет түзүлүшүндө акча төлөнгөндүктөн, андай ишке адистеш дегендер чыга калчу. Ал деле арбып, алгылыктуу акыбет кайтарган жок. «Акча» дегенде атасын да тааныбай турган акыбалга жеткен азыркы заманда аны оозангандан да уяласың.

Арга жок, Аалы Токомбаев, Түгөлбай Сыдыкбеков, Жолон Мамытов өңдүү кыргыз адабия-

Шатман САДЫБАКОВ – акын, прозаик, драматург. Жумгал районунун Дыйкан айылында 1932-жылы туулган. 1955-жылы Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин бүткөн. «Жаш ленинчи» журналында, «Кыргызстан» басмасында иштеген. «Ала-Тоо» журналынын баш редактору кызматын өтөп жатканда, 1983-жылы катуу оорудан улам дүйнөдөн кайткан.

1960-жылдан СССР Жазуучулар союзунун мүчөсү болгон. Ал поэзия жана прозалык ондон ашык китептердин автору. «Каарман эмгеги үчүн» медалы, Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Ардак грамоталары менен сыйланган.

тынын чыгаандарынын чыгармаларынын көзү небак өтсө да, сыр сандыгы менен чын сандыгы ачылбаган бойдон.

Кечээ жакында билдик, Шатман Садыбакасовдун өмүрлүк жары Койсун эже алдыбызга жайды: ал киши да адабий мурасты арбын калтырыптыр. Жарыяланбаган аңгемелери, интермедиялары, чала иштелген чыгармалары көп экен. Азырынча алардын бирин-экисин «Жаңы Ала-Тоого» сунуш кылып атырмын. Акча сурабай, адабият сурап, аябаган чоң чыгымына кайыл болгон жалгыз журнал экен.

Баса, басма-сызмабыз жаралгандан бери кыргыз адабиятынын күзгүсү болуп, 20–25 жылдан бери каржыланбагандыгына байланыштуу чыкпай калган, Ш. Садыбакасов чейрек кылым катардагы редактордон баштап, баш редактор болуп иштеген айтылуу «Ала-Тоо» журналынын чылбырын колго алган «Жаңы Ала-Тоого» чыгып атканынын өзү символикалуу.

Адабият чөйрөсү жакшы билет: Ш. Садыбакасов аз жана саз жазган калемгер аталчу. Менин байкашымча, көп эле жазыптыр, болгону башкалар сыяктуу улунуп-жулунуп, саман-топонуна карабай чыгара бербесе керек. Кыргызда жазуучумун дегендердин дээрлик көпчүлүгүндө ушундай касиет жетишпейт. Болбосо «Ак боз ат» спектаклинин автору катары атагы кыргыз кыйырына дүңк эткен Ш. Садыбакасов пьесаларын театрларга үстөккө-босток койдуруп турууга «күчү» жетмек.

Ал аз жана саз жазганы сыяктуу эле аз жана саз жашады. Болгону, 51 жаш. Өмүрүнүн көбүн оору менен өткөрдү. Менин атам менен КМУнун филология факультетинде чогуу окуган экен. Курсташтары ооруканадан носилькага салып келип, экзамен бердирген учур болгонун айтчу. Ошого жараша өтө назик, өтө сыпаа киши эле. Бирөөгө үнүн катуу да чыгарбаганын тааныгандар, анын ичинен кол алдында иштегендер бир ооздон бекемдейт. Кыргыз адабиятынын кийинки классиктеринин бири – маркум Мурза Гапаров мага берген интервьюсунда жазуучунун андай касиетин тамшана белгилеп, алгачкы аңгемесин да, повестин да Ш. Садыбакасов чыгарганын айткан. Экөөбүз эмики маектерде Ш. Садыбакасов, А. Жакыпбеков, М. Убукеевди эскерели деди эле. Үлгүрбөй калдык. Мырза акенин өзүнүн көзү өтүп кетти.

«Экөөбүз» дегени менин алгачкы көлөмдүү ыр топтомдорумду да «Ала-Тоо» журналына Ш. Садыбакасов чыгарган. Ал мезгилде мага окшогон «акыл азуусу» чыгалекем жаш калемгер түгүл, аты чыккан акын-жазуучулар да «Ала-Тоого» оңой менен чыга алчу эмес.

Кыскасы, сөздү азыр жазуучуга берели (болгондо да жаш кезинде жазгандары болсо керек), анан эскеребиз.

АЛЫМ ТОКТОМУШЕВ

ЖОЛ

(Аңгеме)

– Мен баратам, апа, барам!

– Келбегин, уулум, келбе!

Жөнөдү: кашкайган узак жол анын көз алдына өттү. Төшөлө берди.

Бардык дарбазалардын, бардык терезелердин, баарынын жанынан бараткан жагын жакшы көрчү да. Андан эч убакта, эч качан бурулчу эмес.

Күндүз ал күн нурундай учу-кыйырсыз, а түн киргенде анын үстүнө бүт жылдыз түнөөчү.

Жер жадырап, гүлдөр ага жылмаят. Ал гүлдөрдү үзүп алып үрпөйгөн чачына саят.

Ар бир гүл анын бутунун алдына берметин кулатат.

Талаадагы жол боюна карапага куюп койгон сууга окшоп, анын көзү туптунук, маңдайы жарык.

Мына, адамдарды жолуктурду.

Алардын баш-аягы билинбейт, тизесине чейин баткакка батып жыгылып турушат.

Булганч, кир алакандары менен жүздөрүнүн терин сүртүп, кайра эле жер таянышат.

Кубаты жок, суй жыгылышты алар, балдарын баса жыгылышат, бул тозокко чыдабай эчкиришет.

Жыгылышат, кайра эле турушат.

Ошол түн аларды таштан бетер катар тизип салды.

Чалкасынан түшүп, дит багып карагыз өндөрүн асманга үйрүп, жайнаган баштар, жайнаган жылдыздарга каршыгып жатышты.

Алардын жүрөгүнүн сокконуна жер онтоду. А шамал аларды таштап тоонун ар жагына качты.

Ал алардын өңүнөн күрөштүн улуу ырын окуду.

Алардын эриндеринен сөзүн укту, чекелеринен оюн билди. Жүрөктөрүнөн сезимдерин жыйнады. А күн кыпкызыл канга бөлөнүп чыгып, узун кирпичтери аларды көздөрүнөн өбө баштаганда, анын жүрөгүнө ыр төрөлдү.

Ал ыр жан-дүйнөсүн бороондой алып учуп, эне эркелеткендей терметти.

Ал алдуу да, ардуу да боло түштү. Шамал гүлдүн баарын жүгүнтүп,
аны көздөй айдады.

Өз жолунда дагы арылап жөнөдү.

* * *

Жол анын алдына кездемедей бүктөлдү.

Бардык дарбазалардын алдынан кетти – терезелер алыстай берди.

Кайрадан адамдарды көрдү.

Алар тирелип турушту. Алдыларында баш алган дан деңизи, аркы
бооланган эгин үймөктөрүнүн көлөкөсүндө – балдар.

От аларды кактады, колдорундагы темир эриди.

Кубарган, мыдырсыз ачык асман алардын үстүндө салаңдайт.

Майрамдагыдай баары ак көйнөкчөн.

Аңгыча балдар көлөкөлөгөн боолор жоголуп, алардын ак саргыл
чачтарына жалын жармашты.

Алар кайрадан жер тиштеп жыгылышты.

* * *

Үмүт үзүү ал-күчтөн мүңкүрөттү.

Алардын маңдайындагы тырышка дагы бир тилим терең тырыш ко-
шулду. Алардын эриндери кургады, жарылып-жарылып кетти. Жүрөктү
зил каптады.

Анын ыры чириген буудайга окшоп, тамагын кычыштырды. Көзү
тумандады, карападагы сууну ылайлагандай маңдайы киргил тартты.

Анын алы да, ыры да таш жолго чабылды.

Ал ууланды.

Канатынын шапатын укпаган чымчыкка окшоп, жолдо баратты.

* * *

Кубулган нурдун алдындагы жаңы айдоодо анын сүйүүсү турат. Анын
жаңы изине жер мээримин чачкан.

Бейгам балакатка окшоп ага колун сунду:

– Кел!

– Барбайм...

Качан гана өзүнүн кайтпас оюн түшүнгөндө темтендеп кетти да, карар-
ган айдоого бир үзүм ырын калтырып, андан ары жөнөдү. Күн батардын
алдында, чириген дубдун көлөкөсүнө окшоп жөнөдү.

Жаңыдан көзү көрбөй калган сокурга окшоп жолу карарды.

* * *

Күндөрдүн биринде энесинин мүрзөсүнө жетти.
Көзүнөн жаш чыкпай боздоп жыгылды.
Мүрзө топурагына башын катып, андан: «Бала кезимдегидей атымды
атачы, чакырып койчу» – деп суранды.
Үнүн эле угузуп койсочу.
Көпкө чейин жалбарды.
Анан мүрзөгө маңдайын жөлөдү, маңдайы муздап баратты.
Калтырап кетти, мүрзөдөгү жападан жалгыз караансыз алма жыгачын
аймалап өптү.

* * *

– Тагдыр, жолумду кыскарт, мен бүттүм!
Ал күзгү камгакка окшоп мүрзөдөн мүрзөгө сенделди.
Жүз мүрзөнү артына калтырды, а жүз биринчи аныкы эле.
Качандыр бир убакта энесинин көкүрөгүнө жабышкандай жабышты.

1981-жыл

ЫРДЫН ЖАРАЛЫШЫ

(Легенда)

Хан эртеден аң уулап, шапар тээп жүрүп, чарчаганда үйүнө кайтты. Нөкөрлөрү андан обочороокто акмалап бастырышат, сүйлөшүшпөйт. Алкынган күлүктөрдүн да ооздуктарын шылдыратышпайт. Дүпкүрөгөн токой тыптынч. Жада калса сайраган чымчык, чырылдаган чегиртке да житип кеткендей. Хан минген тулпарын камчылануудан эринет. Алтын таажысын көзүнө баса кийип, ыксырап ойлонуп баратты: «Ох, баары мага ушинтип баш ийсе... Жалгыз мен гана акылдуу болсом... Менсиз жел үлп этпесе, чөптүн башы кыбырабаса. Менсиз күн чыкпаса... Колду жазгап койсом эле суу акпай калса...»

Ким билет, хан дагы эмне ойломоччу. Бадалда уктап жаткан элик шыбырттан ойгонуп, койкоңдоп карай калды да, ары секирди. Хандын буулуккан тулпары жалт берип үркүп, хан оңкосунан сайылды.

Мына, балаа!.. Хан ордосуна жетип, буурадай буркулдап каарын төктү. Хандын амирине шек келтирип, аны жакшы кайтарышпагандыгы үчүн, бүгүнкү ээрчиген нөкөрлөрдүн башын кестирди. Анан эмне? Ошолордун аңкоолугунан хан-хан башы менен жапайы макулуктан ыза тартты.

Эртесинде эликтүү токойду жаа тарткычтарга тегеректетип, туштушунан өрт койдурду:

– Тукумун куруткула! Тирүү жандык чыкпасын! Ким жанынан өткөрүп жиберсе башы алынат!

Токой чатырап күйүп, көк түтүн асманды чүмкөдү. Буркурап арча жыттанып, безенип булбул сайраган токой ыш жыттанды. Асманда учкан канаттууларга от жармашып, жандыктар чыркырап куйкаланып чуручуу түштү. Жер чыдай албай таштар эриди. Күзгүдөй асманга, кулпурган шиберге көө сапырылды. Хандын өчү канып, бөйрөгүн таянып, учкаяк тулпарында ары-бери бастырып карап турду.

– Тукум курут кылгыла!

Аңгыча алоолонгон жалындын арасынан кыпкызыл элик жебедей атылып чыкты да, түптүз эле ханды көздөй бет алды. Анын маңдайына таамайлаган хандын жебеси асманга кайыды. Көз ачымдай болгон жок, кызыл элик так түйүлүп, хандын чокусун уютта алтын таажысын тээп өттү.

Хан дөгүрсүп аябагандай намысчыл эле. Тулпардын санын айра чаап, тигинин артынан сая түштү. Шамалдын күүсүнөн этеги үзүлүп, тоо-таштар чимирилди. Хан тулпарын өпкөгө тепкилеп, эликке жакындагандан жакындады, кынсыз кылычынан жалын шыркырап бөлө чабууга беленденди.

Бирок тулпары чунандап, хандын үзөңгүсүн тиштегилеп тескери ала качты. Жинденген хан атын башка чаап, кылычы менен эликти чаап жиберди. Жалаңдаган кылычтын мизи эликтин куйругун кесип кетти. (Куйругунун чолок болгонунун себеби ушул экен). Жаралуу элик дармандан ажырап колго түшөрдө, калың айылга бура тартып, четки кара алачыкка кире качты.

Ал жердеги эл ыйлоо, кайгы дегенди билген эмес. Ээн-элкин жашаган. Хандын бийлигин укпаган, бири-бирине чоңдук кылбаган, жандыктар алардын үйүнө уктап, балдарын ээрчитип, тирсийген эмчегинен сүт агызган...

Эл жаралуу эликти жашырышып ханды кубалап жиберешет.

Көп убакыт өтпөй бул элдин башына каран түн түштү. Кылычын кайрап хандын кутурган нөкөрлөрү аттанды. «Хан Кудайдын уулу. Жер үстүндөгү кыбырагандын баары ага баш ийиш керек!»

Хандын нөкөрлөрү айылдын четинен алааматты баштады: жаш балдарды найзанын учуна сайып ыргытышты. Чондорду бир жерге топтоп

балтыркандай туурашты. Кара кочкул кан суудай шаркырады. Хандын өзү апаппак эгиз баланы кабаттай сайып, алардын көсөөдөй капкара энесине кылычын шилтеди. Капкара эне өлбөдү! Кылыч тийгенде анын денеси жарк дей түшүп, эки бөлүндү да жылдыз болуп күйүп асманга учту...

Хандын кулагы дүңгүрөп, кылычы колунан түштү. Болуп көрбөгөн шумдукка делдейишкен нөкөрлөрүнө буюрду:

– Бул жөнүндө бизден башка билбесин, эч ким укпасын...

Кызыл кан менен жуулган журтта, өлүктөрдүн арасында, кыбыланы карап жылаңбаштанып олтурган адам койчу эле. Ал кара жанынын камын жеп, байдын малын кайтарып, казанын аскан койчу эмес. Эркинче жашап, элик менен кошо суу ичкен, эркин кайберендерди кайтарган койчу эле, эркин кайберендердин досу эле. Хан айылды кырып жатканда, ал өзүнүн досторун аралап, жашыл өзөндө жүргөн болучу.

Айылына келип алааматты учуратты: эгиз балдарынын бооруна кабаттай найза сайылган, жаш колуктусунун дайны жок; аялдардын эмчеги, балдардын колу-буту чачылып жатат. Көк шибер чирип, айлана саңырсыган. Тири укмуштуу курт-кумурскалардын уюгу болгон. Жака-белде баягы ээрчишкен жандыктардын бирөө да көрүнбөйт. Жадегенде асмандагы канаттуу да бул жерден тескери айланып учуп өтөт.

Койчу ыйлаганды билчү эмес... Азыр ал ийнин куушуруп, көзү балбылдай түштү. Анан жүрөгү бүткүл денесин солк эттирип, кыпкызыл тили оозунан бери бир карыштай соймолоңдоп, катуу бакырып жиберди. Коркконунан тили оозунан ыргып кетмек экен, ал кекиртегин кармап калыптыр. Жанагы эркектердин кокосунун чыгып калганы ушул себептен дейт.

Мына ушундан баштап койчу ыйлайт, көзүнөн мончоктоп жаш куюлат, жүрөгү күйүткө чырмалат; хандын мыкаачылыгынан ага ый жаралат. Күндүр-түндүр унудулаган ый! Ал ыйлаган сайын дармандан ажырай берет. Кара булут улам самсаалап коюуланып, дүйнө тунжурап койчуну туурагансып улуп-уңшуйт.

Мына, адегенде ый пайда болуптур...

Койчу ыйлап олтуруп ачууланып жыгач менен жыгачты чаап сындырат. Ал ыйын токтотуп алаксып калат: «Бу эки жыгач бири-бирин сындырат, адамдар да тиги жыгачтай сынат. Мен да ханды чапсам өлөт. Хандарды жоготуу керек! Кантип? Жо-ок, мен да адаммын. Досторду издеп чыгамын, тулпар минем».

Койчу кубанганынан каткырып, созолонуп кыйкырып анан ырдап жиберет. Ал ырында кордук тартып кырылган айылын, көркүнөн ажыраган жерин, эгиз баласынын өлүмүн, жаш колуктусунун жоголгонун ырдайт. Зулум хандын бийлигин тебелеп, ордосун өрттөөнү самайт. Асман, Жерден жардам сурайт.

Койчунун ыры чыгар менен кара туман сүрүлүп, жадырап күн чыгат, гүл жайнайт. Канаттуулар учуп-конуп сайрап, токой жашыл жалбырак

жамынып арасына татынакай жандыктар келет. Тынчып калган суулар бууракандап ага баштайт.

Асманга жылдыз болуп кубулган колуктусу түшүп келип:

– Мен эми сенин ырында гана жашай алам! Менин өмүрүм сенин ырында... Сенин ар бир ырың жылдыз боло берет дейт.

Койчунун обону айлананы жаңыртып улам кубулуп, бийиктеп, тоолорду тешип, мелмилдеген деңизге чейин кулачтайт. Анын ырына баары кулак түрүп, баары ханга кыжырдана баштайт. Койчуну өзүнүн ыры колуктап тургузуп, колунан жетелейт. Жер силкинип, жылдыздар көбөйүп, жумуштан чарчагандар көңүлдүү жүрүшөт.

Алтын ордосунда тынч жаткан хан бир күнү талаага чыгат. Айланасынын баары өзгөргөн: токойлор, дүйүм чөптөр, түркүн жандыктар. Ал эми тиги зооканын башында шаңкылдаган койчунун үнү: оозунан жылдыздар учат, ханды маскараалап ырдайт.

Хан калтырап, нөкөрлөрү менен койчуну тегеректеп өлтүрмөк болот. Койчу баягы жылдыз болуп учуп кеткен аялдан да капкара экен. Өлтүрүүдөн эси чыгып, капка салдырып буудуруп, ордосуна алпартып караңгы зынданга салат. Койчунун басканын тыйганы менен ырын тыя албады. Ыр темир дарбазаларды тепкилеп, алтын үйлөрдү аралап, ордодон сыртка чыгып кайра сайрандады. Дыйкандардын үйүнө кирип, кара жармасын ичип, койчулардын көөрчөгүн татып, эркиндикти кабардайт.

Хандын кызматчылары зындандагы койчуну адегенде этибарга алышпады. Бара-бара тигинин укмуштуу үнүн угушкандан кийин, көңүлдөрү муюп, жүрөктөрү толкуду. Анын ыры чарчагандарга ал-күч кошуп, шаттандырып жиберди, жакшы жашоого үмүттөндүрдү. Ырдаганды алардын өздөрү да үйрөнө баштады.

Хан кызматчыларынын кылык-жоругу өзгөргөнүн байкап, койчуну жоготуунун амалын ойлойт. Ээн талаага чоң чуңкур каздырып, ага койчуну олтургузат да, үстүнө куу отунду тоодой кылып жыйдырат. Анан мурутун чыйратып, колун шилтеп мыкаачы нөкөрлөрүнө буйрат:

– Өрттөгүлө!

Алоолонгон жалындын учу асманга жетет. Алда кайдан учкан канаттуулар ысыкка куйкаланып жерге топ-топ куланат. Таштар болкулдап кайнап, ак мөңгүлөр эрип, кокту-колоттордон суулар аңкилдиктейт. Койчунун үнүнө окшоп жердин алды дүңгүр-дүңгүр этип, зоокалар жабырат. Асмандан жылдыздар учуп, чартылдаган чагылгандар пайда болуп, капкара булутту жара-жара тээп тыткылайт.

– Койчу өлдү! Ырын жер соруп жатат!

Айлана тынчып, кыпкызыл чок гана кайнап турду. Эми анын дүңгүрөгөн ыры жер үстүнө жашабайт. Хандын гана жалаңдаган өкүмү жарыкчылыкты бөөдөй кууруп, ыйга тунжуратып жашай берет.

Хан ырды жерге көөмп, өрттөп, учкаяк тулпарына жаңы мингенде укмуш окуя болду: көлкүлдөп кайнаган чоктун арасы серпилип, койчу суурулуп чыкты. Эки колуна шырылдаган жалынды уучтап, оозунан чок бүрктү:

– Ырга өлүм жок! – деп, койчу тишин жаркыратып күлүп, ырдап жиберди. Хандын көңүлү караңгылап, жүрөгү оозуна тыгылып аттан ооп баратып кыйкырды:

– Чапкыла!..

Ошондо килейген кылыч койчуну бел көчүгүнөн бөлө чапты. Анын чачыраган каны кызыл гүлгө айланды. Бутунан ажыраган көкүрөк жагы отко көмөлөнө түшүп бери ыргып, жерге шалак жыгылды. Кайра ошо замат эки колдоп, жер таянып соксоюп тура калды.

Мына, ыр менен жашаган адамдын көкүрөгү!

Бул күнү хандын жүрөгү жарылып өлдү. Анын сулуу кызы койчунун ырына ашык болуп, чынардын бутагына чыгып ырдап олтурган экен. Ыр адамдар үчүн гана жаралбаптыр.

Суулардын күркүрөп акканы, зоокалардын жаңырыгы, булбулдардын сайраганы, кыздардын күлкүсү... Баары койчунун ыры, койчунун обону.

Эгерде кайгы басса да тиги асмандагы жылдыздай күлүп турса, ал анык адам! Жылдыздай жаркырап түбөлүккө тура бермек.

Ый менен ыр адамдын жүрөгүнөн төрөлгөн бир туугандар. Бирок, ый адамды мүнкүрөтүп жибергендиктен, өзүнүн ордун ырга бошотот. Ыр улук болуп калат.

Ушинтип ыр эл менен бирге нечен замандарды басып келаткан экен.

Нуркамил АБДУЛЛАЕВ 1976-жылы Ноокат районуна караштуу Кызыл-Тейит айылында туулган. Билими жогорку. Ош областтык мугалимдердин «Билим булагы», областтык «Ош жаңырыгы» газеталарында эмгектенген. Учурда Ноокат райондук «Ноокат таңы» гезитинин бөлүм башчысы болуп иштөөдө.

Проза

ЖЕТИМ

(Аңгеме)

Дайыма базарга алып барып жүргөн айдоочу Ыдырыска базарчы катындар кечинде бири коюп бири: «Эртарак келиң, күн кыскарып калыптыр, аш-паш деп базарлыгыбызды кылгыча эле кеч кирип жатат» – деп, кайра-кайра звонок кылышкандыктан, бүгүн таңга маал ишке жөнөдү. Аны узатаар замат аялы ада тынча дарбазаны жаап коюп, чарпаяда жаткан Тилектин үстүнө кирди. Заматта өңү бозоруп, алай-дүлөй болуп, жыланды көргөнсүп чаңырып чыкты.

– Уй түсү суук, иттин баласы, чоң энендин төшөгүндө жаткансып мемирейсиң да! Тур, малды саа, мага чекчейбестен! Бүгүн мектепке барбайсың. Мал багасың. Окуп жыргатат белең. Тек койсо акыркы күндөрү жүдө талтаңдап кеттиң. Эй, гаңгир, сен али өз оюнда окуймун деп жүрөт экенсиң да? Кечээ, нима Оштон келген агайларга окуймун деп айттың, менден бейсурак. Мойнунду жулуп алайынбы! Үнүң өчкүр. Бекерлердин бештасын айтыпсың. Атаң бизди багабы же как баш сени окутабы. Э, түрүң курсун! Тур, азыр жанчып коё элегимде!

Кантсе да, үчүнчү класстан бери өгүздөй болгон өгөй эненин бул сыяктуу каргап-шилеген суук кептерин уга берген Тилек үн-сөз жок ордунан турду. Кийинип, эшиктин астында агып

жаткан бозомук сууга бетин чала-була чайкады. Колуна челекти кармаган бойдон чаркар жакка жөнөдү.

Чынар болсо тоону томкоруп койгонсуп, өзүнө өзү ыраазы болуп, жылуу төшөгүнө баш койду.

Бу ажаан катын Ыдырыстын экинчи аялы. Биринчиси менен он жылга жакын түтүн булатты. Бешене экен он биринчи жылга өткөндө турмуш жары төрөтканадан нары о дүйнөгө сапар алды. Андан көп өтпөй «жок, алибери үйлөнбөйм» дегенине карабай, ата-энеси өзүбүздүн кыз деп, көп жылдан бери эр чыкпай, үйдө олтуруп калган, айылдашы Ысмааттын ушул зөңкөйгөн кызын алып беришкен.

Андан бери далай күндөр өттү. Чынар да кыйын экен. Эптеп эрди колунан чыгарбаш үчүн аз гана убакыттын ичинде үч кызды тууп берди да, Ыдырыстын төрүндө олтуруп калды. Элчилеп тамекиге иштебейт. Талаага барбайт. Керели-кечке көчөдө кеп-сөз сатып, ушак кууп олтурганы олтурган.

Суу алып келмей, идиш-аяк жуумай, эшик-эликти шыпырмайдан тартып, талаанын ишин кылмай, карындаштарын карамай – бүт баарысы тогузунчу класста окуган Тилектин мойнуна жүктөлгөн. Кеч гана эри иштен кайтарга жакындап калганда казан-аяк кармабаса, бу килейген катын башка мезгилде очок жакка түк жакындабайт.

Тилек Ыдырыстын биринчи аялынан калган жалгыз туягы. Өзү зирек. Зээни да жакшы. Сабактарынан мыкты окуйт. Айрыкча математикага, адабиятка аябай кызыгат.

Өгөй апасынын өктөм сөзүнөн бүгүн кошуналардын мал кайтаруу кезегине чыгуу керектигин андаган Тилек малды саап болор замат, жарты нанды жанына түйүп, чала-була нанүштө кылып, жолго чыкты. Дайыма ошондой. Бирөөнүн ордуна мал, эчки, кой кезегине Тилек чыгат, а акчасы Чынардын чөнтөгүндө.

Түнү менен өгөй апасынын үкаларынын макасын оргон ашарга катышкан Тилек малдарды төөнүн өркөчүн элестеткен, шыбактуу кара-кырдын күнгөй тарабына жайды да, өзү нарыраак жерде эчтеке өспөгөн, такырайып, бозомук тартып турган боз дөбөгө барып жамбаштап жатып алды.

Чыйрыгып, талыкшып турган немеге күндүн аптабы майдай жагып, магдырап уйкуга кирди.

Көзү илинер замат түш көрдү. Көк жашыл тоонун арасында аппак кийинип алып, апасын ээрчип, аяк-быякка учуп жүрөт. Колун созсо, апасы да ага карап колун созот. Бирок бири-бирине жетпейт. Ал ортодо тээ алыстан күңүрттөнүп, былтыр шаардан келген классташы Нурайым көрүнө калды. Тилекке бирдемелерди айткансыйт, бирок анын сөзүнө такыр эле түшүнбөйт.

Нурайым Тилек жашаган айылга былтыр келген. Атасы райборбордо прокурор, апасы врач болуп иштейт имиш. Балдардан ошентип уккан.

Нурайымдын алгач булардын классына келген күнү такыр эстен кетпейт. Анда 8-класста окуучу. Күздүн ичиркенткен жамгырлуу күндөрдүн биринде, математика сабагында олтурушса, класс жетекчиси Бурайма эжеке кызыл куртка, кызыл сумка, колуна кызыл кол чатырча кармаган ак жүздүү кызды ээрчитип кирди.

– Балдар, силерге жаңы окуучу келди. Аны менен жакшы мамиледе болгула.

Нурайымды эжеке окуучуларга кыска сөз менен гана тааныштырды да, сыртка чыгып кетти.

Балдардын көздөрү жаңы келген кызга кадалды. Капкара көзү, коюу узун чачы, кырдач муруну өзүнө жарашкан, өтө сүйкүмдүү кыз экен.

Бир убакта Тилек менен кыздын көздөрү бири-бирине чагылыша түштү.

Ошол ошо болду, ошол күндөн баштап негедир Тилекте өзү түшүнбөгөн, бирөөгө айткыс жылуу сезим пайда болду. Басса-турса дайыма ошол көз ирмемди эстейт. Нурайымды кайра-кайра көргүсү келет. Сагынат, куса болот. Аны менен ичиндеги бүт бугун, арманын, максатын бөлүшүп, сүйлөшкүсү, баарлашкысы келет.

Кыялында тогузду бүтүп, шаарга медициналык окуу жайга барат. Ошондо жума сайын Нурайымга ал жакшы көргөн гвоздика гүлүн алып келип берет. Ооба, ошондой кылат. Анткени Нурайымдын гвоздика гүлүн аябай жакшы көрөрлүгүн, өзүнөн эмес, классташы Жамийладан уккан. Өзү зөңкөйүп тогузда окуп калса да, бул гүлдү көрө элек. Шаарга барганда, эң биринчи гүл базардан гвоздика гүлүн көрмөкчү.

Анан он бирди бүткөн соң, Нурайым да шаарга окууга барат. Аны өзү тосуп алат. Шаарда экөөнүн достугуна эч ким жолтоо болбойт. Мындай бактылуу күндөрдүн тезирээк келүүсүн Тилек чыдамсыздык менен күтөт.

Классташ кыздар-балдар баарысы Нурайымды жандап, ага жагынуу менен алек болушса, Тилек каршысынча андан уялат, тартынат. Сүйлөмөк турсун, жанына да бара албайт. Тек гана сабак учурунда Нурайымдан эч көзүн алгысы келбейт. Аны Нурайым да жакшы билет. Ошого экөөсү дайыма сабак учурунда бири-бирин тиктешип көпкө турушат. Бирок бири да батынып сүйлөй алышпайт. Алар үчүн ошол көз ирмемдер, көз караштар баарынан кымбат, ыйык. Эң бир тунук сезимдер ошол көз караштар менен айтылат.

Нурайым – шайыр кыз. Сабактарынан мыкты окуйт. Балдар-кыздар менен тил табышса да, Тилекке сүйлөөдөн сүрдөйт. Ага карабастан Тилекти негедир жакшы көрөт. Баарынан да анын боорукердиги ага аябай жагат. Аны Нурайым кышында байкаган.

Февралда практикага келген Сапар агай сабак берип жатып, кайсы бир журналдан энеге арналган: «Сол жагым сыздайт, апа, сол жагым» деген чыгарманы окуп берди.

Кызыктуу экен. Класстагылардын баарысы мууоп укту. Бир гана Тилек канчалык өзүн өзү карманып, кымтынганы менен, көз жашын тыя албай койду. Эсинемеш болуп, куюлган көз жаштарын аарчыйт. Баары бир көз жашын токтото албады. Акыры чыдабады окшойт. Тилек агайдан сыртка чыгып келүүнү суранды да, класска кайтып кирбеди.

Муну Нурайым алдыртан сезип турган. Ага кыжалат да болгон. Тилектин эмне үчүн сабакты таштап кетип калганына таң калган. Жамийладан сураса, Тилектин апасы жок экендигин, өгөй эненин колунда кыйналып-кысталып жашап жүргөнүн айтып берген. Ошонун таасириби же башкабы, айтор, Нурайым ошол күндөн баштап, Тилекке башкача көз карашта кароочу болду.

Мемиреп уктап жаткан Тилек түш ооп калганда ойгонду. Көзүн ачса өзүн оор сезип, башы заңылдап жатыптыр. Көргөн түшүн дагы бир ирет көздөн өткөрүп алды да, ыргып турду.

Өзүнүн эң кымбат адамдары түшүнө киргендиктен, бир топко чейин андан арыла албай турду. Анан эле элдин малы эсине түшүп кетти да, ошо жакка чуркады. Баш-аягын жайып санаса, Нооман чыркылдактын таргыл малы жок.

Жүрөгү зырп этти.

Нооман чыркылдак айылда эң жаңжалкаш кишилердин бири. Балдары жогор жакта иштешет. Ошонусуна чиренип болбос нерсе үчүн да айыл башчысын, айыл өкмөтүн, акимди коркутуп кирет. Андыктан ага эч ким теңелүүнү каалабайт.

Өткөн жылы бедесине адырдан аттар түшкөн экен, башка-көзгө карабай бирөөсүн союп салыптыр. Бул окуяны эстегенде, Тилектин шаштысы ансайын кетти.

Ордунан ыргып туруп, жоголгон малды издеп жөнөдү. Нооман чалдын малын таппаса иши чатак. Болбосо, кечинде Нооман аксакалдан бирди көрөрү анык. Өгөй апасы деле балаа. Энесин үч коргондон көрсөтүшү мүмкүн.

Жаз-Тескей жакты, Ак-Таш тарапты кыдырып чыкты. Жолдо кой, эчки багып жүргөндөрдөн сураштырды. Эч бир пенде көрдүм дебейт. Аңгыча күн кечтеп калды. Болор иш болду деди да, малдарды топтогон бойдон айылга жөнөдү.

Паданы күтүп тургандар Тилек менен иштери да болбоду. Жашы бир кыйлага барып калган Ыбрайым аксакал гана ага майин үнү менен:

– Малдар кыйнабадыбы? Өңүң калаты болуп кубарып турат. Бир жериң ооруп жатабы? – деген собол узатты. Тилек ага кыска гана:

– Жакшы, эч жерим ооруган жок, – деп жооп берип, жолун андан ары улады.

Үйгө келсе атасы жок экен. Апасы адатынча диванда жамбаштаган бойдон телевизор көрүп жатат. Тилектин караанын көрөр замат заар тилин чачыратты:

– Келдиңби, жүгармак? Казанда тамак бар, ысытып ич. Жок, токто, үйдө бир тамчы суу калган эмес, суу апкел. Анан тамактанарсың. Ачкадан өлүп калат белең. Жөнө!

Тилек челекти алган бойдон, буттарын араң шилтеп, булакка жөнөдү. Бара жатып башы тегеренип, негедир кускусу келди. Көнүлү айныды. Эки бутун сүдүрөп араң булакка жетти да, бети-колун чайкады. Кыйла өзүнө келе түштү. Жүрөгүнүн титирегени, денесинин калчылдаганы токтогонсуду. Бирок дарманы куруганы басылбады. Кыйлага чейин деми кыстыгып олтурду. Анан эле мурдунан кан атырылып чыкты.

«Бул башымдын ооруганынан го. Кан токтосо, жеңилденип калармын», – деп өзүн өзү жубатты.

Жоголгон таргыл малды эстеп, бүт күчүн жыйнап, ордуна турду. Үйгө шашты. Кокус Нооман аксакалдын үйүнөн бирөө жарым келип, апасына малы жоголгонун айтса, иш чатагына айланат. Андай болсо, бүгүн да түн жарымга чейинби, таң аткычабы, айтор, ага тынчтык болбос. Өгөй апасы өлгүчө каргап шилейт. Андыктан анын кебин ушу тапта уккусу келбеди. Жакшысы бул нерсенин ага айтпай таап берем деген ой менен кадамын арымдатып, үйгө жөнөдү.

Дарбазадан киргенде, эч нерсе байкалбады. Өгөй апа дале телевизор тиктеп жатат. Карындаштары ички үйдө өздөрү менен өздөрү.

Тамакты ысытып ичти да, верандага араң кирди. Башы заңылдайт. Денеси шалдырайт. Канчалык уктаганга аракет кылса да, көзү илешпей койду. Жүрөгү негедир жамандыкты сезип, сыгылып чыкты.

Азыр баары бир Нооман чал: «Малым жок» – деп догурунуп келет. Анан өгөй апасы каргайт-шиллейт. Анысы аз келгенсип: «Малды тапмайынча үйгө жакын жолобо» – деп жолго салат. Башынан ушул ой такыр чыкпай койду.

Тилек өзү чыпалактай болгону менен мындай окуялардын далайын баштан кечирбедиби. Айрыкча кечээки жаздагы окуя жүрөгүн жаман оорутуп жүрөт.

Жаздын этегинде, каталак күч алган мезгилде келип-келип өгөй апасынын досу Махабат эженин малын жоготуп жиберди. Бир күн кечке караштырды, сураштырды, эч жерден таппады. Кечинде үйгө келсе, атасы өлө мас экен. Ушундан пайдаланган Чынар өгөйлүгүнө салып, Тилекти ыраскам жамандаптыр.

«Иш кылбайт, жадагалса суу алып келгенге жарабайт. Элдин балдарына окшоп беш-алты малды да карай албайт. Карындаштарын да сөгөт. Мени болсо тим эле көзгө илбейт. Каяша айтат. Керели-кечке жатканы-жаткан, бу текинкоруң» – дептир.

Ага күүлөнгөн атасы Тилектен эмне болгонун сурап-сурабай шылып сөктү. Атасынын жини келгенин көргөн Тилек качты эле, кууп жетип алды да, уруп-согуп кирди.

– Ата, ата, болду. Таап келем, урбаңызчы мени?

Тилек Кудайдын зарын кылып жалынып-жалбарды. Мас неме ага кулак салат беле, урду, тепкиледи. Бети-башын кан жалатты.

– Малды таппасан, үйгө келбегин!

Ыдырыс уулун көчөгө карай дарбазадан ары түртүп салды.

Тилек адырга чыгып, өзү чоттогон аер-буерди карады. Акыры табал-басына көзү жеткен соң, чөп-чар өспөгөн, такырайып, курт-кумурска, жылан-чаяндын өзү эмес, изи да көрүнбөгөн баягы жерде уктап, таңды аттырган.

Ушул жер негедир Тилектин жатак жайы сыяктуу болуп калды. Анткени шамалдан далдоо, курт-кумурска да жок. Такыр болуп, чөп да чыкпаганын айт. Азыр да Нооман чал малымды таап келсин десе, өгөй апасы адатынча кууп чыгат. Анан малды издеп көрөт, болбосо баягы жерге барып жатып алганы эле оң. Өзүн азыр өтө оор сезип турат. Өгөй эненин аны менен иши канча?

Деги эле кийинки күндөрү Тилектин башы тез-тез ооручу болуп калды. Кээ-кээде мурду канайт. Башы айланат. Кускусу келет. Азыр да ошонусу кармап турат.

Эшикке чыкса эле өгөй апасы дагы бир нерсеге жумшайт. Ошого канчалык кыйналганына, денеси ысып, калчылдаганына карабай жата берди.

Чыйрыгып, ээги-ээгине тийбей шакылдап, титиреп жатты.

Ичинде жараткандан бүгүн минтип жаны кашайып турганда, Нооман чалдын малын үйүнө келип калышын тиледи, жоголбошун суранды.

Анткени менен жүрөгү катуу согуп, бир жамандыктан кабар берип жаткансыды.

Түнкү саат он бирлер чамасында кимдир бирөө дарбазаны тарактатып:

– Тилек, Тилек, үйдөсүңбү? – деп чакыра баштады.

Башын араң көтөрүп, сыртка жөнөдү. Чыкса айылдын башында жашаган Арзыбек экен.

– Апамдар жолдо келатып авария болушуптур. Атандын абалы оор окшойт. Азыр больницада экен. Апам ошентип звонок кылды. Барасыңбы?

Арзыбектин тынчсызданган көздөрү Тилекке кадалды.

Бул сөздөрдү угар замат Тилектин жүрөгү лакылдап согуп, өзүн коёрго жер таппай калды. Бу жарыктыкта жалгыз сүйөнөөрү атасы болсо, ал да минтип кырсыкка кабылса, анан кантсин бечара.

Чуркаган бойдон үйгө кирди да, азыр гана уккандарын өгөй апасына божурап, кайра эле артка карай чуркады.

Чынар уккан нерсесине түшүнүп-түшүнбөй:

– Эмне дейт. Дарт десе, тарт тилинди, – деп, көзүнө жаш алып кала берди.

Тилек менен Арзыбек машинага олтурушкан бойдон ооруканага жетип келишти. Атасы операциядан жаңы эле чыгыптыр. Реанимацияда экен.

– Акыреги, оң жамбашы сыныптыр. Мээси чайкалган. Операция ийгиликтүү болду. Эчтеке эмес, иним, атаң тез эле жакшы болуп кетет. Бизге наркозго, операцияга, ага-буга болуп төрт миң сом акча беришиңер керек. Апаң келсе ушуларды айтууну унутпагын. Сен ушул жерде болуп тур. Кокус бир нерсе зарыл болсо чакыртабыз.

Врачтардын бирөөсү Тилекти четке тартып, ушул сөздөрдү айтты да, кайра ооруканага кирип кетти.

Доктордун «атаң тез эле жакшы болуп кетет» деген сөзүн уккан Тилек эми гана өзүнө келгенсиди. Арзыбекти: «Үйдөгүлөр кыжаалат болбосун, бир жолуга өтүң» – деп, узатты да, өзү реанимация бөлүмүнүн мандайындагы бактын арасындагы олтургучка жамбаштап олтурган бойдон көз ирмебей жараткандан атасынын жакшы болушун тилеп, таң атырды.

Эки-үч күн кар лапылдап жаап, күн ачылганынабы, айтор, суук катуу. От жагылганына карабай класс ичи азали ысыбай койду. Бетине жара чыгып алганынабы, айтор, Тилек анысынан уялып, баштагыдай Нурайым жакты тиктей албай кыжаалат. Анын үстүнө курткасы да эски. Бозомук тартып онуп кеткен. Кар кызыл ашыктан өткөнүнө карабай туфличен жүрөт. Ушуларды ойлоп сабак бүткүчө өзүн коёрго жай таппаган Тилек ким эмне десе ошо десин деп, эртеңден баштап мектепке келбөөнү чечти.

А бирок андай болсо Нурайымчы. Эгер мектепке келбесе аны кантип көрөт. Кийиминин эскилиги, акыркы күндөрү ден соолугун начардыгына кайыл болуп мектепке Нурайымды көрүү үчүн гана келип жатпайбы. Буга жүрөгү жол береби? Аны ойлогондо Тилек жанагы чечиминен кайткысы келет.

Төртүнчү сабакта англис тили мугалими жок болуп калды.

Балдар, кыздар эки-үчтөн болушуп сүйлөшүп отурат. Кимдир бирөөлөр телефондоруна ыр жаздырышса, дагы бирлери, ала келген алмасын, нанын чайноо менен алек.

Бир гана Тилек көгөргөн көзүн жөлөнгөн абалда колу менен тосуп, эч кимге аралашпай, кечээки көргөн күнүн кайра-кайра эстеп, ичинен эзилип олтурду.

Мурдагы күнү ооруп тургандыктан, отун-потун кылганга жарабай, эрте жатып алган. Аны көрүп, жини кармаган Чынар кечинде тамак ичип олтурганда, адатынча Ыдырыска аны-муну айтып, жагымыш болуп жатып, баласын өлө шыбады.

– Атасы, балаңыз акыркы күндөрү жаман күйдүрчү болду. Өзүңүз минтип больницадан жаңыдан чыксаңыз. Адеп ону-муну айтып кыжалат

кылбайын десем, эч эле болбой калды. Бир нерсе айтсаң эле тил кайтарат. Азали мени тоготпой калды. Карабайсызбы, жадагалса отун да жарып койбоптур. Эми эки кат экенмин, кайра-кайра эле ого-буга урунсам, ичим, белим ооруп калып жатат. Суу апкел десен, аны да укпаймыш болот. Бир нерсе десен эле ооруп жатам дейт. Күндөшкө окшоп, мага эрегишчү болуп калды ушу балаңыз. Кичине тергеп койбосоңуз болбойт чамасы. Өткөндө кыздарды карап тур, мен атана барып келейин десем, мектепте КВНибиз бар, барбасам болбойт деп кетип калды. Сиз болсо уулум эле уулум дейсиз. Ал атасын ойломок турсун, кыялына да албайт.

Шайтандай болгон аялынын жалган кошуп айткан бул сөздөрүнө алданган Ыдырыс адатынча күүлөнгөн бойдон уулунун үстүнө кирип, сурап-сурабай туруп эле, башка-көзгө карабай чаап-чаап жиберген. Тилектин көзүнүн көргөнгөнү да ошондон.

Тилектин башы кайрадан ооруп чыкты. Денеси ысып, өзүн жаман сезе баштады. Деми кыстыкты. Өңү бозоруп, купкуу болуп кетти. Көздөрүнө бирдекелер көрүнгөнсүдү. Негедир суу ичкиси келди. «Суу, суу алып келгиле», – деди. Бирок акырын чыккан анын сөзүн бака-шака болуп олтурушкан балдардын бири да угушпады.

Нурайым курбулары менен олтурса да, көз кыйыгын Тилекке салып олтурган болчу. Анын жыгылып баратканын байкай койду.

– Тилек, Тилек! Сага эмне болду?!.

Нурайым кыйкырган бойдон ордуна ыргып турду. Балдар да ошол жакка карашты. Тилек көмкөрөсүнөн жерде жатат.

Көптөшүп аны көтөрүшүп, партанын үстүнө жаткырышты. Кыздардын эки-үчөөсү чуркаган бойдон суу алып келишип ичиришти. Бирок Тилек дагы эле өзүн билбейт. Эжекелер-агайлар чогулуп, класс ичи заматта жыкжыйма адамга толуп кетти. Бири аны, бири муну айтып, акыры тез жардам чакырышты.

Арадан бир саатка жакын убакыт өткөндө гана тез жардам мектепке келди. Таягын колуна кармаган Ыдырыс уулун тез жардамга жүктөп алып, райборборго жөнөдү. Жол катары көз алдына баласынын жалынып-жалбарганына кулак салбай башка-көзгө карабай уруп жаткан кечээки окуя тартылып туруп алды. Өзүн өзү жек көрдү. Ичинен сөгүндү. Бушайман болду. Дубалдай агарып, көзүн ачалбай, онтолоп бара жаткан баласын аяды, боору ооруду. Жүрөгү эзилди. Бетинен сүйдү. Башын сылады. Колдорун ушалады.

Аялынын көз жумарга жакын калганда каргылданган үнү менен: «Тилекти сизге тапшырдым, сизди Кудайга тапшырдым. Баланы жакшы караңыз. Эсен-аман чоңоюп алса, сөзсүз, окутуңуз. Доктурлукка окутуңуз. Мен силерди сагынам» деген осуят сөзү кулагына жаңырып жатты.

Доктурлар Тилекти реанимация бөлүмүнө алып кирип кетишти. Атасына кирүүгө уруксат беришпеди.

– Өзүбүз карайбыз. Зарыл болсоңуз чакыртабыз. Алыска кетпеңиз, – деди бою жапалдаш, ак жүздүү келген медсестра Ыдырыска.

Баласынын бир заматта ушундай абалга түшүп калганына кимди күнөөлөрүн билбей башы айланган Ыдырыс акырын барып мандайдагы олтургучка үшкүрүнгөн бойдон олтуруп калды.

Ырасында, Ыдырыс акыркы мезгилдери баласынын башы ооруп, анча-мынча мурду канагандыгын көрүп жүргөнү менен ага анчейин деле маани берген эмес. Анын үстүнө маршруту бузулуп калганда гана үйдө болбосо, башка учурларда керели-кечке иште болот. Ошондой мезгилдерде уулу менен ал бул жөнүндө баарлашат. Анда да Чынар ата-бала экөөсүн тынч койбой, Тилекти бирдекелерге жумшап жиберет. Чын, башында Чынардын мындай кылыктарына чыдабай, кетирем деген ойго да келген. А тургай эки-үч жолу өлгүдөй төпөштөп, энесин үч коргондон да көрсөткөн. Бирок аялдан амал качып кутулбайт тура. Чынар да аста-секиндик менен Ыдырыстын башын айлантып, айтканын айткандай аткартууга көндүрүп алган. Мындай ийгиликке жетүү үчүн бул ажаан катын нелерди гана кылбады. Бу нерсе Кудай алдында чоң күнөө экенин кошуна келинден эшитип турса да, курук чайын, кантын, сары майын, аселин көтөрүп алып, бу тараптагы бүбү-бакшылардын дээрлик баарысынын үйүнө баш багып чыккан.

Катынын мындай былыктарга барарлыгы Ыдырыстын үч уктаса да түшүнө кирбейт.

Бирок Ыдырыс акыркы мезгилдери Тилектин бетине, денесинин анча-мынча жерлерине жаралар чыккандыгына кыжаалат боло баштаган. Буйруса, бутум кичине түзүк болсо врачтарга көрсөтөм деп жүргөн.

Тагдырдын тамашасын караңыз, ата байкуш ошол ниетине жетпей мына минтип баласын өзүнүн маршрутунда эмес, тез жардамда алып келип олтурат. Алдыда уулу бечараны не күндөр, кандай азаптар күтүп турганы Ыдырыска намаалым.

Тилекти тез жардам алып кеткен соң, кийинки сабактар жарытылуу деле болбоду. Мугалимдер, окуучулар да Тилекке боор ооруган кеп-сөздөрдү айтышты.

Нурайым болсо үйүнө суз келди. Көз алдынан бети көгөрүп, аер-буерине жара чыккан, бирок көзү дайыма сүйкүмдүү учурап, ар кандай адамды өзүнө тартып турган Тилектин жыгылып бара жатканы эч кетпей койду. Ичинде аны аяды. Боору ооруду. Жүрөгү лакылдап согуп, эч жерге батпады. Кайсы бир түшүнүксүз сезимдердин жетегине жетеленип, Тилектин жанына баргысы келди. Аны менен узак-узак сухбатташысы, сырдашысы келди. Акыры өзүн өзү кармай албай диванына жаткан бойдон бышактап ыйлаганга кирди. Иш да кылбады. Күн кечтеп калганда атасы менен апасы иштен келишти. Кызынын ыйлап жатканын көргөн апасы адатынча эркелетип:

– Апасынын Нуруна бүгүн эмне болгон. Оорудуңбу же бирөө капа кылдыбы? – деп сурады. Апасына кантип айтарын билбеген Нурайым акырын гана:

– Жок, башым бир аз ооруп турат, – деп жооп берди.

– Дары ичтиңби?

– Ооба.

– Анда жакшы болуп каласың, кызым. Бүгүнкү күн мен үчүн да аябай оор болду. Реанимация бөлүмү ушундай. Башка бөлүмгө которулайын десем орун болбой жатат. Түшкө чейин эки оорулуу катуу абалда түштү. Түштөн кийин баягы силердин классыңардагы Тилекти алып барышты. Бечара дагы деле өзүнө келалбай жатат. Комага түшүп калган. Азыр мен ишке кайтам. Жаныбек Токтосунович бүгүн ордума түнгө туруп турунуп деп суранды. Эптесең атаң экөөң тамак кылып ичкиле. Болуптур жакшы тургула. Кеч өзүм телефон чалам.

Жанатан бери өзү эзилип турган кыз байкуш апасы не деп жатканына деле көңүл бөлбөдү. Бирок Тилек жөнүндө айтканда, дароо өзүнө келе түштү. Андыктан уккан кулагына ишенбей анын ал-абалы жөнүндө апасынан даанараак сурагысы келди.

– Тилек жакшы болуп калабы? Акыбалы оорбу?

Бир нече соболдорду жаадырып салды.

– Кызым, азыр бирдеке деш кыйын. Анализдери чыксын. Ошондо кандай оору экени билинет. Байкашымча классташыңдын оорусу өтүшүп кеткен го.

Апасынан мындай жоопту уккан Нурайымдын көңүлү ансайын чөктү. Ошол түнү таң аткыча уктар албай чыкты.

Арадан үч күн өткөндө гана Тилек көзүн ачты. Бирок дагы деле ден соолугу дурус эмес. Туруп-туруп эле эсин жоготуп коёт. Андыктан реанимация бөлүмүнүн башкы дарыгери Ыдырысты чакырып:

– Аксакал, биздин врачтар бардык мүмкүнчүлүктү жумшашты. Бирок жакшы жылыш болбой жатат. Анализдер да так чыкпады. Андыктан эгер туура көрсөңүз, башка жактарга көрсөтүп көрүңүз. Мүмкүнчүлүк болсо бүгүн эле алып жөнөңүз. Убакытты кетирбеңиз деген сөзүн айтты.

Үч күндөн бери уулунун кыйналып жатканын көргөн Ыдырыс аялы менен масилат кылып, уулун шаардагы ооруканага алып барууну чечти. Шашкалактаган бойдон үйүнө келсе, байбичеси кошуна келиндерди чогултуп алып, каткырып олтурушуптур. Эринин калаты түр менен келгенин көргөн Чынар ордунан ыргып туруп, чай коюуга камынды.

Келиндер болсо ошол замат жылт коюшту. Чынар үн-сөзсүз олтурган эринин кабагын жазуунун айласын кыла баштады.

– Тилек жакшыбы? Аны деп сиз да кыйналып калдыңыз. Эртең мен өзүм барып келейин. Сиз дем алыңыз.

– Эртең аны шаарга алып барам. Балким, уруксат беришсе, өзүм карап жатам. Кийим-кечемди даярда.

Ыдырыс акырын күңкүлдөмүш болду.

Эринин мындай чечимин жактырбаган Чынар ошол замат:

– Минтип айым-күнүм жетип турса, сиз да шаарга кетип калсаңыз кандай болот? Али да үч күндөн бери ошол балаңыздын артынан жүрөсүз. Биз болсо кыздар менен таң аткыча кирпик какпай чыгабыз. Же ошол эле керек, биз керек болбой калдыкпы? Тилегиңиз жаш бала эмес. Өзү жата берет! – деп ажылдай баштады. Кыжалат болуп турган Ыдырыска аялынын бул сөзү башка бир чапкандай эле тийди. Өзүн кармамай албай:

– Жап жаагыңды, канчык. Тек койсо аддинден ашып кеттиң, – деп, жаактан ары бир чапты. Ордунан шарт туруп, үйүнөн чыгып кетти.

Ошол күнү түштөн кийин уулун досу Жолдубайдын машинасына салып, шаарга алып жөнөдү.

Областык ооруканадагы доктурлар Тилектен бир нече ооруларга анализ алышты. Акыры он күндөн ашканда гана гематология бөлүмүнө которушту. Бул күндөр аралыгында Ыдырыстын чолок буту айыл менен шаардын ортосунда калды. Жегени желим, ичкени ирим болду. Ажаан катынынын сөзүнө кирип, Тилектин апасынын керээзин унутуп калганга өкүндү. Баласына жакшы көңүл бурбаганына мүнкүрөдү.

Он биринчи күнү гематология бөлүмүндөгү дарыгер жигит Ыдырыска баласынын абалы жөнүндө бир нерселерди айткан болду.

– Аксакал өзүңүздү кыжалатка сала бербейиз. Балаңыз жакшы болуп калаар. Биз бардык мүмкүнчүлүктөрдү жумшайбыз. Өзүңүздү этият кылыңыз. Үйүңүзгө бара бериңиз. Тилек түзөлгүчө күндө эмес, эки-үч күндө бир келип турсаңыз болот. Тамак-аштан кабатыр болбоңуз. Бул жерден беришет. Эгер дары-дармектен кемчилдик болсо, айтабыз. Баса, балаңызга кан керек болуп калышы ыктымал. Андыктан кан берүүчүлөр болсо айта келгениңиз жакшы.

Мезгил өз өктөмүн токтотпой, улам арымдап, күндөрдү артка таштай берди. Тилектин ооруканада жатканына бир айга жакындап калганда, классташтары шаарга чогулуп бармай болушту. Класс жетекчиси Жамийла эжеке балдардын оюн директорго айтты. Ал болсо адатынча:

– Жок. Жаш балдар оорулууну сураганды билишпесе эмне. Бир, экөө эмес, жети-сегизи барат экен. Сен өзүң кошулуп барсаң да, мен макул болбоймун. Балдарга шаарда бирдеке болсо баары бир биздин мектепке сөз тиет. «Ач отур, тынч отур» дегендей жөн жүргөнүбүзгө не жетсин. Болду бул маселени экинчи мага айтпа. Балдарды бир нерсе кылып өзүң тынчыт, – деп бул маселеге чекит койду. Бүринса эжеке дайыма ошентет. Бир нерсе айтылса эле жаман жагын ойлойт. Директордун мындай жообун уккан окуучулардын маанайы түштү.

Нурайым гана ачык айтпаганы менен баары бир Тилекке баруу ниетинен кайтпады.

Ошол күнү кечинде атасы ишемби күнү шаарга барарын айтканда, көктөн издегени жерден табылгандай эле болду. Бирок маселени атасына кантип түшүндүрөрүн билбей, көпкө башы катты. Акыры кечки тамак учурунда атасына аны-муну айтымыш болуп жатып, сөз арасына эртең Чынар досу экөө шаарга Тилек классташын көргөнү барарлыгы жөнүндө кыстара кетти.

– Андай болсо мен өзүм ала барам, кызым. Чынар экөөң саат 11лерге прокуратурага, мен иштеген жерге өтө бергиле.

Атасы Нурайым каалаган сөздү айтты. Андыктан кубанычы койнуна батпай, өзүн коёрго жер таппай, атасынын мойнунан кучактап, бетинен өөп, ырахматын айткысы келди. Бирок чоңоюп калганынанбы, айтор, андай кыла албады. Ошол түнү Нурайым үчүн таң атпай койду. Буйруса эртең досу экөө шаардык ооруканага барат. Издештирип Тилек жаткан бөлүмдү табышат. Анан классташын чакыртышат. Узун бойлуу, ак жүздүү, көздөрү күлүмсүрөгөн Тилек адатынча жылмайып чыга келет. Кыздардан класстагы, айылдагы жаңылыктарды сурайт. Көпкө сүйлөшүшөт. Анан Чынар бирдекени шылтоо кылып, нары басат. Ошондо Тилекке классташы, досу катары жакшы көрөрлүгүн билдирет. И баса, эмне ала барышса экен? Бананбы же кефир, мандаринби? Аларды жегенге Тилекке болобу? Ушундай ойлор менен алпурушуп жаткан Нурайым таң атарга жакын уйкуга кетти.

Эртеси күнү түшкө жакын Нурайым менен Чынарды атасы областтык ооруканага таштап, андан ары өз иши менен кетти. Экөө андан-мындан сураштырып жатып гематология бөлүмүн араң табышты. Бөлүмдүн кире беришиндеги ак халатчан эжеден Тилекти чакырып коюусун суранышты. Ал эже бир аздан кийин чыгып:

– Тилек система алып жатыптыр. Азыр турса болбойт. Халат берем бирөөң киргиле, – деди.

Экөө сен, сен деп олтурушуп, акыры Нурайым кирмей болду.

Ал бөлүмдүн экинчи кабатына чыкканда, негедир башкача болуп кетти. Дары-дармектин жагымсыз жыты кырдач мурдуна бур-р этти. Башы ооруп чыкты. Акырын басып коридордун аягындагы 13-палатага

баш бакты. Кирсе эки-үч жаш жигит бар экен. Баары «кел» деп ордуларынан козголушту. Тек гана бурчтагы кроватта система алып жаткан бала башын көтөрбөдү.

Ошол жигиттин жанына аста барды. Дубалдай кубарган, оозуна маска тагылган, чачы такырайып алынган бирөө башын көтөрүп кыргызданган үнү менен Нурайымга: «Кел» – деди.

Нурайым болсо көргөн көзүнө ишенбеди. Ким экенин тааныбады. Бир гана кеселдин азабына кабылып, кыйналып, кайгы-муң тартып турган көздөр Нурайымды көрөр замат күлүмсүрөп, баягысындай жалжылдап жанып, өзүнүн Тилек экенин билдирип турду. Экөө көпкө тиктешип калышты. Бул көз ирмемдерден эки классташтын эченден бери айтылбай, бугуп жаткан сырларын, кусалык, сагыныч, жакшы көрүү, аёо, боор ооруу, таза махабатынын далили эле.

Кименке никир

САГЫНЫЧТЫН САПТАРЫ

Замирбек Усенов алыскы бурят тууганда-рыбыздын борбор шаары Улан-Удэде жашап, иштеп жатканына жыйырма жылдай убакыт болуптур. Мындан үч-төрт жыл мурда мен иштеп аткан «Эркин Тоо» гезитине бир топ ырларын жөнөткөн экен. Тууган жерди сагынган чыгармаларын окуп, «учкундан жалын тутанат» деген таризде 4–5 ырын гезит бетине жарыялаганбыз. Чындыгында, мыкты саптар, мыкты ойлор бар эле. Ата Журтун сагынып, алыста жүргөн кыргыз жигитине ал басылма бир топ таасир тийгизип, эргүү берген окшойт. Быйыл өзүңчө китеп кылып чыгарганга ырлар топтомун алып келиптир.

*Көрбөдүм туулган жеримди,
Убакыт өтүп байкалбай.
Капыстан барсам өзүңө,
Каламбы деймин кайталбай.*

*Дилдеги бүткүл сырымды,
Айталбай көзгө жаш алам.
Кокустан түшсөң көңүлгө,
Жылт этип сенден от алам.*

Киндик кан тамып, балалык доору өткөн жерин ким гана сагынбайт, атаң гөрү. «Ка-

Замирбек УСЕНОВ
– 1958-жылы Алай районунун Корул айылында туулган. Орто мектепти аяктап, аскердик кызматын өтөп келген соң 1978–1980-жылдары Алай райондук Маданият үйүнүн алдындагы көркөм сүрөт өнөрканасында иштеген.

1980–1985-жылдары Душанбе шаарындагы Көркөм сүрөт окуу жайын окуп, бүтүргөн. 1986–1992-жылдары «Таджикторгреклама» бирикмесинде сүрөтчү-жасалгалоочу болуп иштеген.

Учурда Улан-Уде шаарында жашап, Иркутск, Новосибирск шаарларында жеке ишкердик кылат. Поэзия, проза жанрлары боюнча бир топ жылдардан бери изденип келет.

пыстан барсам өзүңө, каламбы деймин кайталбай» деген саптарда алты миң ат көтөргүс салмак жатпайбы. Бул жалаң эле Замирбектин сагынычы, жалгыз ошонун арманы эмес. Миграцияда жүргөн ар бир кыргыз жаранынын арманы, сагынычы деп түшүнсө болот. Негизи анын мекенине арнаган ырлары жүрөктү жарып чыккан ырлар. Калпы жок.

Өрүк гүлдөп жытын чачып,
Жаздын жумшак кечинде.
Бак түбүңө секин басып,
Жолукчу элек, эсимде.

Автордун сүйүчү ырлары да серүң желдей жеңил кайып, сезимге тиет. Бул саптарды окуган окурман да акындын оюн жеңил кабыл алат. «Кыргыз жери» аттуу көлөмдүү ырында Суусамыр, Токтогулдун Чычканы, Арсланбап, Сары-Челек, Кара-Шоро, Алай-Куу, Алай, Талас, Соң-Көл, Ала-Арча, Сары-Өзөн, Чүй, Ысык-Көлдөй кооз кереметтүү жерлердин өзгөчө сулуулугун айтып келип, аягында момундай жыйынтык чыгарат:

Аша чапкан жокмун дейм, мактап демек,
Ар бир кыргыз – эне сүтүн акташ керек.
Ал дүйнөдөн издебей бейиш төрүн,
Бул дүйнөдө бейишти сакташ керек!

Акыркы эки сапты менимче бүткүл дүйнөнүн эли колдойт деп ишенем. Чындыгында эле биз жатып алып кыял менен жылдыздарга уча бербей, колдо бар кооздугубузду сактап, баркташыбыз керек. Орустун белгилүү акыны Евгений Евтушенко, Егор Северянинди бир эле куплет ыры менен орус поэзиясында түбөлүккө калды деп мактап жүрбөйбү. Же «Тандап коёт» деген ырынан мисал келтирип көрөлү:

Ачка калсак биз издейбиз,
Ушагын нандын каткан.
А ток болсок тебелейбиз,
Нандын өзүн жаңы жапкан...
Тебелебе, нан тандаба,
Ал түйүлдүк, дүйнө баккан, –

деп келип, кийим танда, аргымак, тулпар танда, сүйгөнүңө гүл танда, сулуу танда, бирок нан тандай көрбө деген философиялык оюн айтат.

Ал убакта жаш элем, өткүр элем, курч элем,
А сен болсо, чоң дайранын аркы жээкте
Кол булгалап, балбыл жанып турчу элең.
Ортодогу махабаттын күрүлдөгөн дайрасын,
Чабак уруп, сен тарапка өтөмүн – деп, жүрчү элем.

*Андан бери сабалап, жылдар өттү арадан,
Жүгүм оорлоп, моюнумда куржун бар.
Жамгыр төксө дайра күчөйт кайрадан,
Же өтөмүн, же чөгөмүн махабатты кучактап.
Үмүт менен жээкти карайм, көзүм албай дайрадан.*

*Кайра ойлоном, эч нерсени чечалбайм,
Мен алсызмын, мен мокодум чынында.
Бул дайрадан тирүү кезде кеталбайм,
Куржун оору мейли эле, аркы жээкте от өтү,
Чоң дайра эмес, чалчык сууну кечалбайм!*

«Улуу дайра» аттуу махабат ырын үзбөй, кеспей окурмандарга толугу менен сунуш кылып отурамын. Анткени мындан автордун жандүйнөсү чайпалып, төгүлгөнүн байкоого болот. Кичинекей арыктагы суунун толкуну эмес, деңиздин толкундары күрпүлдөп-шарпылдап жаткандай таасир калтырат. Ошондой эле автордун «Бир тамга» аттуу поэмасы да ушул китептен орун алган. Жалпылап айтканда, Замирбек Усеновдун ушул алгачкы жыйнагы окурманды кайдыгер калтырбайт деген ишенимдемин.

Карбалас БАКИРОВ,
акын, Кыргыз Республикасынын
маданиятына эмгек сиңирген ишмер

НӨШӨРЛҮҮ ТҮН

(Аңгеме)

(«Улуу дайра» китебинен)

*Катуулап мизин салса тагдыр сүрөп,
Таалай үчүн күрөшөт ар бир жүрөк.*

Түн көөлөгөндөй капкараңгы. Асманда булуттар салаңдайт. Сыртта жамгыр долуланып, жин ургандай катуулап кирди. Жамгыр аралаш шамал бирде терезеге чаба дыбыраса, бирде чарчагандай жай себелеп калат. Ушул учурда Гүлжамал төрт жашар кызын уктатып коюп, Кантемирди күтүп олтурган. Утуру жогорку кабаттарга кимдир бирөөлөр көтөрүлсө, демин ичине тартып, эшик тарапка кулак түрөт. «Бүгүн келсе баарын айтам, ыймандай сырын бүт айтты-

рам!» – деди ичинен, эрдин кесе тиштеп. Аны мындай адам деп түк ойлогон эмес. Карачы, бир жыл жашап, эч нерсени билгизбептир, ыйманы жок. Гүлжамал күйөөсү таштап кеткен бир шордуу неме. А Кантемирчи? Акыры минтип, эки аялдын ортосунда баш айлантып жанталашкан түлкү болуп чыкпадыбы. Бир жолу иштеген жеринде ал жөнүндө шыбыш кеп укканда, анчейин ишенген эмес эле. «Келиндер ичи тардык кылып жатса керек» – деп капарына алган эмес. Бүгүн базарда, боюнда бар аялын чедирейтип ээрчитип жүргөнүн өз көзү менен көрбөдүбү. Атаганат, ошондо ага бетме-бет барып көзүнө көрүнсө болмок экен. Кантемир аны көрбөй калды көрүнөт. Гүлжамал көрүнбөгөнгө аракет кылып, базардан жыла берди. Алардан узагандан кийин, каны башына дүргүдү. Ызага буулуккандан деми кысылып, өңү дубалдай кумсарды. Көргөн көзүнө ишене бербей, жүрөгү кабын ургулап, эч жерге токтобостон үйгө келди. Ага болгон ишеничин, аялдык асыл сезимин ойлоп, эртеден-кечке жаны жай албай, ичи туз жалагандай куйкаланды. Кечке маал өзүн араң токтотуп эс-учун жыйып, ой жүгүрттү баарына. Эми дагы жалгыз калабы ал? Турмушу дагы бузулабы эми? Эми эмне кылат? Гүлжамалды мындан төрт жыл илгери, алты айлык кызы менен күйөөсү таштап кеткен. Перзентине да, эки бөлмөлүү үйүнө да карабай, баарына кол шилтеген күйөөсү. Гүлжамал муну мурдатан билип жүргөн. Көнүп кетээр деген үмүт менен күтүп, буту күйгөн тооктой чебелектеп, чыдап келди. Акырында: «Кечир мени Гүлжамал, жашай албайм сени менен, өмүр экинчи ирет берилбейт. Бардыгына кайылмын!» – деп, кете берди. Эмне кылмак, айласы куруганда кала берди буркурап. Сүйүү деген ушундай, жалын сымал бир өчкөндөн кийин, кайра жанышы кыйын экен. Кокус алоолонсо, аны өчүрүш да кыйын тура.

Күндөр өтүп жатты, күлүк аттай жарышып. Ал эч нерседен деле кем-карч болгон жок. Өзүнүн иштегени-тапканы өзүнө жетет. Бирок жалгыздык бара-бара жанга батты. Күндүзү жумушка барат. Эл арасындагы күбүр-шыбыр эчтеке эмес, кечкисин кыйын болду. Үйгө кирсе төбөсү тешилген көргө киргенсип, өзүнүн көлөкөсүнөн өзү коркот. Үй ичи аңгырап, сүйлөсөң жаңырып, жоо чаап кеткен талаа сыяктанып, жымжырт болуп ээн калды. Ошондо эркектин үйдө чоң караан экенин, анын орду толтурулгус болоорун биринчи ирет сезген болчу. Жалгыз эрмеги, кызын эркелетет. Наристе да сүйкүмдүү болуп чыга келди. Өнөрү чыгып ырсалаңдап күлүп, олтурган ордунда соксолоңдоп, туруктуу караан тутуп, ата жытын искей албай, ким эркелетсе боюн уруп, көрүнгөн эркекке талпынчу болду. Ошондо Гүлжамалдын каңырыгы түтөдү. Өчөшкөндөн баарын таштап, үй эмеректи бүтүн сатып, кетип калайын деди туулган жерге. Намысы-

на чыдабады. Барса алакандай айылга, куу чөпкө от койгондой «дуу» демек. Ата-эненин, элдин бетин кантип карайт. Айылда жашаганы менен, түптүз эле жердин тигил четинен сүйлөгөндөр бар ал жерде. Бир жагы ата-энесинин айтканына карабай, күйөөнү өзү тапкан, шаарда жашоону өзү чечкен. «Жакын эле жерден турмушка чык, жек-жаат болуп катташып жашаган жакшы. Биз болсо картайып баратабыз, силердин бала-чакаңарды көрүп, жакын жашаганыңарды каалайбыз» – деп энеси көп кеп кылчу. Мына, эми ошол сөздөр эрдин кесе тиштетип олтурбайбы. Гүлжамалдын айласы куруду. Кээде үмүт оту жылт этип, күйөөсү кайрылып келе тургансып эле жүрө берди.

«Эч кур дегенде кызын көргөнү бир келээр» – деди ичин ит талагандай үшкүрүнүп. Ал ошол бойдон экинчи ирет кайрылбады. Кандай немеге алданды экен? Өзүнүн канынан бүткөн перзентине чейин унутуп. А мүмкүн, чын сүйгөнүнө жетип, анын илебине куйкаланып, тал-чыбыктай ийилген пери менен жетелешип кеткендир?.. Ким билет. Айтыш кыйын, ашыктыктын айынан эмнелер гана болбогон. Азыр Кантемирди күтүп, чыдамы кетип, тиштенип олтурушу да, ушул сезимдин дартынан эле. Адам кээде оор шартка кабылса, өткөн өмүрүн эсине түшүрүп, аны адилет иргеп, көз алдынан өткөрөт эмеспи. Ой арасында Кантемирдин бүлөсүнө жаны кейиди. Эгер аны өзүнө тартып жашап кетсе, алардын көргөн күнү не болот? Куду өзүндөй жалгыз калат. Эч жазыгы жок наристечи? Мындайда аялдар өзгөчө айлакердик кылып, эркекти өзүнө тартып алууга аракеттенет. Эркек болсо «эки дүйнөнүн» кызыгын бир татам деп жүрө берет. Бир гана кимдин болсо да, акылдуулугу менен чечкиндүүлүгү жеңет. Кантемирден ажыроо канчалык кыйын болгон менен, адамдык атка ошончолук кыянаттык кылбаган болот.

Бардыгын зирек карап, башкалардын тагдырын ойлоп, Гүлжамал өзүнчө арына келди бүгүн. Адамдык намысы козголуп, бир саамга болсо да, чындыкты жан тереңинде туюп турду. Бүгүн Кантемирдин келе турган күнү. Баарын чечиш керек! Же аны менен жашасын же... Мындай жашаган менен бир күнү абийири төгүлөт. Кокус Кантемирдин аялы билип алып, иштеген жерине келип: «Эримди жолдон чыгарган сенсиңби, албарсты?!» – деп кармап-шилеп, элдин көзүнчө шермендесин чыгарып жулмаласа эмне кылат?

Гүлжамал бөлмөдө ары-бери басып, Кантемирдин келишин күтү. Каалга качан кагылаар экен деп, тышка кулак түрөт. Шаардагы троллейбустардын үнү да басылгансыды. Сыртта болсо нөшөр катуулап, ачылган форточкадан кирген шамал аралаш жамгыр ышкыра бирде айнек парданы жулмаласа, бирде кайра басаңдай түшүп, терезени тырс-тырс черткилеп, басылаар түрү жок. Жаздын ушунусу курусун. Эгер жааса, бир топко баш көтөртпөй нөшөрлөп,

жүдөтүп жиберет. Алпейим тартып ачылып кетсе, айланага жан киргенсип кулпунуп, ар жерден көк кылтыйып, арык бойлорунда какым-тукум моюн созуп, ар-ар жерлерде көпөлөктөр учуп-конуп сезимиңди козгойт. Сыртта төккөн жамгырдын шоокуму жакында жаздын келээринен кабар бергенсыйт. Тагдырдын татаалдыгы өзөктү өрттөп, Гүлжамалдын заманасын тарытты.

Жаз келсе, өзү менен кошо рахат алып келет, кыздар кызыл көйнөк кийип, боз уландын тунук сезимин кытыгылайт. Аялдар маралдай маңкая басып, жашоонун көркүн чыгаргансыйт.

Адамдар табияттын утуру кайталанчу таза мезгилинен, жашоого кумарланткан кандайдыр дем, кандайдыр кубат алгандай болот. Жубайлар делбирешип ээрчише басып, ойноок наристесин жетелеп алдыңан кыйгач өтүп, көңүлдү бурат. Ошондо Гүлжамалдын муңдуу көкүрөгү кайгыга дымып, көзү ысык жашка толуп, кандай акыбалда болоорун элестетиш кыйын. Ал бөлмөдө үшкүрө басып жүрүп, Кантемир менен кантип таанышканы эсине кылт этип, ою онго, санаасы санга бөлүндү. Анда да жаз эми келип, аңкыган желаргы коюн-колтукту аралап, күн жадырап, айлана чырайына чыгып, куса болгон ички сезимди андан бетер жүрөккө батырып, жалгыздык басынткан мезгил. Бардыгынан күдөр үзүлүп, элдир-селдир күн өткөрмөй башталган. Ошол күндөрү, абдан чүнчүп арыктап да кетти ал. Отузга чыкпай солкулдак курагында жалгыздык жанга батып, жесирлик желкеден басты. Бардыгынан кол үздү, бирок жашоодон күдөр үзүү кыйын экен. Өмүрдүн кызыгы он талаа, миң тарам. Баары бир адам баласы өмүрүндө көзгө пааналаган шериги болбосо, бул дүйнөнүн даамын татуу кыйын экендигин түшүндү.

Ошондо ал утуру чуркап олтурбайын деп, эки баштыкка толо пияз, картөшкө көтөрүп, эки колу үзүлгүдөй талып, базардан келе жаткан. Жанында тепеңдеп чуркап келаткан үч жашар кызы кокусунан буту чалынып, көмкөрөсүнөн түштү. Болгондо да, как жерге жыгылды. Кыз ээрип-эпчип, сулая жатып калды. Сомкелерди коё коюп, кызды ала койгондун ордуна Гүлжамал эндиреп эс-учун жоготкондой туруп калды. Аңгыча арт жактан жете келген чачы саргыч, чымыр денелүү, шыңга жигит кызды жерден ала койду.

– Эч жериң ооруган жокпу? Эчтеке эмес, жетиге чыккычакты жердин таягын жейсиң. Көрсө, апасынын жүгү оор турбайбы, караан калгыр, – деп Гүлжамалга көз кырын салды. Гүлжамал болсо бир жагынан кызын жерден ала койгонго үлгүрбөгөнүнө уялса, бир жагынан сымбаттуу жаш адамдын алдында жүрөгү болк эте удургуй түшүп, карбаластап калды. Анан жок жерден эле эч нерсени түшүнбөгөн кызын: «Көзүң жокпу, алдыңды карап чуркабай» – деп жекиримиш болду. Жигит күлүмсүрөй карап: «Кейбеңиз, эч жери

оорубаса болгону, жүгүңүз оор көрүнөт, келиңиз жардамдашып коёюн» – деп, сомкени колуна алганга комдоно турду.

– Жок, рахмат, өзүбүз эле, – деди Гүлжамал жүрөгү негедир дүкүлдөп.

– Мобу төрт кабат үйдө турасызбы?

– Ооба.

– Мен дагы ошол жакка баратам, келиңиз, жардамдашып коёюн, – деп жигит сомкесинин оорун көтөрүп, кызын жетелеп алды. Кызы дагы кирпичине жаш тегерене, апасын жалжал карап, үтүрөйүп ээрчип алды.

Жолдо келе жатып экөө көп деле сүйлөшпөдү. Жигиттин суроосуна жооп берип, сыр билгизбегени менен, жүрөгү ээ-жаа бербей сокту. Анан үйгө кирип баратып: «Чай ичиңиз» – деп койду Гүлжамал жылмайыңкы.

Ошондон кийин ал аны ушул маалдан көп жолуктурчу болду. Көргөн сайын: «Картөшкө, пияз түгөнгөн жокпу?» – деп тамашалап калат ал жигит. Гүлжамалдын жалгыз турганын билгенден кийин, бир жолу Кантемир өзү издеп келиптир, анын иштеген жерине.

– Гүлжамал! Сени сыртта чакырып жатат бир жигит, – деди бирге иштеген теңтуш келин, жагалдана тиктеп. Көңүлү дүр дей түшүп, шашып калды эмне кыларын билбей. Күзгүгө каранып, чачынын саксайганын тарап, этек-жеңин кымтылап, сыртка чыкты. Кантемир экен көрсө. Экөө көпкө туруп калды сүйлөшүп. Ошондо ары-бери өткөн кыз-кыркын, келин-кезектин көзүнчө аны менен сыймыктанып турганы күнү бүгүнкүдөй эсинде. Ошол күнү киного бармай болушту экөө. Ал кеткенден кийин дикилдеп жумушка киришип, ичинде кандайдыр дем пайда болду. Кечке тынбай иштеп, тезирээк кеч киришин эңсегени али да эсинде. Кантемирге жан сезими байланып, мурдагы ичте жүргөн күйүтү суу сепкендей басылган. Ага жалындап күйүшүнүн өзүнчө купуя сыры бар болчу. Кээде сүйүү бир эле көргөндө жылт этип, кийинчерээк көп нерсени талап кылары белгилүү. Ашыктык айрыкча, адамдык үч эле сапатка байланыштуу эмеспи? Жасанып алып акчанды чачып, атак-даңк, бийлигиңе салып, делдектебеш керек. Булар менен кызыктырса болот, бирок алар баары бир түпкүлүксүз нерселер, сүйүү үчүн. Кантемирде Гүлжамал эңсегендердин баары жетиштүү болчу. Анын үй-бүлөсү жөнүндө түк ойлончу эмес. Эми кара, минтип олтурбайбы. Азыр бардыгын ойлоп көрсө, негедир бүгүнкү көргөнүнө ишенбегенсип кетти Гүлжамал. Капысынан эшикти каккылады кимдир бирөө. «Келди, Кантемир!» Ал ордунан ыргып туруп барып эшик ачты. Тулку бою шөптүрөп суу болсо деле, аны тоготпогондой, мурдагысындай токтоо тиктеди Кантемир босогодо. Гүлжамал анын көздөрүн тике карай албай кайра өзү жалтайлады. Ал бут кийимин чечип, суу кийимин илгичке

илди да, жанында турган Гүлжамалга: «Кандайсың?» – деп бир колдоп адатынча сыга кучактап коюп, ашканага бет алды. Бир аз картөшкө, эт көтөрө келиптир. Гүлжамалдын ою онго бөлүнүп, ичи дүрбөлөңгө түштү. Адегенде эле ажылдагысы келбеди. Үйгө киргизбей этектен алган, кабаган канчыктарга окшогонду каалабады. Кадимкидей дас-торкон жайып, чайын куюп лыпылдаганы менен, бир нерсе тамагын кысып туруп алды. Жанагы тизилген ойлору жүрөгүн ургулап, кепти эмнеден баштаарын билбей турду. Аны байкап калган Кантемир, секин суроо салды.

– Эмне көңүлүң чөгүңкү? Тынччылыкпы деги?

– Аны азыр айтып берем. Өзүң кайда жүрөсүң кечигип?

– Экинчи сменада болдум, өзүң билесиң го.

– Экинчи сменада дейсиңби? Койсоңчу жалганды, тигил үйдөн үчүнчү сменага кеттим деп чыккан жоксуңбу, ыя?!

Кантемир ага тике карады да, «койчу тамашанды» дегендей башын чулгуп, үн-сөзү жок шорпулдатып чай иче баштады. Маселени кабыргасынан койгону үчүн, Гүлжамалда чечкиндүүлүк пайда болду.

– Чыныңды айтчы Кантемир, эмне минтип алдап жүрдүң мени? Боюнда бар аялыңды ээрчитип жүргөнүңдү өз көзүм менен көрдүм бүгүн. Атайын сенин келишиңди күтүп, уктабай олтурдум. Сени мындай адам деп эч ойлогон эмесмин, – деди Гүлжамал, эриндери кеберсип.

Кантемир унчукпай бир азга тунжурап, ойго батты. Гүлжамал Кантемирди азыр сөзсүз актанат деп түкшүмөлдөдү.

– Ооба, аялым бар, жакында перзенттүү болом. Болгондо да тун перзентим төрөлөт. Айтпай жүргөнүм үчүн, кечир мени. Экөөбүз үчүн эч кимди күнөөлөй албайм...

Бул эмне дегени? Ачык эле айтып таштады. Эч кимди күнөөлөбөйм дегенин ойлоп, Гүлжамал өткөн күнүн бир ирмемге эске түшүрүп, өзүн баары бир күнөөлүү деп эсептеди. Анан чыдабай кетип, кесе айтты:

– Бар аялыңа! Эмне кыласың мени? Перзентиңди ойлогун! Алардын көргөн күнү эмне болот! Кантемир ойлончу... Денеңден бир үзүм этти кесип алса ооруйбу?.. Жокпу?.. Ушул жөнүндө ойлойсуңбу, ыя?

– Эмнеге ойлобойм!

– Ойлосоң баргының аялыңа!

Гүлжамал өңү кумсарып, ачууга алдырып баратты.

– Ачууланба, коё турчу кудай жалгагыр, азыр айтып берем. Меники да абдан оор, эгер түшүнсөң. Мен кандай күндөрдө жашап жатам, сен үчүн белгисиз, – деп Кантемир өз дартын айтып келе жатканда Гүлжамал дагы бузду анын сөзүн:

– Дагы оорлошо элек! Азыр мен гана билип жатам аялыңды, ал мен жөнүндө билсе, ошондо көрөсүң кандай күндө калаарыңды! Же

ал үйгө кире албай, же бул үйгө кире албай калып жүрбөгүн, орто жолдо. Түшүндүңбү?

– Ооба, түшүндүм, кайсы жагы оор экенин! Сен ойлосоң керек эки аялдын ортосунда ойноп жүргөн неме деп, мен да кимге барарымды билбей жүрөм. Мага да абдан оор түшүнсөң, бирок мага турмуш керек, жашоо керек.

– А кимдин өлүп калгысы келсин, бардыгына жашоо керек. Чыныңды айтчы, ким менен жашагың келет, кимди сүйөсүң? Ошону билгим келет менин.

– Эх, чиркин! – Ал терең үшкүрүнүп алды. – Айтып жеткириш кыйын ыймандай сырымды, ал жактан биротоло кол үзүү да кыйын, бала калып жатат, бала!.. Акылды токтотуп аны менен жашайын десем, сени кантем, сени аяйм.

– Аяба мени! Мен баягы жесирмин, ашып барса жалгыз өтөм дүйнөдөн. Жарың менен перзентинди аягын, – деди Гүлжамал көзүнө жаш тегерене. Кантемирдин аяганын ойлосо бир жагынан ич күйдүлүк түтөп, адамдык ары, касиет-наркы өзөгүн өрттөп, столду шылкыя тиктеп, буркурап ыйлап кирди.

– Токточу, ыйлабачы, Гүлжамал, андан көрө кулак салсаң менде бир ой бар. Көп толгонуп, акыры ушуга такалдым. Башка эч чарам жок.

Гүлжамал алда немени күткөндөй, жүрөгү дирт эте башын көтөрдү, көзүнүн жашын сүртүп.

– Эгерде сенин мага бооруң ооруса, мени сүйгөн болсоң мындай кылалы: Мени баладан ажыратпа, жаным! Биринчи, тун перзентим. Эсен-аман көз жарса сага алып келип берем, багып чоңойтосуң. Макулсуңбу? Ушуга көнөсүңбү?

– Ооба, энеси берип коёт сага! Ал эмне, адам эмеспи сага? Баланын ага кереги жок дейсиңби? Анын деле жүрөгү бала үчүн сеникиндей. Ал тогуз ай толгонуп, омурткасы очорула сыздап көтөрдү. Сен эмне деп жатасың өзү? Сага бала керекпи? Мен эмне, эч нерсеге жарабаймынбы? Мен али отузга да чыга элекмин!

Кантемирдин оозунан сөзү түштү. Эмне демек? Кана, бир нерсе деп көрчү мындайда. Айласы куруганда «ыйлаба» деп койду чачынан сылап.

Анысы, Гүлжамалды андан бетер эреркетти.

– Койчу эми, токтотчу ыйыңды, эмне десең аткарайын.

– Эч нерсенин кереги жок, жигиттик парзыңды аткар!..

– Сени бир жагына сүрө, тагдырды чече айтат десе: «Сени аяйм, аны аяйм, баланы алып келип берем» – деп андан бетер чиелештирип таштадың. Чындыкка тике карагын, түшүндүңбү? Бирөөнү тандагын!

– Эмне, экинчи келбе дегени турасыңбы?

– Ооба, ошондой дегени турам, орто жолдо деңгиребей бирөө менен жашагын! Кеткин үйүнө, катының уктай албай жалгыз жатат! Экинчи бул жакка басып келбегин! – Гүлжамал бир жери ооруган адамдай онтоп ыйлап кирди.

Кантемир эми гана бир нерсени сезгендей, эми сөздүн жүйөсү жебирине жеткендей, тунжурап ордунан туруп, кийине баштады. Ушул арада экөөнүн күбүрүнөн ойгонгон төрт жашар кыз, аркы бөлмөдөн ыйламсырап, көзүн ушалап чыга келди. Кантемирди көрүп бөйтөндөп келип, этегине жармашты. Секелекти чачынан сылап эркелетсе болмок, бирок анткенге жарабады. Ал кийинип бүтүп, кыздын колун этегинен эптеп ажыратып, сыртка чыга берди. Көптөн бери күткөн нерсесин бүгүн укту Кантемир. Баарынан да «жигиттик парзыңды аткар!» деген сөз намысына катуу тийди. Жаралуу жүрөктү ушул сөз уйкудан ойготкондой умачтай ачып, жер-жеберине жеткире диртилдетти. Ал тепкич менен төмөн түшүп, тышка чыкканда, эки анжы болуп туруп калды. «Ооба, качандыр бир убакта ушундай болмок» – деди үнүн чыгара. Эмне кылыш керек?.. Ушинтип коштошуп кете береби... Же азыр Гүлжамалга кайра чыгып, кечирим сурап: «Сени менен жашайм» – деп чачынан сылайбы?.. Ушул ирмем ал үчүн эң чечүүчү, эң оор болду. Канча ойлонсо деле, аны төрөлө элек баланын тумсак жыты өзүнө тартып, ымыркай элеси көз алдына келип туруп алды. Анан шарт бурулуп жөнөй берди үйүн көздөй.

Гүлжамал Кантемирден муну күткөн эмес эле. Ал чыгып кеткенден кийин, кайра кирет деген үмүт менен бир аз туруп, анан чыдай албай, балконго атып чыкты. Төмөндө, устунга илинген түнкү лампанын бозомук жарыгында, Кантемирдин карааны көзгө урунду. Ал беттен урган добул аралаш жамгырга этеги далбактап, артына кылчайбастан түптүз баратты. Качан анын карааны караңгыга сиңип кеткенде гана, Гүлжамал: «Бүттү» – деди тула бою жыйрыла. Эми, кайрылышы кыйын! Ичи сыздай үйгө кирип, ушул эки бөлмө үйдөн өзүн коёрго эч ылайыктуу жер таба албады. Мына, эми дагы жалгыз калды, дагы эптеп күн өткөрмөй. Адам алдында арына келип, чындыкты тике караганы менен, өмүрүндө бир келген, жандүйнөсүнүн кызыгынан ажырады. Көрсө, Кантемирди өзү сүйөт экен. Төрт жыл мурун таштап кеткен күйөөсүн ойлоп, эми аны күнөөлөй албады. Ал дагы өзүнө окшоп, бирөөгө жалындаса керек. Гүлжамал солуктап, ыйлап олтурду. Бий арасында, ой түпкүрүндө өзүнүн ойлогонун, жүрөгүнөн жашыра албады. Ар бир куюлган көздүн ысык жашы карегинен томолонуп, көкүрөккө тамган сайын, Кантемирдин кайтып келүүсүн эңсеп жатты...

Проза

МЕЧ И ПЕРО

(Продолжение, нач. в предыдущем номере)

Нагима никогда не думала, что ей когда-нибудь в жизни доведется жить в столице Советского Союза. Совсем девочкой из рассказов отца и братьев она узнала, что Москва – исторический и культурный центр великой державы. Спустя годы она воочию увидела город с Красной площадью, который стал штабом строительства светлого будущего. Здесь ковались «красные кадры», которые и должны были строить коммунизм. И она была счастлива, что её муж – Торокул, учится в Институте Красной профессуры. В будущем, познав премудрости марксизма и ленинизма, он будет работать в родном Кыргызстане. Но пока их семья была здесь, и всё в жизни Нагимы складывалось совсем неплохо, несмотря на то, что после Октябрьской революции нелегкая судьба далеко разбросала её родных и близких.

«Что может быть прекрасней на свете, если рядом любимый человек и прекрасные дети», – Нагима предавалась приятным мыслям, когда со двора прибежали запыхавшиеся Чингиз и Ильгиз. Двухмесячная Роза тихо лежала в детской кроватке и смотрела куда-то вдаль. Рядом с кроваткой двухлетняя Люция играла на полу с куклой. Четверо ребятишек – настоящее

**Асан
АХМАТОВ**

счастье, которым она не могла насытиться. Мальчики как вкопанные встали на пороге, затаив дыхание, но убедившись, что малютка Роза не спит, загалдели:

– Мама, когда мы пойдём встречать ата?

В это время дня отец возвращался после учёбы, по обыкновению, все они встречали его во дворе, после чего садились ужинать в тесном семейном кругу.

– Конечно, сейчас пойдём, – ответила им Нагима и принялась пеленать младшенькую. После того, как все дети были готовы к встрече, они гурьбой пошли во двор. Из-за угла должен был появиться отец. Чингиз и Ильгиз приготовились, по обыкновению, повиснуть у него на шее. Но они напрасно прождали его весь вечер. На улице уже смеркалось, а главы семейства всё ещё не было. Как стемнело, Нагима завела детей домой. Накормила и уложила спать.

– Почему папа не идет? – гомонили дети. Редко было, чтобы отец приходил поздно. И даже если такое случалась, он всегда заранее предупредил супругу.

– У папы, наверное, сегодня много важных дел, – Нагима старалась успокоить их. Но дети прислушивались к шагам во дворе, с надеждой, что вот-вот зайдёт отец и хотя бы поцелует их на ночь. Когда дети успокоились и заснули, Нагима в который раз посмотрела на часы. Стрелки показывали половину первого ночи. В этот момент она поняла, что в их жизни случилась что-то серьезное.

Женская интуиция Нагимы, а быть может, и просто её материнский инстинкт, смутно подсказал ей, что к её гнезду приближается какая-то беда. Повинуясь этому материнскому началу, она, словно голубка, попыталась защитить своих детей от этой неизвестности и, войдя в комнату, где спали дети, прижав руки к груди, где сильно и тревожно билось сердце, она тихо прошептала:

– Мои птенчики, что же такое случилось, что задерживается так поздно ваш отец? – Присев на край кровати, где сладко спал, обняв своего брата, маленький Ильгиз, она в тревоге посмотрела на мальчиков. Не по годам смысленный Чингиз по интонации матери угадал, что волнение Нагимы перешло в состояние тревоги. Ему вдруг стало от этого страшно. Он захотел встать и обнять мать, прижаться к ней и почувствовать её тепло. Но он лежал в полном оцепенении. Её тревога невольно перешла к нему, и он не мог пошевелить даже пальцем. Нагима, глубоко вздохнув, снова обвела их взглядом, полным материнской любви, и, услышав во дворе какие-то звуки, вышла из детской комнаты. Чингиз определил, что это был скрежет машинных тормозов. Нагима же сразу поняла, что к подъезду подъехала неизвестная машина. Она подошла к окну, и, тихонько отодвинув шторку, посмотрела вниз. Эта была машина, прозванная в

народе «воронком». Вот чего больше всего на свете боялась Нагима... Из машины вышел человек в кожаной куртке, за ним вышел Торокул. За все совместные годы жизни она хорошо изучила мужа, и от её взора не ускользнуло то, что он был поникшим и подавленным.

– Будьте дома и никуда не выезжайте без нашего разрешения, – со двора до её слуха донесся незнакомый и неприятный голос. – Если Вы понадобится, мы Вас вызовем, – пробурчал он и, сев в машину, через открытое окно добавил: – Вам всё понятно?

– Понятно, – тихо ответил Торокул и краем глаза посмотрел на окна квартиры. На кухне горел свет. Машина, громко работая мотором, уехала, оставив Торокула наедине со своими мыслями. Он знал, что за шторами стоит Нагима и в тревоге смотрит на него. Он не ошибся. Что-то в сердце Торокула защемило. Это тоже было предчувствие того, что где-то притаилась неминуемая беда. Его мозг уже не первый день лихорадочно работал, ища решение, как не допустить её на порог своего дома. Но он пока не знал, как это сделать, потому что это зависело не от него. В стране, которую он истинно полюбил, шли непонятные процессы. Было странно, что они были направлены против тех, кто был душой и телом предан партии и революции. Ему ещё предстояло понять, что происходит, но сейчас надо было думать о семье.

Пока Торокул поднимался в квартиру, он решил, что первое, что можно сделать, чтобы обезопасить семью, – это отправить всех на родину, в Кыргызстан, в своё родовое село Шекер. Дети не были застрахованы от того, что после его ареста их не распределят по сиротским домам. Этого он допустить не мог.

Поднявшись на третий этаж, Торокул потянул на себя входную дверь. Она была не заперта. На пороге стояла его Нагима.

– Что-то случилось? – вымолвила она сквозь волнение, и голос её дрогнул. Торокул молчал. Он молчал, потому что ему нечего было сказать. Да и то, что случилось непоправимое, Нагиме стало понятно по одному взгляду мужа. Она никогда не видела его таким растерянным и беспомощным. Стянув с ног хромовые сапоги, он, по обыкновению, прошёл в столовую. На столе стоял подогретый ужин. Он не притронулся к нему. Задумчиво присев за круглый стол, он нежно погладил белоснежную скатерть и с грустью сказал:

– Когда-то я подарил её тебе на День рождения. Много хороших гостей нам пришлось принимать за этим достарханом. И всегда, кто бы ни был у нас в гостях, – твоя рука была щедра на угощения. Никто из друзей не уходил без восхваления твоего великодушного гостеприимства. И я, втайне от тебя, гордился тем, какая у меня хлебосольная жена. Сколько раз за этим столом мы сидели всей семьёй. И я гордился тем, какая заботливая мать у моих детей... Нагый, в этой жизни я боюсь только одно-

го. Потерять вас, потерять тебя, мою любовь. Одно скажу, я безмерно счастлив с тобой. Спасибо за то, что я повстречал тебя на жизненном пути. Я верю, что мы с нашими детьми проживём счастливую и долгую жизнь. Но сейчас я всем своим нутром чувую, что моё счастье хотят у меня украсть, – голос Торокула дрогнул.

После этих, с трудом сказанных слов он опустил голову и замолчал. Нагима также молчала и скомканным платком вытирала набегавшие слёзы. Что она могла сказать ему сейчас, как она могла успокоить душу любимого, ведь они оба чувствовали надвигающуюся беду и в глубине души знали, как трудно будет от неё уйти.

Немного посидев за столом, Торокул встал и на цыпочках прошёл в детскую. Взяв табурет, он присел у изголовья детей. Долго смотрел на них. Ильгиз, прижавшись к брату, сладко спал, но почувствовал гревший особой любовью взгляд отца и улыбнулся во сне. Чингиз же не спал, он сразу открыл глаза и с почтением взглянул на отца. Торокул обнял своего старшего и вдохнул аромат его волос. Потом нагнулся и нежно поцеловал Ильгиза. Детский нежный запах, такой родной, такой чистый одурманил его, наполняя душу Торокула великим чувством – отцовством.

– Ата, Вы почему сегодня пришли так поздно? – спросил Чингиз зашпанным голосом, – мы с Ильгизом так ждали. Вы не забыли, что обещали сделать нам бумажного змея?

– Не забыл, мои хорошие, не забыл, – тихо ответил он сыну. Чингиз понимал, что такие просьбы сейчас неуместны, ведь он смог почувствовать, что на душе отца тяжёлым грузом лежит какой-то камень. Мальчик не знал, как снять его с сердца Торокула. Ему просто захотелось отвлечь отца от неприятных раздумий. Но это было не под силу девятилетнему Чингизу. Он ещё не знал, какие тучи сгустились над их семьёй.

– Не забыл, сынок, – повторил отец, но видно было, что его что-то продолжает тревожить.

– Хорошо, ата, мы будем тебе помогать, я уже приготовил необходимые материалы, – Чингиз снова попытался увести тяжёлые думы Торокула в сторону, и на этот раз ему это удалось.

– Ты почему не спишь? – очнулся Торокул. – Сколько времени уже? Не забыл, что ты старший и должен всем быть примером?

– Нет, ата, не забыл. Просто мне хотелось дождаться Вас.

– Спи, мой родной, спи. Вам всем утром рано вставать.

– Это почему же?

– Завтра узнаешь, сынок, завтра.

– Знаете, ата, сестренка Люция постоянно хочет с нами в войнушку играть. Она ведь девчонка, и мужские игры не для нее, правда? – попытался он продолжить разговор. Торокул замолчал. Спустя некоторое время он вздохнул, потрепал сына за ухо и ответил:

– В войну никому нельзя играть, особенно детям. Спи.

– Хорошо, ата, я сейчас обязательно засну, – глядя на усталые глаза отца, ему сейчас совсем не хотелось огорчать его.

– Ты у меня смышленный, – вздохнул Торокул, обняв Чингиза. Дети по-особенному пахнут потомом, что они ангелы, – сказал Торокул неизвестно кому, скорей самому себе.

Нагима, которая стояла в проёме двери и слышала разговор отца с сыном, глядя с болью в душе на Торокула, тихо произнесла:

– Когда они спят, такие сладкие.

В этот момент сквозь сон маленький Ильгиз потянул ручонки к отцу. Торокул улыбнулся и снова поцеловал младшего сына. Тот поморщился, во сне сладко зевнул, потом снова заснул. Торокул пристально посмотрел на Нагиму. Сердце её от этого взгляда сжалось. В его глазах она увидела безграничную тоску. Неужели её счастьем конец? Так и закончится оно в Москве, в сердце Советского Союза... В ее голове пронеслись страшные мысли, и она тихо заплакала.

– Нагима, не плачь, – Торокул нежно обнял её за плечи. – Нужно быть крепкой, постарайся успокоиться, – голос Торокула дрогнул, и эти успокоительные слова прозвучали не так, как он того хотел. – Я хочу с тобой серьёзно поговорить.

– Нет, нет, помолчи немного, – обвила она руками его шею и уткнулась лицом в кудрявые волосы мужа. – Ты помнишь, как мы первый раз встретились с тобой, как познакомились?

– Конечно, помню, такое нельзя забыть. Я влюбился в тебя тогда с первого взгляда. Ты, красивая как богиня, сидела за машинкой и что-то печатала.

– Я помню. Это было в приёмной комитета комсомола. Ты вошёл, такой статный, благородный, и, посмотрев на тебя, я поняла в тот момент, что это ты, мой суженый. Ведь я любила тебя всегда, с самого своего рождения. Я молила Бога, чтобы однажды встретить тебя, и ты пришёл... Но теперь я боюсь того, что ты хочешь мне сказать. Мы должны расстаться. Ведь я не ошибаюсь. Ты хочешь, чтобы мы уехали?

– Да...

Какого труда сейчас Торокулу стоило произнести это короткое утвердительное слово. Торокул вдруг чётко осознал, что рядом с Нагимой он, может быть, в последний раз, на следующий день дом его опустеет, и в нём не будут слышны детские голоса, смех и радостные возгласы его ребятшек.

И сидели они так на диване. Она обняла его за шею и думала свою горькую думу. Оба понимали, что скорая разлука неотвратима. В эти минуты они ощутили, какое это было безмерное счастье – найти друг друга. И они в этот миг хотели только одного, чтобы их счастье продолжалось

как можно дольше. Но час разлуки неумолимо приближался. Торокул посмотрел на часы и тихо сказал.

– Нагый, надо собираться. Поезд отходит в 8.00. Вы должны успеть.

– А ты, милый мой? – спросила она дрожащим голосом, глядя любящими, заплаканными глазами в глаза супруга.

– Я остаюсь здесь, – твердо ответил Торокул и опустил голову. Не мог он в этот момент смотреть в глаза любимой, в которых было столько надежды, что беда обойдет семью стороной.

– Что же случилось, любимый, неужели всё так плохо? – все-таки решилась она задать вопрос.

– Я всего не могу рассказать. Одно скажу, в Кыргызстане арестовали многих людей, с которыми я работал и которых хорошо знал. Так вот, Нагый, якобы они дают показания о том, что готовилась контрреволюция.

– Кого именно арестовали?

– Жусупа и других... Жусуп не может быть врагом народа. Не могу понять, что творится...

– Ой, как нехорошо мне, Торокул, ой, как нехорошо. Я давно боялась беды. Теперь она случилась и с нами. Неужели это неотвратимо, и горе должно случиться с нашей семьей? Ты же ни в чём не виноват. Они не посмеют тебя арестовать. Все знают, как ты радеешь за советскую власть и свой народ.

– Это уже не важно. Важно сейчас то, что нам надо позаботиться о детях.

– Я не хочу, чтобы мы были разлучены, Торокул.

– Я думаю, всё образуется. Мы не будем разлучены навсегда. Ну, всё, готовься.

– Как, Торокул?! – вскрикнула жена.

– Мне надо остаться. Если я уеду, у них появится больше подозрений и оснований для моего ареста. А я ни в чём не виноват. Разберутся.

– Может, всё-таки, нам остаться? Всё будет хорошо, – с последней искрой надежды обратилась Нагима к мужу, хотя сама понимала, что ничего уже не исправить. И если бы оставался хоть малейший шанс, Торокул не отправлял бы семью подальше от себя.

– Если меня арестуют, то тебя могут сослать в Сибирь, а детей сдадут в сиротский приют.

– Они не посмеют так сделать, отнять у нас детей, – в сердцах вырвалось из уст матери.

– Поэтому сегодня же, сейчас же, ты должна ехать в Кыргызстан. Будь мудрой.

Нагима, не выдержав, снова зарыдала. Торокул нежно поцеловал её глаза, посмотрел в них и сказал:

– Я верю в твои силы, Нагима. Ты должна ради детей сделать все то, о чём мы сейчас говорили.

Так они, не смыкая глаз до утра, и просидели на диване, согревая друг друга теплом. Оба хорошо понимали в тот момент, что судьба преподнесла им испытание на прочность. Они слышали биение своих сердец. И никто из них ни на миг не пожалел о любви с первого взгляда в комсомольской приемной. Их любовь была predeterminedена свыше. Их любовь была от Бога, и она была велика в координатах любых измерений.

Чингиз прекрасно слышал разговор родителей. Теперь он спрятался под одеяло и горько плакал. Детский ум не мог понять, зачем им бежать, куда и от кого. Он твёрдо знал одно – раз отец сказал, что надо ехать, значит, они поедут. И Чингиз как старший мужчина должен будет нести ответственность за всю семью.

Под утро Нагима стала наспех собирать вещи и укладывать их в чемодан. Торокул снова сел у изголовья детей и молча посмотрел на них. Чингиз вылез из постели, вытер припухшие глаза и обратился к отцу:

– Вы за нами приедете?

– Ты что, всё слышал?

– Да, ата, всё.

– Обязательно приеду, сынок.

– Я не хочу без Вас уезжать.

– Сынок, так надо. Теперь ты слушай меня внимательно.

– Слушаю.

– Чингиз, я хочу обратиться к тебе, как ко взрослому. Ты теперь некоторое время будешь за всех отвечать, пока я буду в Москве.

– Хорошо, ата, я всё сделаю, как Вы скажете.

– Я верю, что ты справишься. И пока я не вернусь, ты должен во всём слушать маму и помогать ей. Маме будет тяжело. Поэтому, вся надежда на тебя. Ты меня понял, сынок? – Торокул в самом деле говорил с сыном, как со взрослым. Это придало Чингизу уверенности в себе.

– Я всё понял, – ответил он. И на его глаза опять навернулись предательские слёзы.

– Не плачь, сынок, – сердце Торокула защемило.

– Я не плачу, ата.

– Будь всегда крепким, умным и достойным сыном. Тебе в жизни будет нелегко. Но я верю в тебя, мой сын, ты преодолеешь любые преграды. Если со мной что-то случится, запомни на всю жизнь, что твой отец всегда был достойным сыном своего народа.

Чингиз тихо плакал, будто знал тогда, что это последние часы его общения с отцом. Их последний в жизни разговор.

– Ну, всё, буди всех, Нагима! – обратился он к жене.

Чингиз быстро оделся и стал поднимать Ильгиза. Тот не понимал, почему его так рано будят, сидел на краю кровати и недоуменно хлопал глазками, и даже попытался вновь юркнуть под одеяло. Нагима наспех

одела Люцию, прошла на кухню и принесла разогретый суп. Дети не притронулись к еде. Нагима, накормив грудью маленькую Розу, хорошенько укутала её. Двухмесячная девочка, наевшись, мирно посапывала в пеленках. Пока в этом мире ее больше всего интересовало теплое молоко матери... Нагима придвинула чемодан, проверила все необходимые документы и присела на край стула. Она была готова.

– Посидим на дорожку, – промолвила Нагима и в который раз с болью в сердце посмотрела на Торокула. Дети обступили её, словно цыплята, и пытались понять, куда их в такой спешке увозят мать с отцом.

На улице светало. Чингиз ещё не знал, что эта дорога от московского дома до Шекера в Таласе станет его путёвкой во взрослую жизнь. Москва же не знала, что по её мостовой, взяв за руку братишку, торопливо шел мальчик с великим будущим. В эти минуты, когда столица только просыпалась, по её улице шел человек, который когда-нибудь сможет покорить мир пером. Но это будет позже.

Семья Торокула уже добралась до перрона вокзала, где множество людей сновало во всех направлениях. Билеты отец купил в плацкартный вагон, пассажиры там уже занимали места и спешили прильнуть к окнам, чтобы попрощаться с провожающими. Раздался гудок поезда – скоро убытие. Торокул крепко обнял и поцеловал каждого из детей. Нагима прижалась к его груди. Она слышала, как стучит его сердце.

– Может, останемся? Ведь от судьбы не убежишь, – в сердцах попыталась она остановить этот страшный сон.

– Нет, Нагима. Мы бежим не от судьбы. Я благодарен ей, что встретила тебя. Я благодарен тебе, что ты подарила мне прекрасных детей. Ты едешь на Родину, чтобы уберечь их от... – он замолчал, потом просто и уверенно сказал: – Пока живы дети, буду и я жив. Прощай. Береги себя и детей. Я скоро приеду.

Потом он обратился к Чингизу:

– Теперь ты старший в семье.

Вагоны тронулись. Торокул выскочил на ходу и какое-то время шел рядом с вагоном, возле окна, за которым сидела его семья. Он перешел на бег. Состав набирал скорость. Торокул всё бежал и кричал:

– Дорогие мои, я вас люблю. Нагима, береги детей. Ильгиз, Роза, Люция, Чингиз... Прощайте!!!

Дети прильнули к окну вагона и со смешанными чувствами смотрели на бегущего по перрону отца. Только в эти мгновения Чингиз осознал, что все они видят отца в последний раз. А Торокул всё бежал и бежал, чтобы еще хоть секундочку, хоть долю секунды быть рядом с семьей. Рядом, но уже так далеко...

Чингизу Айтматову постоянно будет сниться отец, который бежит за поездом. И бег этот будет нескончаемым, пока он не найдет место

казни отца и его могилу. Но всё это случится потом. Тогда же мальчик, высматривая фигуру Торокула там, в самом конце перрона, отчётливо понимал, что его безмятежное детство закончилось навсегда. И сердце стучало – тук-тук, тук-тук.

А Торокул, как загнанный конь, продолжал бежать вслед за составом. Тяжело дыша, он остановился только на краю перрона, с дикой болью глядя на последний вагон. А поезд размеренно набирал ход, навсегда унося его счастье. В последний раз он помахал рукой и, закрыв глаза, прошептал: «Пусть Всевышний бережет вас от невзгод и напастей, прощайте, мои любимые. Даст Бог, свидимся».

Вот и последний вагон стал крохотной точкой вдали, а он все слышал сердцем перестук колёс на стыках рельс. Тук-тук, тук-тук. И не было для Торокула тогда ненавистней ничего, чем поезд, который всё дальше и дальше уносил от него счастье...

Тук-тук, тук-тук. Спустя пятьдесят пять лет так билось сердце его сына – писателя Чингиза Айтматова, летевшего на «Боинге-737» рейсом № 1213, чтобы оказать последние почести отцу. Это билось сердце того девятилетнего мальчика, который на всю жизнь запомнил образ бегущего за вагоном отца...

И снова писатель сквозь время и пространство увидел Торокула, который, проводив семью, долго ещё стоял на перроне, не в силах шелохнуться. В тот момент его охватило оцепенение, после чего пришла полная пустота. Неужели так и должно было быть в жизни? По чьей-то прихоти разрушена его судьба. Человек – единственный из всех живых, родившись на свет, плачет. Плачет громко и горько потому, что наш бранный мир полон людских пороков – зла, зависти, жажды власти... Плачет потому, что не хочет войти в этот страшный мир.

Вот с такими тяжелыми мыслями Торокул возвращался домой, который теперь был пуст. Никогда ему не было так тяжело на душе, как сейчас. Подойдя к дому, он перед подъездом увидел «чёрный воронок». Случилось то, чего он и ожидал. Из машины вылезли двое. Торокул молча подошел к ним. Один из них коротко спросил:

- Вещи будешь брать?
- Возьму.

Они поднялись наверх, в квартиру. Дверь долго не хотела открываться, ключ застрял на полуобороте. Когда Торокул сумел открыть дверь, оттуда повеяло пустотой и холодом. Он прошёл в сопровождении двух сотрудников НКВД в зал. Подойдя к серванту, открыл его и вытащил пап-

ку. Здесь хранились семейные фотографии. Быстро выбрав фотографию, на которой он был запечатлен вместе с детьми, спрятал её в нагрудный карман. Потом прошел в ванную комнату, достал из шкафчика платок, расчёску и зубной порошок. Уложив все это в мешочек, молча вышел из квартиры. За ним последовали конвоиры. Один из них окликнул:

– Айтматов, дверь что, не будешь закрывать?

– Нет. Квартира – казённая. Сюда вместо нас, наверное, поселят новых, – и тихо добавил: – Несчастных...

– На что намекаешь? – услышав последнее слово, один из НКВД-шников грубо подтолкнул Торокула и при этом пригрозил: – Ты много не разговаривай, поехали, там поговорим!

Они вышли во двор. Торокул в последний раз краем глаза взглянул на окна квартиры, которая еще недавно была обителью счастья. Они казались безжизненными, пустыми, от них веяло холодом и одиночеством. Процессия подошла к черному автомобилю, Торокула посадили на заднее сидение. С двух сторон, с шумом захлопнув двери воронка и взяв его в тиски, уселись и те двое. Машина завелась и, тихо урча, тронулась в сторону Лубянки.

Монотонно продолжали урчать двигатели «Боинга» рейса №1213. Айтматов открыл глаза, почувствовав на себе чей-то взгляд. В проходе салона, рядом с его пассажирским креслом, стоял мужчина. На вид он был ровесником писателя, быть может, чуть постарше. С аккуратно зачесанными назад седыми волосами он добродушными глазами смотрел на писателя и, когда тот обратил на него внимание, улыбнулся ему.

– Извините, Чингиз Торокулович, за мою назойливость, я не смог удержаться, чтобы не взять у Вас автограф. Кто знает, когда еще выпадет счастливый случай увидеть Вас так близко. Я – Ваш земляк и большой почитатель.

– Ничего страшного, – поспешил успокоить его Айтматов. Писатель давно привык к таким взаимоотношениям со своими читателями и никогда не отказывал в столь простой вещи, как автограф. Вынув из нагрудного кармана пиджака ручку, он привычным движением размашисто расписался на авиабилете рейса №1213, который протянул его поклонник.

– А почему именно на авиабилете? – поинтересовался Айтматов, возвращая подписанный билет.

– Это – моя история. В будущем я буду своим внукам рассказывать, что летел когда-то с самим Айтматовым.

Писатель улыбнулся и доброжелательно посмотрел на земляка.

– А сколько у Вас внуков?

– Трое. Две внучки и внук.

– Внуки – это хорошо, это наше будущее.

– Вы правы, ради них мы и живём. – Незнакомец спрятал билет с автографом и потом серьезным голосом обратился к Айтматову: – Я хотел главное сказать Вам, Чингиз Торокулович, у меня отец тоже был расстрелян в том ужасном тридцать седьмом году. Как они могли так поступить с нашими отцами, оставить нас сиротами?

Голос незнакомца дрогнул, и он замолчал. Молчал и Айтматов. Ему нечего было сказать в ответ этому человеку, который не менее его вкусил горький хлеб безотцовщины. Он-то знает, каково быть сыном врага народа, изгоем общества. Их поколение многое пережило, и сейчас они понимали друг друга без слов.

– Да, это большая трагедия, – сказал, наконец, Айтматов сдавленным, но спокойным голосом. Незнакомец понял, что сейчас больше не стоит тревожить писателя.

– Спасибо вам за Ваши книги и автограф. Пусть никогда не повторится то, что пришлось увидеть нам. До встречи, Чингиз Торокулович.

– До встречи.

– Берегите себя.

– И Вы тоже.

Этот короткий разговор в самолете заставил писателя снова вернуться в тридцать седьмой.

* * *

В мыслях он увидел отца, которого везли в холодном арестантском вагоне из Москвы во Фрунзе... Когда состав, спустя трое с лишним суток, пересёк границу Кыргызстана, Торокул вовсе перестал отходить от небольшого окна с решеткой. Торокул смотрел на знакомые до боли пейзажи и думал: «Нет лучше места на свете, чем Родина. Вот они – предгорья моего Таласа. Когда-то здесь великий Манас вершил свои праведные дела и оберегал свой народ от напастей. Я прошу тебя, дух Манаса, дай мне и моей семье силы выдержать испытание». Когда-то он, еще со своим отцом Айтматов, участвовал в строительстве этого железнодорожного пути, пробивал тоннель через гору. Можно сказать, способствовал техническому прогрессу. И вот теперь по этой железной дороге его везли, чтобы судить и осудить по пятьдесят восьмой статье.

Черное жерло туннеля угрюмо приняло медленно идущий состав, и вагоны один за другим вслед за паровозом проваливались в темноту. Слышался только отчётливый перестук колёс: тук-тук, тук-тук... Скоро

будет станция Маймак. Торокул подумал, что эту станцию пропустить никак нельзя. Оттуда рукой подать до родного Шекера. Может быть, ему удастся увидеть кого-нибудь из знакомых, подать весточку о себе? И если знакомый услышит его, то тот обязательно сообщит его родным: «Так, мол, и так, видел Торокула, он жив, и его везут во Фрунзе. Спрашивает, как там мои дорогие Чингиз, Ильгиз, Люция и маленькая Розочка?» Он, не переставая, думал о них, о Нагиме и готовился к единственной возможности дать о себе знать. Его сердце забилося сильнее, когда вагон вырвался из объятий горы, и через зарешеченное окошко вновь проник свет. Поезд приближался к Маймаку.

Торокул подумал: «Эх, если бы поезд остановился, то было бы побольше времени, чтобы обратить на себя внимание. И если конвоиры будут меня избивать за непопозволенные разговоры, всё равно сил и времени хватит, чтобы дать знать о себе». Надо просто крикнуть, что будет сил: «Я – Торокул Айтматов из Шекера! Кто меня слышит, передайте моим, что я жив! Меня везут во Фрунзе».

Железная дорога пошла на изгиб, и вдали показалась та самая станция. Сейчас состав по идее должен сбавить ход. Но почему-то он и не собирается этого делать... «Эх, не остановится», – в сердцах заключил Торокул, не заметив, как до боли в пальцах сжал железные прутья решетки. «Надо попытаться на ходу прокричать. Неужели на станции никого не будет?» – думал он, лихорадочно готовясь. Прижавшись к решетке, он всматривался вперед, насколько позволял угол обзора. Вон она виднеется, станция, на которой степенно стоит её смотритель. Он-то точно знает семью Айтматовых. И, возможно, когда его жена и дети прибыли сюда, он и был тем, кто в силу своей должности первым встретил их. Может быть, тогда поинтересовался, куда они держат путь. А может, и пригрел на время, пока не приехали сородичи Торокула. По крайней мере, Торокул хотел в это верить. И уже видел станционного смотрителя с флажком.

– Эй, передайте семье Айтматовых, что я жив. Меня везут во Фрунзе! – что было сил, прокричал Торокул. – Вы меня слышите? Передайте Айтматовой Нагиме, что я жив...

Только на это у него и хватило времени. Торокул тут же получил удар прикладом от вбежавшего в вагонную камеру конвоира и потерял сознание.

Поезд промчался, и станционный смотритель поковылял к себе в комнату. Он так и не услышал отчаянного крика Торокула. Но арестантские вагоны он сразу выделял из всего состава. Они были серыми, неприметными, и от них всегда исходил холод. «Этап пошёл», – отметил он для себя, и в последнее мгновение, когда состав уже покидал станционный участок, на ходу заметил отчаянное лицо Торокула за решеткой. «Политический, наверное, лицо интеллигентное», – подумал смотритель про

арестанта, который что-то там кричал, и почему-то вспомнил, как месяц назад, в ночное время на станцию прибыла семья здешнего, шекерского. Тогда, как и полагается по расписанию, московский поезд остановился на две минуты, и из вагона вышла эта семья – мальчуган лет десяти, который помог спуститься братишке и сестрёнке. Затем их мать с грудным ребёнком. Она долга стояла, прижав к себе свою ношу, пока поезд не укатил дальше. Было видно, что женщина растеряна и не знает, что ей делать. Смотритель тогда решил пригласить их к себе в каморку и напоить чаем. Жалко было смотреть на продрогших ребятешек. Он сразу понял, что муж этой женщины попал в беду. Сколько сейчас таких поломанных судеб на бескрайних просторах Советского Союза? Сколько отцов и мужей разлучено с семьями и отправлено в необъятную Сибирь? И этот, которого он сегодня увидел в окошечке арестантского вагона, тоже из такой категории. Бедный, он также чей-то муж, отец и сын... С этими мыслями смотритель станции «Маймак» глядел вслед удалявшемуся поезду, не подозревая, что видел отца тех самых несчастных детей.

...Спустя некоторое время, Торокул пришёл в себя. Он лежал, обесиленный, на ледяном полу. Сумев превозмочь боль в затылке, он поднялся с пола и снова потянулся к решетке, к этому единственному окну во внешний мир. Вдали проносились горы родного Таласа. С великой тоской он смотрел в ту сторону, где в селе Шекер сейчас находились его дети и Нагима, и бесконечно повторял: «Дорогие мои, как вы там, все ли здоровы? Я люблю вас, будьте счастливы...»

А в это время маленький Чингиз смотрел в сторону станции «Маймак» и думал об отце. Он по-прежнему не терял веры, что отец скоро вернётся, обнимет всех и скажет: «Ну что, мои хорошие, соскучились? Ну, вот и я дома. Больше мы никогда-никогда не расстанемся!» Отца он так и не дождался...

В самолете прозвучало объявление о том, что полёт подходит к концу и необходимо пристегнуть ремни безопасности. Это оповещение командира экипажа вернуло писателя к реальности. В салоне мягкий, чуть приглушенный свет сменился на обычный, яркий. Пассажиры стали пристёгиваться ремнями и готовиться к посадке. Самолет начал едва заметно терять высоту. К Айтматову вновь подошла приветливая стюардесса и поинтересовалась, пристегнулся ли он к креслу. Писатель поблагодарил её за внимание и поспешил выполнить указание командира. После того, как бортпроводница перешла к другим пассажирам, он невольно подумал: «Воистину, мир держится не только на любви, но и на доброте».

Сколько в жизни было добрых людей, которые помогли выстоять их семье! И он был безмерно благодарен каждому из них, ведь в те времена одно общение с семьёй врага народа расценивалось чуть ли не как преступление. И первым таким человеком, который дал им почувствовать, что мир не без добрых людей, – был тот самый станционный смотритель. Айтматов вдруг снова отчётливо увидел его добрые глаза. Простой железнодорожник проявил к ним тогда участие, напоил продрогших детей горячим чаем и вселил надежду, что добро помогает выдержать любые испытания. И каждый раз писатель будет убеждаться в справедливости простой истины: «Как бы много в мире не было зла, мир никогда не останется без добрых людей».

Тот день, когда его отказались принимать в пионеры как сына врага народа, он не забудет никогда. Впервые его чистой, детской душе было нанесено страшное оскорбление, которое останется в памяти навсегда. Он плакал тогда под окнами класса от нестерпимой обиды. Его увидел проходивший мимо человек и спросил, стараясь утешить и ободрить:

– Почему ты плачешь, мальчик, тебя кто-то обидел?

– Меня не принимают в пионеры...

– Ну, это не страшно. А почему тебя не принимают, наверное, на это есть какие-то причины?

– Говорят, что я сын врага народа, – всхлипнул мальчик, вытирая слёзы.

– Ты не расстраивайся. Придёт время, и те, кто тебя обижает, поймут свои ошибки. Ты лучше скажи, чей ты будешь сын?

– Я – сын Торокула, – сквозь слёзы промолвил Чингиз.

– Ты – сын Торокула Айтматова? – как можно мягче переспросил его незнакомец и погладил по голове. – Встань, сынок. Никогда не плачь, твой отец достойный человек. Гордись им и всегда ходи с высоко поднятой головой, – по-отечески успокоил незнакомец маленького Чингиза.

Слова этого прохожего человека значили для будущего писателя больше, чем простое утешение. Тогда он осознал силу слов. Ведь доброе слово сотворило чудо! Оно заставило мальчика поверить в себя, и с тех пор он всегда и везде с гордостью говорил: «Я – Чингиз Айтматов, сын Торокула». Не ведала тогда юная душа, что придёт время – и его земляки также будут с гордостью произносить вслух имена и его отца, и его самого.

Но были в жизни Айтматова и другие встречи – встречи при странном стечении обстоятельств, которым так и не удалось найти объяснения. Они выходили за рамки обычного, разумного. Самым удивительным случаем оказалась встреча со стариком, который в какой-то мере предопределил будущее Чингиза.

Случилось так, что в трудные времена у семьи украли корову. Тогда он, четырнадцатилетний мальчишка, взяв соседское ружье, собрался найти

и застрелить подлых воров, которые увели единственную кормилицу. Ярости его не было предела, и если бы в тот момент ему повстречался вор, возможно, Чингиз выстрелил бы в него, и жизнь пошла бы совсем по другому сценарию. Но в тот момент он встретил почтенного старца с чёрной собакой.

– Куда ты идешь? – остановил его старик.

– У нас украли корову! Я ишу проклятого вора, который оставил моих сестренку и братишку без молока. Не знаю, как мы без неё проживем, нам и так тяжело!

– А зачем тебе ружье?

– Хочу наказать того, кто посмел обокрасть нашу семью.

– Ты хочешь застрелить его?

– Да, я хочу его застрелить! – ещё крепче сжав в руках ружьё, с нескрываемой злостью ответил Чингиз.

– Думаю, тебе не следует этого делать, – попытался его успокоить старик.

– Почему, ведь зло должно быть наказано?

– Совершивший несправедливый поступок будет и так наказан. Ибо в этом мире за всё нужно держать ответ, и ничто не проходит бесследно. Поступки людей – вот, что определяет будущее. Тот, кто украл, себя уже наказал. Он украл своё будущее. И ты не должен повторить его ошибку. Поверь мне, у тебя в будущем ещё будут сто таких коров. Успокойся и иди домой, – тихим, ласковым голосом старец привел в чувство возбужденного юношу.

После этих слов старика злость Чингиза исчезла. Он посмотрел пристально на старца и заметил, что глаза его были необыкновенно голубыми и глубокими. От старца исходили мудрость и добро. Чингиз, повинувшись неизвестной силе, повернулся и пошел домой. А когда он обернулся, чтобы сказать аксакалу слова благодарности, того уже нигде не было, он словно растворился в дымке. Пропала и его верная черная собака. После них остался лишь тонкий аромат горного эдельвейса. Запах необыкновенного цветка, приносящего удачу... После этого случая Айтматов никогда больше не встречал загадочного старика. Таким образом, неизвестный мудрец уберёг его от несправедливого поступка. Спустя много лет, на пороге двадцать первого века, Айтматов думал, что старик оказался удивительно прозорлив. Писатель нашёл не сто коров, а намного больше. Однажды он скажет, что его книги, наверное, и есть эти сто коров.

Своими творениями Айтматов покорила сердца миллионов людей. Одно только он до сих пор не мог понять – куда же тогда подевались старик и его чёрная собака. У кыргызов в таких случаях есть только одно объяснение. Они говорят: «Аян кирди», что-то вроде «Добрый вестник».

У писателя было ещё одно воспоминание из далёкого детства, которому он так и не смог дать разумного объяснения. Это случилась во время войны с фашистскими захватчиками. Тогда настали трудные времена не только для его семьи, но и для народа, который всё отдавал для фронта и победы. В те годы они жили уже в селе Жийде. Случилась так, что ему с матерью пришлось поехать на телеге к родным в село Шекер, чтобы взять там у них немного зерна и муки. Добираться надо было километров сорок, а то и больше – только в один конец. Не успели они выехать из села, как запряжённая лошадь стала беспокойно фыркать. Стало ясно, что она чего-то или кого-то боится. Оказалось, что животное почуяло волка... И действительно, спустя некоторое время прямо перед ними возник хищник. Его появление сильно напугало Нагиму и Чингиза. Ведь в те лихие времена нападение волков на людей было совсем не редкостью. Да и что могли сделать хрупкая женщина и юный Чингиз, если за ними погонится стая? Но волк был один, и он появлялся то справа от них, то слева. Потом исчезал и, спустя некоторое время, вновь появлялся впереди. Так он сопровождал их всю оставшуюся дорогу. Почему волк выступил для них в роли провожатого, для Айтматова осталось загадкой навсегда, как и исчезновение старца. Иногда он думал, что, быть может, душа расстрелянного отца переселилась в того волка, и он сопровождал их в пути, давая знак, что рядом и будет охранять семью. Писателю иногда казалось, что он и сам в прошлой жизни был волком. Ведь ему нередко снился один и тот же сон, будто он – гордый волк, и без усталости бежит по нескончаемым горным грядам Таласа. Возможно, после того, как он покинет этот бранный мир, он снова станет волком, и они когда-нибудь встретятся с отцом на лоне матери-природы.

Писатель опять попытался представить последние часы своего отца. Он мысленно перенёсся в прошлое...

* * *

Говорят, что когда человек рождается, его жизненный путь предопределен свыше. Так, мол, на роду написано. Чему быть, того не миновать. Получается, что как будто бы есть заранее прописанная кем-то определенная последовательность, по которой протекают все события жизни, и их никому не изменить. Некоторые же утверждают обратное – на все перипетии судьбы человек влияет сам и только сам, а то, что всё прописано свыше, – неправда. Но как бы там ни было, Торокулу сейчас было всё равно. После этапа его поместили в одну из камер городского НКВД. Режущий ухо лязг металлической двери гулко отдавался в висках. Он остался один на один с самим собой. Вокруг были холодные бетонные стены, и все его существо

не хотело принимать эту страшную реальность. Торокулу хотелось думать, что происшедшее – стечение непредвиденных обстоятельств, вылившееся в дикую случайность, скоро всё закончится, и чудовищная ошибка будет исправлена. Виной случившемуся скорей всего была анонимка недругов. И скоро здесь, в НКВД города Фрунзе, после положенных очных ставок всё прояснится, встанет на свои места, и его освободят. Ведь не могли же его соратники по строительству светлого будущего признаться в преступлениях, которые никогда не совершали! Ведь не могло же случиться так, что тридцать пять лет назад при рождении ему было предназначено пройти нечеловеческие испытания тела и души! Наверное, не было в его жизненном сценарии и того, что его обвинят в самом чудовищном деянии, которое есть на земле, – в измене своему народу. Ещё говорят, злой рок... Но в любом случае, с тех пор, как его арестовали, кто-то бесстыдным образом навешивал на него ярлык врага народа.

Что легче выдержать человеку – физическую или душевную боль? Об этом Торокулу задумываться до сих пор не приходилось. По отдельности их можно вынести. Но когда ты испытываешь их вместе, это невыносимо.

Арестантам ломали пальцы на руках, защемляя их дверями. При этом палачи цинично оставляли целыми большой и указательный палец, чтобы допрашиваемый мог расписаться под «своими» признательными показаниями в делах, заранее сфабрикованных следователями грозного НКВД. Порой дознания работников НКВД мало чем отличались от пыток святой инквизиции. Сознание человека доводилось до такого состояния, когда допрашиваемый от нечеловеческой боли был готов подписать любую бумагу, только чтобы мучения прекратились. «Во имя чего всё это, ради каких идеалов жизнь человека стала цениться меньше пятака?» – думал Торокул в момент, когда его в очередной раз вели на допрос...

Уже полчаса капитан НКВД не переставал тупо избивать арестанта Айтматова. Яркий свет лампы, которая свисала на длинном шнуре с темного потолка, бил прямо в лицо допрашиваемому. Правый глаз его заплыл и уже не открывался. Губа распухла и была порвана, сочилась кровь. Страшно болела голова. Тела своего Торокул почти не чувствовал. Невысокого роста брюзгливый следователь, с неприятным писклявым голосом, смотрел на него сверху вниз маленькими злобными глазками и что-то говорил. Вокруг всё плыло... Следователь после очередной серии ударов вдруг понял, что Торокул перестал воспринимать его речь. Такое состояние людей ему было хорошо знакомо. Ещё чуть-чуть – и арестованный признается, что сам чёрт является его близким родственником. Следователь с ухмылкой посмотрел на дежурившего рядом верзилу, который в этот момент был больше похож на мясника, и сказал:

– У меня признается любой, и не таких ломали. Ну, собака, признаешься, что ты английский шпион, враг народа?

Эти страшные слова терзали Торокула каждым своим звуком. Пере-
силивая боль, он прямо посмотрел на своего мучителя.

– Я не враг народа, – тихо прошептал он, едва шевеля опухшими гу-
бами.

– Не враг народа? А кто ты тогда, мразь?! Ты предатель партии и на-
рода!

– Нет, я люблю свой народ и не могу быть его врагом. Я не могу при-
знаться в том, чего не делал, – продолжал шевелить губами Торокул.

– Ты у меня признаешься...

И следователь снова дал волю рукам и ногам. Он избивал Торокула
и кричал в истерике:

– Сука, скажешь или нет, ты же шпион английской разведки, и вы,
вонючие ублюдки – «Социалтуранцы», готовили переворот! Хотели
задушить молодую Киргизскую Республику! На тебя есть прямые по-
казания твоих же...

Следователь замолчал и, обессиленный, перестал пинать лежавшего.
Посмотрев на стонущего Торокула, он вдруг заметил, что его, следова-
тельские, хромовые сапоги забрызганы кровью. Утром они были начи-
щены до невероятного блеска, и сейчас НКВД-шника взбесило, что кровь
арестанта испачкала ему обувь. Увидев это, он снова впал в истерику.

– Ты, вражеская морда, запачкал мои сапоги!

Он снова пнул Торокула в живот, потом вытер кончик сапога о гим-
настёрку арестанта и со злобой приказал конвоиру:

– В камеру его!

Поросычьи глаза офицера выдавали его омерзительный характер. На
скулах его гуляли желваки, он чувствовал себя властелином мира. Он
и только он сейчас распоряжался судьбами арестантов. От настроения
этого изверга зависело, жить им или не жить, и он был опьянён властью,
забыв, что на земле есть еще другие ценности.

– Что, признался? – в свою очередь, спросил конвоир капитана, тупо
пялясь на офицера.

– Пока нет, но признается, куда он денется!

– Да, товарищ капитан, конечно, признается.

Он уже усвоил, что у капитана все признаются.

– Тащите его в камеру, – скомандовал офицер и сплюнул сквозь кри-
вые зубы.

– Есть, товарищ капитан, – отрапортовал конвоир и крикнул своему
напарнику, чтобы он помог ему вытащить Торокула. Они вдвоём выво-
локли его за ноги, словно это был какой-то неодушевлённый предмет,
протащили по коридору и бросили в камеру. Пол был холодный, и холод
пронизывал до костей. С трудом открыв заплывший от побоев глаз, он
увидел над собой лицо молодого парня. Тот смотрел на него испуганными
глазами. Потом испуг его сменился на сострадание.

– Что они с Вами сделали? – он вытер лицо Торокула платком. – Обращаются, как с животными.

– Ты кто? – с трудом произнес Торокул.

– Я Тууганбай.

– Тебя за что, молодого такого арестовали?..

– За брата посадили. Они его ищут и не могут найти. Говорят, что я его укрываю. А я, правда, не знаю, где он.

– Да, нехорошие времена наступили... – едва выговорил Торокул и облизнул опухшую губу с чёрным сгустком спекшейся крови.

– Я Вас знаю, Вы – Торокул Айтматов.

– Откуда ты меня знаешь?

– Я тоже, как и Вы, из Таласа. Мы с Вами земляки.

– А, это хорошо... Пить, – попросил он молодого человека.

– Воды? Здесь нет воды. Но я сейчас попрошу. – Охранник! – окликнул Тууганбай надзирателя. За дверью послышались тяжелые шаги.

– Чего тебе, ты что орёшь?! – отозвался из-за двери грубый голос охранника.

– Воды дай. Пить дай. Человеку плохо.

– Обойдетесь.

– Будь человеком...

– Сейчас я вам дам воды.

Послышался лязг ключей. Зашёл тот самый верзила с тупым лицом. В руках он держал ведро с водой.

– Кому здесь воды? – он презрительно смотрел на арестованных.

– Айтматову плохо. Пить надо дать.

– Ему, что ли? – и с размаху вылил на лежавшего воду.

– На тебе воду. Довольны? – после чего, ухмыляясь, и довольный собой, гремя связкой, исчез за дверью.

– Собаки вы, не люди, – со злостью прошептал Тууганбай, потом осторожно приподнял мокрого Торокула и уложил его на единственную в камере железную кровать.

Торокул не чувствовал своё тело, лишь ледяной холод пронизывал его. Ничто не бывает страшнее ожидания смерти. Но сейчас, лежа на голой железной койке, избитый и измученный, он думал не о смерти, а о своей семье – детях и жене, которых он больше никогда не увидит.

Неужели вот так просто закончится жизнь? Палач выстрелит ему в голову, и он упадет. Потом умрет, и в одночасье перестанет дышать, видеть, осязать, слышать, ждать, верить, любить. Не о том же он мечтал, посвятив всего себя строительству коммунизма – светлого будущего человечества. Ведь в обществе, которое они собирались построить, самым бесценным должна была стать жизнь человека. Неужели отнять у человека его свободу – это так просто? Свобода человеку дана

свыше, и ее никто не вправе забрать. Отнять свободу – это все равно, что лишить человека права дышать, думал Торокул. Он открыл глаза и посмотрел на Тууганбая, который сидел у его изголовья и проклинал мучителей.

– Изверги. Пусть проклятие падет на вашу голову, не видать вам...

– Тууганбай, я хочу тебе сказать что-то, – перебил его Торокул дрожащим голосом.

– Да, я Вас слушаю, Торокул-байке.

– Мне кажется, что сегодня или завтра решится моя судьба.

– Почему Вы так думаете?

– Прислушайся, как много стона и плача доносится из-за этих стен...

Сколько здесь горя. Люди в этом месте испытывают такие муки! Многие попросту не возвращаются в камеры после допросов.

– Торокул-байке, может, всё разрешится в лучшую сторону.

– Нет, уже не разрешится. Утром я слышал, как во двор этого здания въезжали грузовики. Неспроста это. Что-то задумали наши мучители. У меня есть к тебе одна просьба.

– Хорошо, я постараюсь её выполнить, если это в моих силах.

– В этом мешочке хранятся моя расчёска и зубной порошок, вдруг я не вернусь с допроса.

– Понял, что мне надо сделать?

– Если меня не расстреляют, и я отделаюсь лагерным сроком, мне придётся как-то сообщить об этом своим. Так вот, когда мне вынесут приговор, я через охранника попрошу у тебя, чтобы ты передал мне мои вещи по отдельности. Если меня сошлют в Сибирь, я попрошу, чтобы ты передал мне расчёску. Если на Урал – зубной порошок. Ну, а если ничего не попрошу, то меня скорей всего расстреляли. Ты понял меня?

– Да, Торокул-байке.

Это был небольшой тряпичный мешочек, сделанный руками Нагимы. Торокул развязал его. Показал Тууганбаю перечисленные предметы. На мешочке были аккуратно вышиты имена его детей – Чингиза и Ильгиза. Торокул вышил их сам.

– Держи, – протянул он мешочек Тууганбаю. – Тебя они не должны долго держать. Ты ещё молодой. Когда отсюда выйдешь, найдешь моих, передай им весточку, которую я тебе через эти предметы и сообщу. И ещё, Тууганбай, если меня поставят к стенке, ты всё равно найди моих и скажи моим сыновьям Чингизу и Ильгизу, что их отец всегда был честным и преданным своему народу человеком. Они должны ходить среди людей с гордо поднятой головой. Передай моим дочерям и супруге Нагиме, что я люблю их. Несмотря ни на что, я благодарен судьбе. Жизнь прожита не зря. Пусть они меня помнят. Ты меня понял, Тууганбай? – снова спросил его Торокул и, стиснув зубы от боли, замолчал.

– Да, понял, Торокул-байке, – вытер навернувшуюся слезу Тууганбай.
– С Вами всё будет хорошо, – попытался он успокоить Торокула, в глазах которого ещё теплилась надежда.

– Тогда спрячь хорошенько мешочек и жди моего сообщения. Держись, надеюсь, что всё будет хорошо, по крайней мере, у тебя.

После этого, наверное, самого важного разговора в своей жизни Торокул совсем ослаб. Он с благодарностью и надеждой смотрел на плакавшего Тууганбая.

– Не плачь. Правду никогда нельзя скрыть. Придёт время, и история всё расставит на свои места. Таков закон жизни.

Торокулу вдруг стало страшно холодно. В эту минуту он хотел лишь одного – чтобы этот кошмар быстрее закончился. Он закрыл глаза. И в какой-то момент перестал чувствовать ход времени.

«Когда живешь в ожидании неизвестности, время замедляет свой ход, будто испытывает твоё терпение. Сколько мне осталось...» – не закончив мысль, Торокул глубоко вздохнул. Если бы в тот момент он смог заглянуть в будущее, то увидел бы, как спустя тридцать лет, постаревший и осунувшийся после каторжного труда в лагерях Тууганбай, лежа в больничной палате, увидит у соседа книгу Чингиза Айтматова «Материнское поле». Увидел бы, как Тууганбай возьмет эту книгу и, прочтя её, поймёт, что это произведение вышло из-под пера сына того самого Торокула, который в свои предсмертные минуты просил передать его семье послание. В свое время Тууганбай не смог выполнить обещание, данное Торокулу, и до самой смерти носил послание в себе, чтобы, умирая, передать его, наконец, дочери Торокула – Розе.

Но всего этого Торокул увидеть не мог. Он жил во времена советской инквизиции, которая по своему размаху, наверное, превзошла святую инквизицию католической Европы. Небывалая по своим масштабам «охота на ведьм» лишала людей жизни даже за невинные мысли. Он лежал на железной койке в холодной камере НКВД, измученный и продрогший, и ожидал от инквизиции приговора, который не мог быть справедливым по определению.

«Как растяжимо время. Когда наступит этот миг между смертью и жизнью? – думал Торокул. – Он может оказаться длинней, чем вся жизнь». И чем больше он думал об этом неизбежном мгновении, тем больней становилось на сердце. Чтобы унять боль, ему нужно было остановить на время поток мыслей. Но он не мог этого сделать. «Человек живет мыслями, человек не может не мыслить. Только смерть в силе остановить размышления. И сколько суждено человеку думать, столько ему суждено и быть живым», – заключил Торокул, преодолевая боль в сердце. Вот и его думы не останавливались. Значит, он ещё жив.

«Что проще – умереть или родиться?»

«Быть или не быть?»

«Кому хорошо живется в этом бренном мире?»

«Может быть, счастлив лишь тот, кому не суждено вообще родиться...»

Вопросы, вопросы... А где ответы?..

От этих бесконечных дум Торокулу стало совсем невмоготу. «Эх, как хочется снова очутиться рядом с детьми, обнять их, поцеловать, забыться в дурманящем аромате детства». От глубочайшей тоски по детям Торокул сильно вздохнул, словно хотел на долю секунду вкусить дух безвозвратно уходящего счастья. Но вокруг витал лишь запах смерти, грязное ляганье металлических дверей камер. Слышались стоны и плач. Торокулу самому хотелось плакать. Чудовищная несправедливость. Эх, если бы он мог забыться, убежать от этой реальности! Но куда бежать из этих холодных четырёх стен?

И тут у него перед глазами возникли образы жены и всех четверых детей. Наверное, в ту самую минуту и они думали о нем. Он представил, как в один из солнечных дней они могли бы всей семьёй сидеть в садовой беседке у дома и пить чай. Поспевший виноград, налитый соком, нагретый солнцем, свисает крупными гроздьями. Старший – Чингиз, степенно и неспешно, как отец, подносит пиалу ко рту и мелкими глотками отхлёбывает крепкий чай. Его второй сын – Ильгиз, засунув карамельку за щеку, щурит глазки. Дочь – Люция, сидя на коленях жены, что-то весело щебечет. А он взял на руки младшенькую – Розу, и она, уткнувшись личиком в его небритую щёку, мурлычет, как маленький котенок, и ничего лучшего на свете, чем это мурлыканье, для Торокула не может быть! Ведь так могло случиться в жизни...

Но сейчас, замученный, избитый, он лежал в камере. Возможно, завтра его не станет. В эту тяжелую минуту он осознал, что быть живым – это самое великое счастье. И никто не сможет опровергнуть его мысль о том, что нет большей радости, чем иметь возможность каждый день разговаривать со своими детьми, прикасаться к ним, чувствовать их. Иметь возможность любить и быть любимым!

Приготовиться к смерти невозможно, привыкнуть к ней нельзя. Раны от побоев продолжали вызывать мучительную боль. Но душевная боль была сильнее, чем физическая. Торокул направил все свои помыслы к Богу, обращаясь к нему, заклиная его, чтобы он дал силы матери его детей растить их достойно. Чтобы он укрепил дух женщины, которую он любил больше, чем свою жизнь. «Чингиз, дети мои, – молил он Бога, – пусть ваша вера в меня укрепится и даст вам силу стать достойными людьми. Ваш отец всегда был честным и останется таким».

Палачи вывели его из камеры. Провели по коридору. Подвели к расстрельной стене. Он понял, что это последние мгновения его жизни. Как не хочется умирать! Прощайте... Вдруг наступила полная тишина... В

этой тишине он услышал, как дыхание палача замерло... Потом раздался выстрел... Пуля проникла в тело, разорвало его сердце, которое было бесконечно предано своему народу, любило своих детей и боготворило женщину, подарившую ему счастье быть хорошим отцом и любимым человеком. Он упал, жизнь покидала его. Глаза Торокула закрылись, и он мысленно оказался дома. За столом в беседке сидели Нагима и дети. Их глаза были грустными. Вдруг свисавшие на веранде виноградные гроздья стали увядать. Потом они налились кровью, и с них начали капать слезы жен и детей безвинно убиенных.

«Будьте счастливы», – успел прошептать он перед тем, как жизнь окончательно покинула его...

Лишь где-то там, далеко-далеко в горах Таласа, крепко обняв дочь Люцию, плакала его Нагима. А по ночам маленькой Розе снился отец, который после долгой разлуки, возвратившись домой, брал её на руки и прижимал к сердцу, потом, в порыве отцовской любви, подбрасывал дочь высоко-высоко к самому солнцу. Лишь где-то там, среди лугов и полей, бесконечно зовя отца, бежал навстречу ветру Чингиз. И он верил, что когда-нибудь отец вернется домой живым и невредимым...

* * *

Рейс № 1213 заходил на посадку в аэропорт «Манас». Двигатели «Боинга» стали звучать мягче. Из створок с характерным шумом спустилось шасси. Пилоты начали готовить машину к самому главному и ответственному манёвру самолета – приземлению. Писатель размышлял.

Полёт – вечная мечта человека. Когда небо покорилося ему – это было подлинное чудо. Но человек привыкает ко всему. Вот и перелёты с континента на континент для него стали обыденным делом. Да что там, полёты в космос стали повседневными. Человечество увидело обратную сторону луны, хотя со времён сотворения мира никто не видел её тёмную сторону. Может быть, и не стоило человеку заглядывать туда, где его не ждали. Ведь неспроста у каждой вещи есть обратная сторона. И не всегда познав её, мы пытаемся делать добро. Не от того ли на земле происходят войны, не от того ли мы не можем победить человеческие пороки – зависть, жажду власти и богатства, алчность. И не стоит, наверное, забывать, что человеку вместе с жизнью даётся испытание души, которая проверяется богатством и бедностью, властью и послушанием, свободой и неволей.

Айтматов вспомнил, что римские императоры проходили через триумфальную арку под крики подданных: «Посмотри назад и не забывай, что

ты человек». Эти слова не давали им упустить из виду простую истину: всё в мире преходяще. Ничего вечного нет. Поистине главная заповедь жизни!

Писатель посмотрел в иллюминатор. Под крылом самолета была его родная земля. Для кыргыза земля предков – это больше чем земля. Перед его глазами вдруг всплыли горные пейзажи родного Таласа. Земля великого Манаса. Не зря отец в тот ужасный тридцать седьмой отправил их на родную землю, в Шекер. Он знал точно – земля предков хранит дух народа, и только соль родной земли могла дать силу его семье выдержать все испытания, которые легли на плечи хрупкой женщины, матери его детей Нагимы. И Айтматов всю свою сознательную жизнь был безмерно благодарен этой великой женщине, выдержавшей непростые испытания судьбы. Во имя своей великой любви к мужу, она смогла вырастить и воспитать детей достойными людьми, славными сыновьями и дочерьми своего отца. И, наверное, дух Манаса не зря покровительствовал писателю, который когда-то добился от руководства республики, чтобы аэропорт, в который сейчас готовился сесть борт № 1213, назвали в честь легендарного народного героя – «Манас», а не, скажем, имени Дружбы народов или Ленина. Когда-то наша интеллигенция с выдающимся казахским писателем Мухтаром Ауэзовым сумела сделать так, чтобы Манас не утратил своей значимости в стране Советов, и тем самым был спасен от забвения. Впоследствии Айтматов, где бы он ни находился, пропагандировал эпос «Манас» и гордился им как великим наследием кыргызов.

Полёт подходил к концу. Писатель вдруг подумал: «Если бы отец был жив, смог бы я добиться славы мирового писателя?» На этот вопрос, наверное, он никогда не найдет ответа. Но одно он знал точно – порой родители неосознанно жертвуют собой, чтобы их дети достигли больших высот. Наверное, потеря одного из родителей может пробудить в человеке такие его способности, о которых он и сам не помышляет. Получается, и у человека есть обратная, невидимая сторона, как и у луны. И не каждому дано знать, что может быть на обратной стороне его души...

Он снова посмотрел в иллюминатор. Где-то там, в предгорьях, лежит село Чон-Таш. Это место стало последним пристанищем многих славных людей. Там покоились безвинно убиенные выдающиеся сыны кыргызского народа. «Правильно было бы назвать это место Ата-Бейтом, отцовским упокоем, – вдруг подумал писатель. – Ведь не зря они отдали свои жизни. И впредь пусть никогда не будет подобных репрессий, уничтожающих цвет нации». Не знала тогда душа писателя, что спустя годы его похоронят рядом с отцом, а спустя еще два года после его смерти, рядом с ним похоронят молодых ребят, которые отдадут свои жизни за справедливость. Но это всё будет потом, и писатель ничего не мог знать заранее. Но он точно знал одно: всё исходящее от человека имеет обыкновение возвращаться. Если посыл позитивный, то он во сто крат вернётся тебе

добром. И даже когда-то сказанное тобой слово не исчезнет без следа, не реализовав заложенный в нем потенциал...

Шасси «Боинга» мягко коснулось посадочной полосы, и пассажиры с облегчением вздохнули. За удачное приземление кто-то благодарил Бога, кто-то – провидение. Своё «спасибо» за благополучный исход полёта писатель в очередной раз направил неведомому духу – Икару. После чего, когда самолет подрулил к рукаву, взяв ручную кладь, он неспешно двинулся к выходу. Все пассажиры улыбались друг другу и обменивались любезностями. Впереди многих ждала встреча с родными и близкими. Такова закономерность любого пути человека – в конце его непременно кто-то ждет.

На холмах предгорий Чон-Таша никто и никогда не видел сразу столько народу. Люди длинной вереницей, тянущейся из долины, нескончаемым потоком шли друг за другом к месту, где были обнаружены останки расстрелянных. Птицы, увидев внизу множество людей, улетали прочь от этого непонятного места. Они не знали, что у людей большое горе, и те пришли сюда не за тем, чтобы нагнать страху на всё живое в округе, а чтобы исполнить свой человеческий долг. Об этом, увы, не знала пернатая живность. Птицы были напуганы тем, что человек нарушил их спокойствие, разыскав и раскопав яму, которая устрашающе зияла посреди предгорий, где они обитали. Теперь птицы разлетались кто куда. О, если бы они узнали всю правду, может быть, не стали бы так пугаться. Прониклись бы состраданием к пришедшим людям. Но кто мог рассказать птицам об этом... Вокруг возвышались лишь немые свидетели трагедии далёких лет – горы Чон-Таша. И если бы горы умели говорить, то они, наверное, рассказали бы птицам о том, что здесь давным-давно расстреляли много людей, тела их бросили в ту яму и закопали, чтобы никто и никогда не узнал правду. И если бы небо умело говорить, оно бы рассказало им, что собравшиеся люди были их детьми, внуками и жёнами, и что они пришли сюда почтить память погибших, захоронить их останки подобающим образом. И если бы деревья и камни умели говорить, они рассказали бы, как долго и сильно страдали сердца этих людей, которых не по их воле разлучили с любимыми и близкими. И хотя птицы далеки от человеческих эмоций и не умеют чувствовать так, как чувствует человек, они всё же смогли уловить, что люди там, на земле горюют, и им тяжело. Возможно, по этой причине, чтобы не нарушать их скорбь, птицы решили на время улететь прочь от этого горестного места, не беспокоя собравшихся криками и давая им возможность исполнить свои человеческие дела.

В отличие от гор люди умели говорить. И страшную правду народу поведала простая жительница села Чон-Таш – Бюбюра Кыдыралиева. Её отец стал, наверное, единственным свидетелем того, как однажды глубокой ночью, под покровом темноты, в грузовиках привезли тела расстрелянных и сбросили в яму, служившую печью для обжига кирпичей. В яме было сто тридцать восемь тел. Палачи одних убили выстрелом в голову, других – в сердце, заставив души убиенных блуждать долгие года.

И люди, узнав ту горькую правду, шли нескончаемым потоком к месту, где спустя полвека наконец-то должны были обрести покой души убиенных. Словно разлившаяся в половодье река, текли они в Ата-Беит, чтобы захоронить расстрелянных подобающим образом, прочитать за упокой их души молитвы и преклонить перед ними свои поседевшие головы. Скорби их не было предела. У многих в руках были портреты погибших. С пожелтевших от времени фотографий смотрели улыбающиеся и цветущие молодые лица. Они навсегда останутся такими в памяти своих детей, которые были теперь в два раза старше погибших родителей.

Среди собравшихся в этот день людей в глубокой скорби стояли и дети Торокула Айтматова. Старший – Чингиз, с болью смотрел на младших – Розу, Люцию и брата Ильгиза, которые вместе со своими детьми и внуками в большой печали склонили головы перед прахом отца. Сердце Чингиза сжималось от обиды и боли за них и за себя. Страшная правда о трагической судьбе отца была теперь им открыта. В который раз за последнее время перед ними предстал светлый образ их матери Нагимы. Эта удивительная женщина сумела пронести сквозь время и испытания любовь к их отцу, верила и ждала его до конца, надеясь всем сердцем, что он жив. В далёком тридцать девятом году она напишет письмо на имя Лаврентия Берия, в котором ровными строками на листе из ученической тетради сына лягут такие слова:

...По сведениям, полученным мной из НКВД Киргизской ССР, мой муж в ноябре 1938 осужден тройкой на 10 лет с высылкой на Дальний Восток без права на переписку. Кроме вышеуказанных, никаких сведений о муже не могу получить, и его судьба мне совершенно неизвестна, жив ли он или нет. Так как в последнее время многие лица, обвиненные как враги народа, оказались невиновными, я решила обратиться к Вам и прошу пересмотреть дело моего мужа.

1939 г., 24 октября.

Сколько таких писем матерей и жён, в которых теплилась надежда, в те времена были написаны, теперь уже не счесть! А сколько было пролито слёз, когда в ответ на их надежды и чаяния приходили сухие и чёрствыи отписки, будто и не было за этими запросами человеческих судеб. Лю-

бить и ждать – это, наверное, самое тяжелое испытание, которое может выпасть на долю женщины.

22 ноября 1939 года
Начальнику Кировского РО
НКВД Киргизской ССР

Объявите гражданке Айтматовой Нагиме... что её муж осужден правильно и выслан в дальние лагеря без права переписки.

И плакала Нагима по ночам в тоске по мужу, с болью глядя на сладко спящих детей. А ведь тогда Торокула уже не было в живых. Побоялись рассказать бедной женщине правду, что супруга её расстреляли... Это потом взрослый, начинающий и никому не известный писатель Чингиз Айтматов напишет в своём обращении к прокурору великой державы такие слова, после которых придёт подтверждение о реабилитации его отца.

Главному военному прокурору СССР

...Вот уже 20 лет мы не имеем никаких вестей о судьбе отца, не знаем, жив он или нет, когда осуждён, кем осужден, не знаем, действительно ли он виновен перед Родиной?...Мы с нетерпением ждём сообщение об участии отца... Нам важно добиться истины, и если отец не виновен, восстановите его и нашу незапятнанную честь...

Айтматов Чингиз
15 июля 1956 г., Киргизская ССР, с. Чон-Арык

А перестук колёс железнодорожного состава все эти годы будет, в унисон сердцу писателя, отбивать: тук-тук-тук. Сегодня тот поезд должен был остановиться на своей последней станции. Но перед тем, в день захоронения, каждый из собравшихся задал себе вопрос: «Неужели смерть отца и этих людей стоила того светлого будущего? Разве у человека может быть светлое будущее без родителей?» И в который раз Айтматов в сердцах подумал, что человек всегда что-то находит и теряет. Жаль только, что баланс между потерями и находками остается не в пользу последних. Почему получается так, что мы всегда больше теряем, чем находим? И почему случается так, что потери становятся неотъемлемой частью жизни человека?

Глядя с болью на собравшихся в этот день, писатель подумал, что, наверное, из всех потерь потеря близкого человека – это самая страшная утрата, которая может быть на свете. И в этой череде утрат на первом месте стоит боль, которую приносит потеря родителей...

– За что они так поступили с нами? – спросила его сестра, когда солдаты опустили в могилу саркофаг с останками отца.

Айтматов не знал, что ей ответить. Ведь он, заменявший ей отца, знал точно одно, что родителей никто никогда по-настоящему не заменит. Он подумал и о том, что человек всегда в руках судьбы, зависимый от ее превратностей, и неминуем тот день и час, когда мы снова и снова, в который раз, будем осознавать то, что никто не вечен. И таков удел человека – пронести через себя боль от утраты любимых и близких людей. Но все разлуки должны идти своим чередом. Никто не вправе ускорять их и нарушать установленный природой порядок, силой разлучать родителей с их детьми и, наоборот, детей с их родителями.

В тот день саркофаги с останками расстрелянных были опущены в сто тридцать восемь могил, после чего почётный караул произвёл из карабинов три залпа, которые громким эхом отозвались в горах – безмолвных свидетелях истории ушедших лет. «Пусть эти выстрелы будут последними на нашей земле», – подумал тогда каждый из тех, кто пришел оказать последние почести безвинно убиенным.

Которло

ЭРГЕЖЭЭЛДИН ЭКИМЕТИ

(Эссе)

(Уландысы. Башы өткөн санда)

Жаңжал

Акылы пас адамдар жаңжал дегенде жантыгынан жата калат. Белая Лилиянын айланасындагы айтылуу жаңжал, Арисимага байланыштуу армандуу айың, Мусякодзинин¹ чырдуу окуясы андай адамдарды чын күлүктөй элиртет. Акылы пас адамдар эмне үчүн атактуулар аралашкан ыр-чырга өтө ынтызар? «Анткени, – дейт Гурмон, – андай жаңжал, андай ыр-чырды биз табигый иш катары сыртка чыгарбай, ичибизге катып кенгөнбүз».

Гурмондун жообу маңдайга матай койгондой таамай айтылган менен али толук эмес. Жаңжал чыгарганга да жарабаган ичинде идиреги бар немелер атактуу адамдардын чыр-чатагын алардан алда канча пастыгын актоого пайдаланат. Ал аркылуу өзү өмүрү

¹ Белая Лилия – кезинде аты чыккан актрисанын аты. Өнөр жайлуу эрин таштап, жаш жигит менен качып кеткен. Арисима Такэо (1878–1923) – атактуу жазуучу, арзып сүйгөн кызы экөө өзүн өзү өлтүргөн. Жазуучу Мусякодзи Санзацу – 1922-ж. аялын таштап, башка аял менен ачык жашап алган.

**Рюноскэ
АКУТАГАВА**

(Япония)

жеткис ырыскынын ыракатын көрүп калгысы келет. Эсеби маселен, «Ооба, мен Белая Лилия сыяктуу ашкан сулуу эмесмин, бирок ага караганда абийирим таза». «Ооба, менин Арисимадай артыкча талантым жок, бирок ага караганда адамдарды жакшы билем». «Ооба, мен Мусякодзидей... бирок...»

Ошентип пастыгын бактыга айландырып, чочкодой оонап жыргап уктайт.

Дагы ошо жөнүндө

Генийдин дагы бир кайталангыс касиети – жаңжал жаратып, чыр чыгара билгендиги.

Коомдук пикир

Коомдук пикир ар дайым көпчүлүктүн сотсуз, өкүмсүз «өлүмгө» буйрушу. Ал тапанчанын ордуна гезит макаласы менен мээленсе да ар дайым көңүлдүү өтөт.

Дагы ошол жөнүндө

Коомдук пикир бери дегенде коомдук пикирди тебелеп-тепсөө ыраматы менен актанат.

Кастык

Кастыктын кан муздатар касиети бар. Ал ашынып-ташынып кетпесе, көңүлдү сергитет, көпчүлүк адамдардын ден соолугуна пайда.

Утопия

Опол орноктуу утопия орной атканынын себеби бул. Адам насили өзгөрмөйүн нарктуу утопия уңгу күтпөйт. Агер адам насили өзгөрүп кетсе, ошол нарктуу деген утопиябыз да жөн эле убарадай сезилет.

Жамандык

Көркөм талант даарыган жаштар бара-бара бардыгынан «адамдык жамандыкты» гана көрөт.

Ниномия Сонтоку¹

Мектеп окуу китебинде жазылган Ниномия Сонтокунун балалык чагы эмдигиче эсимден чыкпайт. Сонтокунун ата-энеси ушунчалык жарды болгондуктан, күндү күн дебей талаада иштеп, түндү түн дебей камыштан сапеки бут кийим түйчү экен. Айтор, кара жанды карч уруп иштеп, ошол эле учурда өз алдынча тынбай окуп-чокуп, билим алыптыр. Элге антип өз эмгек, өз күчү менен аралашкан адамдардын андай окуясы кайсы китепте болбосун бар.

Арийне, Сонтокунун минтип калк катарына кошулушу анын атагын арбытпай эле ата-энесинин кадырын түшүрөт. Анткени алар баласынын өз алдынча агарып-көгөрүшүнө жардам бермек түгүл, «жардан» ары түртүп, жолтоо болуптур. Бул ата-эненин балага аткараар милдети, өткөрөр өтөлгөсү жагынан өтөлө уят иш. Бирок биздин ата-энелер да, мугалимдер да ал жагдайды абайлабайт. Алар Сонтокунун ата-энеси аракеч болгонбу, кумарпоз болгонбу – баары бир деп көнүп алышкан. Кеп алар жөнүндө эмес, Сонтоку тууралуу болуп атыр. Ал тартпаган азап, көрбөгөн кордугуна карабай, кара жанды карч уруп өз билимин өзү көтөрүп атпайбы. Биз, балдар, Сонтокунун ошол кажыбас кайратына карап түздөнүшүбүз керек.

Мен бир четинен Сонтокунун ата-энесинин өзүмчүлдүгүнө билинер-билинбес суктанып кетем. Чындыгында Кудай аларга жакшы уулду кут кылыптыр. Ал уул эмес, кул да болуп бериптир. Анысы аз келгенсип, кийин атагы таш жарып, ата-энесинин атын чыгарыптыр. Ата-энеге андан ийги ийгилик барбы? Бирок он беш жашка толуп-тололекте мен Сонтокунун түйшүгү түмөн кайратына сонуркаганым менен ал сыяктуу жарды-жалчы үй-бүлөдө төрөлбөгөнүмө жакамды карманып кетер элем. Канткен менен чынжырлуу кул ал чынжырдын чың болушун самайт.

¹ Ниномия Сонтоку (1787–1856) – Япония айыл чарбасын кайра куруу теоретиктеринин бири. Анын идеялары өлкөдө ири мааниге ээ болгон.

Карым-катыш

Кайсы гана карым-катыш болбосун аздыр-көптүр арамзалыкты талап кылат. Төгөрөк бурчунду карабай төрт сырыңдын бардыгын төгүп салсаң, кыяматтык досундун деле көңүлү калып, кыялы бузулат. Ар бирибиздин башыбызда бар, эки миң кыяматтык деп шилекей алышканы менен ар бир достун ичинде бирин бири көралбастык же жек көрүүчүлүк жашайт. Туура, пайда өнүп турса, көралбастык анчалык өөрчүбөйт. Арийне, жек көрүү арамзалыкка алып келери аргасыз иш. Андыктан достор менен таза карым-катыш жасоо үчүн жек көрүү менен пайда табуунун тартибин тең салмак сактоо зарыл. Тилекке каршы, антүү ар кимдин колунан келе бербейт. Болбосо байтак замандан бери тарбиясы бийик, насили асыл адам чыкпайт беле, болбосо дүйнөдө согуш дегенди билбеген алтын кылым алда качан жаралбайт беле.

Болор-болбостор

Турмушту бактылуу кылуу үчүн өткөн өмүр, кеткен күндүн болор-болбосуна ыракаттанып жашоо керек. Нур чыгарган булуттан, шуудураган дарактан, кужулдаган куштардан, түспөлү түркүн жүздөрдөн, айтор, ар бир күндүн болор-болбосунан ыракат алуу шарт.

Турмушту бактыга тундуруу үчүнбү? Антейин десең турмуштун болор-болбосун жакшы көргөндөр ошол болор-болбостон жабыркайт. Балыр баскан көлмөгө секирген бака дүйнөнүн кусалыгын бузду. Ошол эле учурда балыр баскан көлмөдөн бери секирген бака дүйнө кусалыгын пайда кылар. Канткен менен Басенун турмушу бакытка карк болсо керек, бирок аны курчаган чөйрө кайгы-касиретке толуп турчу. Ошол сыяктуу эле биз болор-болбостон ыракат алуу үчүн болор-болбостун кайгы-касиретин да тартууга тийишпиз.

Турмушту бактылуу кылуу үчүн өткөн өмүр, кеткен күндүн болор-болбос кайгы-капасына кайыл болуу керек. Нур чыгарган булуттан, шуудураган дарактан, түспөлү түркүн жүздөрдөн, айтор, ар бир күндүн болор-болбосунан тозоктун азабын да аңдоо зарыл.

Кудайлар

Кудайларга берилген кудуреттин арасынан аябай алсызы, алар өзүн өзү өлтүрө албайт.

Дагы ошо жөнүндө

Биздин кудайларга болгон кусаматыбыз көп. Бирок өкүнүчтүү жагы, япондор касиеттүү Кудайдын ошол кусаматчылыкка татыктуу экендигине такыр ишенбейт.

Эл

Эл – эч качан койкондобогон консерватор. Коом түзүлүшүн, идеяны, искусство, динди эл колдосун, сүйсүн десең, алардын эсине эзелкилерин салуу керек.

Дагы ошо жөнүндө

Элдин эси жок деп көкүрөк кагуу мактанычка жатпайт. Өзүбүздүн эл экенибизди элегенибизге мактаныш керек.

* * *

Байыркылар элди келесоо кылууну мамлекеттин эң маанилүү милдети катары караган. Келесоо болсун, бирок андан да ашынып кетпесин дешкен. Же акылга чакырууга алы жетпей калгандан корккон.

Чеховдун ойлогону

Чехов кайсы бир катында эркек менен аялдын айырмасын мындан көрөт. Аял карыган сайын аялдык түйшүктөн ашпайт, эркек карыганда аялдын ишинен алыстагандан алыстайт.

Чеховдун минтип ойлогону аял менен эркек карыганда жыныстык катыштан калат дегенге тете сөз. Аны үч жашар бала деле билет. Андан да Чеховдун бул чечмелөөсү аял менен эркектин ортосунда айырма бар эмес, таптакыр эле жок деген сөз.

Кийим

Аялдын кийими – анын бир бөлүгү. Кэйкити адеп-ахлактуулугунан кийимге анчалык кызыкпаганы айгине. Бирок бир нерсени эстен чыгарууга болбойт: кийин Кэйкитини азгырган аял анын аялынын кийимин кийген. Агер аны кийбесе, азгыра алат беле, жок беле, ай, таң!

Эскертүү: Кикүти Кананын «Кэйкитинин азгырылышы» аттуу повестти кара.

Кыздыкка кызыгуу

Аял алып жатып, анын кыздыгына чоң маани берүү менен биз канча тагдырга күлкүлүү кыянаттык кылдык. Катын алуу деген кыздыктан аткез берүү дегендик эмеспи.

Дагы ошол жөнүндө

Кыздыкка кызыгуу деген анын бар экендигине көзү жеткенде гана пайда болот. Бул жерде аруу сезим арзыбаган билимге алмашат. Андыктан кыздыкка кызыккандарды сүйүү сезиминен куру жалак кыйынсынган «окумуштуулар» деп койсо болот. Анын бар-жогу менен атайын алектенгендер бекер жеринен пайда болбосо керек.

* * *

Кыздыкка кызыкканга караганда кызга кызыккандын айырмасы, албетте, асман менен жердей. Ал экөөнүн айырмасы жок деп ойлогондор аял дегендин ашкан артисттик талантына баа бербегендер.

Адеп эрежеси

Менин бир жолдошумдан мектепте окуган кыз: – Өбүшкөндө көздү жумуу керекпи же жумбоо керекпи, – деп сурайт имиш. Мен ал кызга кошулуп, мектепте сүйүүдөгү адеп эрежесин үйрөтпөгөнгө аябай өкүнөм.

Камбара Эккэн¹

Мектепте Камбара Эккэндин эчендеген таалим тарыхтарын окуганым бар. Бир ирет ал кандайдыр бир тааныш эмес студент менен салда кошо сүзүп калыптыр. Студент өзүнүн билимдүүлүгүн көрсөткүсү келип, илимдин ар түркүн тармагын талдап кирген го. Эккэн анын сөзүн эч бир бөлбөй, абдан кунт коюп угуптур. Ошентип отуруп сал дагы жээкке жетип калган экен. Ошол кездин салты боюнча жүргүнчүлөр салдан түшүп баратып атын атап коштошчу тура. Студент баятан бери улуу конфуцианчыга «дарс» окуп келатканын билип, жети өмүрү жерге кире уяла кечирим сураптыр. Кийинкиге илим болор ушундай икая окугам.

Андан тизгинди тарта жүрүү адамдагы жакшы адеп экендигин түшүнгөм. Бери дегенде түшүнүүгө аракет жасагам. Тилекке каршы, азыр таптакыр андай ойлобойм. Ал тарых айрым жагдайлар боюнча гана мени кызыктырат:

1. Эккэндин студентти тоотпой эчтеме дебегени эмне деген кесир!
2. Студенттин уялганына кыбасы канып кол чапкан жүргүнчүлөр кандай гана жийиркеничтүү!
3. Эккэндин түшүнө да кирелек жаңы мезгилдин духу жаш студенттин түшүнүгүн катуу түйшөлткөн экен.

Чек

Атургай атактуу генийлер аттап өталгыс чектер болот. Ага кабылуу, албетте, ичти өрттөбөй койбойт. Бирок акырындап анын амирине көнүп, көңүл көтөрүлө баштайт. Кудум бамбук – бул бамбук, чырмоок – бул чырмоок экендигин билип алгандай.

¹ Камбара Эккэн (1630–1714) – белгилүү окумуштуу-конфуцианчы, чөптөр менен дарылаган гомеопат.

Ортозаарлык

Сыртынан канча заңгырап көрүнсө да ортозаар чыгармалар терезеси жок бөлмөгө окшош. Анда турмуш өтөөгө мүмкүн эмес.

Тапандык

Тапандык – акыл-ойдун башка тамырын кармай албагандык. Тапан, таамай ой дегенибиз – акыл-ой толгоосунан жаралбаган сөз.

Дагы ошол жөнүндө

Адамдар чарчагандыктан тапандыктан тажай баштайт.

Саясат ишмерлери

Саясат ишмерлери бизден кыйын билгенине кырданган саясат илими – ар түркүн фактыны арбын билгенине байланыштуу илим. Ал илим кайсы бир партиянын кайсы бир лидери кандай шапке кийгенинен ашпайт.

Дагы ошол жөнүндө

Үйрөтүлгөн саясатчылар андай илимден, албетте, алыс болот. Ал эми көрөгөчтүгү жагын айтсак, көп саясатчыларды сайга таштайт. Эч кандай пайда көздөбөгөн кызуу кандуулугу жагынан.

Факты

Адамдар ар түркүн фактыны билүүгө кандай гана ашыгат! Эсеби маселен, сүйүү деген эмне экендиги аларды эзели кызыктырбайт. Ал эми Христос ойноштон төрөлдү беле дегенге төбөсүнөн сайылып түшөт.

Гюго

Бул бүт Франциянын басып калган нандын эң чоң сындырымы. Бирок үстүнө сүйкөлгөн майы жокко эсе.

Достоевский

Достоевскийдин романдары карикатуралуу образдарга карк. Туура, көпчүлүгү көңүл чөгөрүп, азезилге айланат.

Флобер

Флобер мага эригүү-зеригүү да эң сонун болорун үйрөттү.

Мопассан

Мопассан музду эске салат. А кээде набатты.

По

Сфинксти жаратардан мурда По анын анатомиясын изилдеп чыкты. Келечек муундардын үрөйүн учурган чыгармаларынын табышмагы так ушунда.

Кайсы бир капиталисттин капасы

«Художниктер чыгармасын сатат, мен крабдан жасалган консерваларды сатам – экөөнүн эмне айырмасы бар? Арийне, художниктер жасагандарын дүйнөлүк кенч санайт. Аларды туурап мен деле банкасы алтымыш сенден турган краб консервам менен мактансам жарашмак.

Алтымыш жашка чыкканча мен, ушул кулпенде, художниктерче өзүмдү көкөлөтө ойлоп, көкүрөк какканым жок».

Ата-энелер жана балдар

Ата-эне гана балдарын багып, баралына жеткирет деген кыйла күдүк маселе. Туура, уйларын багат, аттарын асырайт, анда талаш жок. Арийне эзелки салт-сабырдын негизинде эрезеге жеткирип, табият кут кылган жосун ушундай деп балдарын тарбиялоо деген ата-энелерин куру шылтоодон ашпаган таянган тоосу. Агер ар салт-сабырдын баарын табият мыйзамдарына таяй берсек, алгачкы доордогу кыз уурдап үйлөнгөндү да актаган болор элек.

Дагы ошо жөнүндө

Эненин балага болгон сүйүүсү – эч качан байыгыс сезим. Арийне ал сезим баланы балакатка жеткирип деле жарытпайт. Ал сүйүүнүн аркасы менен, ары дегенде таасири аркылуу ашкан зөөкүр же жеткен адепсиз болуп өсөт.

* * *

Адам турмушунун биринчи трагедиясы бала төрөлгөндө башталат.

* * *

Атам замандан бери ата-энелердин күкүктөй кайталаган сөзү ушу: «Мен жолум болбой калды. Эми баламдын жолу болсун үчүн бар күчүмдү аябашым керек».

Мүмкүндүк

Биз каалаганыбызды жасай албайбыз, биз колубуздан келгенди жасайбыз. Бул жеке эле бир кишиге тиешелүү эмес, бүтүндөй коомго тиешелүү. Мүмкүн Кудайдын өзү да дүйнөнү өзү каалагандай жасай алган эместир.

Мурдун мураты

Жордж Мурдун жан дептеринде мындай жеген жазуу бар: «Улуу художник өзүнүн аты-жөнү жазыла турган жерди жаңылбай тандайт. Жана да картиналарын эч качан бир эле жерге жаза бербейт».

«Картиналарын эч качан бир эле жерге жаза бербейт» деген улуу художниктерге эле эмес, бардык художниктерге тиешелүү болсо керек. Аша чапкандыгы үчүн Мурду анчалык айыптабайлы. Арийне «Улуу художник өзүнүн аты-жөнү жазыла турган жерди жаңылбай тандайт» дегени мени башка жарга такап койду. Чыгышта аты-жөнү коюлган жерди баалабаган художник эч качан болгон эмес. Ал эми жаңылбай тандоо зарылдыгы айтыла берип, ашмалтайы чыккан чындык. Аны Мур атайын кайталап жазганын окуп, Чыгыш менен Батыштын асман-жердей айырмасын ойлодум.

Чыгарманын көлөмү

Чыгарманын гениалдуулугун көлөмүнө карап баалоо – анын акчалай кызыкчылыгын кымбат көрүү дегендик. Чыгарманын көлөмү калем акыга байланыштуу карала турган маселе. Мисалы, мен Микеланджелонун «Каар соту» фрескасына караганда Рембрадттын «Карыянын портретин» алда канча артык көрөм.

Мен сүйгөн чыгармалар

Мен сүйгөн чыгармалар, ал адабий чыгармалар дегеним – мен авторун адам катары сезген, туйган чыгармалар. Адам жамаатынын жосуну – мээси, жүрөгү, кебете-кешпири көрүнүп турган адам. Арийне, о, армандуу дүнүйө, алардын көпчүлүгү майып, мунжу (Албетте, айрым майыштар сиздерге майрамдагыдай маанай жаратышы ыктымал).

Тажрыйба

Бир эле тажрыйба, тамакты кантип сиңирүүнү эске албасак дагы, бир тамакка тең барабар болушу ыктымал. Ошол эле учурда тажрый-

баны таяныч тутпаган талантың, тамактын өзүн эске албасак дагы, тамакты бир сиңирүүгө тең барабар болушу ыктымал.

Ахиллес

Байыркы грек баатыры Ахиллестин өлөр жери согончогуна гана болчу дешет. Демек, Ахиллести билүү үчүн анын согончогуна билиш керек.

Художниктин бактысы

Улгайганда атак-даңкка жеткен художник – эң бактылуу художник. Ушул жааттан алганда Куникуда Допко¹ анчалык бактысыз художник эмес.

Ак көңүл адам

Аялдар эринин ак көңүл болушун анча каалай бербейт. А эркектер болсо досторунун ак көңүл болушун эңсейт.

Дагы ошо жөнүндө

Ак көңүл адам асмандагы Кудайга окшош. Биринчиден, аны менен кубанычыңды бөлүшсөң болот. Экинчиден, ага ыйлап да алсаң болот. Үчүнчүдөн, анын бар-жогу анчалык деле маанилүү эмес.

Кылмыш

«Кылмышкерди эмес, кылмышты жек көрүү» – анчалык акылды талап кылбайт. Балдардын көпчүлүгү бул учкул сөздү ата-энесине каршы курал катары пайдаланат.

Шабдалы менен өрүк

«Шабдалы менен өрүк үндөбөсө деле, адамдар экөөнүн ортосуна чыйыр салат»² – деп айтышат акылмандар. Албетте, анткени акый-

¹ Куникуда Допко (1871–1908) – япон жазуучу, акыны.

² Сыма Цяндын (б.з.ч. 145–86-ж.ж.) «Тарых жазмаларынан» («Ши Цзы») алынган сүйлөйм.

кат эмес; «шабдалы менен үндөбөсө деле» деген эмнеси? «Шабдалы менен өрүк үндөбөгөндүктөн» деш керек эле.

Улуулук

Калк адамдар менен аткарылат, иштин улуулуугун катуу урматтайт. Бирок эл улуулук менен жолугууну эңсеген, аңсаган, чаңкаган доор жок.

Гений

Гений менен биздин ортобуз бар болгону бир кадам. Арийне ал кадам кандай кадам экендигине түшүнүү үчүн жарымы жүз ри¹ – токсон тогуз ри деп баш чаккандай кандайдыр бир жогорку математиканы өздөштүрүү зарыл.

Дагы ошо жөнүндө

Гений менен биздин ортобуз бар болгону бир кадам. Ал кадам миң ри турарын адатта замандаштар түшүнбөйт. Ал кадам миң ри экендигин көзү көр келечек муун көрбөйт. Ошондуктан генийди замандаштары өлтүрөт. Келечек муун ошон үчүн генийге кулдук уруп, куру даңаза кылат.

* * *

Эл генийди кайдыгер кабылдайт дегенге ишенүү кыйын. Бирок ошол кабылдаганынын өзү ар дайым күлкү келерлик.

* * *

Генийдин трагедиясы – аны «сыпайы, жагымдуу атак-даңк» коштоп алганында.

¹ Ри – 3,9 кмга тете аралык.

* * *

Иисус: «Биз силерге сыбызгы тартып бердик, силер бийлеген жоксуңар».

Алар: «Биз кайгылуу ыр ырдадык, силер эчкирген жоксуңар».

Калп

«Биздин кызыкчылыкка кызмат кылбагандарга добуш берүүнүн» кереги жок. Кайсы гана республикалык түзүлүш болбосун «биздин кызыкчылыктын» ордуна «мамлекеттик кызыкчылык» орнотуп атабыз деп жанын жейт. Андай калп совет бийлигинде да жоголбой турганын эске тутуу зарыл.

Дагы ошо жөнүндө

Бир уңгуга уюган эки идеянын ашташкан жерин тыкыр изилдей келгенде, анда карандай калптын калыңдыгына издебей чалынасың. Кайсы туруктуу туюнтмага болбосун ишеничтин аздыгы ошондон.

Чынчылдык

Чынчыл болсоң чынчылдыктын курулушун каалагандар ушунчалык аздыгына көзүң жетет. Чынчылдыктан корккон коомубуздун бир себеби ошол.

Жалганчылык

Каратып туруп калп айткан аялды билер элем. Ал баарынан бактылуу болчу. Бирок ал чыпчын айтып атса да, билгендер калп айтат деп койчу. Анткени ал калпты кынабына келтирип, көркүнө чыгарып айтар эле. Аны жакшы билген ак көз, көк көздөр анысын эң кайгылуу трагедиясы катары карачу.

Дагы ошо жөнүндө

Бардык художниктер сыяктуу эле мен да калпты катырам. Арийне эч качан анын артынан кууп кеткен эмесмин. А ал болсо те, атам замандагы калпын азыр эле айтып аткансып эсине тутуп жүрөр эле.

* * *

Канчалык каңырык түтөсө да, бир чындыкты моюнга албаска болбойт. Жалаң жалган сөз менен айтып бере турган чындык да бар.

* * *

О, төрөлөр! Жаштарды искусство бузат деп түн уйкуңар үч бөлүнөт. Көңүлүңөр төтөп болсун. Искусство жаштарды силер сыяктуу бир заматта иритип жибералбайт.

* * *

О, төрөлөр! Искусство элди бузат деп, ичкениңер ирим, жегениңер желим. Дагы айтам, камтама болбогула. Искусство силерди, эки миң жыл илгерки искусствонун керемет-кемелин түшүнүүгө чама-чаркы жок силерди бузуп жибералбайт.

Момундук

Момундук – бул романтикалуу кулчулук.

Солдат

Идеалдуу солдат командирдин буйругун кыңк этпей аткарууга милдеткер. Кыңк этпей аткаруу – сын сөздөн кыңк этпей качуу деген кеп. Демек, идеалдуу солдат эң оболу акыл-эстен ажыраш керек.

Дагы ошо жөнүндө

Идеалдуу солдат командирдин буйругун кыңк этпей аткарууга милдеткер. Кыңк этпей аткаруу – өзүндүн жоопкерчилигиңен кыңк этпей аткез берүү деген кеп. Демек, идеалдуу солдат жоопкерчиликти моюнга албаш керек.

Япондуктар

Биз, япондуктар эки миң жыл илгертеден бери императорго сыйынып, ата-энесин ардактап сүйөт деген түшүнүк Сарутахико¹ кудай упу, эндик сүйкөгөн деп ойлогонго тете кеп. Балким, дегеле мүлдө тарых фактыларын кайра карап көрүү зарылдыр.

Япон пираттары

Япон пираттары биз, япондуктар, улуу державалар теңата сүйлөшө аларыбызды далилдеди. Талап-тоноо, кырып-жоюу, зордуктап-кордуктоо жагынан бизден «Алтын арал» издеп деңиз жортууп келген испандардан, португалдардан, голландыктардан артта калбастыгыбызды айкындадык.

«Зериккенден жазылган саптар»

«Бул чыгарма сизге жагат болуу керек» – деп менден көп сурашат. Тилекке каршы, андан эч качан ыракат алган эмесмин. Чынымды айтсам, бул чыгарма эмнеси менен элге тарап кеткенин түшүнбөйм. Арийне, ал орто мектептин окуу китебине жарай турганына ишенем.

Белги

Сүйүүнүн дагы бир белгиси – менден мурда канчалар менен жүрдү экен деп жанына жай бербеген суроо жана ошол ойду тумандаткан «канчаларга» болгон кызганыч.

¹ Сарутахико – япон (синтоизм) дининин өңү суук кудайы.

Дагы ошо жөнүндө

Сүйүүнүн дагы бир белгиси – ошол сүйгөнүнө окшош бирөөнү табуу кумарлыгы.

Сүйүү жана өлүм

Сүйүүдөн пайда болгон өлүм жөнүндө ойдун өзөгү эволюция теориясындабы деп ойлойм. Жөргөмүш менен аарынын ургаачысы урук байлаар замат эркегин чагып өлтүрөт. Италия труппасынын аткаруусундагы «Кармен» операсын уккан сайын мен Кармендин ар кыймылынан ошол аарыны көрөм.

Башка

Жандай көргөн аялың туруп башкалар менен жатып калабыз. Ал сүйгөн аялың сени кандырбай койгондон деле эмес. Тек, кээде биздин туруксуздук, кээде эстетика биздин чынардай кумарды кандырууга бир аял аздык кылат десе керек.

Үйлөнүү

Үйлөнүү – сезимталдыкты жөнгө салуунун жакшы каражаты. Арийне ал сүйүүнү жөнгө салууга эч качан жакшы каражат болалбайт.

Дагы ошо жөнүндө

Жыйырмага чыкканда үйлөнүптүр да, ошол бойдон башка да бирөөнү сүйүп көрбөптүр. Кандай гана жийиркеничтүү!

Төбө менен жер казуу

Оттуу ойношчулуктан ким куткарат? Ашынган акыл эмес, төбөсү менен жер казган иш. Махабат жыргалына магдыраш үчүн эң оболу бош убакыт керек. Өткөндүн ойротто жок ойношчуларын караңыз: Вертер, Ромео, Тристан. Баары тең бекерпоздор.

Эркек

Чыныгы эркек махабатка эмес, ишке көп мас болот. Ырас, буга ынанбасаңар, Бальзактын графиня Ганскаяга жазган катын караңар. «Эгер бул каттын баарын басмага берсек, канча акча болор эле» – деп атпайбы.

Жакшы жүрүм-турум

Те илгери, биздин үйгө бир чачтарап келгени эсимде бар. Эрчиткени өң-алети анчалык жакшы эмес, он эки жаш чамасындагы кыз. Чачтарап анын ар кадамын катуу көзөмөлдөп турду. Башына бирдеме койбой төшөк салынган жерге жата калса, аябай ачуусу келип, кызын катуу жазалап атты. А кечээ жакында уксам, ал кыз гейша болуп кетиптир. Адегенде укканда, албетте, аядым, ошол эле учурда негедир ичимде кытмыр күлкү пайда болду. Энеси үйрөткөндөй гейша болгондон кийин да башына бирдеме жаздабай жата калбаса керек.

Эркиндик

Баары эркин болгусу келет. Сыртынан караганда ошондой. Бирок жандүйнө түпкүрүндө эч ким эркин болгусу келбейт. Адамды койдой мууздаган бандиттен мунуң эмне деп сурачы. Адамды мамлекет жыргалчылыгы үчүн мууздадым деп кирпич ирмебей жооп берет. Ушунун өзү эле эмнени билгизет? Эркиндик деген – бул ар кандай чектөөлөргө баш бербөө, башкача айтканда, жасаган иштерине актанып-жактанууну адамдык ар-намысынан төмөн саноо. Анысына мейли Кудай, мейли, адеп-ахлак, мейли коомдук салт-сабыр жол бербесе да.

Дагы ошо жөнүндө

Эркиндик бийик тоонун абасына окшош. Аны оорулуу адам көтөрөлбайт.

* * *

Эркиндикти көрүү – Кудайдын жүзүн көргөнгө тете.

* * *

Эркин ой жүгүртүү, эркин сүйүү, эркин соода – ушул «эркиндиктердин» бардыгы бокалга суу кошуп куюлган вино. Болгондо да саздын суусу.

Сөз менен иш

Сөз менен иши дал келген киши катары көрүнгүң келсе, жаныңды жеп актанганды жакшы өздөштүр.

Тузак

Бир да адамды алдабаган акылман болсо болор, бирок адамзатты алдабаган акылман жок. Будда дин үгүтчүсүнүн эң мыкты тузагы – рухий макиавеллизм.

(Уландысы бар)

Орусчадан оодарган **Алым ТОКТОМУШЕВ**

Айнура Шаиковна ОМОКЕЕВА родилась в 1961 году в городе Фрунзе. Окончила женский педагогический институт по специальности учитель русского языка и литературы. Работала в средней школе, воспитателем в детском саду, библиотекарем в библиотеке им. Чернышевского.

Для детей

ПРИКЛЮЧЕНИЯ БЕЛОЙ ЛОШАДКИ АКНУР

Известно, что все сказки начинаются одинаково, вот и эта сказка начинается также. Жила-была белая лошадка по имени Акнур. А назвали ее так, потому что родилась она абсолютно белой, а на лбу у нее была темная полоска, похожая на луч. Лошадка была веселой, умной и жила она с мамой и другими животными высоко в горах. По утрам она просыпалась рано. Она любила смотреть, как небо розовеет, потом желтеет и появляется солнце, как большой желтый шар. И все кругом начинает просыпаться, шевелиться и двигаться. Белая лошадка Акнур все время хотела спросить маму, почему лошади спят стоя? Ведь коровы, собаки и кошки спят лежа, как люди, а лошади всегда на ногах. «Может быть, поэтому мы так мало живем» – думала лошадка.

Да, вопросов было много, а времени мало. Ее внимание привлекали цветные бабочки и зеленные кузнечики, голоса и звуки большого и доброго мира, который окружал ее с утра и до вечера. Так было до тех пор, пока не пришла беда. У белой лошадки Акнур заболела мама. Большие добрые мамины глаза стали грустными, и по ночам она стала кашлять. «Это у нее от того сильного и холодного дождя, под который

мы попали», – подумала лошадка. На дворе стояла ранняя осень, но здесь высоко в горах погода менялась часто. Прошло несколько дней, маме белой лошадки Акнур становилось все хуже. Ночной кашель становился все более продолжительным и тяжелым. Акнур чувствовала, как слабеет ее мама, и ей очень хотелось помочь ей. Однажды она услышала утренний разговор людей, которые ухаживали за ними.

– Ты посмотри, как исхудала гнедая, – сказал один.

– Да, кашель ее не проходит. Хозяин еще не знает об этом, иначе придется ее забить, – ответил другой.

– А что ее забивать, кожа да кости.

– Я слышал, есть такая трава, которая помогает при таких болезнях.

– А что, можно попробовать. Лошадь-то молодая, крепкая, может и поправится. А что за трава?

– Дед мой, старый конюх, называл ее медвянкой. Давали ее обычно лошадям простуженным и слабым. Помогало. А, главное, отыскать ее трудно. Растет она высоко в горах, у водопада, цвета неприметного, а отыскать ее можно только по запаху, медом пахнет она.

– Так кто же пойдет к водопаду за этой медвянкой?

– Надо хозяину сказать, может и пошлет кого.

Услышав этот разговор, белая лошадка чуть было не поскакала сразу в горы, к водопаду, за этой травкой, да подумала, что спросить надо дорогу туда у старой лошади, тетушки Каракоз. Она знала все тропинки и дороги в этих местах.

– Тетушка Каракоз, помогите моей маме, ей нужна особая травка, называют ее медвянкой. Она исцелит мою маму.

– Да, забирает последние силы у твоей мамы эта болезнь. Хорошая у тебя мама. Как ты назвала траву? Медвянкой? Да, знаю я, где она растет, высоко в горах, у водопада. Только путь туда трудный и опасный.

– Я ничего не боюсь. Я люблю свою маму и хочу ей помочь, – сказала лошадка Акнур.

– Молодец, Акнур, только слова – это одно, а одолеть этот путь – совсем другое. Вижу, желание у тебя есть, а есть ли сила и вера в то, что сможешь принести эту травку?

– Тетушка Каракоз, вы только покажите мне дорогу туда, я сильная и я верю в себя.

– Ну, что ж, сила и вера у тебя есть, любовь к маме – тоже. Теперь слушай меня внимательно. Путь этот проходит через перевал и темное ущелье. На дворе осень, и в пути будут холодные дожди и пугающие ветры. Но и это не все, у водопада живет страшное чудовище Суу жылан. Стережет оно эту травку, потому что само питается соком медвянки, которая лечит все раны, дает силы и продлевает жизнь. Суу жылан живет в воде и поэтому его не видно.

Спит оно, свернувшись кольцом, один глаз спит, а другой смотрит. И так чередуются они и не дают чудовищу уснуть. Страшный он и одинокий, потому что никого он не любит, и его не любят за его злобу и коварство.

Только сердце бесстрашное и полное любви победит его. Удачи тебе и сил. А пока ты будешь в пути, я буду рядом с твоей мамой. Иди и возвращайся с медвянкой.

– Спасибо, тетушка Каракоз, я все запомнила и я вернусь, чтобы спасти мою маму.

Еще до рассвета Акнур стояла и думала о том, как будет нелегко ей одной в пути, одиноко и страшно, ведь она еще никогда не уходила так далеко одна, без мамы. «А что если я позову с собой моего друга Сары?» – подумала Акнур. «Он сильный и добрый конь, а еще он веселый, и мне с ним будет не так страшно в дороге».

Она прошла в сарай, где стояли другие лошади, и тихо позвала Сары. Молодой конь отозвался и подошел к ней. Разговор их никто не слышал, и Акнур была рада, что Сары ответил согласием на ее просьбу помочь ей в этом походе.

Утром, когда солнце выпустило свои первые лучи, Акнур и Сары легким шагом пошли в сторону гор. Никто не заметил их ухода, только старая лошадь, тетушка Каракоз, проводила их долгим прощальным взглядом. Она мысленно благодарила Мать-Вселенную за бесстрашное и доброе сердце Акнур и желала им удачи и скорейшего возвращения.

Вот прошло несколько дней и ночей. Иногда дождь и ветер мешали в пути, но они торопились и порой не замечали этих трудностей. Белая лошадка и ее друг Сары шли рядом, их согревала дружба и общая цель – помочь страдающей маме. Акнур была благодарна Сары за помощь и понимание.

«Как хорошо, что я не одна», – думала Акнур. «Страшно и холодно было бы мне без Сары. Он рядом, и мне так тепло и хорошо». А Сары тоже был благодарен Акнур за ее выбор и доверие. Он даже втайне желал, чтобы путь их был более долгим и победа над чудовищем, его победа, подарила бы ему одобрение Акнур.

Они стояли в темном ущелье, мысленно благодаря друг друга за эти добрые мысли и пожелания.

Дул сильный ветер и они решили ночью переждать эту непогоду. Утром их разбудил птичий клекот. Это дикие гуси летели в теплые страны. Акнур смотрела им вслед и думала: «Как было бы замечательно, если бы у меня были крылья, я бы быстро полетела к водопаду и нашла там медвянку. Ну, хватит мечтать», – сказала она сама себе и позвала своего друга Сары поторопиться, впереди их ждал перевал. Два дня они потратили на переход через перевал. На перевале они встретили стадо маралов, которые показали им короткий путь к водопаду. Акнур и Сары торопились, по-

тому что маралы сказали, что обратный путь будет тяжелее, если они не поторопятся. Через несколько дней пойдут снега, и перевал закроется до весны. Акнур и Сары поблагодарили маралов и тронулись в свой путь. И вот вдаль показался водопад, и они побежали рысью.

– Постой, мы уже у цели, а как нам победить чудовище? – спросил Сары

– Да, я совсем о нем забыла, что же нам делать?

– А что если мы укусим его за голову? – предложил Сары.

– Он же не спит, не забывай, у него один глаз спит, а другой все видит.

Он увидит нас раньше, чем мы его укусим.

– Точно, я тоже забыл о его глазах.

– А давай притворимся, что мы заблудились. И подойдем поближе к чудовищу и попросим его нам помочь, – предложила Акнур.

– Он злой и коварный, он может нам не поверить, – сказал Сары.

– А мы притворимся глупыми и слабыми. Злые и коварные чудовища любят слабых.

– Да, хорошая идея, идем, – сказал Сары.

И вот белая лошадка Акнур и ее верный друг Сары, опустив головы, подошли к водопаду. Это было очень красивое место. Кругом росла высокая трава, цвели разные цветы и все это разноцветье было усыпано каплями воды, которые сверкали на солнце, как тысяча звезд. С высокой горы падал вниз шумный поток воды, который уходил в холодную и бурную реку.

Акнур почувствовала запах меда и тронулась в ту сторону, откуда шел аромат. Вдруг в реке что-то зашевелилось, и лошадка поняла, что это чудовище Суу жылан. Сары был рядом, и она успокоилась.

– Где мы? Мы заблудились, я так и знала, – заплакала Акнур.

– Мне страшно, что нам делать? – жалобно ответил ей Сары.

– Кто вы и зачем сюда пришли? – зашипело чудовище, еще не вылезая из воды.

– Мы, мы, мы бедные лошадки, и мы заблудились. А кто вы? – спросила Акнур.

– Я, Я, Я, – за каждым «Я», высывалась и поднималась огромная, безобразная голова чудовища. С серыми, вращающимися, никогда не дремлющими страшными глазами.

– Я, Суу жылан, владыка этих мест. И вы очень кстати заблудились. Я очень голоден, и вы, молодые, жирные и глупые лошадки будете мне обедом и ужином. Идите поближе ко мне. Я раскрою свою пасть, и вы прыгните в нее сразу вдвоем. Прыгайте скорее, ну живо! – зашипело чудовище.

– Мы такие грязные, пыльные и голодные. Дайте нам время, мы смоем грязь и пыль и слегка подкрепимся, а то ваш живот заболит от нашей грязи, ведь пищу лучше есть чистой и приятной, – сказала белая лошадка.

– Не болтайте, глупые лошадки. Я очень голоден, и ваша грязь не мешает мне насладиться вашим мясом. В трудные и голодные времена, когда сюда никто не заглядывает, я ем камни. Надо же чем-то забить желудок.

– Мы не можем прыгнуть вам в пасть, потому что там торчит бревно, – сказала лошадка.

– Ах да, я и забыл. Вчера охотился за рыбой, ухватился за нее и проглотил вместе с бревном. А оно застряло в зубах, я его сейчас вытащу, – сказала чудовище. Оно раскрыло свою огромную, страшную пасть и длинным языком пыталось протолкнуть бревно из своих зубов.

– А давайте мы вам поможем, – сказала Акнур и подошла вместе с Сары поближе. Чудовище согласилось еще, не зная, что умные лошадки задумали перехитрить его.

Подойдя к голове Суу жылан, Акнур справа, а Сары слева одновременно со всей силы ударили копытами в глаза чудовища. Удары были точными, и Суу жылан зашипело от боли.

– Шшшшшшшшыыыыыы, – извиваясь, чудовище в ярости било огромным телом по воде, из глаз потекла кровь и серая слизь. Чудовище ослепло, но ярость и злость так кипели в нем, что оно извивалось и пыталось укусить Акнур и Сары.

– Глупые, бедные лошадки, Я вас все равно съем, только вот траву найду медвянку, смажу свои глаза ее соком, прозрею, увижу вас и вам конец, – шипело чудовище.

– Смотри, куда оно ползет, – сказал Сары Акнур. – Мы будем хитрее и сорвем медвянку раньше, чем чудовище смажет ее соком свои глаза.

– Да, я вижу, и я бегу туда, – сказала Акнур.

Чудовище вылезло из воды и поползло к водопаду. Оно торопилось и надеялось на свой нос, который нашел бы траву по запаху. Акнур бежала почти рядом и вот она увидела, как Суу жылан направилось к сиреневому кусту, и она поняла, что медвянка это и есть эта трава. Она торопилась откусить несколько веточек с этого куста, и это ей удалось. Веточки с листочками медвянки так сильно пахли медом, что чудовище двинулось в сторону, где была Акнур.

– Беги, беги, беги, – кричал Сары.

Чудовище, услышав голос лошади, повернулось к Сары, и это было спасением для Акнур. Она поскакала так быстро, как только могла. Чудовище поползло к кусту медвянки, по запаху определяя направление, но травы уже не было на месте.

– Проклятье, они вырвали весь куст, – зашипело чудовище. – Я все равно вас съем!

Суу жылан, слепое и злое, ползло к реке на топот копыт. Это Сары пытался отвлечь внимание чудовища от погони. Молодой конь прыгал и кричал:

– Я здесь, у реки.

Чудовище по голосу пыталось определить его местонахождение и в ярости билось об огромные камни. Сары видел, как Суу жылан обессилел и с каждой новой попыткой все сильнее и сильнее разбивал свою чудовищную голову. Пока совсем не затихло, и когда все тело показалось на поверхности воды, Сары понял, что чудовищу пришел конец. Оно разбило от злости и ярости свою голову и погибло.

– Ура, ура, ура! – кричал Сары. – Мы победили его! – И тут Сары увидел, что Акнур нет рядом и он один. Он испугался и поскакал за ней так быстро, как мог.

Он увидел ее вдали и закричал:

– Стой Акнур, подожди! Мы победили чудовище, подожди!

Акнур остановилась и посмотрела назад. Сары прибежал и почувствовал, как дрожит Акнур от страха.

– Не бойся, успокойся, все кончено. Суу жылан мертв и лежит в реке. Мы нашли медвянку, и нам нужно спешить, тебя ждет твоя мама, – сказал Сары.

– Да, да, мы сделала это, мы достали эту траву. Спасибо тебе, Сары, за помощь. Бежим!

И они поскакали быстро и весело и, хотя впереди был и трудный перевал и темное ущелье, они знали, что все страшное и неизвестное уже позади, а впереди – радостная встреча и родное пастбище.

Известно, что все сказки кончаются одинаково, одинаково счастливо. Вот и наша сказка не исключение. Мама белой лошадки Акнур поправилась и радовалась жизни. Старая тетушка Каракоз опять благодарила Мать-Вселенную за жизнь, полную радости и любви. Сары был рад, что Акнур счастлива и спокойна. А белая лошадка Акнур каждое утро просыпалась и радовалась жизни и всему, что ее окружало. И никто на пастбище не знал, что любовь и преданность могут творить чудеса.

ЧЕРЕПАШКА ТАШБАКА

Черепашка Ташбака проснулась от яркого света. Она открыла глаза и чуть не ослепла: группа светлячков кружила у нее над головой.

– Что им нужно? – подумала черепашка и вспомнила, что мама говорила о ночных светлячках.

– Ночью, если ты заблудишься, дорогу покажут светлячки. Не бойся их, – часто говорила мама.

– Да, но я еще не заблудилась по-моему, это светлячки потерялись сами. А мне надо как следует выспаться, а то завтра мне опять в дорогу, – подумала черепашка и, закрыв глаза, заснула.

Дело в том, что черепашка очень хотела найти себе друзей, с которыми бы она болтала, играла, гуляла, ела, спала, словом, жила бы с ними. А жила она в небольшом лесу, где было маленькое болото и тихая река. В лесу жили разные звери и птицы, рыбы и насекомые. С некоторыми из них черепашка была знакома. Вот пушистый заяц Коен. «Он хороший, веселый», – думала Ташбака, но дружить с ним было не просто. Он быстро бегал и боялся всего на свете. Черепашка не могла бегать с ним, да и о чем с ним было говорить? О капусте с морковкой?

В лесу еще жил добрый ежик Кирпи. Он нравился черепашке своей храбростью. Он никого не боялся, даже змей. Но бегал он тоже быстро, был молчаливым и любил искать в лесу грибы и шишки. Рядом в болоте жили зеленые лягушки. Вначале Ташбака думала, что они родственники, ведь ее имя переводилось как каменная лягушка. И когда она предложила свою дружбу лягушкам, они смеялись до слез.

– Ты наша родня? Ха-ха-ха, посмотри на себя, уродина! У тебя змеиная голова и шея, страшный хвост и когти на лапках. Если ты каменная лягушка, покажи, как ты умеешь квакать и прыгать, – сказали лягушки.

Черепашка Ташбака открыла рот, но вместо кваканья у нее выходило шипение, она закрыла рот и хотела прыгнуть. Но и это ей не удалось сделать, панцирь был тяжелым, и она смогла только сказать:

– У меня не получается, – и заплакала от обиды.

– Ха-ха-ха! – держась, за зеленые животы, смеялись лягушки. – Вот умора, убирайся с нашего болота, – кричали ей вслед.

«Каменная лягушка, каменная лягушка», – плакала и бормотала черепашка. Она и не заметила, как дошла до камней у реки. Она решила поговорить с ними.

День был солнечный и жаркий и камни нагрелись. Черепашка дотронулась головой об один из них и сказала:

– Добрый день, не правда ли сегодня замечательный день, теплый и солнечный? – сказала она.

Камни молчали, и черепашка снова заговорила с ними.

– Меня зовут Ташбака, это значит «каменная лягушка». У меня пока нет друзей, и я хочу подружиться с вами, мы, я думаю, родственники, закончила черепашка. Камни не издали ни звука.

– Вы что, язык проглотили, или считаете себя такими важными, что не хотите со мной говорить? – спросила черепашка.

Камни хранили молчание.

– Мне пора, у меня много дел еще, приятно было пообщаться, – сказала черепашка и поползла от камней вниз к реке. Хотя общения не получи-

лось, Ташбака была благодарна молчаливым камням за то, что они не смеялись над ней и не считали ее уродиной.

«Да, молчание – это золото, ты сам задаешь себе вопросы и сам же на них отвечаешь», – говорила сама с собой Ташбака. «Иногда нужен и молчаливый друг, который выслушает все твои обиды и печали», – думала черепашка.

День был действительно жарким, и черепашка шла к воде, чтобы напиться и намочить свои уставшие лапки.

Медленно спустившись к реке, она осторожно вытянула шею и голову, наклонилась и напилась вкусной холодной воды. Ее взгляд упал на поверхность реки, и она увидела свое отражение. На нее смотрела серая голова и грустные глаза. Черепашка заплакала.

«Зачем я такая некрасивая, надо мной смеялись лягушки, у меня нет друзей, я не умею прыгать и быстро бегать, я не умею квакать...»

Каждая такая новая мысль больно кусала ее за сердце, и черепашка горько плакала у реки. Слезы ее капали в воду, и река уносила ее печаль и обиду.

Вдоволь наплакавшись, черепашка стряхнула последние слезы и решила пойти к мудрой сове Уку за советом, где ей найти друзей.

Мудрая сова жила на высоком дубу и носила большие круглые очки. У нее была толстая книга, о которой говорили все звери в лесу и на болоте.

Мудрая сова открывала эту книгу, где были ответы на любые вопросы.

Ташбака торопилась, как только могла. Ей казалось, что у нее выросли крылья от такой замечательной идеи. Только к вечеру она добралась до высокого дуба, где жила сова.

– Уку, Уку, Уку, – громко звала черепашка.

– Кто это меня зовет? – услышала Ташбака голос сверху.

– Это я, черепашка Ташбака.

– Ну, здравствуй черепашка, что тебя привело ко мне?

– Добрый вечер, мудрая Уку! Я вот пришла к тебе за советом. Я могла бы спросить об этом и свою маму, да только она у меня все время спит или молчит. А у тебя, я слышала, есть толстая книга со всеми ответами на любые вопросы, правда это? – спросила черепашка.

– Ну, что правда, то правда. Есть у меня эта книга, а досталась она мне по наследству от моей бабушки, а та получила ее от своей бабушки. Словом, книге этой не одна тысяча лет и нет ей цены, – стала хвастаться сова.

– Да я знаю, все звери в лесу знают об этом. Солнце уже заходит, а мне еще домой добираться, – сказала черепашка. – Давай увидимся завтра, завтра утром я приду к тебе за советом.

– Ладно, завтра утром я буду тебя ждать, – ответила ей мудрая сова.

У черепашки было отличное зрение, и она не боялась заблудиться, да и светлячки появились в лесу. «Жизнь не прекращается ни днем, ни ночью», – подумала Ташбака и поторопилась домой.

Рано утром черепашка проснулась, увидела рядом маму и решила не будить ее. Она дотронулась до нее своей головой как бы здороваясь, и поспешила к мудрой сове Уку.

– Доброе утро Уку, – как можно громче закричала Ташбака.

– Утро доброе, – ответила ей сова. – Рано поднялась ты, видно совет мой тебе очень нужен.

– Да, нужен. Ты у нас в лесу самая мудрая. У тебя и книга есть волшебная. И вот за чем я пришла. У меня нет друзей и, – Ташбака рассказала сове о своем вчерашнем дне и всех своих тревогах и печалях по этому поводу.

– Ты понимаешь, зверей-то много в лесу, а мне одиноко. Разные мы. Вот заяц Коен, он был бы и рад дружить со мной, да ему побегать хочется. А ежик Кирпи – тот молчун и работяга, все в заботах, все в трудах. То шишку с дерева, то гриб, то ягоды собирает. А я так не могу. Так вот, хочу я найти себе родственников-друзей, похожих на меня внешностью и характером. А как мне это сделать, не знаю. Помогите!

– Понятно, дайка я книгу открою, очки надену и буду тебе родственников искать.

Черепашка легла на траву и, закрыв глаза, задремала.

– Ташбака, Ташбака, где ты там?

– Здесь, здесь я, – открыв глаза, закричала черепашка.

– Нашла я тебе родственников. Их у тебя немного, но ты можешь ими гордиться. Есть черепахи морские, пресноводные и сухопутные. Самая большая твоя родственница, кожистая морская черепаха, живет в морской воде и весит 540 киллограм. Встречается она у берегов Новой Зеландии и на просторах трех океанов – Атлантического, Индийского и Тихого.

Твоя сухопутная родственница, слоновая черепаха, живет на Галопаттосских островах, их еще называют «Черепашьими». Есть еще зеленая морская черепаха Логгерхед, весит она 220 киллограммов. Еще меньше – атлантическая и тихоокеанская черепаха Ридлея и черепаха Бисса. Да, есть еще и маленькая сухопутная мадагаскарская паучья черепаха. Ну вот, родственники у тебя есть, что будем с ними делать? – спросила мудрая сова.

– Так, кто у кого пришел просить совета? – хотела спросить черепашка, да не стала обижать мудрую Уку.

– Знаешь, я хотела бы написать им письмо с предложением дружить, – сказала черепашка.

– А как ты себе представляешь эту дружбу, ты здесь, а они там.

– Верно, я и не подумала об этом. Давай напишем письмо и отправим, а там видно будет, – предложила Ташбака.

– Хорошо, что будем писать, – диктуй.

– Ну, значит так, начинай как обычно.

«Здравствуйте уважаемая слоновая черепаха! Пишет вам, с вами вовсе не знакомая, но родная по крови черепашка Ташбака. Живу я в лесу с мамой, она у меня не такая большая, как вы, но имеет твердый панцирь, чешуйчатую кожу, хвост и лапы. Я не буду описывать себя, потому что я как две капли воды похожа на свою маму. У меня пока нет друзей, но уже есть такие родственники, как вы. Я предлагаю вам свою дружбу. Буду ждать ответа. С уважением, черепашка Ташбака».

– Здорово, а ты, оказывается, умная черепашка, – сказала сова.

– Если кто-то молчит, это еще не значит, что он глупый. Молчание – золото, – заметила черепашка и вспомнила речные камни.

– Так, письмо готово, а как с остальными родственниками? – спросила Уку.

– А им мы напишем такие же письма, только имена их изменим, например, в следующем письме напишем так: «Здравствуйте уважаемая кожистая черепаха», и так всем тем, кого ты мне нашла. Идет?

– Отличная идея! – воскликнула сова.

– Тогда пиши и отправляй.

– Как это отправляй? – удивилась Уку. – Где мы? А мы в лесу. А где Галопагосы, и вообще, три океана, ты думай, что говоришь! – обиженно сказала сова.

– Так, три океана говоришь, да далеко. А Галопагосы, я и не знаю где это. Сейчас конец лета, скоро наши лесные птицы полетят в теплые края, попросим их эти письма доставить, если им это по пути. Ты пиши письма, а я буду искать бутылки для писем, – сказала черепашка.

«Сообщения в бутылке, или морская почта, так называли этот вид доставки писем. Здорово это я придумала!» – подумала черепашка.

Она ползла и улыбалась и уже не чувствовала себя одинокой, потому что у нее теперь было важное дело – найти друзей.

На сбор бутылок она решила позвать и трусишку Коена, и колючего, храброго Кирпи, и она не побоялась обратиться к зеленым лягушкам в болоте.

К радости черепашки все с пониманием отнеслись к ее просьбе. И что тут началось в лесу и на болоте!

Заяц Коен собрал всю свою родню и дал задание собрать в лесу все пустые бутылки. Ежик Кирпи обратился к своей семье, а зеленые лягушки, их было так много, что им не нужна была посторонняя помощь.

Через несколько дней, у старого дуба, где жила мудрая сова Уку, выросла гора из бутылок. Мудрая сова посмотрела на эту гору и подумала, что черепашка Ташбака уже сделала одно хорошее дело – она помогла очистить лес от мусора, а второе хорошее дело – она помогла подружить-

ся разным обитателям леса. Заяц Коеп, ежик Кирпи, зеленые лягушки, может, никогда бы и не знали друг друга, а так, собирая бутылки, они познакомились и подружились.

«Молодец черепашка», – готова была сказать мудрая сова, пока ждала Ташбаку.

Уку написала письма всем родственникам черепашки, как и обещала. Вечером этого дня, черепашка благодарила всех собравшихся зверей за оказанную помощь. Заяц Коеп, ежик Кирпи, зеленые лягушки и мудрая сова Уку улыбались и в душе благодарили черепашку за добрые слова и доверие. А черепашка Ташбака даже не заметила, как обрела друзей здесь, у себя в лесу. Оказывается, не важно, какой ты, красивый или не очень, трусливый или храбрый, мудрый или глупый. Главное – это доверять и помогать друг другу.

Звери, смеясь и прыгая, расходились, а мудрая сова Уку, загадочно улыбаясь, смотрела на толстую книгу ответов на все вопросы и на большие круглые очки. Она точно знала, что следующим мудрецом этого леса будет черепашка Ташбака. Уку посмотрела вслед черепашке и пожелала ей, себе и всем жителям леса, спокойной ночи и приятных снов.

МЕЧТА ПАУЧКА ЖОРЫ

В дупле старой акации жила дружная семья паучка Жоры. Папа Жорж, мама Жоржетта, старший брат Жоро и младшая сестренка Жанна. Каждое утро семья собиралась за завтраком. Папа Жорж делал бутерброды с ореховым маслом, а мама наливала всем любимый фруктовый чай. После завтрака вся семья разбегалась по делам, и дома обычно никого не было до самого вечера. А вечером они снова садились за стол, и каждый начинал рассказывать свои новости. Мама разливала суп, а дети внимательно слушали отца и друг друга.

– Отличный у меня сегодня был денек, – начал папа Жорж. – Я успел наплести три большие паутины, поздравил лесную муху с новосельем, и, самое главное, – получил приглашение на соревнования.

– Какой молодец, наш папа, правда, дети? – заканчивая разливать суп, сказала мама.

– А какие это соревнования? – спросила маленькая Жанна.

– Соревнования среди взрослых пауков. Проводит их лесной комитет насекомых, сокращенно ЛКН, – важно сказал папа.

– А что нужно делать-то? – спросил паучок Жора.

– Условия соревнования очень необычные, – начал папа. Он вытер салфеткой губы и продолжал. – Участники соревнования соберутся через неделю на земляничной поляне. Соревнования будут проходить в два этапа. Первый этап связан с умением красиво соткать паутину. Жюри будет учитывать и сложность рисунка, и сочетание цветов. И, самое главное, – проверка на прочность.

– Непростые соревнования, – заметил старший брат Жоро. – А меня возьмут участником? – спросил он отца.

– Участвуют только взрослые, семейные пауки, а ты у нас еще холостой. Но тренироваться мы будем вместе, эта наука и тебе пригодится.

– А второй этап? – спросила мама Жоржетта.

– Ах, да, я отвлекся. Второй этап очень интересный. Нужно показать скорость и сноровку. Задание пока не говорят, но я думаю, что это связано со спасением, то есть нужно как можно быстрее спуститься на паутинке к определенному месту, сплести прочную паутину и ждать, когда в нее что-то или кто-то упадет.

– Я уверена, что ты будешь победителем, – улыбаясь, сказала мама.

– Спасибо, родная. С такой поддержкой я обязательно справлюсь с заданием и получу приз, – ответил папа.

– А что будет еще и приз? – спросила мама.

– Обязательно, – сказал папа, – когда раздавали приглашение, сказали, что победителю будет вручен супер – приз. Это электронный фонарик с календарем, термометром и встроенными часами. Он мне очень пригодится в работе, – задумчиво сказал папа. Папа Жорж работал спасателем в лесной команде пожарников.

Ужин закончился. Мама с папой ушли в спальню, брат Жоро одел наушники и слушал музыку, сестренка Жанна что-то рассказывала своим куклам, а паучок Жора, лежа на кровати, мечтал...

Он любил это время суток, когда все расходились по своим комнатам, и он погружался в свою мечту. А мечта была голубого цвета, потому что он мечтал летать, как птица, как тополиный пух, как, в конце концов, разорванные паутинки. Улыбаясь чему-то своему, паучок заснул.

Утром его разбудил шум у соседей сороконожек. Они жили одним дуплом ниже, и почти каждое утро слышалось одно и то же.

– Мама, мама, где мои новые туфли с красной пряжкой? – плача спрашивала гусеница-дочь у своей мамы.

– Наверное, на нижней полке, – как можно спокойнее ответила мама-сороконожка.

– Их там нет, я опаздываю в школу, помоги мне, – кричала дочь.

Мама-сороконожка вышла в прихожую, открыла полку для обуви, и воскликнула:

– Это какой-то обувной магазин, а не дом! У тебя 42 ноги, а обуви здесь на все 420 ножек. Прекращай рыдать и обувайся, а то опоздаешь в школу, – успокаивая свою дочь, мама-сороконожка красила губы у зеркала.

«Опять двадцать пять!» – подумал паучок Жора. «И зачем это гусенице сороконожке, так много обуви? Если у нее 420 туфель, да прибавить сюда еще 100 маминых, это и вправду будет обувной магазин. Как хорошо, что у пауков не так много ног, как у сороконожек», – размышлял паучок.

С утра, после завтрака, папа Жорж и брат Жоро ушли вместе. Мама побежала в свой салон красоты, она там работала мастером-парикмахером, сестренка Жанна ушла в школу, а наш герой, паучок Жора, остался дома. Сегодня был последний день школьных занятий, впереди было целое лето и каникулы аж до самого сентября.

Он поднялся по стволу акации на самую верхнюю ветку, сел на зеленый лист и поднял глаза к небу. Небо сегодня было абсолютно чистым, ни облачка. Только ослепительная синь неба и яркое желтое солнце.

«Ах, как прекрасен мир!» – воскликнул паучок. Его окружало огромное пространство. Когда он смотрел вверх, он буквально тонул в синеве неба, когда опускал глаза вниз, радовался буйной зелени леса. И весь этот мир двигался, шумел, менялся каждую секунду, «как меняется и наша жизнь», – подумал паучок. Его тянуло в небо, и он знал, что это не спроста. Ведь пауки тоже умеют летать, ну, конечно не так как птицы, ведь у них нет крыльев. Но ткнут они свои паутинки на высоте и не боятся упасть, и спускаются они с больших высот тоже на своих паутинках-ниточках. И делают это, совсем не задумываясь о страхе падения. Обо всем этом думал паучок Жора, сидя на зеленом листе акации.

– А как же я полечу? – сам себя спросил паучок. – Мне нужно поговорить об этом с бельчком Рыжиком, – сказал вслух паучок, и поспешил к нему.

Бегал Жора очень хорошо, так что через несколько минут он был уже у Рыжика. Жора был воспитанным паучком, он постучался в дверь, и когда ему никто не ответил, решил заглянуть в окно Рыжика. Он поднялся вверх по стволу орешника и увидел своего друга за столом, тот что-то писал, и видно было, что он очень торопился.

– Тук, тук, тук, – постучал Жора в окно.

– А это ты, паучок Жора, заходи, – пригласил его бельчонок.

– Привет, Рыжик, ты тоже не пошел в школу, как и я, – начал разговор Жора.

– Да не люблю я последний день школьных занятий. Начинают давать задания на все лето, школьные цветы раздают, поливайте, ухаживайте, говорят за ними, а когда же нам отдохнуть, играть, бегать, набираться сил? Вот я и не пошел в школу, – сказал Рыжик.

– А я не пошел, потому что решил сегодня встретиться с тобой и поговорить о своей мечте.

– У тебя есть мечта? Ты никогда мне не говорил об этом, – сказал бельчонок.

– А ты думаешь, у пауков нет сокровенных желаний? – спросил Жора у Рыжика.

– Не обижайся на меня, это я так сказал, не подумав. Конечно, у всех есть заветные желания. У меня тоже есть секрет, – начал Рыжик.

– Да не секрет у меня, а голубая мечта. Я хочу летать, как птица, вот и пришел поговорить с тобой об этом, – закончил паучок.

– Летать, как птица, как птица, как птица? Но ты же паучок и крыльев у тебя нет, – возразил Рыжик.

– Знаю я, что нет крыльев. Но однажды я прочитал одну очень интересную книгу, и там было написано, «что если ты по настоящему чего-то желаешь, ты добьешься этого, и вся Вселенная будет тебе помогать в этом», – сказал паучок.

– Не читал, а здорово написано. А зачем тебе летать? – спросил Рыжик.

– Понимаешь, я паучок, бегаю по лесу, все видел, всех знаю. Хочу теперь в небо. Я знаю, что такое свободное падение, а что такое свободный полет, я не знаю.

– Ну, ты философ, а как это ты себе представляешь, – спросил бельчонок.

– Давай поднимемся на верхушку этого дерева, там, на небесно голубом просторе лучше думается, – предложил Жора.

– Идет, пошли, – согласился Рыжик.

Они поднялись на самую верхнюю ветку орешника, сели рядом и подняли глаза к небу. Кругом была такая тишина, что бельчонок испугался и стал двигать ушами.

– Слушай, какая тишина! Я тут даже испугался, подумал, что оставил уши дома, – засмеялся Рыжик.

– Вот и я говорю, небо – это что-то особенное, хочу туда в тишину полететь, – сказал паучок.

Деревья тихо шумели, ветер ласково раскачивал ветки и листья. Жизнь была чудесна, и бельчонок с паучком глупо улыбались чему-то и молча благодарили Мать Вселенную за этот подарок. Они смотрели в небо, и каждый представлял свой полет в небе.

Мимо пролетала большая старая паутина. Она была такой белой и одновременно такой прозрачной на фоне голубого неба.

– Прыгай, прыгай скорее на паутину, – закричал Рыжик, – это будет твой воздушный ковер-самолет, – ну же, давай, – командовал бельчонок.

Паучок прыгнул и полетел.

Он как-то растерялся и, вцепившись всеми лапками в паутину, крикнул Рыжику:

– Прощай Рыжик, спасибо тебе за совет! Спасибо, спасибо, ты самый настоящий друг! – кричал паучок и смотрел, как удаляется Рыжик.

– Приятных впечатлений и безопасного полета. Возвращайся скорее! – кричал ему вслед Рыжик. – Мне будет тебя не хватать, – добавил бельчонок, когда паучок улетел.

«Счастливчик, его мечта так быстро сбылась», – подумал Рыжик.

А в это время паучок Жора летел, и сам не верил в это чудо. Его несла паутина, небо было рядом, ветер шумел в ушах, и паучка охватила такая неземная радость, что он готов был обнять весь мир своими лапками и расцеловать каждого за это счастье – свободное парение! Он не думал о том, что его могут склевать птицы, что он может улететь и не вернуться. О том, что его семья будет волноваться и ждать его. Он был счастлив своим полетом и той свободой, которую дает только небо и ветер.

Пожелаем же ему, счастливого полета, приятных встреч, новых приключений и исполнения всех его последующих желаний.

Проза

АКЫРКЫ ЖАЛБЫРАК

Вашингтон аянтынын батыш тарабындагы анча чоң эмес кварталдын көчөлөрү өткөөлдөр деп аталган кыска жолдор менен кесиле турган. Бул ийри-муйру өткөөлдөр таң калычтуу булуң-бурчтардан турар эле. Мындагы бир көчө өзүн-өзү эки жолу кесип өтөт. Кайсы бир сүрөтчүгө бул көчөнүн абдан баалуу бөтөнчөлүгүн ачуу буюруптур. Боёк, кагаз, картина алайын деп чыккан сүрөтчү бир тыйын коротпостон кайра келгендигин элестетип көрүнүзчү!

Искусство адамдары Гринвич-виллиж кварталынан издеп жүрүшүп, терезелери тунукелүү, батыр акылары арзан өзгөчө кварталга жетишти. Андан кийин алар ал жакка Алтынчы авенюдан (кенен көчө) бир канча олово кружкалар жана бирин-эки мешти көчүрүп барышып, «колонияны» түзүштү.

Сью менен Жонсинин студиясы үч кабаттуу кирпич үйгө жайгашкан эле. «Жонси» Жоннанын ылакап аты боло турган. Бирөөсү Мэн штатынан келген, бирөөсү Калифорниядан. Алар Сегизинчи көчөдөгү «Дельмонико» ресторанынан таанышып, экөөнүн ою бир чыгып, жыйынтыгында бирдиктүү студия ачылган.

Аталган окуя май айында болгон.

Ноябрь айында Пневмония аттуу көңүлү суз чоочун адам эч кимге байкалбастан муздак кол-

О. Генри – чыныгы аты **Уильям Сидней Портер**. 1862-жылы 11-сентябрда АКШнын Гринсборо, Северная Каролина штатында туулган. Прозаш, 280ден ашык аңгемелердин, скетч, юморескалардын автору. Менчик мектепте окуп, 17 жашынан дарыканада шиптеп фармацевт дипломун алган. 20 жашында Техаска барып, андан Остинде жер башкармалыгында кассир, банкта эсепчи болуп шиптеп жүрүп, 1884-жылы «Роллинг Стоун» юмордук жумалыгын ачып, өзү да жаза баштаган. Хьюстонго келип, «Дейли пост» гезитинде журналисттик, адабияттагы ишмердигин баштайт.

Чыгармалары: «Четыре миллиона» (1906), «Горящий светильник» (1907), «Сердце Запада» (1907), «Голос города» (1908), «Благородный жулик» (1908), «Дороги судьбы» (1909), «На выбор» (1909), «Деловые люди» (1910), «Волчки» (1910). Каза болгондон кийин ондон ашуун жыйнактары, романдары жарык көргөн.

дору менен буга бир тийип, тигиге бир тийип, колонияны аралап жүрдү. Колониянын чыгыш жагында бул мыкаачы ондогон курмандыктарын өлтүрүп, кенен-кесири басып жүргөн эле, бирок кууш, энгилчек баскан лабиринтте анын кыймылы жайлап калды.

Мистер Пневмонияны ашкере сылык карыган мырза деп атоого болбойт эле. Кызыл муштум, энтикме оорулуу, москоол карыган келесоонун татыктуу каршылашы катары Калифорниялык зефирлердин тукумунан чыккан кичинекей кыз гана саналчу. Бирок Жонсини ал тээп жиберди эле, сырдалган темир керебетке Голландия терезесинин кичинекей көзөнөкчөлөрүнөн кошуна кирпич үйдүн дубалын карап жатып калды.

Бир күнү эртең менен Жонсинин дарыгери Сьюну саксайган, буурул каштарын бир ирмеп, коридорго чакырып алды.

Ачыгын айтсам, анын бир гана мүмкүнчүлүгү бар... он күндөй, – деди ал, градусниктеги сымапты силке. – Ошондо да эгер ал жашагысы келсе. Биздин фармакопоя адамдар табыт жасоочунун кызыкчылыгы үчүн аракет кыла башташканда маанисин жоготот. Сиздин сүйүктүү айымыңыз сакайып кетем дегенден күдөр үзүп койгон окшойт. Ал эмне жөнүндө ойлонуп жатат?

– Ал Неаполь булуңун тарткысы келген.

– Сүрөтпү? Болбогон сөз! Анын оюнда ойлонууга татыктуу бир нерсе барбы, маселен, мырза?

– Мырзабы?–деп кайра сурады Сью, анын үнү варгандыкындай катуу чыкты. Мырза жөнүндө ойлонуучу учур бекен, бирок дарыгер такыр андай эмес.

– Балким, ал жөн гана анын алсыздыгыдыр, – деди дарыгер. – Колумдан келгенин жасайм.

– Менин дарылануучум өзүнүн өлүк көмүү жөрөлгөсүндөгү арабаларды санай баштаганда дарылыгы күчтүү дарылардын 50%ын алып салам. Эгер силер бул кышта кандай көйнөк кием деп суратканга жетишсенер, ондон бирдин ордуна бештин бир мүмкүнчүлүк болоруна кепилдик берем, – дарыгер айтып, жөнөп кетер менен Сью иш бөлмөсүнө чуркап барып, жапон сүлгүсү суу болгуча ыйлады. Анан ал эч нерсе болбогонсуп, түз эле Жонсинин бөлмөсүнө рэгтаймды ышкырып кирди.

Жонси астындагы шейшептин бырыштарын араң жаза жүзүн терезеге буруп жатыптыр. Сью Жонси уктап жаткан экен деп ойлоп, ышкырганын токтото койду. Ал тактаны орнотуп, журналдагы аңгемеге тушь менен сүрөт тарта баштады. Адатта жаш авторлор адабиятка жол салганга жаш сүрөтчүлөргө журналдагы аңгемелерге сүрөт тартуу менен искусствого жол салышат.

Келишимдүү шым кийген, көз айнегин көзүнө кондурган айдахолук уйчунун сөлөкөтүнө шилтем тартып жатып, улам кайталанган шыбыраган үндү эшите керебетке тез жетип барды. Жонси ойгоо экен. Терезени карап алып, тескерисинен санап жатыптыр.

– Он эки, – деди ал, бир аздан кийин «он бир», «он», «тогуз», «сегиз», «жети» дээрлик бардыгын чогуу айтты.

Сью терезени кунт коё карап жатты. Ал жерде санагыдай эмне бар болду экен? Болгону он эки кадам ары жактагы кирпич үйдүн бош жана өнү өчкөн дубалы менен короосу гана көрүнүп турду. Тамырларынан үзүлгөн, бутактуу эски чыρμοок дубалдын жарымына чейин жармашып өскөн. Кеч күздүн муздак шамалы жалбырактарды сабагынан үзүлгөн чыρμοоктун өзөгү упуранган кирпичтерге илинип турду.

– Ал жерде эмне бар экен, урматтуум?– деп сурады Сью.

– Алты, – деди Жонсин үнү араң угула. – Алар тездик менен түшүп жатат. Үч күн мурун алар дээрлик жүз болчу. Санаганга башым ооруп кетти. Азыр болсо жакшы. Тигине дагы бирөө түштү. Азыр болгону бешөө гана калды.

– Эмне беш? Сьюдин айтчы.

– Жалбырактар. Чыρμοоктогу. Акыркысы түшкөндө мен да түшөм. Менин үч эле күнүм калганын билем. Дарыгер айткан жокпу?

– Ой, жок. Мен андай сандыракты уккан жокмун, – деди Сью нааразычылыгын жашыра албай. Эски чыρμοоктогу жалбырактар сенин ден соолугуңа кандайча байланыштуу? А сен бул чыρμοокту сүйүп калыптырсың, жаман кыз десе. Макоолонбочу ээ? Баса бүгүн дарыгер сени айыгасың деди... Эмне дегенин айтып берейинби? Биерге сенин он мүмкүнчүлүгүң бар деди. Бул биз Нью-Йоркто трамвайда же жаңы үйдүн жанынан өтүп баратканга барабар эмеспи. Шорпо ичип көрчү. Сьюди болсо сүрөтүн тартып бүтсүн, аны редакторго сатсын, ооруган кызына вино жана өзүнө чочконун котлетин сатып келсин.

– Мындан кийин вино сатып албай эле кой, – деди Сью терезеге карап. Мынакей, дагы бирөө учту. Жок, мен шорпо ичпейм. Демек, болгону төртөө калды. Караңгы киргенге чейин акыркысын көргүм келет. Андан кийин мен да кетем.

– Айланайын, Жонси, – деди Сью ага энкейе. – Мен иштеп бүткүчө көзүңдү ачпачы, терезени карабайм дечи. Мен эртең сүрөттөрдү беришим керек. Мага жарык керек, болбосо мен терезе парданы түшүрүп коёт элем.

– Башка бөлмөгө тарта албайсыңбы? – деди Жонси муздак гана.

– Мен сени менен отургум келип атат, – деди Сью. – Мындан тышкары мен сенин бул акмак жалбырактарды карап олтурушунду каалабайм.

– Бүтөрүң менен айтып кой,– деди көздөрүн жума купкуу, кыймылсыз, кулаган эстеликтей жаткан Жонси, – анткени мен акыркы жалбырактын кантип түшкөнүн көргүм келет. Күткөндөн тажадым. Ойлоно берип жададым. Мени кармаган нерселердин баарынан бошогум келет, байкуш, карыган жалбырактын бирөөсүндөй ылдый-ылдый учкум келет.

– Уктачы, – деди Сью. Мен Берманды алтын издеген дербиш болуп бергенге чакырышым керек. Ылдам эле келем. Мен келгиче былк этпе.

Берман чал алардын студиясынын астындагы биринчи кабатта жашаган алтымьштан ашкан сүрөтчү боло турган. Анын Моисей Микеланджелону кундай тармалданган сакалы башынан эргежээлдикиндөй денесине түшүп турар эле. Ал искусстводо ийгиликсиз эле. Баары бир ал баштай элек болсо да, шедевр жараткысы келе берчү.

Такталарды, жарнамаларды ушу сыяктуу чиймелерди сындырым нан үчүн тарткандарын эсепке албаганда эч нерсе тартпаганына бир нече жыл болду. Ал ушулар сыяктуу колониядагы адистин акысын төлөй албаган жаш сүрөтчүлөргө натурщик болуп бир нерсе тапчу. Тынбай иччү, ошондо да келечектеги шедеври тууралуу айта берер эле. Ал болгону бардыгын менменсинүү менен шылдындаган, өзүн эки жаш сүрөтчүгө атайын койгон кумайыктай сезген өтө эле каардуу чал боло турган.

Сью Берманды астыңкы кабаттагы арча жыттанган күнүрт бөлмөсүнөн тапты. Бурчта мольбертте сүрөтчүнүн кисти тийбеген, шедеврдин алгачкы шилтемдерин тартууга даяр бош сүрөт. Сью чалга Жонсинин кыялын жана жалбырактай жеңил, ипичке болгон Жонсинин өмүрү кылдын учунда турганда учуп кетүүсүнөн чочулап тургандыгын айтып берди. Берман мындай кургак кыялдан, кутурган иттикиндей болгон көздөрүнөн жаш чыкканча күлдү.

– Эмне? – деп кыйкырды. Ал ушундай да акмактык болмок беле. Каргыш тийген чырмооктон жалбырактар түшкөндүгү үчүн өлгөн. Мындайды биринчи жолу угуп атам. Жок, мен сиздин акмак дербишинизге поза кылып бере албайм. Эмнеге ал мындай болбогон нерсе менен башын оорутуп атат? Ах, байкуш кичинекей мисс Жонси.

– Анын абалы оор, – деди Сью, – ошондон улам оюна жаман нерселер келип жатат. Болуптур, мистер Берман, эгер сиз мага поза кылып бербесеңиз кереги жок. А сиз менин оюмча, жаман карыган чалсыз... ашкан келжирексиз.

– Мына сага ана катын! – деп кыйкырды Берман. – Ким айтты сизге мени барбайт деп? Жүрү. Сиз менен барам. Эмнени поза кылып береримди жарым саат бою айттым. Оо, Кудай! Бул жер мисс Жонси сыяктуу жакшы кыздын ооруй турган жери эмес. Шедевримди бүтөр менен бардыгыбыз кетебиз. Чын!

Алар үстүнө чыгып барганда, Жонси уктап жаткан. Сью парданы терезенин алдына чейин түшүрдү да, башка бөлмөгө кирүүгө белги берди. Алар терезеге жакын келишип, чырмоокко чочулай көз жүгүртүштү. Өсүмдүктөн таң калычтуу эч нерсе байкай алышпаган алар үнсүз бирин бири карашты. Кар аралаш жаан тынымсыз жаап жатты. Эски көк көйнөчөн Берман асканын ордуна көмкөрүлгөн чайнектин үстүнө алтын издеген дербиштин ролун аткара отурду.

Эртеси эртең менен куш уйкудан ойгонгон Сью түшүрүлгөн жашыл парданы бакырайган алсыз көздөрү менен тиктеген Жонсини көрдү.

– Терезени аччы, көргүм келип жатат, – шыбырап буюрду. Сюю мойнунан байлаган иттей туруп барып терезени ачты.

Анан эмне болду? Түнү менен басылбаган көнөктөгөн жаан менен катуу шамалдан кийин кирпич дубалда чырмооктун акыркы жалбырагы көрүнүп турду. Сабагы дагы эле көк бойдон турган тикендүү жагы саргарбаган жалбырак жыйырма футтай аралыкта бутакта асылып турду. Өжөрдүктө асылып турду.

– Бул акыркысы, – деди Жонси, – түндө сөзсүз түшөт деп ойлогом. Шамалдын үнүн уктум. Ал бүгүн түшөрү менен да өлөм.

– Айланайын Жонси! – деди Сюю чарчаңкы жүзүн жаздыкка эңкейте. – Жок дегенде мени ойлочу, өзүңдү ойлобосоң да. Мен кантем?

Бирок Жонсиден жооп болгон жок.

Сырдуу, алыскы сапарга аттанууда адам жаңы дүйнөдө баарына жат болуп чыга келет. Жонсинин кыялы өмүр жана адамдар менен байланыштырган жиптерди биринин артынан бирин үзгөн сайын, аны ошончолук акыл-эсин ээлей баштады.

Бир күн өттү. Жада калса алар иңир киргенде, кирпич дубалга сабагына илинген чырмооктун жалгыз жалбырагын көрүштү. Караңгы киргенден кийин түндүк шамалы жапыз голландия чатырынан агып түшкөн жаанды ургулай үзгүлтүксүз терезени тырсылдатып жатты.

Жарык тиери менен кара мүртөз Жонси парданы кайра ачууну буюрду.

Чырмооктун жалбырагы дагы эле өз ордунда туруптур. Жонси аны көпкө чейин карап жатты. Газ плитага тооктун шорпосун ысытып жаткан Сююну чакырды.

– Мен жаман кызмын ээ, Сююди, – деди Жонси. – Балким, бул жалбырак сабагында кандай жаман кыз экенимди көрсөтүш үчүн калган болуш керек. Жашоодон аша кечүү – бул күнөө. Азыр сен бир аз шорпо, анан шараптуу сүт алып келсең болот... Жок болсо адегенде күзгү, анан менин туш-тушума жаздыктарды коюп койчу, мен сенин тамак бышырганыңды көрүп турайын.

Сююди, бир күнү мен Неаполь булуңун боёк менен тартам буюрса, – деди ал эт бышымдан кийин.

Түштөн кийин дарыгер келгенде, Сюю анын артынан оозгу үйгө кайсы бир шылтоо менен чыкты.

– Бирдей мүмкүнчүлүктөр, – деди дарыгер Сююнун арык, калтыраган колун кыса. – Жакшы карасаңыз эле женесиз. Азыр мен дагы бир астындагы оорулууну көрүп келишим керек. Аты – Берман. Менимче, сүрөтчү болуш керек. Ал дагы өпкөсүнөн сезгенген. Жашы өтүп калган, абалы начар, оорусу да катуу. Үмүт деле жок, бирок аны бүгүн ооруканага жөнөтүшөт, тынчыраак.

Кийинки күнү Сююга дарыгер мындай деди:

– Ал коркунучта эмес. Сиз жеңдиңиз. Азыр болгону тамак, жакшылап кароо гана керек, башка эч нерсенин кереги жок.

Түштөн кийин Жонси жаткан керебетке Сью ачык көгүш, таптакыр жылуулугу жок моюн орогучту абдан ороп алып келди да, аны жаздыгы менен кошо бир колу менен кучактады.

– Менин сага айта турган сөзүм бар, садагам, – деди ал. – Бүгүн мистер Берман ооруканадан каза болуптур. Ал болгону эки күн ооруптур. Биринчи күнү эртең менен дарбазачы эс-учунан танган байкуш чалды бөлмөсүнөн тааптыр. Суу болгон бут кийими, кийимдери өтмө катарынан өтүп кетиптир. Түн ичинде каякка чыкканын эч ким түшүнбөйт. Күйүп жаткан чыракты, ордуна жылган шатыны, бир канча ыргытылган кистилерди, боёкторду табышыптыр. Карасаң терезени, урматтуум, дубалдагы чирмооктун акыркы жалбырагын. Сени таң калтырбай элеби, эмне үчүн ал шамалдан дирилдебейт, жада калса кыймылдабайт? Ооба, урматтуум, бул Бермандын шедевринин өзү эмеспи – ал аны акыркы жалбырак учуп кеткендеги түнү тарткан.

Которгон **Эрмек ШОРУКОВ**

ШОРУКОВ Эрмек Нурбекович – 1987-жылы Нарын облусунун Кочкор районундагы Ак-Талаа айылында туулган. И. Арабаев атындагы Мамлекеттик тил жана маданият институтун 2009-жылы артыкчылык менен бүтүргөн. Кесиби: лингвист-котормочу.

2009–2010-жылдары Эл аралык электрондук университетинде, андан соң Бишкектеги №78 орто мектепте англис тили мугалими болуп иштеп келет. Бош убактысында англис тилиндеги дүйнөлүк адабияттан кыргызчага түз которууну жасатырат.

*Нобель сыйлыгынын
лауреаттары*

ХОРХЕ МАРИО ПЕДРО ВАРГАС ЛЬОСО

Перуан-испан прозаиги жана драматургу. 1936-жылдын 28-мартында туулган. Нобель сыйлыгын 2010-жылы «бийлик тармактарын таасын тартып, ага болгон адам каршылыгын, көтөрүлүшүн жана көңтөрүлүшүн көркөм сүрөттөгөнү үчүн алган.

Ал ортомыян оокаттуу үй-бүлөдө туулган. Атасы автобус айдоочу. Жазуучу туулгандан аз өтпөй аялы менен ажырашып кетип, Варгас Льюсо таятасы Марионун – Перунун Боливиядагы Кочабамба шаарынын ардактуу консулунун колунда тарбияланган. Таятасынын пахта талаасы кызы менен жээнин өтө жетиштүү багууга шарт түзөр эле. Бирок жээнине атасынын атын атоого да ыракым кылчу эмес. Анткен менен ата-энеси кайрадан элдешип, Марио Лимеден оболу мектепти бүткөрүп, андан соң атасынын кыйноосу менен аскер окуу жайына өткөн. Окуу жайдын оңбогондой тажатма турмушу кийин «Шаар жана дөбөттөр» романында чагылдырылган. Окуу жайын бүтөрүнө бир жыл калганда аны таштай качып, «La Industria» элет гезитинде иштеген. Кийин Европага келип, Мадрид университетин бүткөрүп, 1958-жылы Рубен Дарионун чыгармачылыгы боюнча диссертация жактаган.

1960-жылы өзүнөн алда канча улуу бөлөсү Хулия Уркиди менен граждандык никеде жашап, 1964-жылы ажырашып, экинчи бир бөлөсү Патрисияга үйлөнүп, андан үч балалуу болгон. В. Льосо негизинен Европада – Парижде жашаган. 1969–1970-ж.ж. Англия, Испания окуу жайларында дарс окуп, андан соң жалаң гана адабий ишмердик менен алектенген.

Адабият изилдөөчүлөр анын чыгармачылыгында ар кыл Латын Америка адабиятынын, Флобер менен Толстой баш болгон Европа жазуучуларынын таасири чоң болгонун тастыкташат.

Ал жаш кезинде Кастронун куба режимин кубаттаганы менен кийин коммунисттик идеядан көңүлү үч көчкөн журттай калган. Айталы, Борхестен айырмаланып, В. Льосо социалисттик диктатура тургай, укук авторитаризминин да ашынган душманы эле.

Ага дүйнөнү дүң кылган атакты «Шаар жана дөбөттөр» (1963) романы алып келди. Роман айрыкча СССР жаштарынын колунан түшпөгөн, түшүнөн кетпеген китепке айланды. Китептин Леонсио Прадо аянтында калың калктын көзүнчө өрттөлүшү анын атагын андан беш бетер арттырды. Ал СССР менен АКШда кино болуп тартылды. СССРде «Ягуар» деген ат менен тартылган фильм 1986-жылы режиссер Себестьян Аларкон менен актер Сергей Векслердин атагын алыска жайды. Романда бийлик зордугу менен зомбулугу чыңырган чындык даражасында сүрөттөлгөн. Жазуучу Перунун аскер билермандарынын бет пардасын ушунчалык устаттык менен сыйрыгандыктан, андан чыккан чыр-чатак мамлекеттик, атургай эл аралык мааниге көтөрүлгөн.

Андан соң удаама-удаа жарык көргөн «Күчүктөр» (1967-ж.), «Жашыл үй» (1967-ж.) чыгармалары да дүйнөлүк талкуу-талашты жараткан.

1971-жылы В. Льосо Габриель Гарсиа Маркестин чыгармачылыгы тууралуу фундаменталдуу диссертация жактаган. Бирок «кереметтүү реализмдин» эки генийинин мамилеси дайым эле түз болгон эмес. Атургай ал экөө 1976-жылы кер-мур айтыша кетип, В. Льосо улуу Маркести журналисттердин алдында жаагын айра чапканы бар. 2007-жылы гана алардын мамилесине жылуулук кирип, Маркес атүгүл В. Льосанын академиялык эмгегинин комментарийине «Жалгыздыктын жүз жылынан» үзүндү келтирүүгө ыракым кылган дешет.

Кыскасы, Нобель сыйлыгынын лауреаты ушул тапта дагы чыгармачылык ноёндугунан ноюбай күжүлдөп иштеп аткан мезгил. Анын акыркы жылдардагы көптөгөн роман, повесттерин санап отурбайлы.

Тек кызыккандар болсо, орус тилине которулган чыгармаларынын айрымдарын атап өтүүгө аракет жасайлы.

1. Шаар жана дөбөттөр (1963)
 2. Жашыл үй (1971)
 3. «Бийик жайдагы маек» (2000)
 4. Капитан Пантелеон жана анын жапаакеч ротасы (1979)
 5. Хулия жеңе жана жазмакер (1979)
 6. Согуш – заман акыры (1987)
 7. Паломино Молерону өлтүргөн ким? (1989)
 8. Өгөй энеге мактоо сөз (2010) ж.б.
-

Алексей Федорович ЛОСЕВ – (1893–1988) 400гө жакын илимий эмгектин автору. Алардын ичинен «Бсымдар философиясы» (1927), «Тарых өнүгүшүндөгү антика философиясы» (1957), айрыкча кайра жаралуу доорун бүт камтыган «Кайра жаралуу эстетикасы» (1977) аттуу китептери дүйнөгө белгилүү. Ал «Антика эстетикасынын тарыхы» аттуу 6 томдугу үчүн 1986-жылы СССР мамлекеттик сыйлыгын алган. А.Ф. Лосев 1921–1930-жылдар аралыгында 8 диний-философиялык китеп чыгарганы үчүн 1931-жылы Беломор лагерине кесилип, жаза өтөгөн. Өмүрүнүн акыркы жылдары Москвадагы Ленин атындагы педагогикалык институтунда профессор болуп иштеген.

*Интеллигенттүүлүк жана
маданият*

ГАЛСТУК ТАГЫНСА ЭЛЕ...

(«Дерзание духа» китебинен)

1. Интеллигенттүүлүккө эмне өгөй? Өрнөктүү окууга ээ болуп, тигил же бул кесипти жакшы өздөштүрүп алса, же жалпы маданий процесске аралашып, үлгүлүү жүрүм-турум, көркөм талант күтсө, же кандайдыр бир коомдук-тарыхый тек, коомдук-тарыхый катмардан чыкса эле интеллигенттүүлүккө эгедер болуп калбайт. Мындай сапаттар менен өзгөчөлүктөр, албетте, интеллигенттүүлүк жышааны, бирок интеллекттүүлүктүн өзү эмес, мүмкүн кыйыр белги, мүмкүн ага таптакыр эле кайнаса каны кошулбас касиет.

2. Интеллигенттүүлүк жана личность. Интеллигенттүүлүк эң оболу тигил же бул личносттун жашоо турмушу, андан да нары айтсак, озуйпасы. Арийне, личность деген эмне? Личность деген табигый, коомдук, тарыхый мамилелердин индивидуалдуу уюткусу (түйүн, байланыш, тузүлүш, система, окшоштук же айрым мыйзамченемдүүлүк). Бирок интеллигенттүүлүккө булар да жетишсиз, не дегенде бардык адам, а тургай интеллигенттүү эместер санда жок болсо да, личность.

3. Интеллигенттүүлүк жана идеология. Интеллигенттүүлүк – тигил же бул идеологиядан гана жарала турган личносттук озуяпа экендиги түшүнүктүү. Мындай термин «интеллигенттүүлүк деген эмне?» маселесине келгенде көп колдонула бербейт. Ал адатта аздыр-көптүр кездеше калган адамдык жеке сапаттар менен алмаштырылат. Айталы, интеллигенттүү десе эле акылдуу, билимдүү, башкаларга сергек, боорукер, сылык-сыпаа, элпек, ой жүгүртө билген, келбеттүү, өзүнүн өзгөчө дүйнөсү менен жашаган, адамдардын жеңилин жерден, оорун колдон алган, ишенимдүү, арамчылыгы жок, ич дүйнөсү терең, көз карашы кенен, өзүмчүл эмес ж.б. ж.б. адамдык сапаттарды айтышат. Ооба, андай сапаттар көпчүлүк учурда туура, а тургай керек, ал эми көпчүлүк учурда жөнеле бир кокустук же анчалык деле зарылчылыгы жок болушу ыктымал. Бул жерде идеология тармагына айкын мамилени жалпылоо зарылчылыгы келип чыгат. Кайрадан жалпы эле идеологияга эч тиешеси жок маселеге кайрылууга туура келет. Анткени мындай жалпы идеология бардык адамдарга, а тургай интеллигенттүүлүктөн куржалактарга да мүнөздүү. Андан да нары айтсак, адам дегеле идеологиясыз жашай албайт. Таптакыр эле жерде калган, таптакыр эле пас, тар, ырааттуу ой жүгүртүүдөн ат чабым алыс адамдар албетте, кандайдыр бир аң-сезимдүү идеологияга эгедер болушу мүмкүн эмес, анткени ал идеологияны анын ордуна биз кыска, так кылып айтып, жазып беребиз. Андай болсо интеллигенттүүлүк идеологиясы кайсы?

Бардыгын сыгып, бир сөз менен жалпылай келгенде, ким жалпы адамзат жыргалчылыгын туу тутса, интеллигенттүү адам ошол экенин эскерте кетүү зарыл. Келечектеги адамзат жыргалчылыгы шартында адам кандай иштеп жашаса, интеллигент өз мезгилинде дал ошондой иштеп жашайт. Арийне, интеллигент анын майда-чүйдөсүн же бардыгын ачык-айкын аңдап жашашы анчалык зарыл эмес. Андай сергектик, тескерисинче, интеллигенттүүлүктү турмуш агымынан алаксытып салышы ыктымал...

4. Интеллигенттүүлүк жана турмушту кайра куруу. ...Жалпы адамзат жыргалчылыгы сезиминен жанган интеллигенттүүлүк турмуштун туура эмес жактарын эч качан көрбөй койбойт жана ага эч качан кайдыгер калбайт. Ага интеллигент анчалык баш катырыштын кажети аз. Тек, турмуштун жетишпеген жактарын табигый сезип, инстинкттүү жек көрүү – интеллигенттүүлүктүн баш белгиси. Ушундан соң интеллигент турмуштун караңгы жактарына кайдыгер калат деп ким айтат? Адамзат жашоосунун жадыраган бакчасындагы отоо чөптөрдү жулуп салууга кантип энкейгенин интеллигент өзү да сезбей калат.

5. Интеллигенттүүлүк жана маданият. «Маданият» деген сөздүн латынча («культура») мааниси «иштеп чыгуу», «ондоп-түзөө», «кайрадан өзгөртүү», «кайра айдоо» дегенди билдирет. Демек, маданият эч качан

аңкоо, баёо болбойт. Ал – өзүн өзү өнүктүрүү үчүн духтун тынымсыз иш-аракети, ал – адамды курчаган бардык чөйрөнү ыраатка салуунун ыкмасы. Ушул жаатынан алганда интеллигенттүүлүк да эч качан аңкоо болбойт. Интеллигенттүүлүк жаралган жасаты боюнча гана баёо, аңкоо, ал эми реалдуу турмуштук милдетинде ал ар дайым аң-сезимдүү, сергек, көрөгөч, керек учурда сак, кылдат, керек учурда өрттөн кайра тартпаган көк...

Интеллигент болуу – тынымсыз каражанды карч уруп иштөө. Ошол эле учурда интеллигенттүүлүк жөнеле куралданып коюу эмес, ар кандай чабуулга даяр туруу да. Чабуулга өтүү үчүн албетте, коомдук-тарыхый кырдаалдын тамырын кармай билүү зарыл. Ал эми тамырын кармаш үчүн турмуш чындыгына сынчыл мамиле жасаш керек, демек, интеллигенттүүлүк сынчыл ой жүгүрткөн коомдук адамга гана мүнөздүү. Сынчыл ой жүгүртө албаган интеллигентти көк мээ, өзүнүн интеллигенттүүлүгүн көрсөтөлбайт, башкача айтканда, интеллигент болалбайт деп койсо болот...

6. Интеллигенттүүлүк жана коомдук-жеке эрдик. ...Бул чыныгы интеллигенттүүлүк жалаң эрдиктен жаралат, өз керт башынын кызыкчылыгын унутуп, кырчылдашып чабышып турат деген кеп эмес, тек, ар кандай чабуулдарга духовный жактан да, чыгармачылык куралдануу жагынан да ар дайым даяр турат деген кеп. Интеллигенттүүлүктүн мындай маани-маңызын «эрдик» дегенден башка элестүү сыпаттоого мүмкүн эмес. Интеллигенттүүлүк – бул көп учурда потенциалдуу гана болсо да, күн сайын, саат сайын эрдик ташып туруу.

7. Интеллигенттүүлүк жана жөнөкөйлүк. ...Жогоруда айткандай, тынымсыз максаттуу тытынып иштеп, изденип тургандар интеллигент, бирок алардын жандүйнөсү ушунчалык жөнөкөй болот, ал эч качан интеллигент эместердин арасынан коркоюп бөлүнүп турбайт. Ушул маанисинен алганда, интеллигенттүүлүктү үйрөтпөйт, окутпайт, ал узак, эң узак тарбияны жана өзүн өзү тарбиялоону талап кылат. Бул интеллигенттүүлүк жөнүндө философиялык трактат эмес, ал адамдар дем алган маданий атмосфера, ал качандыр бир, кайдандыр бир пайда боло калган, эмне үчүн пайда болгонун, эмне үчүн адамды интеллигент кылып жибергенин өзү да түшүнбөгөн жөнөкөйлүк...

8. Интеллигенттүүлүктү өздөштүрүүгө болобу. ...Мындай интеллигенттүүлүккө ой жеткен менен бой жетпейт, өтөлө асмандаган талаптар дегендер да бар. Буга менин айтарым, калктын калың катмары үчүн, эсеби маселен, дифференциалдык-интегралдык эсептөө окуу китебин өздөштүрүү деле өтө татаал, анүчүн өтө көп эмгек, элементардуу математика тармагын тырышып үйрөнө турган көп жылдык эмгек талап кылынат. Ага карабай ошого окшо-

гон окуулуктарды терең өздөштүрүп, атүгүл адис математик болуп жатышпайбы. Айрымдары аны астрономия менен техникага тирукмуш айкалыштырууда... Интеллигенттүүлүк теориясы түз же бачым өздөштүрүүгө эмес, белди бекем байлап, башты сайган тарбия аркасында гана реалдуулукка айланат. Анүчүн көп жыл керек десеңиз, көп жыл керек.

Которгон **Алым ТОКТОМУШЕВ**

Белгилүү акын **Касиет БЕКНАЗАРОВА** бир нече поэтикалык китептердин автору. Ал Кыргыз улуттук университетинин филология факультетин аяктаган. Анын айрым ырлары казак, өзбек, орус, украин, молдован ж.б. тилдерге которулуп, мезгилдүү басма сөз беттеринде жана коллективдүү жыйнактарга басылган. Журналдын окурмандарын акындын балдар үчүн жазган ырлары менен тааныштырабыз. Азыр акын Талас шаарында жашайт.

«Жаңы Ала-Тоо» журналынын редакциясы акынды мааракеси менен куттуктайт.

Балдарга базарлык

Иленди Эркебек

*Кыш чилдеде тумагын,
Чечпей кийип журчү эле.
Тил алчаак – деп Чотону,
Чоң энеси сүйчү эле.*

*Ойноп кетчү Эркебек,
Көкүрөгү жабылбай.
Издешчү эле чуу түшүп,
Байпактары табылбай.*

*Сууга агызып өтүгүн,
Бир түгөйүн көтөрүп,
Келген кечте эти ысып,
Ооруп калды жөтөлүп.*

*Тумагы жок соксойган
Адат балду бул аган.
Сен алдың – деп урушуп,
Күчүгүнөн сураган.*

*Акыл айтып апасы,
Жалкоолукту кой – деди.
Чомого окшош сарамжал,
Эстүү бала бол – деди.*

Жоодардын жоругу

Эс алууга жайында,
Жоодар келди айылга.
Каз, өрдөгү көп экен,
Суусу тунук сайында.

Чочуп кеткен Жоодарбек,
– Чоң ата! – деп чакырды.
Кулагымда таш бака
Отурат! – деп бакырды.

Буудай толук баш алып,
Эгин талаа жайкалат.
Балдар ойнойт шиберде,
Чууга толуп чар-таран.

Чуркан келди чоң ата,
Арттан жетти чоң ана.
Кичинекей кулакка,
Кантип батты таш бака?

Ойноп жүрөт Жоодар да,
Топ балдарга кошулуп.
Балык кармайт кээ күнү,
Сууга жээктей отуруп.

Чакырышты дароо эле,
Кулак доктур Нурбайды.
Алып чыкты тарбайтын,
Буудай кылкан турбайбы.

Кайырмагы жаңы эле,
Бир чабакты илгенде,
Кирип барат тарбаңдан,
Кулагына бирдеме.

Эл чогулуп келишти,
Аргасыздан күлүштү.
Бул жоругун Жоодардын,
Көпкө айтып жүрүштү.

Батиңкелер кайда өсөт?

Өсүмдүк бар пайдаланчу идиштей,
Түштүктө өсөт анын атын кабак – дейт.
Ичи көңдөй, чоңдоруна кутура,
Чаканынан чакча жасап алат – дейт.

– Чын эле агай, бакта өсөбү кыл жуугуч?
– Ооба, өсөт, бадыраңдай көлөтү.
Окуучулар таңданыша сурашат,
Кандай шартта ал өсүмдүк өсөрүн.

Анда Чото шашкалактан сурайт дейт:
– Батиңкелер кайда өсөт, барайын?
Айрылганын көрө электе апакем,
Блайыктап бирөөн кийип алайын.

Бакгада

Ширеси бал, таттуу – деп,
Алмурутту жыргап жейт.
Бирок аны бакканды,
Түк жактырбайт Ырысбек.

Жаз алдында чоң ата,
Жаңы көчөт тигиптир.
Кыктан төгүп жумшартып,
Түбүн түптөп жүрүптүр.

– Жегенди этес сен алгач,
Иштегенди сүй, – деди.

Бакты кантип багышты,
Ыраат менен сүйлөдү.

– Куурап кетет жаш көчөт,
Жайкы аптапты күтпөгүн.
Сугарып тур, анан да,
Чөбүн отоп түптөгүн.

Үч-төрт жылда мөмөлөйт,
Бутактары барпайып.
Десе, Ырысбек: – О-уу! – дейт,
Калам анда картайып.

Кар кишинин муруну

Чакырса да чоң энем,
Кечке үйгө кирбедик.
Тоголоктоп кар үйүп,
Үшүгөндү билбедик.

Башына чака кийгизип,
Кардан киши жасадык.
Бир мурунун табалбай,
Сабиз издеп чарчадык.

Үйдөн алып келет – деп,
Медер кеткен жүгүрүп.
Күтө берип кечинде,
Тарап кеттик түңүлүп.

Кирди түшкө кар киши,
Биз жасаган кечээги.
«Кана менин мурдум?» – деп,
Мага колун кезеди.

Кызык оюн көк бөрү

Көздөр тиктеп үмүткөр,
Желдей сызат күлүктөр.
Качырганын куткарбас,
Балбан билек жигиттер.

Эңип алып улакты,
Шарт кайрылды улакчы.
Түштү ана бир тобу,
Арттан кууп суф атты.

Топ атчандар каякта
Жетишти ага заматта.

Кол сунушуп туш-туштан,
Улак түштү талашка.

Бел тайышып бул оюн,
Чыдаганга чыгарган.
Мындай элдик оюнда,
Далай эрлер сыналган.

Балбан билек чемпион,
Бизден кимдер чыгат – деп
Эшек тинип терини,
Биз тартабыз улак – деп...

Жалкоо бала Жыргалбек

– Уйду кошуп кел, – десе,
– Бутум ооруйт барбайм, – деп,
Түшкө чейин козголбой,
Уктай берет Жыргалбек.

Эрте турат Сагыйпа,
Чоң эне айтат: – Садага,
Уйду кошуп келе кал,
Эрте чыгат бадага.

Тызылдаган Сагыйпа
Бардыгына жетишет.

Уйдун ичин тазалап,
Сабактан да кечикпейт.

Саап уйду таң эрте,
Сүтүн тартат чоң эне.
– Мискей толду кайтакка,
Ким жейт эти? – деди эле.

– Мен жеймин, – деп Жыргалбек,
Тура калды шашылып.
– Каймак жесет оорубай,
Калат бутум басылып.

Жаман адам аз коздук

Азат болсо Казаттын,
Оюнчугун чогуу ойнойт.
Жаңы буюм көргөндө,
Жарташканын түк койбойт.

Өзү болсо буюмун,
Деги эч кимге тийгизбейт.

Чогуу ойногон балдарын,
Үйгө такыр киргизбейт.

Гүлү айтты: – Кызганып,
Мейли, оюнчук бербегин.
Биз ойнойбуз чогулуп,
Сен да бизге келбегин!

Токондун достору

Токон келсе бакчага,
Эрчип ыйлайт атасын.
– Алып кеткин калбайм – дейт,
Тап жылдырбай апасын.

Тартиптүү кыз Татина,
Басып келет тепеңдеп.

«Ойнойлу» – деп топ сунса,
Токон албайт: «Кетем» – деп.

Тынар, Чынар баарысы:
– Чогуу ойнойлу, жүр, – дешти.
Сүрөт тартып альбомго:
– Мунун аты гүл, – дешти.

Тайы күлүк Сурангы

*Тайы күлүк Суранчы,
Тайын күндө сугарчу.
Текиреңдеп чуркаса,
Жетине албай кубанчу.*

*Кунан-тайлар жарышса,
Жайдак чабат эңеңдеп.*

*Мактап койсо тардаят,
«Тайы күлүк экен» – деп.*

*Чоңойгондо тайымды,
Чоң байгеге чабам – дейт.
Бүт дүйнөлүк мелдешке,
Атым минип барам – дейт.*

Котор.ио

ЭЗОПТУН САПАРЫ

(Алгачкы басылышы)

(Уландысы, башы өткөн санда)

– Көрдүңбү жаркыным, – дейт Ксанф, – менде кымындай айып жок, бардыгын кылган мынабу дөөрүк турбайбы. Ачууңду маган келтирбечи, мен сени кор кылбайм. Бул шүмшүктүн болсо шиши толуп баратат, кайсы күнү жели чыгаар экен.

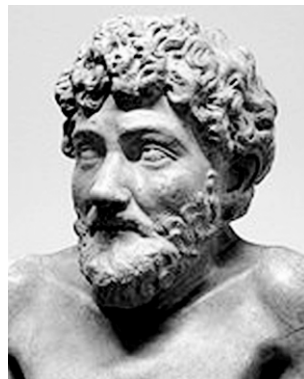
– Жок, – дейт аялы, – бүгүндөн тартып бул үйдө менин изим да калбайт! – деп булкулдап чыгып кетет. Атасыныкына кетип калат.

– Мына кожоюн, айтканым туура келдиби? – дейт Эзоп. – Ырыска шерик мынабу сенин итиң болот.

Арадан бир топ күндөр өтөт. Ксанфтын аялы көшөрүп келбейт. Ксанф ага кишилерди жиберет, алардын эч кимисине көнбөйт. Кожоюн биротоло шылкыйып баратканын көргөн Эзоп, жанына барып:

– Капа болбо кожоюн. Мен аны эртең эле өзү чуркап келгидей кылам! – дейт.

Эзоп акча алып базарга барат да тооктон, каздан жана башка түркүн азыктардан сатып алып, билмексенге салып Ксанфтын аялы турган үйдүн жаны менен өтүп баратып, сатыла турган көз-өрдөгү бар бекен? – деп ушакчы кошунасынан сурайт.

Эзоп

– Кожоюнум үйлөнгөнү жатат. Эртең тою болмок эле, ошого азык-түлүк камдаганы чыккам! – дейт Эзоп. Тигил бардыгын төкпөй-чачпай Ксанфтын аялына жеткирип барат. Ал суук кабарды угаар замат карбаластап шашкан бойдон Ксанфка жетип барат да:

– Ксанф, менин көзүм түрүү турганда бул үйдө башка аялдын изи да болбой! – деп алкылдайт.

Эртеси Ксанф өзүн коноктогон окуучуларын чакырып тамак бергиси келип, Эзопко тапшырма берет:

– Эзоп, бүгүн мен баякы бизди коноктогон шакирттеримди чакырып коноктоюн деп чечтим. Сен болсоң дүйнөдө тамактын эң мыктысын алып келип бышырып, даярдап кой!

– Жарайт! – дейт Эзоп. Ичинен: «Сени шашпа, экинчи акмактанган тапшырма бергис кылайын...» – деп ойлонуп калат. Эт саткан дүкөнгө барып чочконун жаңы тилдерин сатып келет да, бир тобун кууруп, дагы бир тобун бышырып, дагынкысын килкилдек кылып муздатып коёт. Болжошкон учурда коноктору да келип калышат. Ксанф конокторун столго отургузуп, ичкилигин жайнатып:

– Кана, Эзоп, тамагыңдан алып келгин! – деп буйрат.

Эзоп ачык суу куюлган, бышырылган тилден ар биринин алдына бирден тарелкеге салып коёт.

– Вах-вах! – дейт шакирттери, – дамылдабыздын тамагы да философиялык тамак турбайбы! Эч амал качып кутулбайт; биз столго отураар замат тилдин даяр болгонун көрбөйсүңбү!..

Ичкиликтен эки-үч сыйра көтөрүшкөндөн кийин Ксанф кайра Эзопко кайрылып:

– Кана, Эзоп, эми тамагыңдын экинчисин алып кел! – дейт.

Эзоп ар биринин алдына куурулган тилге туз менен калемпирден себелеп алып келип коёт.

– Тим эле укмуш ко дамылда! – дешет шакирттери. – Отко куурулуп, туз менен калемпир себилген тил тим эле оозунду куйкалайт. Ширесин келтирип, тилдин табийгы курчтугуна туз менен калемпир кошулса кандай гана керемет.

Коноктогулар ичкиликтен дагы бир сыйра көтөрүшкөндөн кийин Ксанф Эзопко дагы буйрук берет:

– Эзоп, шам-шумунду коюп эми тамагыңды алып кел!..

Эзоп ар биринин алдына килкилдек муздак тилден алып келип коёт. Окуучулар өз ара күңкүлдөшө башташат:

– Ох, Демокрит, тил жей берип тилим өзүмдүкү болбой калды го...

– Тилден башкасы жок бекен? Эзоп ошентип эсинерди оодарат.

Муздак тил бардыгынын көкөйүнө көк талкандай тиет. Ошондо Ксанф чыдай албай:

– Эй, суюк тамагыңдан алып кел? – дейт.

Эзоп бышырылган тилдин сорпосунан алып келип куюп берет. Коноктор аны карашкысы да келбейт. Жүрөктөрүн айныта баштайт.

– Мына, Эзоптун бизге акыркы соккусу, баарыбызды өзүнүн тили менен катырды.

– Эзоп, – дейт Ксанф, – тилден башка эчтекең жокпу?

– Башка эчтеке жок! – дейт Эзоп.

– А кандайча? – дейт Ксанф. – Мен сага «дүйнөдө эң мыкты тамактан сатып кел» дебедим беле?

– Мына бул окуучуларыңдын көзүнчө каарданганың үчүн менин бактым бар экен, жок болушса менин шорум кайнамак, – дейт Эзоп: Өзүңдүн сөзүңдү ойлонуп көрчү – дүйнөдө тилден өткөн эмне бар? Бардык философтор менен окумуштуулардын оюн билдирген тил эмеспи? Тилсиз колдон эмне келет? Бере да албайсың, ала да албайсың, соодаң да жүрбөйт. Мамлекеттеги бардык тартип, заң-закон, өкүм-чечим, токтомдордун бардыгы тил аркалуу аткарылат. Тил биздин бардык өмүрүбүздүн негизин түзөт. Демек, дүйнөдө тилден мыкты эч нерсе жок.

Окуучулары жаалашып:

– Кудай бар, сөз эмес бекен! Азамат Эзоп. Сиздики туура эмес, дамылда!

Бардыгы үй-үйлөрүнө тарап кетишет. Таң атканча ичтери ооруп чыгышат. Эртеси эртең менен шакирттери Ксанфка арыз-мунун айтышат. Ксанф кепке жыгылып, алардын көңүлүн жубатып:

– Менин окумуштуу досторум! Менде кенедей айып жок, күнөөнүн бардыгы береги менин шүмшүк кулум Эзопто. Айыпка жыгылып, мен бүгүн силерди кайрадан конокко чакырам. Көрүп аласыңар, Эзоп бардыгын тескери иштеген себептүү мен да ага бүгүн тескери тапшырма берем. Силерди кадимкидей коноктойм! – деп, Эзопту өзүнө обочо чакырып алып: – Кечөөкү кылган жоругуң үчүн мен бүгүн сага тескери тапшырма берем. Базарга барып тамактын дүйнөдө эң жаманын сатып келип, биз барганча кадимкидей даярдап коёсуң! Жөнө тезинен! – деп тапшырат.

Эзоп анын тапшырмасын угуп кың дебей басып кетет. Ал эт дүкөнгө барат да болгон тилдин бардыгын сатып алат. Кайрадан баягы чочконун тилдеринен кечөөкү тамактарды даярдап коёт. Аңгыча шакирттерин ээрчитип, Ксанф да келип калат. Жайланып столго отурушуп, бир сыйра ичкиликтен көтөрүп жиберишет. Ошондо Ксанф:

– Кана, Эзоп, тамагыңдан алып кел! – дейт.

Эзоп ачык суу себилип, туздалган тилден ар кимине коюп коёт.

– Бул эмнең? – дейт Ксанф, – дагы эле баягы тилби? – Уялганынан кызарып кетет. Окуучулары болсо өз ара күбүрөшүп:

– Кечөөкү ичибиздин ооруганын Эзоп бүгүн ачык суу менен дарылайын десе керек! – дешет. Ичкиликтен дагы бир сыйра көтөрүшкөндөн кийин Ксанф Эзопту кайра жумшайт:

– Эзоп, эми бизге жегидей бирдеме алып кел!

Эзоп ар биринин алдына куурулган тилден алып келип коёт.

– Бул дагы эмне кылганың? – дешет окуучулары. – Бул акмагың дагы кечөөкүдөй бизди тил менен тажатайын деп турат ко?..

– Сен бүгүн дагы кечөөкүдөй кылгың келеби, акмак десе? Эмне үчүн кайрадан буларды сатып алдың? Мен сага: «Тамактын дүйнөдө эң жаманын сатып келгин» дебедим беле? Шишиң толду акмак десе! – деп Ксанф чындап ачууланат.

– Дүйнөдө тилден жаман эмне бар, Ксанф? – дейт Эзоп. – Тил бизди чырдаштырат, жамандайт, алдайт, кызгантат, сабатат, көкүтөт, согуштурат. Ошонун бардыгына себеп болгон биздин тилибизден жаман дүйнөдө эмне бар?

Ошондо кызып алган окуучуларынын бирөө ордуна тура калып:

– Ксанф, бул кулуң минтип жүрсө сени оңдурбайт, сени жинди кылат. Сырты кандай болсо ичи да ошондой экен: жеткен арам, мытайым. Мындай кулга мен сокур тыйын да төлөбөйт элем! – дейт.

– Озуңа карап сүйлө чычкагым, – дейт Эзоп, – менден өткөн арам сенсиң. Сен Ксанфтын бөтөн кишиси болосуң, ошого карабастан өзүңдүн саңырсыган сөздөрүң менен аны өзүнүн кулуна каршы тукуруп жатасың. Ксанфтын өз акылы өзүндө, сенден акыл сурабайт, ал сен болсоң шимшилеп издегениң жамандык, болбосо бирөөнүн ишине киришкен шүмшүк болбойт элең!

Кантип жазалоонун амалын таппай жүргөн Ксанфка шылтоого шынаа табылып калат:

– Эзоп, менин досторумду шимшилетип, шүмшүк кылууга кандай акың бар? Сөзгө, илимий талаш-тартышка аралаштырып койсо сенин кылаарың ушулбу? Сенин оюңча мындан башка кишилер өзүңүкүнөн башка ишке киришип шимшилебейт турбайбы?

– Ичкен, жегенди кишинин бардыгы жакшы көрөт, бекер оокаттан ким качсын, – дейт Эзоп. – Бирок башка бирөөнүн ишине бардыгы эле кирише бербейт. Ар кимдин өзүнчө иши болот, ар ким өз түйшүгү менен алек! Мунуң эмне жулунат?

– Сенин оюңча дүйнөдө эч нерсе менен иши жок адам да болобу? Андай болсо менин буйругумду аткарып, эч нерсеге кызыкпаган, шимшилебеген кишини таап келесиң. Баргын, тамакты бизге башкалары даярдап берет. Башкалардын ишине кийлигишпеген момунду көрөлүк: биринчи жолу киришсе унчукпайм, экинчи жолу киришсе кечирем, ал эми үчүнчү жолу киришсе, жонуңдан кайыш тилем. Бар!

Эзоп бардыгын угуп, эчтекеге кызыкпаган адамды издеп базарга жөнөйт. Базарда эки киши мушташып, бир тобу аны жаалап карап турушат. Бир гана киши аларга көңүл бурбай обочолоп китеп окуп отурат. «Болду, болбоду ушул кишини чакырып көрөйүн, байкашыма караганда эчтеке менен иши жок көрүнөт» – деп, Эзоп жанына барат.

– Урматтуу таксыр, сизди адептүү адам деп угуп философ Ксанф үйгө келип тамак ичип кетсин деп чакырып жатат! – дейт.

– Жарайт, – дейт тиги, – мени дарбазанын алдынан күтүп ал.

Эзоп үйгө келип, тамак даярдагандан кийин Ксанф сурап калат:

– Эзоп, сенин эчтекеге кызыкпаган кишини канай?

– Дарбазанын жанында күтүп турат.

Жаңы келген конок элге аралашып түшкү тамакка отурат. Ксанф таттуу шараптан куюп эң биринчи жаңы конокко сунгун дейт. Конок каршылык кылып:

– Мал ээси машаяк дейт, адегенде өзүң ал, андан кийин аялың алып, андан кийин коногуңа сунсаң болот! – дейт конок.

Мына сенин коногуң, башка кишинин ишине киришти, «бир» дегенди билдирип, Ксанф Эзопко көзүн ымдап коёт. Андан кийин балыктын сорпосу келет. Ксанф кылдан кыйкым издеп:

– Толгон жер-жемиштин тамырын алып келдим эле, ашпозчунун бул эмне кылганы, же мени маскаралагысы келгенби? Же чөбү жок, же майы жок, сорпосу ачып калган го? Мындай ашпозчунун сазайын бериш керек! – дейт.

– Анткениңиз жарабас кожоюн, – дейт конок, – кадимкидей эле жакшынакай сорпо турбайбы!

Ксанф «эки» дегенди билдирип, Эзопко көзүн кысып коёт.

Андан кийин кунжут кошуп жасаган ширин көмөчтү (пирог) алып келет. Ксанф анын даамын татып көрүп:

– Нан бышыргычты бери чакырчы? Эмне үчүн ширин көмөчкө бал менен мейиз кошкон эмес? – дейт.

– Койсоңузчу кожоюн, – дейт жаңы конок кайрадан, – тим эле абдан жакшы жасаптыр. Теги бардыгы сонун жасалган, бекер жерден ашпозчуларды жазалашыңыз жарабастыр.

Ксанф «үч» дегенди билдирип, Эзопко көзүн кыбындатат. Бардыгы тамактанышып ордуна туруп кетишет да, Ксанф Эзопту сабатат.

– Мына саган! – дейт Ксанф, – эми кыйын болсоң башка бирөөнүн ишине кийлигишпеген кишини таап көр, болбосо кодоо салдырып кордоп өлтүрөм.

Эртеси Эзоп эчтекеге кызыкпаган кишини издеп базарга чыгат. Эшегине отун артып элден обочолоп, эшеги менен сүйлөшүп бараткан бир улгайыңкы кишини көрүп калат да: «Жараса ушул жарайт, эшеги менен маектешип баратканына караганда» – деп ойлойт Эзоп. Анын эмне сүйлөп баратканын ээрчий басып тыңшайт...

– Жүрү досум, жүрү, азыр базарга барабыз, отунубузду он эки динарга сатабыз; эки динары сенин жемиңе, эки динары менин тамагыма, калган сегиз динарын карайлаган каран күнгө катып коёбуз; сыркоолоп калабызбы же күн бузулуп үйдөн чыга албай калабызбы. Антпесек, бүгүн бардыгын коротуп алып, эртең кандай күн болоорун кайдан билебиз, кырсык болсо кызылдай ачка калабыз!

Эзоп анын сөзүн угуп: «Болду, болбоду ушул киши жарайт, өз иши менен алек болуп, эчтеке менен иши жок» – деп ойлоп, жакын басып барып салам берет.

– Салам айттык, ата!

– Алик алдык, балам.

– Отунуңуз канча турат?

– Отунум он эки динар.

«Жаңылбасам издеген кишими эми тапкан окшойм, – деп ойлойт Эзоп, – өзү бычып койгон баасын айтты».

– Атасы, Ксанф деген философту билесизби?

– Билбейм, балам.

– Кантип билбейсиз?

– Териштирип, сураштырып жүргөндү жактыра бербейм. Балким, уккан чыгаармын.

– Кудай тилегиңизди берсин. Мен ошол кишинин кулу болом.

– Сен кулусуңбу же кулу эмессиңби, менин жумушум эмне? – «Чыны менен эле эчтекеге кызыкпаган киши көрүнөт» – деп ойлойт.

– Отунунду мен сатып алам, атасы. Эшегиңди философ Ксанфтын үйүн көздөй буруңуз?

– Анын үйү кайда экенин мен билип коюптурмунбу?

– Мени ээрчип жүрө берсеңиз адашпайсыз.

Чалды Ксанфтын үйүнө ээрчитип келип, отунун сатып алып, акчасын төлөп берет да:

– Атасы, менин кожоюңум сизди үйгө кирип даам сызып кетсин деп жатат, – деп чакырат.

Анча эмне эле жактырып калганын ойлонуп отурбастан бутунун баткагы менен балчайта басып барып столго отуруп калат.

Ксанф Эзоптун отунчу чалга ишенгенин байкап аялына айтат:

– Эзоптон өчүндү алгың келеби?

– Абдан келет! – дейт аялы.

– Андай болсо мындай кыл: чылапчынды алгын да бутун жууп бериши болуп коноктун алдына алып барып койгун. Ал сени көрөт да үйдүн ээси экен деп, бут жууп бергидей кулуң же күнүң жок беле деген ойдо ийменүүгө аракет кылат. Ошондо ал башка бирөөнүн ишине киришкен болот да, ал үчүн сен Эзоптун сазайын бересиң!

Ксанфтын аялы Эзоптон катуу ыза көргөндүктөн колуна сүлгү алып, чылапчынды көтөргөн бойдон келген коноктун алдына барат. Конок

болсо Ксанфтын аялы экенин билип, канетсе да окумуштуу адам эмеспи, аялына менин бутумду жуудурганында кеп бар, наадандык кылып анын ишине киришкеним жарабагыр деген ойдо бутун тосуп, өзү столго боортоктоп отура берет.

«Кудай бар, абдан мытайым көрүнөт!» – деп ойлонот Ксанф. Шараптан адегенде конокко сундурад. Конок болсо: «Шарт боюнча адегенде үйдүн ээси ичип, анан конокко сунат дечү эле. Ии, маданияттуулугун билдирип мага сый көрсөтүп жатса керек, өзү билсин» деген ойдо алып туруп шыңгытып жиберет.

Ксанф тамакты алып кел деп буйрат. Балыктын сорпосун алып келгенде Ксанф: «Ичиңиз» – деп конокко сунат. Конок анын аки-чүкүсүн күтпөй ары-бери шапылдатып ичип коёт. Ксанф атайын анын кыжырына тийиш үчүн сорподон ууртап-татып, ашпозчусуна каарданат:

– Эй, акмак! Айтчы, мен сага тамакка керектүүнүн бардыгын бербедим беле; балыктын чыгы, майы, калемпири кана? Сабагыла!

Мейман болсо: «Бардыгы чени менен салынып абдан сонун жасалган экен, тим эле өкүмдүгүн көрсөткөнү жатса керек, мага арачылыкты ким коюптур» – деп унчукпайт.

Байкуш ашпозчуну жөнү жок жерден сабатат. Ксанф мейманды карап: «Мунусу же дудук, же дүлөй болсо керек, үнү чыкпайт» – деп ойлонот.

Аңгыча абдан сонун ширин көмөч алып келет. Мейман андай көмөчтү сүрөттөн гана көрүп, өмүрүндө жеп көргөн эмес эле. Четинен олчойто сындырып алып, бурдугуп күйшөй баштайт. Ксанф болсо андан кичине сындырып жеп көрүп, аны бышырган наавайды чакырат. Анысы келгенде каарданып:

– Эй, акмак! Буга эмне балдан, наваттан кошкон эмессиң, камырың болсо ачып кетиптир! – деп жемелейт.

– Таксыр, – дейт наавайчы, – көмөч чийки болуп калса мени күнөөлөсөңүз болот эле; балы аз болуп, камырынын өтүшүп кеткенине мен күнөөлүү эмесмин, сиздин аялыңыз күнөөлүү. Көмөчтү жасап жатып бал бергин деп сурасам ал: «Мончодон келип берем» – деп кетип калды. Мончодон келгенге чейин камыры да өтүшүп кетти.

– Күнөө менин аялымда болсо, мен аны тирүүлөй отко өрттөп салам... – Аны угуп турган аялы астыртан: – Өзүңдүн ролунду аткара бер, абышкам, – дейт. Ксанф оолугуп: – Эзоп, баргын да сатып келген отунунду короонун ортосуна үйүп сал, азыр от коёбуз, катынды өрттөйбүз, – дейт.

Эзоп отундарын так короонун ортосуна үйүп салат. Ксанф, эми качан жансогалап арачылай кетээр экен деп, эки көзүн меймандан албайт. Аялын дегдеңдетип короонун ортосуна алып чыгат. Мейман болсо бергенин жеп столдо отура берет. Акыры Ксанфтын сынап жатканын байкаган мейман сөзгө аралашып:

– Таксыр, аялыңызды өрттөп салгыңыз келсе бир азга сабыр кыла туруңуз, мен дагы аялымды алып келейин. Экөөнү бирге өрттөп сала-лык! – дейт.

Анын ушунчалык сабырдуу жана эчтекеге киришпегенине таң калган Ксанф:

– Оңбогон гана Эзоп десе, – дейт. – Болду, мөрөй сеники, мындан ары мени келекелеген тамашанды коюп, мага жакшылап кызмат кылып жүргүн! – дейт.

– Хоп таксыр, – дейт Эзоп, – көрүп аласың, мен сага кандай кызмат кылаар экемин. Экинчи мага нааразылык кылбайсың.

Эртеси Ксанф Эзопту мончого жумшайт.

– Эзоп, мончодо адам көп бекен, барып билип келчи?

Эзоп мончого баратса жолунан шаардын чоңу жолугуп калат. Эзопту тааный коюп:

– Эзоп, кайда баратасың? – деп сурайт.

– Билбейм, – деп жооп берет Эзоп.

– Кантип билбейсиң? – деп кызандайт шаардын чоңу. – Мен сенден кайда баратканыңды сурап жатам, а сен билбейм дейсиң!..

– Кудай урсун билбеймин.

– Билбейсиңби? Алгыла муну, – деп шаардын чоңу желдеттерине буйрат. – Алып барып камап салгыла!

– Мына, көрдүңбү таксыр, – дейт Эзоп, – чынын айтсам ишенбей койдун эле. Түрмөгө барарымды билмек тургай оюма да келген эмес.

Шаардын чоңу анын жообуна ыраазы болуп коё берет.

Эзоп мончого барса эл жыкжыйма. Мончого кире бериште бир чоң таш жатат. Кирип бараткандар ошол ташка мүдүрүлүшүп, жерге түкүрүп, ташты тилдеп кирип кетишет, аны алып таштоо эч киминин оюна келбейт. Адамдардын сайпаналыгына айран-таң калган Эзоп карап тура берет. Акыры бирөө мүдүрүлөт да: – «Колуң сыңгыр десе, муну ким алып келип койгон?» – деп, ташты алып ыргытып, мончого кирип кетет. Эзоп кайрылып үйүнө келет да Ксанфка:

– Кожоюн, мончодо бир гана адам бар экен! – дейт.

– Койчу? – дейт Ксанф. – Мына кызык, эркибизче жуунап экенбиз. Бол, керектүүлөрдү алгын да, кеттик!

Алар мончого келишсе, эл толуп кеткен. Аны көргөн Ксанф Эзопту кекетет:

– Эй, жаныңды жегир, бир эле адам бар экен дебедиң беле?

– Туура кожоюн, – дейт Эзоп. – Тээтиги ташты көрүп турасыңбы? Ошол таш мончого кире бериштеги жолдун так ортосунда жаткан. Бардыгы ташка чалынат да ташты сөгүп өтө беришет, ал эми аны жолдон алып коюшка эч кимисинин акылы жетпейт. Акыры бир адам келип чалынат да башкалар чалынбасын деп ташты жолдон алып ыргытат. Ошончонун ичинен бир гана ошол адамды көрдүм деп өзүңө айтып бардым.

– Ой, оңбогур десе, – дейт Ксанф, – актанганга аябай устасың ээ?!

Ксанф жуунуп бүтүп үйүнө келет. Эзопко тамак жасатып тамактанат да, шараптан удаа-удуа тартып жиберет. Бир маалда ичи буралып сыртка чыккысы келет. Эзоп колуна кумган менен суу жоолукту алып артынан кошо чыгат да, ал ичин бошотконго чейин күтүп турат. Ксанф ишин бүтүрүп, Эзоптун жанына келип:

– Айтчы Эзоп, эмне үчүн адамдар ичин бошоткондон кийин эмне чыкты экен деп артын карашат? – деп сурайт.

– Илгери бир кандын баласы болуптур. Тамакка нык тоюп алып, ичкиликтен көп ичип, ичимди бошотом деп дааратканада көпкө чейин отура берүүчү экен. Бир сапар көпкө чейин отургандыктан иче-карын аркылуу мээсинин агып калганын өзү да байкабай калат. Ошондон бери адамдар мээм агып түшүп калган жокпу дешип, артын кароочу болуп калыптыр. А сен эмнесине кам санайсың, агып түшүп калгыдай эчтекең жок!

Ксанф столго келип отуруп, ичкиликтен иче берип мас болуп калат. Окумуштуулар кызып алышып сүйлөшкөндө бири-бирине тийишип, баш катырма, табышмактуу керкакшык сөздөрдөн кетээрин жакшы билесиңер. Талаш-тартыш башталат. Столдо отурганын унутуп, окуу жайында жүргөнсүп Ксанф да сөзгө аралаша кетет. Анын сөз талашып жатканын Эзоп көрөт да:

– Дионис адамдарга шарапты тартуулаган учурда үч кесеге куюп туруп, кандай ичиш керек экенин көрсөтүптүр: биринчи кесеси – даамын татыш үчүн, экинчи кесеси – көңүлдү көтөрүш үчүн, үчүнчүсү – мас болуш үчүн. Сен кожоюн, даамын таттың, көңүлүңдү көтөрдүң, ал эми мастыкты жаштарга бер. Буларды окутам десен, ал үчүн атайын мектеп бар.

Ксанфтын тили араң күрмөөгө келет:

– Бас жаагыңды, кеңешиңди өлгөндөн кийин бер – дейт Ксанф.

– Ал жакка деле бараарыңа аз калды, – дейт Эзоп.

Ксанфтын катуу мастыгынан пайдаланып, шакирттеринин бирөө:

– Айтыңызчы дамылда, адамдын колуна бардыгы келеби? – дейт.

– Адам жөнүндө сүйлөп жаткан ким? – деп күрүлдөйт Ксанф. – Адамдын колуна келбеген эчтеке жок, бардыгы келет.

Шакирти анын айласын кетириш үчүн:

– Адам деңизди жутуп бере алабы? – деп сурайт.

– Анын эмнеси бар экен, керек болсо мен деле жутуп берем, – дейт Ксанф.

– Жутуп бере албасаңызчы?

Ксанф булдуруктап, эмне сүйлөп жатканын билбейт:

– Сага керекпи? Байгенди сайып кой!.. Мен, өзүмдө болгондун, мына ушулардын бардыгын сайдым. Ичип бере албасам, мейли, мен талаада калайын...

Ошентип экөө мелдеше кетет да, куру сөз болбос үчүн Ксанф колундагы шакегин кармата салат. Жанында турган Эзоп аны багалектен тартып:

– Сен эмне кожоюн, акылыңдан адашып калдыңбы? Эмне деп жатасың? Деңизди кантип жутуп бересиң? – дейт.

– Бас жаагынды итирейбей, – дейт Ксанф. Эмне сайышып жатканын такыр билбейт.

Эртеси төшөктөн туруп бетин жууш үчүн Эзопту чакырат:

– Эзоп!..

– Эмне кожоюн?

– Колума суу куюп бергин.

Эзоп кумганды алып колуна суу куюп берет. Жуунуп жатып Ксанф колунда шакеги жок экенин туюп калат.

– Эзоп, – дейт Ксанф, – колумдагы шакегим кайда?

– Мен кайдан билем!

– Мына кызык десе?!.

– Кызыкты эмне кыласың кожоюн, – дейт Эзоп, – андан көрө эртерээк өзүңө тийиштүү байлыктарыңдан кишиге көрсөтпөй жымшырып алгын, антпесен куру жалак талаада каласың!..

– Эмне деп дөөрүп жатасың?

– Эмне демек элем, кечөө аябай мас болуп деңизди жутуп берчүмүн деп жулунуп, дүр-дүйнөндүн бардыгын сайып, кепилге мына деп, шакегинди сууруп бергенинди билбей калдыңбы?..

– Деңизди кантип жутуп бермек элем?..

– Аны билбейм. Жаныңда туруп багалектен тартып: «Антпегин кожоюн, деңизди жутуп берүү сенин колундан келбейт» – десем, мени: «Итирейбей бас ар жакка» – деп кууп салдың.

Ксанф ошол замат Эзоптун бутуна жыгылат.

– Эзоп! – дейт, онтолоп, – айланайын Эзоп, буга сенден башканын акылы жетпейт. Өнөрүңдү көрсөт, бир айласын тапкын. Же утуп чыккыдай болоюн, же уттуруп кутулгудай болоюн.

– Утуп кетиш оюңа да келбесин, куткарып кой десең, ал ишине жарап берем.

– Кантип? Мага жол-жобосун айтып берчи? – дейт Ксанф.

Эзоп түшүндүрүп берет:

– Сенин деңизди жутуп беришинди талап кылып сайышкан кишини калыстарды ээрчитип келет. Сен мас болуп калыптырмын деп актанбагын, жутуп берем дей бергин. Кадимкидей столду коюшсун, аны тегеректеп жабалактаган кулдар турушсун, анткени карап тургандардын таасири чоң болот. Сенин деңизди жутуп беришинди көрөбүз деп кызыккандар да көп болот. Качан баары чогулуп калганда сен баргын да чөмүч менен толтура деңиздин суусунан сузуп кел. Аны калыстардын алдына койгун да: «Кана, шартыбыз кандай эле?» – деп сурагын. Анда ал: «Деңизди жутуп бермек болгонсуз» – дейт. Сен: «Ошол элеби?» – деп сурагын. Ал: «Ошол эле» – дейт. Ошондо сен калыстарга кайрылып: «Урматтуу улуу-

кичүүлөр, кичине-чондур деңизге канча дайра агып кирээрин жакшы билесиңер. Мен деңизди жутуп бериш үчүн убадамды берге мин, ал эми деңизге куйган суулар эсепке кирбейт. Мелдешкен кишим дайралардын бардыгын бууп берсин, анан мен деңизди жутуп берейин!» – дегин. Демек, деңизге куйган дайраларды бууп коюш анын колунан келбейт да, деңизди жутуп бериш сенин колундан келбейт. Ошентип, чыгарган чатагыңдан кутулгун!

Ксанф мындай табылбас акылга таң калып, абдан кубаттанып калат. Ангыча мелдешкен кишиси да шаардын аттуу-баштууларын ээрчитип келип калат. «Же барып деңизди жутуп бериңиз, же терген-жыйган дүрдүйнөнүздү мага өткөрүп бериңиз!» – деп Ксанфты омуроолойт. Анда Эзоп:

– Эй, макоо, эртелеп кубанып жатасың, андан көрө өзүңдүн жыйган-тергениңди топтогун, деңиздин жарымын жутуп койду деп эсептей бергин! – дейт...

– Ого, Эзоп, – дейт мелдешкен шакирт, – сен эми Ксанфтын кулу эмессин, мына менин кулум болосуң!

– Дайыны жок дөөрүбө, – дейт Эзоп, – андан көрө уттурганыңды менин кожоюума өткөрүп бере бергин.

Ксанф кадимкидей деңиздин жээгине отургучтар менен столду алдырып келип, столго чоң чөмүчтү койдуруп коёт. Аны көргөнү келген элдин бардыгы чогулат. Ксанф барып столго отурат. Эзоп анын жанында болуп чөмүчкө толтура деңиздин суусунан сузуп келип коёт. Ксанф обдулуп столдо отурат.

– Жараткан Кудай жалгай көр! – дейт анын атаандашы, – Ксанф чындап эле деңизди жутуп бергени жатабы?.. Гоббо!..

Ксанф сууну оозуна жакындатып барып токтой калат да:

– Калысыңар кайда? – деп сурайт.

Калыстар ордун элешкенден кийин Ксанф:

– Шартыңар кандай эле? – деп сурайт.

– Деңизди жутуп беришиңиз керек! – дейт доочу шакирти.

– Ошол элеби? – дейт Ксанф камаарабай.

– Ошол эле! – дешет калыстар.

Ошондо Ксанф жалпы элге кайрылып:

– Кагылайын калың журт. Баарыңар уктуңарбы? Мен деңизди жутуп беришим керек. Ал эми деңизге чоң-кичине дебей толгон-топон суулар агып кирээрин бардыгыңар билесиңер. Мен деңизди жутуп беришим үчүн атаандашым деңизге куйган дайраларды бууп, дайранын суусунан деңиздин суусун ажыратып бөлүп берсин. Мен деңизди жутуп беришим керек. Аткарууга мен даярмын!..

Элдин баары элендешип, калыстар эмне дээрин билишпей, Ксанфты жапырт даңазалашып, доомат койгон шакирти Ксанфтын бутуна жыгылып, кечирим сурайт:

– Кагылайын дамылдам, сен улуу адам экенсиң, мен бекеринен мелдешипмин. Кечирип кой, сен уттуң, мен жыгылдым! Сөзүмдү кайра алдым!..

– Андай болсо болуптур! – дейт Ксанф.

Ошондо Эзоп Ксанфка кайрылып мындай дейт.

– Көрдүңбү кожоюн, мен сенин дүнүйө-мүлкүңдү сактап берип, эл алдында намыс алып бердим. Акысына сен мага азаттык беришиң керек.

– Бас жаагыңды, эмне кылышты мен сенден сурабайм! – дейт Ксанф.

Эзоп аябай ызаланып калат. Анын азаттык бербегенине эмес, адамдык касиети жоктугуна ызаланып, ичинен: «Сени шашпа» – деп кекенип калат. Акыры Ксанф өзүнүн кемчилигин сезип, сала-салга салат:

– Эзоп, менин куштарга карай төлгө салаарымды билесиң. Дарбазанын сыртына чыккын да канаттууларды карап көр. Эгерде жанаша конуп турган эки сонону көрсөң дароо мага кабар бергин. Аны көргөн кишинин ак жолу ачылат дейт.

Эзоп сыртка чыга калса айткандай эле эки соно дарактын шагында жанаша конуп отурганын көрөт. Карбаластап Ксанфка чуркап кирет:

– Жүрү кожоюн, тезирээк, эки соно шакта жанаша конуп турат.

– Кана, жүрү, – дейт Ксанф камаарабай.

Ал экөө антип-минтип чыкканча сононун бирөө учуп кетет.

– Эй, акмак, – дейт Ксанф, – жанаша конуп турган эки соно көрсөң мени чакыр дебедим беле, экинчиси кана?

– Ынтыгып сен чыкканча бирөө учуп кетсе эмне кылайын?

– Качан болсо башты айлантасың да жүрөсүң! – деп орондойт Ксанф.

– Эй, мунун шиши толуп калыптыр, желин чыгарып койгула!

Эзопту жаңы эле сабатып жатканда Ксанфтын кошунасынын кулу кирип келет да, аны конокко чакырып жатканын айтат. Анда Эзоп:

– Кожоюн, бул кылганыңыз туура эмес! – дейт.

– Кандайча туура эмес?

– Өзүң айтпадың беле, жанаша конуп турган эки сонону көргөн кишинин ак жолу ачылат деп. Ачылганы ушулбу, жанаша конуп турган сонону көргөн менмин, минтип запкы көрүп жатам, ал эми жалгызын көргөн сенсиң, минтип сый көрүп, конокко чакырылып жатасың. Мунунду кандай төлгө деп айтсак болот?

Ксанф эмне деп жооп айтаарын билбей:

– Болду, жайына койгула! – деп буйруп, өзү конокко кетет. Эзоп андан бетер ызаланып, кекенип калат.

Айласы кеткен Эзоп жалгыздап, күнөстүү жерге отуруп алып, жан жерин эрмек кылат. Артынан көзү чалып Ксанфтын аялы:

– Эзоп, эмне кылып жатасың? – деп сурайт.

– Өзүмө жаккан ишти кылып жатам, – дейт Эзоп, – ден соолук менен ашказанга пайдасы тиеби деп!..

Анын татынакай мыкты «оюнчугун» көргөн аялдын каны кызып, делебеси козголуп, анын кебете-кешпирин да эстен чыгарып салат.

– Ай, Эзоп, – дейт аял, – менин талабымды аткарсаң, күйөөм көрбөгөн жыргалды сен көрөсүң.

– Өзүң жакшы билесиң, – дейт Эзоп, – эриң билип калчу болсо экөөбүздүн жыргалыбыз жылас болот.

Аял ойсоктоп каткырып:

– Угуп тур Эзоп, бул ишти бир мен, бир сен, бир кудай билет. Эримден коркпо, мени он жолу жыргатсаң, мен сага чепкен жабам.

– Кудайга карган! – дейт Эзоп.

Аял элөп-желөп болуп, катуу карганып касам ичет. Эзоп ага ишенет, ансыз деле кожоюнга аябай ызырынып жүргөн.

Эзоп аны тогуз жолу жыргатып, акырында:

– Шайым кетип калды, айымбача! – дейт.

Анын кубатын сезген аял:

– Биз онго сүйлөшкөнбүз, – дейт, – болбосо чепкен да болбойт.

Онунчу жолу ыйынып-ыкчынып, коңшу коңулга тайып кетет.

– Эми чепкениңди жаба берсең болот, болбосо эриңе даттанам.

– Жо-ок, – дейт аял, – сен менин аңызымды айдашың керек болучу, адашып башка аңызга кирип кеттиң. Онунчусун аткарып, олжонду ала бергин.

Аңгыча Ксанф кирип келип, Эзоп даттана баштайт:

– Өзүң калыс болчу, кожоюн! – дейт Эзоп.

– Ии, эмне болуп кетти? – деп сурайт Ксанф.

– Угуп тур, кожоюн, – дейт Эзоп. – Айымбача экөөбүз бакка кирдик да, бышкан алмаларды көзү чалып калды. «Таш ыргытып ушул алмалардан мага туура онду кагып берсең, мен сага чепкен жабам» – деди. Мен туура онду кагып бердим эле бирөө заңга түшүп калды. Эми мага чепкен жаппай жатат.

Аны угуп турган аялы күйөөсүнө кайрылып:

– Чалым, мен тогуз алма жедим, заңга түшүп калган эсепке кирбейт, туурабы? Дагы бирди кагып берип, чепкенин ала берсин! – дейт.

– Бышкан алма түгөнүп жалаң көгү калды, – дейт Эзоп.

Ксанф экөөнүн чатагын угуп туруп аялына чепкенди бергин деп буйрук берип, Эзопко кайрылат:

– Базарга барып кел Эзоп, мен чарчап турам, аялдын алмасын шашпай кагып берээрсин! – дейт.

– Аның туура чалым, – дейт аялы, – сенин кагып бергениң болбойт, Эзоп кагып берсин, болбосо чепкенден куру калат.

Арадан бир топ күн өткөндөн кийин Ксанф Эзопту чакырып алып:

– Бүгүн менин шакирттерим келет, жакшылап тамак жасап койгун, – деп тапшырат. Эзоп ашканага кирип, керектүү тамактардын бардыгын даярдап коюп, башка жумуштарды бүтүрүш үчүн сыртка чыкмак болот. Ошол учурда Ксанфтын аялы короодо салкындап эс алып жатканын көрөт да:

– Мырзайым, көз сала турасызбы, мен сырткы жумуштарды бүтүрөйүн, тамакка ит жойлоп кетпесин? – деп сурайт.

– Кам санабай бара бер, – дейт мырзайым, – менин алдымда да, артымда да көзүм бар!

Эзоп сырткы жумуштар менен алек болуп кайра келип караса, мырзайым тамактарга артын салып уктап калганын көрүп адегенде чочуп кетет. Кудай жалгап тамак-аш баары жайында экенин көрүп деми сууй түшөт да аялдын айткан сөздөрү дароо эсине келет: «Менин алдымда да, артымда да көзүм бар» дебеди беле. Акырын ойготпой көйнөгүнүн артын түрүп, жылаңачтап коюп чыгып кетет. Аңгыча шакирттерин ээрчитип Ксанф да келип калат. Карашса, даяр тамак-ашка жылаңач артын салып Ксанфтын аялы уктап жатат. Аны көргөн шакирттери бетин басышып, тескери бурула беришет. Ксанф кыйкырып Эзопту чакырат да:

– Бул эмне кылганың, акмак десе! – деп ачууланат.

– Кожоюн, – дейт Эзоп, – мен башка иштерди бүтүргөнчө тамак-ашты карай тургун, ит жойлоп кетпесин деп аялыңыздан сурансам: «Камсанабай бара бер, менин алдымда да, артымда да көзүм бар» деген. Мен ишенип чыгып кетсем артын салып уктап калыптыр. Алдыңкы көздөрү уктаса, арткы көздөрү менен карап жатсын деп мен анын көйнөгүн түрүп койдум!..

– Оңбогон каракчы десе, – дейт Ксанф, – канча жолу мени уятка калтырдың? Бул жоругуң баарынан өтүп кетти, аялга кошуп, менин да абийиримди айрандай төктүң. Меймандар болбосо ушу сениби, теринди тескери сыйрат элем. Шашпагын, дагы кезегиң келет, өлөрчө тепкилетпесем элеби!..

Арадан анча көп өтпөй Ксанф кайрадан да философтор менен риториктерди (чечендерди) тамакка чакырып калат да Эзопту:

– Барып эшикти көзөмөлдөп тур, билимдүүлөрдөн башка бир да киши кирбесин! – деп жумшайт. Аңгыча тамактын маалы да жакындап калат. Эзоп дарбазаны бекитип алып, өзү ичинде отурат. Биринчи мейман келип эшикти какканда Эзоп:

– Ит кантип жойпуланат? – деп сурайт.

Дарбазанын сыртындагы мейман мени итке теңеп жатат деп, таарынып кетип калат. Андан кийин башкасы келет. Эзоп ага да баякы суроосун берет. Ал дагы маскараалап жатат деп жолуна түшөт. Ошентип бардыгын жолго салат. Акыры бирөө келгенде баякысындай эле: – Ит кантип жойпуланат? – деп сураганда ал такалбай туруп: – Кулагын тикчийтип, куйругун шыйпандатып! – деп жооп берет. Анын жообуна ыраазы болгон Эзоп дарбазаны ачып киргизет да, өзү Ксанфка барып:

– Кожоюн, билимдүү философтордон бирөө гана келди, башка окумуштуу келген жок! – деп жооп берет. Ксанф болсо алар мени алдашкан экен деп капа болот. Эртеси алар таарынчысын айтыш үчүн Ксанфка келет да:

– Бул эмине кылганың дамылда, бизди шылдындаганыңбы? Өзүңүз тосуп чыккандан намыстанып, эшиктин алдына келгендердин сазайын берип, бизди итке теңесин деп Эзоп деген шүмшүгүндү эшик кайтартып коюптурсуз го!?. – дешип даттанышат.

– Силер эмне, түшүнөрдөн чочудунарбы? – дейт Ксанф.

– Түш көргүдөй биз уктап жаттык беле, өңүбүздө эле көргөн иш.

– Чакыргыла Эзопту бул жерге, – деп буйрат Ксанф.

Энтеледеп Эзоп кирип келет.

– Эй, арам өлгүр, эмне үчүн менин досторум менен шакирттеримди сый көрсөтүп үйгө киргизгендин ордуна тилиң менен чагып, маскараалап кууп жибердин? – деп каарданат Ксанф.

– О кожоюн, райым этиңиз, – дейт Эзоп, – «Билимдүүлөрдөн башка бир дагы киши кирбесин!» деп өзүң буйрук бербедиңби?

– Сенин оюңча булар билимдүү эмей оюнчук бекен?

– Жарты тыйынга арзышпайт, – дейт Эзоп, – жалаң мадыра баштар. Алар келип дарбазаны какканда мен ичинде отургам. Билимдүүлүгүн билейин деп: «Ит кантип жойпуланат?» – деп сурасам, ичинен бирөө гана туура жооп берди, аны мен өз алдыңа ээрчитип кирдим. Болор-болбос суроого жооп бере албаган эмне деген билимдүү?

Эзоптун жообун уккан шакирттери уялышкандыктан таарынчысын жазышып, Эзоптуку туура дешет.

Күндөрдүн биринде Ксанф Эзопту ээрчитип алып шаардын четине сейилдеп чыгышат. Өз ара сөзгө кызып отурушуп мүрзөнүн арасына кирип кеткенин байкашпай калышат. Ксанф кызыгып, өлгөндөргө арналган жазууларды окуй баштайт. Бир оокумда Эзоп жыгачка оюлуп жазылган «Г О Б А Т» деген баш тамгаларды Ксанфка көрсөтүп:

– Бул эмне деп жазылган? – деп сурап калат.

Ксанф тамгаларды көрүп, ары ойлонуп, бери ойлонуп, акылына эчтеке кирбей көпкө кыйналат. Кыжаалат болот. Оңойбу, өзү атактуу философ болуп туруп беш тамганын маанисин чече албайт деген эмне тамтык. Айласы кетип Эзопко кайрылат:

– Эзоп, сен кандай ойлойсуң? – Ызасына чыдабай кыйналып турганын көргөн Эзоп тамгаларды бир сыйра карап чыгып, Кудайдын барманы, Музалардын жардамы менен чечип чыгып Ксанфка:

– Ушул тамгалар боюнча мен сага казына таап берсем, сен мага эмне бересиң? – деп кайрылат.

– Тапкан казынанын жарымын кошуп сага азаттык берем! – дейт.

Аны уккан Эзоп жерде жаткан чулу темирдин сыныгын алып, чоң те ректин оң жак жанын казып кирет да, алтындын кенчин табат. Алтындан кочуштап Ксанфка алып берип:

– Кана эмесе, кожоюн, айткан убаданды аткар? – дейт Эзоп.

– Кудай бар, – дейт Ксанф, – алтындын кенчин кантип тапканыңды айтып бермейинче ал оюңа да келбесин. Мага алтындан да анын кандайча табылганы кызык.

– Угуп тур кожоюн, – дейт Эзоп, – кенчти бул жерге көөмп койгон адам философ болуш керек, болбосо жашырган жерин атайлап тамгалар менен далдалап койбос эле. Ар бир сөздүн башкы тамгаларын гана жазып койгон: Т – тегеректен, О – оңго, Б – бурулсаң, А – алтын, Т – табасың...

– Ой-тоббо, Кудай бар, – дейт Ксанф, – сендей акылдуу, тапкыч кулдан ажырап мен жинди болуптурмунбу! Азаттык бербейм.

– Андай болсо алдын-ала эскертип коёюн, – дейт Эзоп, – алтынды өзүнүн ээсине тапшырыш керек.

– Кайдагы ээсине?

– Византиянын өкүмү Диониске!

– Аны кантип билдиң?

– Алтынды кантип тапкандай эле нерсе. Баш тамгада баары...

– Шумдугуң кур, кантип? – дейт Ксанф.

– Ал мындай, угуп тур: Т – табылга, О – олжо, Б – византиялык, А – акылманга, Т – таандык.

Ксанф эмне кылаарын билбей төрт айласы кетип:

– Алтындын жарымын алгын Эзоп, оозуңдан чыгарбагын, – дейт.

– Ансыз деле алтындын жарымы мага тийиштүү, – дейт Эзоп, – ал сенин эркиң эмес, көөмп койгон кишинин эрки.

– Кандайча? – деп, Ксанф андан бетер айран-таң калат.

– Ал дагы ушул эле беш тамгада жазылган, – дейт Эзоп. – Угуп тургун: Т – тапкан, О – олжону, Б – бөлүшүп, А – алгыла, Т – талашпай.

– Сен ченде жок акылман экенсиң! – дейт Ксанф. – Жүрү, тезирээк үйгө баралы да бул алтындарды бөлүшүп алалы, андан кийин мен сага азаттык берип бошотуп коём.

Үйүнө келгенден кийин Ксанф: «Кокустан Эзопту бошотуп койсом ал барып Византиянын өкүмүнө табылган алтын жөнүндө айтып коёбу?» – деп чочулап, Эзопту байлап туруп камап салууга буйрат.

– Алтындын баарын сен алгын, бирок менин колу-бутумду байлабай азаттык бергин? – деп сурайт Эзоп.

– Тигини, тапкан экенсиң май башты, – дейт Ксанф, – мен сени бошотуп койсом, эркиң колуна тийгенден кийин менин алтынымды бергин деп дооласан, мен бербей койсом, сен улукка барып даттансаң! Эч качан андай болбойт!..

– Байкагын кожоюн, – деп эскертет Эзоп, – сен мени ыктыярың менен бошотпосоң, сени күч менен мага азаттык берүүгө аргасыз кылам.

– Жап оозунду, жаагың кабышкыр! – дейт Ксанф.

Ошол учурда шаарда шайлоо жүрүп жаткан эле. Шаардын калкы бүт бойдон ачык театрга чогулган. Закон сактагыч мамлекеттик мыйзам китеби менен мамлекеттик чоң мөөрдү алып келип чогулуштун алдына коёт да:

– Жалпы калайык, өзүнөрдүн эркинер менен жаңы мыйзам сактагычты шайлап алышыңар керек. Ал болсо законду туура сактап, келечектеги иштер менен мамлекеттик мөөрдү кармоого тийиш! – дейт.

Мындай жооптуу ишти кимге тапшыруу жөнүндө элдер өз ара кеңешип жаткан учурда асмандан бир бүркүт зуулдап келип мамлекеттик мөөрдү илген боюнча кайра асманга атып чыгат. Самостуктар эмне кылаарын билишпей, бул оңой кырсыктын жышааны эмес деген ойдо тополоңу тоз болушат. Кандай кырсык экенин билиш үчүн ошол замат көзү ачык төлгөчүлөрдү чакыртышат, бирок эч кимиси чече алышпайт. Ошондо бир карыя эл алдына чыгып:

– Самостук граждандар, курмандыкка чалынган тамакка курсактарың чендейтип шыкап алышып, элге жакшы көрүнөм деген пенделердин келжирегин угуп эмне кылабыз? Бул жышаанды табыш кыйын, муну табыш үчүн бардык илимдерден аша түшүш керек. Ал эми бизде бүткүл Элладага атагы чыккан Ксанф деген философ бар, бир чечсе ошол гана чечет, ошого кайрылыш керек! – дейт.

Ал сөзүн бүтүргөндөн кийин элдер жаалашып, бул табышмактын жандырмагын табыш үчүн Ксанфка кайрылышат. Ксанф чогулгандардын алдына чыгып, эчтеке дей албай, ойлонуп көрүүгө улуксат берүүсүн суранат. Жыйын тарайын деп калганда баягы бүркүт асмандан зуулдап келип мамлекеттик мөөрдү бир кулдун койнуна салып коюп кайра учуп кетет. Элдер Ксанфты муну дагы кошо чечип келүүсүн суранат. Ксанф аргасыздан макул болуп, шылкыйган бойдон үйүн көздөй жөнөйт.

Ал үйүнө келет дагы:

– Кудай кууратканда эми мунун жообун таап бергин деп кайра дагы Эзопко жалдырайт турбаймынбы! – деп абдан кейийт. Босогодон өтүп баратып: – Эзопту бери чакыргыла! – деп буйрат.

Колдору байланган Эзопту чакырып келишет.

– Колдорун чечкиле! – деп буйрат.

– Мен эмне, колумду чечип койгула деп сурандымбы? – дейт ал.

– Колдоруңду мен чечтирип жатам, бир табышмакты табууга жардам бересиң! – дейт Ксанф.

– Көрсө, өз пайдаң үчүн гана менин колу-жолумду бошотот турбайсыңбы? – дейт Эзоп.

– Болду эми Эзоп, – дейт Ксанф, – бир ачууңду мага бергин!

Колдорун чечип койгондон кийин Эзоп сурап калат:

– Кана, сураганың эмне, кожоюн?

Ксанф аянтта болгон окуянын бардыгын айтып берет да, ага Эзоп жардам бермек болуп, адегенде кожоюнду сынап көргүсү келет. Эртеси Эзоп мындай дейт:

– Ойлонуп көрдүм кожоюн, сөз менен айтылган табышмак болсо мен буйдалбай чечип берет элем. Мындай иште өзүң айткандай менин төлгөчүлүккө жарабасымды билесин, эмне экенин түшүнө албай койдум...

Аны уккан Ксанф аябай капаланат. Эми Самостуктардын бетин кантип карайт? Мындан көрө өлүп алган артык деп ойлойт. «Ойлонууга берилген убакыт да өтүп баратат. Мен буга чыдай албайм, ушунчалык философ болуп туруп, айтканын аткара албайт деген эмне тамтык!» Ошондой ойлорго чырмалган Ксанф түн киргенде кишиге көрүнбөй үйдөн түрмөк жип алып чыгып кетет.

Өзүнүн кепесинде жаткан Эзоп анын түн катып чыгып баратканын көрөт да, канетсе да соо бараткан жок деген ойдо, анын көрсөткөн кордугун унутуп, акмалап артынан жөнөйт. Дарбазадан чыгып, бир дарактын шагына жипти сыйыртмак кылып байлап, жаңы эле мойнуна салганы жатканда Эзоп артынан кууп жетип:

– Токто кожоюн, токто, – деп кыйкырат.

Айдын жарыгынан абайлап көрсө, Эзоп келип калган.

– Мына, – өзүнчө күңкүлдөйт, – Эзоп уурумду кармап алды. Эмне келдин, бир аз коё турсан мен акыры барчу жайыма барбайт белем?..

– Кожоюн, – дейт Эзоп, – сенин философтугуң кайда? Менден өткөн окумуштуу жок деп мактанчу эмес белең? Окумуштуунун кылар иши ушулбу? Муну кеңкелес, келесоо киши да кылбайт. Бул алсыздык, акылсыздык болот, жыргагандан асылып өлгүң келдиби? Акылыңа келгин кожоюн.

– Мени өз оюма койгун, Эзоп, – дейт Ксанф, – көрүнгөнгө шылдың болуп жашагандан көрө өз абийирим менен өлүп тынайын!

– Сыйыртмагыңды ташта, кожоюн, – дейт Эзоп, – сен үчүн мен чечип берүүгө аракет кылайын!

– Аа кандайча?

– Сен мени ачык театрга ээрчитип баргын да төлгө ачып жүрүү философторго жарашпай турган иш, менин ордума мынабу өзүмдүн үйрөнчүгүм чечип берсин! – деген ажайып шылтоо менен эл алдына мени түртө салгын. Мен аракет кылып көрөйүн, – деп Эзоп Ксанфты көндүрөт.

Эртеси Ксанф Эзопту ээрчитип элдин алдына барат да:

– Биздин философиялык эрежебиз боюнча ар нерсенин өзүнө таандык орду жана чеги болот. Мен төлгө ачып, дува окуп жүрсөм философтук даражама доо кетет. Андыктан өз баркым менен калууга мага улуксат бергиле да бул ишти өзүм окутуп жүргөн үйүмдөгү кулума тапшыргыла. Ал деген менин философиялык сабактарымдын негизинде бүркүттүн жосуну кандай жышаана экенин толук чечип берет! – деп, Эзопту элдин алдына чыгарат.

Эзопту көрөөр замат Самостуктар дуу күлүшүп, каткырып калышат. «Капырай, мунусу эмнеси? Киши сыны жокко! Мунундун өзү эле кыр-

сыктын жышаанасы көрүнөт. Кармүштөкпү же кашкулакпы? Бултуят да култуят, маймылдардын манабы го. Аңтара салган чаначпы же себетке салган дөбөтпү?..» – дешип чурулдашат. Эзоп алардын мазагы бүткөнчө унчукпай угуп тура берет, көзүн да ирмеп койбойт. Мазактап бүтүшүп тымыгандан кийин Эзоп сөзүн баштайт:

– Улуу урматтуу самостуктар! Каткырып күлүп, катуу айткыдай мендей киши көрө элек беленер? Адамды сырткы кебетесинен эмес, ички дүйнөсүнөн тааныш керек. Ирени сууктун бардыгы эле акмак боло бербейт. Акылы адамдан ашкан ирени сууктар толуп жатат, андайлар көзгө дароо урунганы менен жөндөмү көзгө көрүнбөйт. Акыл-эси толук адамдар андайларды кемсинтип кордошпойт, мазактап тилдешпейт. Дарыгер деле адамдын тамырын кармап туруп дартын билет. Шарап куйган көнөчөктүн шакмарына карап шарабын баамдабайт, ууртап-татып билет. Шык – театрдан, махабат – төшөктөн, акыл – сөздөн сыналат.

Көпчүлүк:

– ... Ура! Жаша! Өзүнө караганда сөзү мыкты экен. Мындан бирдеме чыкчудай... Ийменбестен айта берсин!.. – дешип дуулдашат. Аз убакыт өтпөй арбап салгандай тынчтыктан пайдаланып Эзоп тайманбай, эл алдына өз максатын айтып калат:

– Самостук граждандар! Эркинен ажыраган кишинин эркинче жашаган элдин алдында түш жорутуп сайрап турушу ылайык болоор бекен? Ошондуктан улуксат берсенер, айткандарым силерге жакса эркин адам катары сыйыңарды көрсөм, айткандарым жакпай калса эркин адам катары жазасын тартсам. Эркин сүйлөп өз сөзүмө жооп бериш үчүн мага азаттык берип койгула?..

Самостуктар Ксанфка кайрылышат:

– Ксанф, Эзопко азаттык берип кой!..

– Бербейм, – дейт Ксанф, – ал менин үйралышып калган кулум!

Ксанфка жыйналыштын башкаруучусу кайрылат:

– Эзопко элдин атынан эркиндик берип кой?

– Жок, бербейм.

– Андай болсо аны сатып алган наркын айткын; акчаңды мен төлөп берип, мамлекеттин атынан азаттык берем!

Ксанфтын аны жетимиш беш динарга сатып алганы эсине түшүп, бөөдө эл алдында шылдың болбоюн деген ойдо, аны соодалашпай туруп азаттыкка чыгарып коёюн деп элдин алдына жетелеп чыгат:

– Мен, Ксанф, Самостук граждандардын суроосун канагаттандырып, Эзопко бүгүндөн тартып азаттык беремин! – дейт.

Ошондон кийин Эзоп элге кайрылып, сөзүн баштайт:

– Самостук граждандар! Өзүнөр үчүн өзүнөр кам көрө турган жана өзүнөрдүн эркиндигиңерди ойлоно турган мезгил жетти; эмне дегенде бул – согуш менен кулчулуктун жышаанасын билдирет. Адегенде согуш

келет. Бүркүт деген канаттуулардын падышасы, бардык канаттуулардын албаны. Ал зуулдап келип мыйзамдын жыйнагында жаткан мамлекеттик мөөрдү илип кеткени – күчтүүлүктүн белгиси. Аны кайра алып келип кулдун койнуна салып койгону – азаттыктан ажырап кул болосуңар дегени. Ал табышмактын жышааны мына ушул. Демек, азаттыктын ишенимдүү үмүтү, кулчулуктун үмүтсүз эзүүсүнө айланат дегенди билдирет. Кандайдыр бир падыша силерди эркинерден ажыратып, законуңарды жок кылып, өз бийлигин жүргүзгүсү келет.

Эзоп сөзүн айтып бүткөнчө, четтерине ак кыюу шырылган чепкенчен Крез падышанын элчиси келип калат. Ал элдик курултайдын башкаруучусун сурап, чогулуштун чоо-жайын угуп түшүнүп, башкаруучуга падышанын катын тапшырат. Ал катта мындай жазылган болот:

«Самостун башкаруучусуна, аксакалдарына жана жалпы элине Лидиянын падышасы Крезден салам. Бүгүндөн тартып, мага салык төлөп турууга буйрук берем. Эгерде аны каалабасаңар менин бардык күчүм силерге каршы казатка аттанат. Крез».

Башкаруучулардын айласы кетишип, каалаган салыгын төлөп турбасак болбойт деген сунушту элге жарыялайт. Антпесек Крезге окшогон күчтүү падышаны өзүбүзгө жоо кылып алабыз дешет. Эзоптун айткандары төп келгендиктен эл аны урматтап, олуя катары көрүп калышкан себептүү салык төлөө жөнүндөгү анын пикирин сурашат. Ага Эзоп мындай жооп берет:

– Самостук граждандар! Элинердин эстүү-баштуулары чогулуп, салык төлөп туралы деген чечимге келишти, анын эмнесин менден сурайсыңар? Төлөбөгүлө десем Крез падышаны өзүмө душман кылып албаймынбы!..

– Баары бир, кенешинди бергин? – деп эл суранат. Эзоп элге мындай жооп берет:

– Мен силерге кеңеш бере албайм, кааласаңар бир тамсил айтып берейин. Бир кезде Прометей Зевстин буйругу боюнча адамдарга эки жолду көрсөтөт: бирөө эркиндик, бирөө кулчулук. Эркиндиктин жолу адегенде өңгүл-дөңгүл, ийри-муйру, таш-чөңөрлүү, кырсыктуу, какшык келип, акыр аягында кенен-кесир, тептегиз, суу менен түркүн жер-жемишке кенелип, ачып-арып, азган-тозгондорду тоюндуруп, күчкубат бергидей болот. Ал эми кулчулуктун жолу адегенде кенен-кесир, шайма-шай, азгырмалуу гүлгө бөлөнүп көздүн жоосун алат да, акыр жагы ач бел, куу жон, какыраган таш, какшыган чөл, кайнаган шордуу, азап-тозоктуу келет. Ал жагын өзүңөр тандап алаарсыңар! – деген кеңеш берет.

Самостуктар Эзоптун тамсилин туура түшүнүп, Крез падышанын элчисине жапырт жолдун татаалын тандап алышаарын айтышат. Ошондо Крез падышанын элчиси өз өлкөсүнө кур кол барып, падышасына Эзоптун айткандарын төкпөй-чачпай кайталап берет. Аны уккан Крез пады-

ша жоокер башчыларын чакырып алып, жапырт куралданууга буйрат. Падышанын нөкөрлөрү болсо, согуш ачууга көкүтүшөт:

– Ал аралды тартып алып, адамдарын Атлантика океанына сүрүп салыш керек. Бул башка майда калктар үчүн сабак болот. Экинчиден, сизге окшогон улуу падышага каршы кың дей алышпай калышат, – дешет.

Ошондо падышанын ишенимдүү тууганынан бирөө мындай дейт:

– Калп айтсам, сени ушул даражага жеткирген Кудайга кой. Кеңеш берип жаткан Эзоп деген немесинин көзү тирүүдө сен самостуктарды эч качан багындыра албайсың. Андан көрө: «Эзоп деген немеңерди бизге бергиле да, ошону менен касташканды токтотуп достошолу?» – деген сунуш киргизгин.

Крез падыша анын сунушун туура көрүп, Самос аралына аны өзүнүн элчи болуп баруусун сунуш кылат, анткени падышанын андан өткөн акылдуу жана ишенимдүү адамы жок болгон. Ал токтоосуз түрдө элчи катары Самосту көздөй кемеге түшүп жөнөйт. Ал барганда Самостун эли чогулуш жасап, улуу падыша менен чырдашкандан көрө бир жаман кулду берип достошуп албайбызбы деген чечимге келишет. Эл аны кубаттап:

– Жарайт, Эзопту сизге тартуу кылабыз, алып кете берсеңиз болот! – дешет. Эзоп болсо эл алдына чыгып, мындай дейт:

– Самостук граждандар! Талаада калып өлгөнчө падышанын бут алдында өлүш мен үчүн чоң сыймык. Адегенде мен силерге бир тамсил айтып берейин, балким, кийин мен өлгөндө моло ташыма чегип жазып коёрсунар.

Айбанаттын бардыгы адамчасынан сүйлөгөн учурда карышкырлар менен койлордун согушу болуп калат. Койлордун акывалы оордоп, женилип баратканда жардамга иттер келишет да, карышкырлардын бардыгын кууп салышат. Иттерден коркушкан карышкырлар койлорго өзүнүн элчисин жиберешет: «Эгерде ортобузда согуш болбосун десеңер иттериңерди бизге өткөрүп бергиле да, душманым жок деп жыргап жата бергиле» – дейт. Макоо койлор ага ишенишип иттерди өткөрүп беришет да, карышкырлар иттерди кырып салгандан кийин койлордун саза-йын беришет. Анын сыңары өзүңөргө пайдасы тие турган кишиңерди душманыңарга сала бергениңер кандай болоор экен?..

Тамсилдин өздөрүнө карата айтылганын түшүнгөн самостуктар пайдасын өзүбүз көрөлүк деген максатта Эзопту бербей калышат. Бирок Эзоп соодалашкысы келбей элчиге кошулуп, Крез падышага жөнөп кетет.

Эзопту көргөн падыша каарын төгүп мындай дейт:

– Самосту багындырууга жолтоо болуп, алардан салык алдырбай жаткан, көрсө, ушул келесоо турбайбы? Жок дегенде адам сыяктуу кебетеси болсочу, өзүнчө эле адам болуп туулуп калган желмогуз го?

Анын айткандарын угуп, Эзоп мындай жооп кайтарат:

– Улуу падышам, мени бул жерге зордоп алып келген жок, сиздин алдыңызга таазим кылыш үчүн өз ыктыярым менен келдим. Капысы-

нан жарадар болуп жаратына чыдабай өкүрүп жаткан жырткычтан бетер бакырбаңыз. Жарадар болсоңуз доктур табылат, ал эми каарына чыдабасаңыз ага менин бир ооз сөзүм даба болот. Эгерде мен сенин алдында өлүп калсам, падышалыкка каран түн түшөт, эмне дегенде алы жеткени ушулбу деп досторундан ыймандуу сөз уга албайсың, анткени өзүңө жакшылык ойлогон адамга жамандык кылганыңды көргөн адамдар сага ишенбей калышат, падышалык өкүм сүрүшүнө ар дайым тескери кеңештерин берип, арам ойлуу болушат.

Эзоптун сөзүнө таң калган падыша мээримдүү жылмайып сурайт:

– Кана эмесе, сен мага бир жакшы тамсил айтып берчи, адамдар тагдыры жөнүндө болсун?

– Жарайт! – дейт Эзоп, – айбанаттын бардыгы адамча сүйлөгөн учурда жээрге тамагы жок бир бечара чыртылдаган чегирткеден кармап алып, аларды катырып кургатып, арзан баа менен сатып кирет. Бир сапар бир чегирткени кармап алып өлтүрмөкчү болгондо чегиртке адамча сүйлөп кайрылат: «Мени бекер жерден өлтүрө бересинби? Эгинге, жемишке, жалбыракка, бутакка зыян келтирбесем, бар болгону кулактын кычуусун кандырып сайрап берет экемин!» – Адамга анын сөзү жагып калат да, жайына коё берет. Анын сыңары мен дагы сенин алдында сайрап турам, алдына келсе атандын кунун кеч дешет. Сенин жоокерлерине тоскоолдук кылгыдай мен ким элем? Кебетем ушул болсо, жоокерленип жагалданганды билбесем, калыстыкты талаша турган кудуретим жок. Дене түзүлүшүмдү да көрүп турасың. Өлүм үчүн жаралган кудайдын пендесине сөзмөрдүгүм менен пайдамдан башка эмне зыяным бар?..

Анын сөзүн угуп турган падыша эрип кетет.

– Менин сага деген сыйым – өлбөй жашай бер. Дагы эмне каалайсың, тилегиңди бир сапар аткарып коёюн?..

– Самостуктар менен ынтымакта болушуңузду каалайм!

– Болду!.. – дейт падыша. – Элдештим!

Эзоп бутуна жыгылып кулдук урат. Ошондо Эзоп падышага арнап тамсил чыгарып берет да, ал тамсил күнү бүгүнкүдөй падышанын атынан айтылып, анын китепканасында сакталып калат. Андан соң Эзоп самостуктар менен элдешкендиги жөнүндө палдышанын мөөрү басылган тил катты, толгон-токой белектерди алып, Самосту көздөй кемеге түшүп жөнөйт.

Самоско келип элди чогултат да, падышанын жардыгын окуп берет. Самостуктар жалгыз Эзоп үчүн падыша бардыгынан кечкендигин билишип, аган урмат көрсөтүү иретинде иштин бүткөн жерин: «Эзопеон» – деп атап коюшат. Эзоп болсо атайлап Музаларга арнап алардын статуялары турган жайга храм курдурат да, ортосуна Аполлондун ордуна Мнемозиндин статуясын орнотуп коёт. Ошондон тартып, Аполлон бир кезде Марсияга таарыгандай ага да кекенип калат.

Эзоп Самосто көп жыл жашап, көп урмат-сый көрүп, акыры жер кыдыргысы келет. Узак жолго чыгып, барган жеринин бардыгында окуу жайларына кирип маектешип сабак өтүп, акысына көп акча жыйнап алат. Акыры жүрүп Ликург падыша өкүм сүргөн Вавилон шаарына келет. Ал жердегилер Эзоптун философиялык талкууларын угушуп, улуу адам катары даңазалашат. Анын адеби менен акыл-насааты падышанын өзүнө да жагып калат. Эзопту өзүнө казына сактагыч кылып алат.

Ошол мезгилде бири-бирине акылдуу табышмактарды айтышып, жандыра албай калганынан салык алуу падышаларга өнөкөт болуп калган. Бирине каршы бири жоого аттанышпастан философиялык табышмактар жазылган каттарды жиберип, чечип берсе салык алып, чече албаса өз ыктыяры менен салык төлөөчү. Ликург падышага келген табышмактардын бардыгын Эзоп чечип берип, анын даражасы аябай көтөрүлөт, ал эми Ликург тарабынан жиберилген Эзоптун табышмактарын эч бирөө жандыра албай салык төлөп калышат. Ошентип Вавилондун падышалыгы дүркүрөп өсүп, жапайы калктардан тартып, Грециянын өзүнө чейин толгон аймактар бүт бойдон кулдук уруп калат.

Вавилондо Эзоп бир даңазалуу жигит менен таанышып, өзүнүн балдары болбогондон кийин аны асырап бала кылып алат. Падышага аны өзүнүн мурасчысы катары тааныштырып, өзүнүн акыл-насаатын айтып, аны тарбиялоого кылдат мамиле, камкордук кылат. Бирок ал жигит ала көөдөн, шойкомдуу, куу чирен болуп чыгат. Көп узабай падышанын ойношуна жагып калып, билдирбей бактынын балын татып жүрүшөт. Аны Эзоп өзүнүн кыраакылыгы менен байкап калып, бир нече жолу эскертет. Падышага жакын аялга жологонун – өлгөнүн деп эскерткени баласына жакпай калат. Азгырма аял менен кеңешип, Эзоптун көзүн тазаламак болушат. Ага каршы арамдык издешип, падышага жек көрсөткүсү келишет. Эзоптун атынан падышанын душманына жардам берүү жөнүндө жалган кат жазышып, Эзоптун мөөрүн басып катты падышага жеткирип берет.

– Сиздин ыйык көргөн адамыңыз мына, падышалыгыңызды көрө албай сизге көр казып жүрөт!

Падыша Эзоптун мөөрүн көрүп ишенип калат да ачуусу менен сакчылардын башчысы Гермипке чыккынчы катары Эзопту өлүм жазасына тартууга буйрат. Ал Эзоптун жакшы досу болгондуктан аны өлтүрбөстөн эч бир жанга көрсөтпөй зынданга салып салат да, падышага буйрук аткарылды деп кабар берет. Эзоптун ордуна анын чыккынчы баласын, Гелийди казына башчы кылып дайындайт.

Арадан аз убакыт өтпөй Мисирдин падышасы Нектанебонго Эзоп өлдү деген кабар жетип, Ликургга сырдуу кат жазып өзүнүн элчисин жиберет, анткени аны Вавилондо Эзоптон башка эч кимиси чече албастыгына көзү жеткен. Ал каттын сыры мындай эле:

«Мисирдин падышасы Нектанебон Вавилондун падышасына, Ликурга салам дуба жиберет. Түбү жерге тийбеген, төбөсү көктү тиреген мунара курайын деп жатам. Ошону куруп бере турган адамдарыңды жиберсең, ага кошуп менин суроолорума жооп бергидей кишинди жөнөтсөң. Акысына мен өзүмдүн бүткүл өлкөмдөн салык жыйнап жиберүүнүн милдетин алам. Аткара албайм десең, он жылга өз өлкөңдөн салык жыйнап мага жөнөтүп турсаң!»

Ликург катты окуп, капилеттен иштин баары тескери айланганына абдан капаланат. Гермипп баштаган насаатчыларын чогултуп алып: – Бул табышмакты табасыңарбы же баарыңардын эчтекеге жарабаган башыңарды алып салайынбы? – деп каарданат.

– Түбү жерге тийбеген, төбөсү көктү тиреген мунараны куруш кантип биздин колубуздан келет? – дейт, насаатчылардын бири.

– Таксыр! – дейт суу жүрөк кеңешчиси, – сиз өл десеңиз өлөбүз, ошон үчүн бизди көп кыйнабай же ырайым кылыңыз, же өлтүрүп тыныңыз!

Ачуусуна чыдабаган падыша бардыгын өлүм жазасына тарткыла деп буйрук берет. Өзү болсо башын койгулап, чачын жулуп, Эзоптун күйүтүн тартып буркурайт.

– Эхх!.. – дейт башын муштагылап, – өзүмдүн акмактыгымдан падышалык мыкты тирегимден ажырап калдым!

Сакчылардын башчысы падыша абдан кыйын акывалга дуушар болгонун байкап, кетирген катасын оңдоого убакыт жетти деген ойдо таазим кылып ага кайрылат:

– Улуу урматтуу падышам, менин дагы күнүм бүтүп, ажалым жеткенин сезип турам. Ошон үчүн сиздин алдыңызда кетким келет.

– Ии, дагы эмне болуп кетти? – деп сурайт Ликург.

– Мен падышанын жардыгын аткарбай койгом. Бу да болсо менин шорум окшойт, – дейт ал.

– Анчалык эмне кылып жибердиң?

(Уландысы бар)

Которгон **Акун АШЫРОВ**

Эскерме гентерден

ЕВГЕНИЙ ЕВТУШЕНКО: БЕЙНЕГЕ СҮРТҮМДӨР

(«Россия. Век XX» апуу эки томдугунан)

... 1945-жылдагы женишинен соң Сталинге сыйынуу арааны ашкере ачылып, жетер жерине жеткени айтылды. Анын залакасы турмуштун калың катмарына, анын ичинен адабиятка да катуу тийди. Зоболого ашкере бүгүлүп-жагынуу адабият астанасын жаңыдан аттагандардын да аң-сезимин уулап, жүрүм-турумун бийлей баштаганы жаман болду.

Анын айкын мисалы – аты-жөнүн элге ашкере таанытууга жетишкен Евгений Евтушенко. Анын жазгандарын поэзиянын маанилүү кубулушу катары кароого арзыбаса да, дал ошол популярдуулугу Евтушенкону 1950–1970-жылдар тарыхындагы олуттуу кубулушка айлантты (ага баа берүү, албетте, башка маселе).

Кечээ жакында Станислав Куняевдин «Эскерүүлөр жана ой-жүгүртүүлөр» китебинен Евтушенкого арналган бөлүмү жарыяланды («Наш современник», №5, 1999). Мен анын айткан пикиринин бардыгына кошулам, ошолеле учурда тарыхый-объективдүү көз караштан алганда Евтушенко «Сталин зоболосу курмандыгынын» өзгөчө түрү экендигин кошумчалай кетким келет. Анын адамдык нарк-насили жазган чыгармаларынын көп жактарын жарык

**Вадим
КОЖИНОВ**

кылганы менен кара башын «актоого» эч кандай аралжы болалбасын төмөндө айкындайбыз.

Станислав Куняев Сталинди эпсиз мактап, даңктаган Евтушенконун ыр саптарын келтириптир, ал «жандүйнөсү» менен берилип ырдаганы үчүн жалпы хордон кантип айырмаланып, 1952-жылы чыккан жупкадай китеби менен эле кантип СССР Жазуучулар союзунун мүчөлүгүнө ошол кездеги эреже боюнча «кандидаттыгынан» аттап өткөнүн, он класс бүтүргөн аттестаты жок туруп Дүйнөлүк Адабият институтуна киргенин (тарыхта жок окуя!) жазыптыр. Ошентсе да Евтушенконун Сталинге арналган «ыймандай ички сырынан» бир жулма келтире кетпесек болбойт (Станислав Куняев келтирген башка ырларын да карап багыңыз):

...Уйкусуз узун түндө, жыңсыз түндө
Ойлойт ал бүт өлкөнү, тынчтык күндү
Ойлойт ал мен жөнүндө.
Терезеге келет да таңды карап
Жылмайып мээрим төгөт.
Мен болсом таттуу уйкуда
Эң сонун түштөр көрөм.

Ошентип биз «эң сонун түш» үчүн да жол башчыга милдеткербиз! Азыр болсо Евтушенко минтип «актанат»: «...ырларды кантип өткөрүүнүн (башкача айтканда, 1949–1952-жылдары басмага кантип жарыялоонун. – В.К.) ыгын эң жакшы өздөштүрүп алдым: сөзсүз Сталин тууралуу сап кошуу керек экен» (Е.Евтушенко. Волчий паспорт. М., 1998, 73-б.). Бул Кудайды карабаган карандай калп¹. Эсеби маселен, ырлары Евтушенко менен бир учурда дегидей 1948-жылы жарыялана баштаган чыныгы акын Владимир Соколовдун Сталин тууралуу бир дагы сабы жок. Жоктугу анын «антисталинист» болуп кеткендигинен эмес, тек, чыгармачылык «жетишкендикке» эч тиешеси жок «ийгиликке» ийилгиси келбегендигинен. Ушул жерден өзүмдүн адабий жолумду айта кетсем да ыңгайы келип туру: басма сөзгө 1946-жылдан бери жарыяланып келатам, бирок көзү тирүүсүндө Сталинди бир да жолу эскербегем. Ал мезгилде жол башчыга аябай «каршыгып» алгандыгыман эмес, тек аны даңктоону негедир арзыбас иш санагандыгымдан...

¹ Мен 1998-жылы жарык көргөн, көз көрүнөө калпы менен көңдөй түркөйлүгү жуурулушкан «Волчий паспорт» деген китебине кайрылып атам. Аны бүтүндөй айтып берүү үчүн ошондой көлөмдөгү китеп (б.а., 600 бетке жакын) жазууга туура келер эле. Бир эле мисал келтирейин. Евтушенко атактуу «Иван Денисовичтин бир күнүнүн» авторун: «Солженицын ошол кездеги (б.а., 1940-жылдардагы) лагерлер нык толгон либерал-интеллигентти каарман кылып албайт» – деп кекээрлейт. Арийне, такталган маалымат боюнча 1940-жылдары жогорку билимдүүлөр жалпы лагерде камалгандардын 2 гана процентин түзчү (к.: «Социологические исследования», 1991, №6, 18-б.). Ал мезгилде жогорку билимдүүлөр өлкөдөгү жалпы калктын 1 процентин түзгөнүн эске алсак, бул албетте, аз эмес. Арийне, лагерлер интеллигенттерге «нык» толуп чыккан, б.а., камактагылардын дээрлик көпчүлүгүн түзгөн деп айтыш, бери калганда, билимсиз түркөйлүктү билгизет. Албетте, Евтушенко аны кандайдыр бир өзүнө белгилүү цифрага таянып айткан жок, тек «либералдардын» жалган жоромолун тоту куштай кайталоодо.

Евтушенко Сталинди «эбедейи эзилип» мактап атып, албетте, бул эч кандай чыгармачылык мээнет кылып, тер төкпөй «атакка» жетип, оозго алынуунун эң жеңил жолу экендигин андабай калды дейсизби, андаганынан ошол замат «акыбети» кайтып, «жаш акындардын анабашы» аталып, ошол кездин адабиятынын «азуулуулары» менен «тең аталаштай» сүйлөп калды. Айталы, 1953-жылдын январында Маяковскийге арналган эң маанилүү деген талкууда өз муунунан жалгыз Евтушенкого сөз берилди, гезиттерге ырлары ал кездеги «чоң акын» (албетте, официалдуу мамиледен алганда) дегендер менен бир катар чыга баштады ж.б.у.с. Ошолеле учурда Адабият институтуна «законсуз» (аттестатсыз) өткөнү аз келгенсип, аны окубай таштап салды, анткени өзүн «чоң акын» санап алды.

Мен Евтушенкону «Сталин зоболосунун курмандыгы» деп атканым ошондон: дүңгүрөгөн «атакка» жеңил жетүүнүн жолун Евтушенкого ошол зоболо даңгырата жол чаап берди. Бул, кайталап айтам, Евтушенкону «актоого» кымындай да аралжы болбойт, анткени андай «жолду» ар бир адам өзүнө жараша тандап алат.

Көптөгөн чыныгы акындар Евтушенкого чейин эле Сталинди мактап ырдаган. Мисалы, 1935-жылы Пастернак (баса, орус акындарынын ичинен биринчи), 1945-жылы Исаковский, 1949-жылы Твардовский дечүлөр чыгар. Арийне, алар менен Евтушенконун ортосунда асман менен жердей айырма бар. Эсеби маселен, алар Сталинди мактаганга чейин эле чыгармачылыгы аркылуу калкка таанылып, кадыресе чыныгы кадыр-барк күтүп калган. Ал эми эчтеке жараталек акындын жол башчыны мактап «бешиктен бели чыгышы» башка кеп: ооздун андай «шекери» чыныгы чыгармачылыкка апарар жолду кыйындатты же таптакыр бөгөп салды.

Твардовский Сталиндин «бети ачылгандан» кийин да куугун-сүргүн көрөм деп коркпой-үркпөй ошол ишенимин поэзиясында бекемдеген. Бул жаатынан караганда, кийин «жалт деп кайра туулуп» бир заматта Сталиндин «бетин ачкыч» болуп чыгышы Евтушенконун киши сыягына да шек келтирет. Не дегенде, бир кезде Сталинди мактоо сыяктуу эле кийин «бетин ачуу» да пайда өндүрөөр өнөктүккө айланды (баса, Владимир Соколов андай «пайдага» дегеле кызыкпады). Экинчиден, кечээ өзүнүн башын «көккө жеткирген» ийгиликке какырып-түкүрүп, жаңы ийгиликти камсыз кылуунун өзү жеткен пастык! Бүгүн Евтушенко «антисталиндик ырсымактары» (аныктама ташка тамга баскандай, көркөм дөөлөт чен-өлчөмүнөн караганда, алар санда жок бирдеме) Хрущевдун өзүнүн көрсөтмөсү менен КПСС БКнын баш органы «Правдага» жарыяланганын айтып, чечекпей чеч болот. Оңой олжого туйтунуунун кыныгын ушунчалык алгандыктан, антип мактануу береле калганда адепсиздик экендигин этибар алгысы келбейт. Айрыкча ошолеле мемуар чыгармасында: «...мен «Сталиндин мурасчыларын» жазып, цензурадан алда-жалда менен араң

өткөрдүм» (9-б.) – деп каратып туруп карандай калпты ышкыртканда жаныңдан түңүлөсүн.

Бул эми аюуга көчүгүн такап, түлкүнү жеңдим деп төш каккан коёнду элестетпегенде, эмнени эске түшүрөт?

Менин азыркы айта турганым, мүмкүн, акылга жукпастай туюлар. Арийне, Евтушенко 1962-жылы, башкача айтканда, КПССтин XXII съезди Сталинди «көргө чаап» бүткөндө «антисталиндик» ырымактарды жазууда эмес, 1953-жылдын январь-февралынын экинчи жарымында «канкор врачтар» тууралуу ыр чүргөөдө «батылдык» кылган деп ойлоого негиз бар. Ал азыр аны: «Мен... бир тууган жолдош Сталинди врачтар уулап өлтүрүүгө аракет кылды дегенге ишенип алып, бул ырларды жазгам» (434-б.) – деп бир чети эрдемсип, бир чети шылдың кылгансып эскерет; ошол эле учурда жакшы ылым санашкандары аны басмага бердиртпей койгонун айтат.

Аны айтуу менен Евтушенко, албетте, өткөнгө катуу «өкүнгөн» өзүнүн чынчылдыгын көрсөтүп короздонгусу келет. Арийне, ал фактынын төркүнү профессионал адабият чөйрөсүндө ошол замат, 1953-жылы эле маалым болгон. Иш жүзүндө Евтушенко ал чыгармаларын басмага берип, редакторлор негедир баспай койгон. 5-мартта болсо Сталин өлүп, 4-апрелде врачтардын акталганы жарыяланган...

Не дегенде, Кремлдин «канкор врачтары» тууралуу басма сөз жарыясынан (13-январь, 1953-жыл) соң Москвада атмосфера аябагандай оор, түшүнүксүз болуп (ал менин али эсимде бар), басма сөз кызматкерлери кесе чапмай бүтүмдөн кадимкидей жалтайлай түшкөн. Евтушенконун чыгармаларында дал ошол кесе чабуунун кесепети арбын эле, эсеби маселен, Кремль врачтары тууралуу:

– Мейли, Горькийди башкалар өлтүрдү дейли, бирок ушулар өлтүргөн сыяктанат, – деп айтылат. Б.а., автордун логикасы боюнча канкор врачтар он жети жылдан бери колун «канга малып», жазаланбай келген экен!..

... 1953-жылдагы жалпы саясий кырдаал 1962-жылга салыштырмалуу аябайла «сүрдүү» болгондугу айтпаса да түшүнүктүү. Андыктан кайталап айтам, сөөгү ага чейин эле, 1961-жылы Мавзолейден алып ыргытылган Сталинге каршы ыр чүргөгөнгө караганда, «канкор врачтар» тууралуу ыр чүргөп, Евтушенко өз деңгээлинде тобокелчиликке бел байлап, эрдикке тете иш жасаган. Ырас, 1953-жылдагы саясий конъюнктура тууралуу түшүнүгү чектелүүлүгүнө байланыштуу Евтушенконун «тобокелчилиги» «тоо ашырган»; ал эми 1962-жылы андай тобокелчилдикке өлсө да бармак эмес... 1953-жылдан көп жыл өткөндөн кийин мен Адабиятчылар үйүнүн кафесинде Евтушенконун эң жакын жолдошторунун бири Евгений Винокуров менен бир үстөлдө отуруп калдым.

... Ал бир топ кызып калган экен, анын үстүнө абалкы ашынасына ичкүптүсү барбы, айтор, врач-ууланткычтар жөнүндөгү ырларды 1953-жылдын башында эле баспаганга өкүнүп калды.

– Ста лин бир аз жашай туруп, врачтар тууралуу ырлар басылып кеткенде Евтушенко дегендин аты тургай, жыты да жок болмок! – деди Винокуров ичи ачышкансып. Анда кыязы, акыйкат үлүшү арбын...

Камгактай жеңил ийгиликтерге калдыркан көпөлөктөй конуп кенгөн Евтушенко бетке айгак, көзгө көйгөк далилдерге караганда, 1960-жылдын башынан эрте болсо эрте, эзели кеч эмес КГБ менен тыкыс байланышта болуп, мүмкүн кайсы бир учурга чейин өзү көп андай бербей «таасир этүү агентчилиги» ролун ойноп келгенин эске албай коюуга болбойт. Мамлекет коопсуздугу (МК) генерал-лейтенанты П.А.Судоплатов 1990-жылдагы эскерүүлөрүндө 1962-жылы анын таанышы, МК подполковниги Рябов «Евгений Евтушенконун популярдуулугун, байланышы, тааныштары көптүгүн оперативдүү максатка жана сырткы саясат пропагандасына пайдаланууну» чечип, көп өтпөйлө Евтушенко «Рябовдун коштоосу менен Финляндияда өтүп аткан Бүтдүйнөлүк жаштар жана студенттер фестивалына» жөнөтүлгөнүн жазат (П.Судоплатов. Спецоперации. Лубянка и Кремль, 1930–1950 годы. М., 1997, 80-б.). Андыктан Евтушенконун «дүйнөнүн 94 (!) өлкөсүндө болдум» деп төш какканына анчалык таңыркабай койсок деле болот. Анын замандаштарынын бири да бул жаатынан ага атаандаша албайт, анткени «перестройкага» чейин чет мамлекетке кимди чыгарып, кимди чыгарбашты жалгыз КГБ чеччү...

Хельсинки фестивалында (28-июль – 6-август, 1962-жыл) мындай бир кейиштүү окуя болгонун айта кетели: ал кезде жарыяланган кабарга караганда, совет-финн согушунда каза болгондордун укум-тукумунанбы, айтор, кандайдыр бир финн жаштары СССР делегациясы түшкөн автобусту ташка алышат. Евтушенко Москвага буту түшөр замат ал тууралуу «Чимкириги куюлган фашизм» деген ыр жазып, жарыялады. Адабиятчылар үйүнөн ага жолугуп калып, антип жазыш уят экендигин айтып, Твардовский ал согушту «даңксыз», б.а., даңктоого болбой турган согуш атаганын эсине салгам... Албетте, анымдан эч натыйжа чыккан жок.

Көптөрдөн кабары кең публицист Рой Медведев 1993-жылы: «Акын Евтушенконун чет мамлекеттерге эсепсиз көп чыгышына Андропов (1967–1982-жылдагы КГБ төрагасы – В.К.) жардам берди. Акын КГБ шефинин түз телефонун алып, зарылчылыгы чыгар замат телефон чалуу уруксатына ээ болду. Евтушенко 1968-жылы эле Чехословакияга советтик армиянын киргизилишине кескин каршы чыккан билдирүү жолдогон... Ал окуя 1974-жылы да кайталанып, А.И.Солженицындын СССРден чыгарылышына Евтушенко ачыктан-ачык каршы чыкты... Эки жолу тең абалы Андроповго телефон чалганын Евтушенко өзү моюнга алды» (Р.Медведев. Генсек с Лубянки (Полит.биография Ю.В.Андропова). М., 1993, 80-б.)

Башкача айтканда, Евтушенко КГБ макулдугу менен гана «баатырдык», «батылдык» көрсөтүп келген. КГБ максаты болсо СССРде

сөз эркиндиги бардыгына дүйнөнү ишендирүү эле (мына, Евтушенко нааразычылыгын ачык билдирип атат, ага эч кандай басым-кысым, куугун-сүргүн болгон жок, баштагыдайле дүйнөнү чарк айланып саякаттап жүрөт)¹.

Албетте, андай фактылардын сыры көп мезгилден кийин ачылды, арийне, 1960-жылдары деле аны боолголосо болмок. 1965-жылы мен азыркы поэзия тууралуу талкууга катышкам. Анын стенограммасы 1966-жылдын башында, тилекке каршы, отолуп-буталып жарыяланды. Алардын ичинен менин Евтушенко тигил же бул сынга көп кабылганы менен бир кезде Сталиндики болгондой эле «Хрущев режиминин официалдуу булбулу» деген пикирим кыскарып кетиптир.

Ал залдан мени «мат» кылуу максатында:

– Анда Николай Грибачев деген ким? – деген суроо залдан чыккан.

Ал автор азыркынын тили менен айтканда, ашынган «бийликчил» адам эле. Мен айттым:

– Кыязы, ал киши азыркы режимге каршы сыяктанат.

Жарыяланган текстте ал пикирим кандайдыр бир каңкуу (бирок апа-чык) иретинде калыптыр.

«Ырларында кандайдыр бир калпыс «каталыктар» бар маанисинде Евтушенко жана анын жан-жөкөрлөрүнө ойдон чыгарылып тагылган айыпты адабият тарыхы четке кагарына ишенем. Алар элүүнчү жылдын экинчи жарымы – алтымышынчы жылдын биринчи жарымы эмнени талап кылса, ошону чагылдырды» (Поэты и стихотворцы, «Вопросы литературы», 1966, №3, 35-б.) дегем.

Айтайын дегеним: Е.Евтушенко сыяктуу акындар бийлик эмнени талап кылса ошону чагылдырды. Ошентип өз муунунан В.Соколов, Н.Рубцов, А.Передреев кирген «олуттуу», башкача айтканда, чыныгы поэзиядан ат чабым алыс «жеңил поэзиянын» өкүлү катары гана калды.

Жогоруда Евтушенконун азыркы мемуарлары карандай калпка толгонун айттык. Ал айрымдарга, балким, аша чапкандык катары туюлар. Арийне, андай «өкүмдүн» тууралыгына ынануу үчүн мемуарларын кайсыдыр бир документтер менен салыштыруу убаракерчилиги деле талап кылынбайт. Аны мемуарлардын өзүлө «мен мындамын» деп айкындап турат. Айталы, Евтушенко 1968-жылдын августунда советтик аскер күчүн Чехославакияга киргизүүгө каршы билдирүү жолдоор замат (ал каршылык КГБ төрагасы Андроповдун уруксаты менен көрсөтүлгөнүн жогоруда айттык) терилип, басууга даяр турган китебимди «чачып жибершти», «мени камайт» деген ишенимде жашап калдым, – деп жазат (301-б.). Ошолеле учурда ал айтканын «унутуп калып», ошолеле китебинде

¹ 1960-жылдын башында эле подполковник Рябов Евтушенкону «сырткы саясат пропагандасына пайдаланууну» чечкендиги тууралуу генерал-лейтенант Судоплатовдун айтканын абайлаңыз, демек, андай вазипаны кийин армия генералы Андропов аркалап калган.

көп узабай Бирмага (246-б.), анан Чилиге (364-б.) барганына (94 өлкөгө койгон «рекордуна» жакындаганына) корстон болот.

Сөздү башталган нукка бурсак, Евтушенко «жеңил» ийгиликке жетеленип, «чыгармачылык жүрүм-турумду» сактай алган жок же сактагысы келбеди; анысы мурда Сталинди айга-күнгө жеткире мактаганынан да, кийин жерден алып көргө ура жамандаганынан да даана чагылды. Баса, экинчиси ошол биринчисинен оргуп чыкты: бир жолу жеңил ийгиликке эптеп жетип алган Евтушенко экинчи жолкусунда да напсисин агытып, такаат кылалган жок... Ал ыкыбалды, албетте, өзү тандап алды деңизчи, арийне, жеңил жолдун азгырыгы «зоболого сыйынууга» байланыштуу болду, андыктан белгилүү көз карашта аны «курмандык» деп койсо болот. Ал эми жаш кезинен тандаган «жолу» КГБ менен кийинки кызматташтыкка апармак...

P.S. Бул макала кыйла мурда жазылса да биздин кай бир калемгерибизге, жалпы эле бийликчилерге сабак болор деген ниетте жарыялоону туура көрдүк.

Которгон **Алым ТОКТОМУШЕВ**
